

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

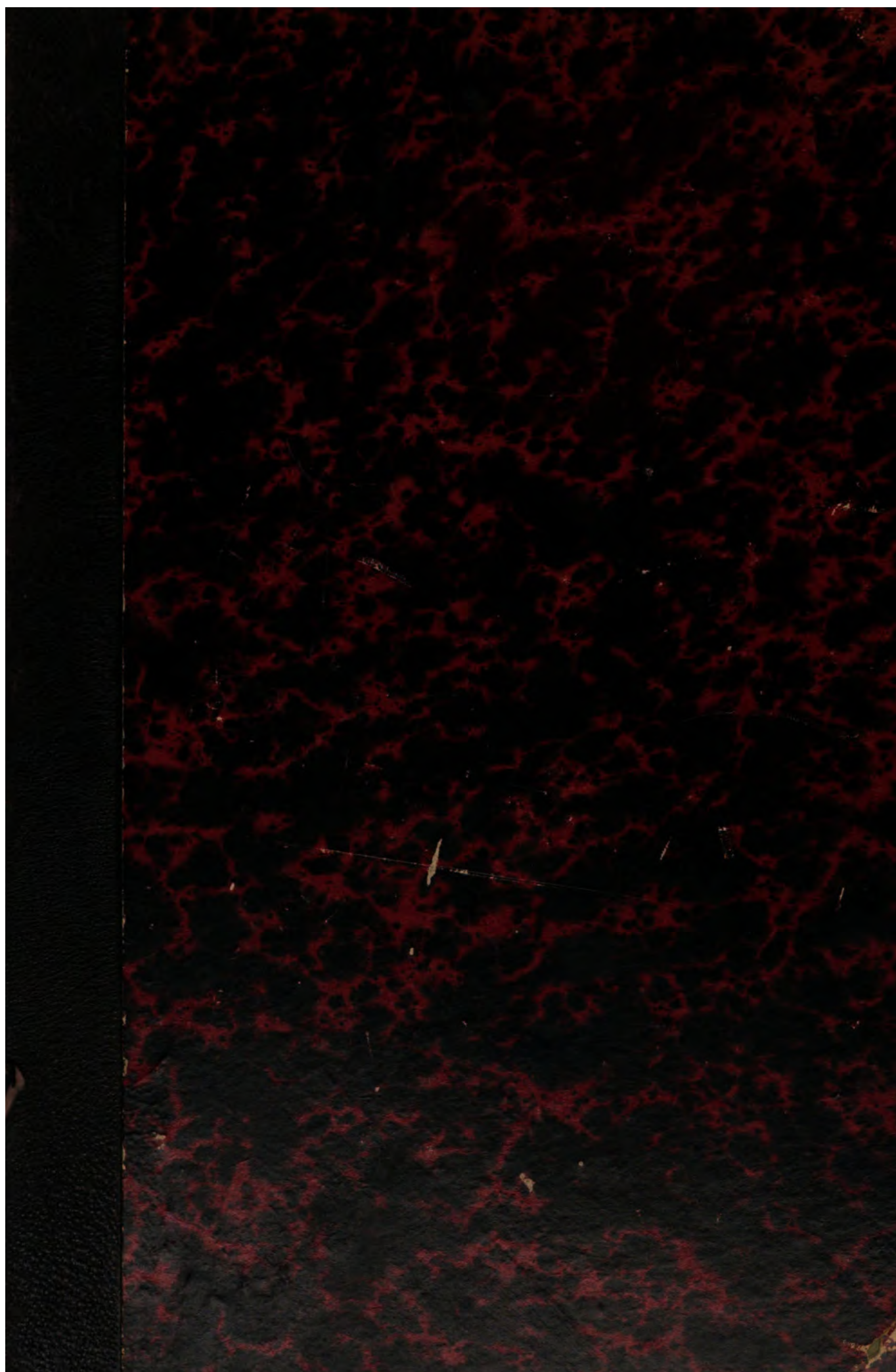
This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries
and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-
ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

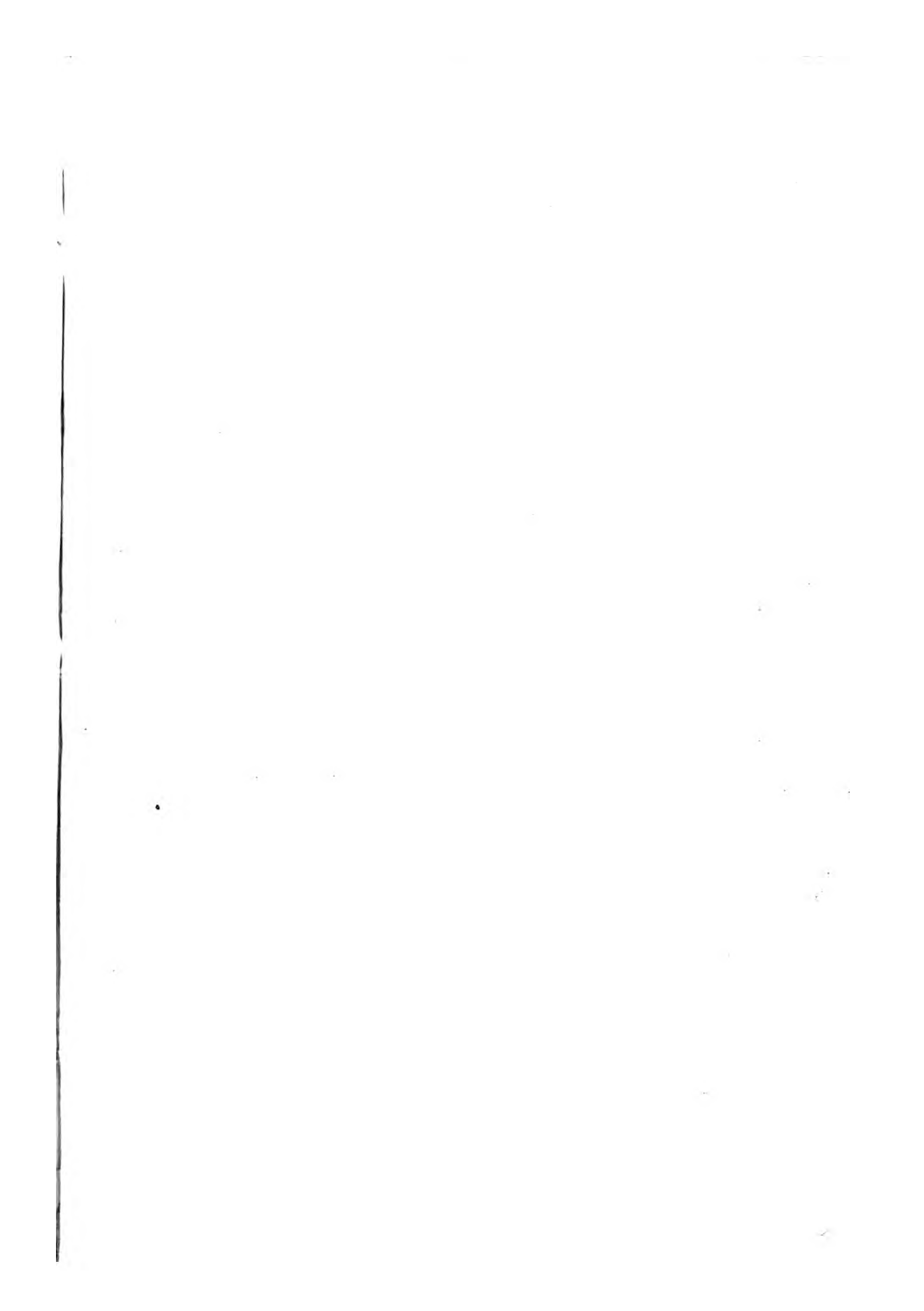

h. v. i. k. l. f.

A. Bernus
1881.

J. Siegenbeek, N. Gesch. d. deidske hoogeschool, 1575-1825. Leyd. 1829. 2 vol.

26022. d. 16

HAARLEM, KRUSEMAN & TJEENK WILLINK 1875.

DE ACADEMIE TE LEIDEN

IN DE

16^e, 17^e EN 18^e EEUW,

DOOR

DR. G. D. J. SCHOTEL.

Met Platen.

HAARLEM,
KRUSEMAN & TJEENK WILLINK.
1875.

GEDRUKT BIJ GEBR. VAN ASPEREN VAN DER VELDE, TE H'

INHOUD.

I. Stichting en inwijding der Hoogeschool	Blz.	1
II. Voorrechten der Hoogeschool	"	10
III. Het Paedagogicum van Mr. Westerwolt	"	17
IV. Het Staten-college	"	23
V. De Bursalen	"	35
VI. Academische inrichtingen	"	54
VII. Kerkelijke en politieke beroeringen	"	68
VIII. Lipsius. Scaliger. Salmasius	"	108
IX. Beroemde Hoogleraren in de eerste helft der 17 ^e eeuw	"	136
X. Descartes	"	154
XI. Pest en oorlog	"	167
XII. Beroemde Hoogleraren in het laatst der 17 ^e en het begin der 18 ^e eeuw	"	184
XIII. De Curatoren	"	209
XIV. De Rector Magnificus	"	218
XV. De Hoogleraren	"	228
XVI. De Lectoren	"	259
XVII. Uitheemsche studenten	"	264
XVIII. Inheemsche studenten	"	285
XIX. Studentenkamers	"	296
XX. Studenten-leven	"	305
XXI. De studie	"	326
XXII. De graden	"	333
XXIII. Promotie met de kap	"	338
XXIV. Studenten-reizen	"	349
XXV. Begrafenis van een student	"	360
XXVI. De pedel	"	365
Aanteekeningen	"	369
Bijlagen	"	388
Register	"	399

PLAATSING DER PLATEN.

Studenten-vaandels.....	tegenover den titel.	
Zegels, poortje van het voormalig Staten-collegie, enz.....	"	blz. 24
Oproer in 1672.....	"	" 177
Studenten uit het laatst der 17 ^e en de eerste helft der 18 ^e eeuw.	"	" 284
Studenten-kamer uit de 17 ^e eeuw. — Bursalen uit de 17 ^e eeuw. —		
Studenten-kamer uit de 18 ^e eeuw.....	"	" 300
Promotie met de kap.....	"	" 342
Pedel, Hoogleraren geleidende.....	"	" 365
Paille-maille-baan.....	"	" 385

EEN WOORD VOORAF.

Lang voor dat het driehonderd-jarig jubilé der Leidsche Hoogeschool aanbrak, had ik het plan gevormd Curatoren, Professoren en Studenten bij die gelegenheid met een feestgave, een geheel op nieuw bewerkte geschiedenis der Alma Mater, te verrassen. Het was mij natuurlijk niet onbekend dat zij reeds een geschiedschrijver gehad, doch tevens dat deze geleerde slechts van ééne bron, de Acta Curatorum, en geenszins van die van den Academischen Senaat en van de manuscripten van Van Mieris en van Alphen gebruik gemaakt had, en dat er, sedert hij de biografieën der Hoogleeraren ontwierp, veel licht over de lotgevallen en verdiensten van de meesten hunner was verspreid. Ik moest echter dit reuzen-plan laten varen, en wegens den betrekkelijk korten tijd, dien ik aan de volvoering er van kon wijden, en wijl ik grenzen had te eerbiedigen, die ik niet mocht overschrijden. Ik wilde echter de tot een vrij hoogen stapel aangegroeide aantekeningen en uittreksels niet ongebruikt laten en besloot, na rijp beraad, op het voetspoor van Tholuck, slechts een breede schets van het akademisch leven te Leiden, en wel in de 16^e, 17^e en 18^e eeuw, te ontwerpen. De 19^e eeuw toch, hoe belangrijk ook voor de geschiedenis der Universiteit, was minder voor mijn onderwerp geschikt, daar sedert 1795 het karakteristieke, het eigenaardige van het akademisch leven, een leven dat in nauw verband stond met de privilegiën, die de Staat aan de Hoogeschool had geschonken, en door Curatoren aan hem teruggegeven, of, zooals men toen zeide, aan het vaderland ten offer gebracht waren, allengskens verdween.

Hoezeer ik mij bij het bewerken van dat leven op beknoptheid toelagde, zoo is echter mijne schets veel uitgebreider geworden dan ik mij aanvankelijk voorstelde; en toch hadden vele punten, die nu slechts zijn aangestipt, een breedere uiteenzetting, vele, gansch niet onbelangrijke bijdragen tot de kennis der zeden aan de Hoogeschool, opzettelijke vermelding verdiend. Doch ik moest mijne pen beteugelen en een menigte aantekeningen onaangeroerd laten, wilde ik mij binnen de bepaalde ruimte houden.

Ik heb echter eenige hoop dat mijne schets, hoe onvolledig dan ook, geen gansch onwelkome feestgave zal zijn, en ook na de uitgave der monografieën van Te Water, Siegenbeek, Kist, Suringar en anderen, niet onnut zal geacht worden. Zij bevat wel geen breedvoerige biografieën, maar doet een blik werpen in het uit- en inwendig leven (voor zoover 't ons gelukte dit op te sporen) van de Akademieburgers in verloopen eeuwen, bevat menige bijzonderheid nopens zeden en gewoonten, die tot nu toe onbekend bleven, of waarvan de heugenis verloren is gegaan, terwijl de keurge teekenpen van den Heer Bos alhier mijne schets naar origineele teekeningen van die tijden, op verzoek der Uitgevers, heeft mogen illustreeren.

Ik zou zulk een werk moeielijk elders dan te Leiden hebben kunnen voltooien. Daar toch alleen zijn de bronnen te vinden, waartoe de Curatoren en de Senaat mij den vrijen toegang gaven, terwijl de bibliothecaris, Dr. du Rieu, mij een onbeperkt gebruik van de mss. der Akademische Bibliotheek toestond. Hiervoor zij hun mijn hartelijke dank toegebracht, en niet minder aan mijnen geleerden vriend Dr. Sepp, die mij niet alleen den toegang tot zijne rijke bibliotheek opende, maar de moeielijke taak op zich nam de drukproeven van dit werk na te zien. Meent het letterkundig publiek mij eenigen dank voor dit lettergeschenk schuldig te zijn, — ik ontvang dien gaarne, maar onder voorwaarde, dat ik dien mag deelen met de Heeren Kruseman & Tjeenk Willink, die het in zoo keurigen vorm aanbieden.

Leiden, 1 Mei 1875.

G. D. J. SCHOTEL.

AAN DE

EDEL GROOT ACHTBARE HEEREN

Jhr. Mr. D. T. GEVERS VAN ENDEGEEST,

Mr. J. A. PHILIPSE,

Mr. E. J. A. GRAAF VAN BYLANDT,

Mr. G. C. J. VAN REENEN,

Dr. W. C. VAN DEN BRANDELER,

Curatoren,

EN

DEN HEERE W. G. DE BRUIJN KOPS,

Secretaris der Leidsche Hoogeschool,

WORDT

DIT WERK

TEN BEWIJZE VAN

BIJZONDERE HOOGACHTING

OPGEDRAGEN

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

HOOFDSTUK I.

STICHTING EN INWIJDING DER HOOGESCHOOL.

Toen alle de Nederlanden onder den scepter van het Huis van Bourgondië vereenigd waren, stonden de Noordelijke op een veel lageren trap van beschaving dan de Zuidelijke. In het Zuiden bloeiden kunsten en wetenschappen, toen zij in het Noorden slechts een enkelen beoefenaar vonden. Die bouwmeester of beeldhouwer, schilder of toonkunstenaar begeerde te worden, moest in 't Zuiden ter schole gaan. Terwijl het Noorden slechts een enkele dichteren-school bezat, was er in 't Zuiden schier geen vlek, dat ten minste niet op het bezit van één kon bogen, en terwijl er in 't Noorden slechts een enkel man door den roem zijner geleerdheid een schaar van jongelingen tot zich trok, vond men in 't Zuiden bloeiende scholen, die de uitstekendste mannen aan het hoofd hadden. Die zich in welk vak van kennis en wetenschap ook wenschte te bekwamen, behoefde zich dáár niet gelijk hier naar den vreemde te begeven, want het Zuiden kon roem dragen op eene hoogeschool, waaraan uitnemende kerkleeraars, artsen en rechtsgeleerden verbonden waren. Maar in het Zuiden wedijverde ook het hoofd van den staat met adel en burgerij om de beoefening van alle vakken van kunst en weten-

schap aan te moedigen, stelde men er eene eere in den naam van Maecenas te voeren, terwijl in het Noorden slechts schaarsche sporen van zulk eene bescherming en toewijding gevonden werden. Erasmus, die met een reeks van geleerden in Belgie in betrekking stond, klaagde dat hij, op eene reis door zijn vaderland, in de bloeiendste stad niet één geleerde had gevonden.

Dit duurde tot het licht der Hervorming zich over Noord en Zuid begon te verspreiden, en de strenge uitvoering der keizerlijke en koninklijke plakaten, onder het oog der regentessen, honderden geleerden en kunstenaars, die liever vaderland, have en goed wilden verlaten dan hun geloof verzaken, de wijk naar het Noorden deed nemen, waar de regeeringen de vorstelijke bevelen zoo al niet in het geheel niet, ten minste met tegenzin gehoorzaamden. En toen het Noorden het juk afgeschud en de banier der vrijheid ontrold had, nam dit getal dagelijks toe, of, gelijk een onzer dichters zong, "werd de rivier een breede stroom". Even als na de herroeping van het edict van Nantes, meer dan een eeuw later, werd ons vaderland toen "de gemeyne have", "de veylighe toevlugt", "de zekere vastigheid", voor de vluchtelingen uit het Zuiden. Allen werden met open armen ontvangen, gastvrij geherbergd, en tot de posten, door de glippers verlaten, geroepen. "Het licht was in Belgie van den kandelaar genomen, en naar Nederland overgebracht".

"De boom der schriftuere, Room en Griekenlant,
"Is van herwaerts over in onse aerde geplant",

zongen de Rederijkers. Overal verreezen er scholen, aan wier hoofd uitstekende mannen waren geplaatst; mannen als Nansius, Orydrius, Regenmorter, om slechts enkelen te noemen, vroeger sieraden der Belgische, vervingen de gevlodene priesters aan de Latijnsche of Groote scholen. Schilders, bouwmeesters, toonkunstenaars, verspreidden zich over het geheele land, wekten liefde voor die kunsten op en vormden

meesters, die hen overtroffen; geen stad of dorp, dat thans geen Rederijkerskamer bezat, die in den aanvang zich met de godsdienstleeraars vereenigde, om het licht van 't Evangelie verder en verder te verspreiden, de vrijheidszucht aan te wakkeren en levendig te houden. Maar nu kon de Leuvensche Akademie ook niet langer de oefenschool voor de Noord-nederlandsche jongelingschap zijn; konden zij, wier middelen geen reis naar Frankrijk of Italië gedoogden, tot geen artsen of rechtsgeleerden worden gevormd, en werwaarts moesten zij, die zich voor het predikambt wenschten te bekwamen, en onvermogen waren om de Duitsche of Zwitsersche hoogeschoolen te bezoeken, zich begeven? Wel had men hier leeraren uit die streken, maar hun getal was onvoldoende om in de dagelijks toenemende behoeften te voorzien. Duizenden brandden van verlangen om zich tot de gemeente te begeven, doch konden zich bij gemis van het noodige onderricht niet tot de H. Tafel voorbereiden. "Er waren vele schaepkens, maer het ontbrack aen herders", "er was een groote oogst op den velde, maer geen maeyers". Ja zóó groot was de behoefte aan "dienaren des woords", dat de kerkeraden "gemeene priesters, weggelooopen monniken, onderwijzers, wier scholen door de beroerten verloopden waren, ambachtslieden, wier handwerk stilstond, tot den dienst toelieten". "Het was niet zoozeer noodig dat zij geleerde uitleggers der Schrift, men was tevreden zoo zij slechts vroom en godzalig waren, en de gave der sprake hadden". Niemand, die zich tot den dienst der kerk wilde voorbereiden, werd afgewezen, indien hij slechts "goede getuigenis van een godzaligen wandel kon geven, matelijk ervaren was in de Schriftuur en verstandelijk kon spreken tot den volke". Synoden, classen, consistoriën bestormden den Prins en de Staten met smeekschriften. "Zij mochten toch regard nemen op den jammerlycken staet der kercke en in nypenden nood voorsien". "Er gaet", schreef o. a. het Consistorie van Dordrecht aan dat van Rotterdam, "eene stemme op uit gansch het land om godzalige en veelervarene dienaars des woords en zorgvuldige herders, bekwaam om de kudde van den

4 BESLUIT TOT DE STICHTING EENER UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Oppersten Herder in de grazige weiden des H. Evangeliums te weiden en in de vreeze des Heeren te stieren". De stedelijke regeeringen gaven openhartig hare onmacht te kennen in den nood der kerk te voorzien, de Staten beloofden hun uiterste devoir te doen; alleen de Prins hielp. "Reeds lang was hij bedacht geweest om ter bevestiging van de Hervormde religie door kundige leeraren binnen Holland en Zeeland eene hoogeschool op te richten". Doch dit plan kwam eerst tot rijpheid, "toen Leiden, zonder eenig krijgsvolk, in zoo strenge belegering, zich zoo vromelijk had gehouden", en een nieuwen dageraad voor Holland had doen aanbreken. In algemeene maar toch ernstige en nadrukkelijke woorden, zou de Prins, "daags na het beleg, Dousa, de regeering, kapiteins en bevelhebbers hebben beloofd, dat men zulks aan hen en hunne kindskinderen gedenken zou", en hij hield woord. Den 28 December van dat zelfde jaar 1574 zond hij uit Middelburg een zijner gevolmachtigden, Mr. Jacob Tayaert, met een brief aan de Staten van Holland, "waarin hij hen ten ernstigste het belang op het harte drukte om niet slechts ten nutte van den godsdienst, maar ook van de burgerlijke regeering eene hoogeschool op te richten, en hen de volstreckte noodzakelijkheid voorhield om eene zoo heilzame inrichting onverwijld tot stand te brengen". Hij wenschte "dat zulks geschieden zou, voor de reeds aangevangen onderhandelingen met den vijand geëindigd waren, daar na het treffen van een zoen aan die zaak niet meer kon gedacht worden, waarnit groot nadeel voor Kerk en Staat te duchten was". Ook gelastte hij dezen gezant zijne bedoelingen nader te ontwikkelen, en boven alle steden Leiden, dat zich, door het verduren van een lang en hevig beleg, omtrent de godsdienstige en burgerlijke vrijheid hoogst verdienstelijk gemaakt had, als de geschiktste plaats aan te bevelen. Den tweeden van Louwmaand 1575 las Paulus Buys de Staten, in hunne vergadering te Delft, 's Prinsen brief voor, en reeds den volgenden dag werd tot de stichting eener hoogeschool besloten, Leiden tot haren zetel gekozen, en werden Dousa, Mr. Cornelis de Koninck, Burgemeester van Delft, en Mr. Gerrit van

Hoogeveen, Pensionaris van Leiden, gemachtigd alles te bezorgen, wat tot uitvoering van dit besluit vereischt werd. Den vierden gaf de vergadering aan den Prins kennis van haar besluit, en twee dagen later werd het Octrooi in naam van den Koning van Spanje uitgevaardigd. Zoo was dan, onder het gedruisch der wapenen, terwijl het vuur des oorlogs in het hart des lands woedde, de Leidsche Hoogeschool, de oudste en eerste in Nederland, de roemrijke instelling, die, met onzen vrijgevochten staat zelve als geboren en te gelijk met dezen opgevoed, drie eeuwen lang het vaderland tot heil en sieraad, ja, voor geheel de beschaafde wereld een schitterend licht geweest is, gesticht. Wel was zij ook bestemd om tot een kweekschool voor rechtsgeleerden en artsen te verstrekken, maar het hoofddoel harer stichting was om eene voedster voor godsdienstleeraars, een "kweekhof voor de kerke Christi", voor het protestantsche Nederland te worden, dat Leuven voor het roomsche Holland geweest was.

Het was echter geen lichte taak voor de door de Staten benoemde commissie om mannen te vinden, wie het noch aan lust, noch aan noodige bekwaamheid ontbrak, om zich met het onderwijs te belasten, en de faculteiten bij de inwijding, die reeds in de volgende maand zou plaats hebben, en in alle steden en vlekken van Holland, zoo bij aangeplakte biljetten als met "uitroepingen" was bekend gemaakt, te vertegenwoordigen. IJlings werd de hulp der stedelijke besturen, van de Staten van Holland en van den Prins ingeroepen, de pensionaris Vos naar Delft, 's Hage en Dordrecht gezonden "om wel ter naam en faam staande geleerden aan de Hoogeschool te verbinden". Men slaagde bij alle faculteiten; alleen bij de godgeleerde niet. Te vergeefs knoopten men onderhandelingen met Mr. Arnout, predikant te Delft, Mr. Nicasius, rector te Dordrecht, Pieter Wolbrands te 's Hage en andere ervaren mannen aan, en het liet zich aanzien dat deze faculteit alleen geen vertegenwoordiger zou hebben, toen Caspar Coolhaas, sedert den onvergetelijken 3 October 1574 als leeraar aan de

gemeente te Leiden verbonden, de taak op zich nam, niet alleen voorloopig de godgeleerdheid te onderwijzen, maar de plechtige inwijdings-rede te houden. Groote toebereidselen werden te Leiden, om den 8 Februari feestelijk te vieren, gemaakt; eerepoorten opgericht, de huizen met festoenen behangen, met bloemen en tapijten versierd; de Staten, het Hof van Holland, en vooral de Prins tot deelneming aan het feest uitgenoodigd, terwijl de regeering, overtuigd, "dat geen dingen, 't zij klein en ongezien, 't zij groot en geweldig, eenigen goeden voortgang of wasdom hadden te wachten, indien zij niet door de alvermogende hand Gods en door eeuwige wijsheid werden bestuurd en geleid, en dat geene, ook de geringste zaken, veel min eene zaak van zoo groot belang als het beginnen en het leggen van den grondslag eener hoogeschool, behoort voltrokken te worden dan met aanroeping van Gods heiligen naam, besloot aan het feest eene hoogere wijding te geven en door een plechtige godsdienstoefening te laten openen".

Eindelijk brak de onvergetelijke achtste Februari 1575 aan. Reeds des morgens ten zeven uren trad Pieter Cornelisz., dezelfde die de gemeente op den dag der verlossing in het dankgebed was voorgegaan, voor een ontzettende schare, zoo van vreemdelingen als stadgenooten, in de St. Pieterskerk op, hield eene toepasselijke rede, en bad voor en met de gemeente "dat het Gode mocht behagen de Hoogeschool te zegenen, begenadigen en te doen wassen tot eer en grootmaking van Zijnen Heiligen Naam, tot opbouwning en stichting Zijner gemeente, en tot zaligheid, geleerdheid en ervarenheid in alle eerlijke en loffelijke kunsten van de Hollandsche, Zeeuwsche en andere natiën, en tot welvaart van het vaderland en der stad Leiden".

Intusschen waren de kapiteins Claes Huygensz. Gael en Claes Diercxen van Montfoort aan het hoofd hunner vendelen, "ten teeken dat zij de vrijheid door hunne wapenen verworven hadden, en zij de beschermers der Hoogeschool wilden zijn", in volle wapenrusting met

musketten, calibers, pistolen en handroeren, naar het stadhuis opgetrokken, en plaatsten zich te 9 uren, na het eindigen der godsdienst-oefening, aan het hoofd van den plechtigen optocht, die onder het donderen van halve kanonnen, kartouwen, slangen, gotelingen, falconetten en ander grof geschut en het losbranden hunner eigene vuurwapenen naar de nieuwe Academie trok.

De stoet bestond uit Sacra Scriptura, Justitia, Medicina en Pallas, symbolische voorstellingen der vier faculteiten, door de vier Evangelisten, en de beroemdste Geneesheeren, Wijsgeeren en Rechtsgeleerden der oudheid omringd, alle rijk gekleed, op versierde wagens of te paard; stadsmuzikanten spelende op schalmeien en fagotten; stads-roedragers, houdende met stadskleuren beschilderde pedelstokken in de hand; den redenaar Caspar Coolhaas, tusschen Mr. Gerard van Wijngaerden, 's Prinsen gevolmachtigde en Jonkr. Jacob van der Does; den hoogleeraar Mr. Diderik van der Nieburch, tusschen Jonkr. Johan van der Does, Hoogheemraad van Rijnland, Superintendant generaal der stad Leiden en Artus van Brederode, Raad ordinarius van zijne Koninklijke Majesteit in den Provincialen Hove van Holland; Mr. Joost de Menyn, Koninklijk Raad en Advokaat in den Hove van Holland, tusschen den edelen en erntfesten Jonkr. Aart van Duivenvoorde en Foy van Brouhoven, Dijkgraaf en Baljuw van Rijnland en Schout van Leiden; Dr. Pieter van Foreest, tusschen den eerzamen en voorzienigen heer Willem van Heemskerken Jansz., Raad, benevens zijn Excellentie en Dierick van Montfoort Jacobsz., beide Burgemeesters van Leiden; Dr. Laurens van Oorschot, tusschen den eerzamen en voorzienigen Willem van Loo, Burgemeester en Cornelis Adriaensz. van Barnevelt, Schepen van Leiden; Dr. Geraert de Bont, tusschen den eerzamen en voorzienigen Cornelis Huigensz. van Thoorenvliet en Pieter Henricxz. van Wassenaer, Schepen van Leiden; Mr. Cornelis de Groot, Requestmeester van zijne Genade, tusschen den eerzamen en voorzienigen Pieter Oom Pietersz. en Pieter Pieter Jorisz. Op dezen volgden de verdere leden van den Leidschen Magistraat en andere heeren van allerlei rang, zes sup-

poosten van den Hove van Holland, en eindelijk eene onoverzienbare schaar van vreemdelingen en burgers. De vaandels van den edelen, erntfesten Jonkr. Aelbrecht van Raephorst, schildknaap, en van Symon Veen sloten den stoet, die onder aanhoudend schieten, afgewisseld door muziek, tot de Nonnenbrug voorttrok. Daar lag "een triomfelijk schip, met roode en witte lakenen tot het water toe bekleed en met tapijten, waaronder een lauwerkroon met oranje-appelen versierd hing, overdekt, in het Rapenburg". In dit schip bevonden zich Apollo en de Negen Zanggodinnen; aan het roer zat Neptunus, "die met zijne baren de stad bijgestaan hebbende, de geleerdheid aldaar scheen binnen te roepen en te huisvesten". Bij het naderen van den stoet stak het schip af, en voer, "terwijl Apollo met een zonderlinge kunst en bevalligheid de luit sloeg en een der Musen een draagbaar orgel (posityfke) bespeelde", naar het voormalige St. Barbara-klooster, op den hoek van de Volders-gracht of Lange-brug, thans tot een universiteitsgebouw ingericht. Daar verlieten Apollo en de Muzen het schip, en wachtten de komst van den stoet af. Toen deze was aangekomen, omarmden zij Scriptura, Justitia, Medicina en Pallas, kusten ze en begroetten ze met door Dousa vervaardigde Latijnsche dichtregelen. Hierop traden Commissarissen, Superintendenten, Professoren, Doctoren, Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Raden en beminnaars der vrije kunsten het met schoone tapijten, witte en roode lakenen, opschriften en wapenen van zijn Excellentie, der Grafelijkheid van Holland en der stad Leiden versierde gebouw binnen, hoorde daar Coolhaas eene plechtige rede tot lof der Godgeleerdheid (de *s. s. theologiae laudibus*) uitspreken, en trokken, na het eindigen er van, op dezelfde wijze langs de Breedestraat naar de woning van Jonkr. van Naaldwijck, "waar een heerlijke en plechtige maaltijd stond aangericht, waaraan niet alleen de Professoren, maar alle andere personen van staat en waardigheid, door den Raad, van stadswegen, met alle vroolijkheid van snarenspeel, geluid van fagotten en schalmeien en muzieke, ook met spijs en drank, niet in grooten overvloed, maar zoo

dat ieders trek en natuur verzadigd kon worden, werden onthaald en vergast". "Op deze wijze eindigde met alle geneugte, blijdschap en vroolijkheid, ook met brandingen van vuurwerken, fuseën en vuurpijlen, tot aan de starren toe opgeworpen, deze dag van de inwijding en het gelukkig begin der nieuwe Academie, "dewelke (dus eindigt Orlers zijn verhaal) de Almogende God vruchtbaarlijk gelieve te doen wassen, toenemen, groeien en bloeien tot zijns Naams heerlijkheid en glorie".

HOOFDSTUK II.

VOORRECHTEN DER HOOGESCHOOL.

Zoo bezat Holland nu eene universiteit, een "Palladium der Kercke Christi", "eene Schole der Goddelycke en Menschelycke wysheit". Doch vóór die school hare poorten kon openen om hen, die naar die wijsheid dorstten, te ontvangen, was er nog veel te doen. "Hier waren geen slappe knieën en trage voeten dienstig, maar wakkerheid en ijver". Met denzelfden spoed waarmede de zaak was aangevangen, ging men dan ook voort ze te "bevorderen". Reeds weinige dagen na de inauguratie, had er wederom een plechtige actus plaats; vergaderden de Gecommitteerden van den Prins en der Staten en de Hoogleeraren, die thans den Leidschen magistraat vertegenwoordigden, in het akademiegebouw, tot vaststelling van voorloopige "ordonnantiën", die in de eerste behoeften der Universiteit konden voorzien: en toen weldra de ondoelmatigheid er van bleek, werden er nieuwe statuten ontworpen, door den Prins en de Staten goedgekeurd en op naam en gezag van den eersten ingevoerd; statuten, die met enkele wijzigingen tot in den aanvang dezer eeuw de grondwet der Akademie zijn gebleven, door elken akademieburger onderteekend en jaarlijks op den *Dies natalis*

voorgelezen werden. Reeds twee dagen na de sanctie der hooge regeering (4 Juni), werden zij, in tegenwoordigheid van den Prins en van de afgevaardigden der Staten afgekondigd, en het was bij deze gelegenheid dat de hoogleeraar Ludovicus Capellus zijne belangrijke *oratio inauguralis Academiae Lugduno-Batavae*, door Meursius aan het hoofd zijner *Athenae Batavae* geplaatst, uitsprak en de hoogleeraar Fugeraeus de door hem opgestelde *Accuratissimae simul et expeditissimae institutionis formae in Lugduni Batavorum Academia posthac usurpandae Hypotyposis* voorlas. De Hoogeschool was nu als voor de tweede maal ingewijd en had dezelfde voorrechten ontvangen, waarop de beroemdste buitenlandsche universiteiten zich beroemden. De voornaamste er van was het bezit van een eigen Vierschaar, (*forum academicum* of *privilegium fori*). Reeds in de voorloopige ordonnantie was haar dat privilege geschonken; doch tegen den zin der Leidsche regeering. Zij toch achtte het niet "oorbaerlyck, dat in dezen de exempelen van die van Douai en Leuven en andere universiteiten in 't Pausdom gelegen gevolgd werden, overmits dat door die groote exemptien en oetroyen van andere te vexeren en lichtelijk de straffe der misdaden te ontgaan, notoor was, dat die jeught aldaer hem niet en begaf tot studeren naar behooren". De Prins was echter van een ander gevoelen, liet dit privilege in de statuten opnemen, maar gaf tevens aan de vier Burgemeesteren en twee leden der schepensbank zitting in de vierschaar, die nu met den rector, vier leden van den academischen senaat (assessoren), bij geregelde afwisseling uit elk der faculteiten te kiezen, en uit de genoemde magistraatspersonen bestond. Had de stedelijke overigheid, door de tegenwoordigheid der laatsten reeds een overwegenden invloed op de raadplegingen en besluiten der rechtbank, zoo strekte de benoeming van den stedelijken hoofdofficier (schout) tot rechtsvorderaar en openbaren aanklager (promotor) nog meer tot bevestiging der nauwe vereeniging tusschen stad en hoogeschool en tot des te zekerder voorkoming van alle schadelijke botsingen. Aan deze vierschaar waren, in alle burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, niet slechts alle studenten en

beambten, uitgenomen de hoogleeraren, maar zelfs alle inwoners, die in bezit waren van een akademischen graad, alle vreemdelingen, zelfs zij die geen collegiën bijwoonden, maar slechts "uit curiositeit" de akademie bezochten, onderworpen; ja in den aanvang strekte zich hare heerschappij over de naburige predikanten en hunne gezinnen uit, zoo zij zich slechts op de rolle der akademieburgers hadden laten inschrijven. Geen stads- of dorpsschout, waar ter plaatse ook, mocht een lid der Universiteit in hechtenis nemen, zonder bevel van den rector en der burgemeesteren, uitgenomen zij die in een "enorm of zwaar delict waren bevonden". Deze bepaling en het niet evident blijken uit de statuten of rector en assessoren gerechtigd waren om lidmaten der Universiteit buiten de hoogeschool in *flagranti delicto* te reclameeren, gaven aanleiding tot hevige geschillen en proceduren tusschen de akademische en burgerlijke rechtbanken, die doorgaans door de Staten van Holland ten gunste van de eerste werden beslist. Ook was er aanhoudend geschil tusschen de akademische vierschaar en de stad over de jurisdictie en de macht der eerste, wier uitspraken aan geen hooger beroep onderworpen waren.

Zij hield eerst hare vergaderingen op 's Gravenstein of Lokhorst; doch op hare klachten over het duistere en vochtige vertrek, waarin zij zitting had, stond de stad haar in 1653 de *corps de garde* onder het stadhuis, waarin de klapperlieden hun nachtverblijf hielden, af. Zij had, behalve een secretaris, ook mindere beambten, die alle, benevens den promotor, van de Universiteit bezoldigd werden. De vonnissen door de vierschaar geveld, waren immer zeer zacht, "zij kastijdden de studenten als een vader zijn zoon". Zoo was het ook elders, en toen prof. Scheidius, als rector te Harderwijk, de akademische tucht met meerdere gestrengheid uitoefende, was zulks, volgens de rechtsgeleerden, in strijd met den geest der statuten, die een zachtere bestraffing van jeugdige ongeregeldheden toelieten. Geldboeten, kamerarrest, incarceration, onder het stadhuis of op 's Gravenstein, berooving der privilegiën, schrapping van de rolle der studenten, verbanning van 3 tot 15

jaren, soms voor altijd van de Universiteit, soms bij vonnis van den gerechte ook uit Leiden, Rijnland en 's Hage, waren de eenige straffen niet alleen voor straatschenderij, ergerlijk leven, verwekken van tumult, omversmijten van landtarenpalen, verbrijzelen van deuren, vensters, glazen, teeren van huizen en andere baldadigheden, maar ook voor het dooden in een duel, het wonden of doodschieten van burgers en landlieden, zoo te Leiden als elders. Slechts tweemaal werd door de vierschaar de straffe des doods uitgesproken, doch de een, die zich aan doodslag had schuldig gemaakt, werd door Prins Maurits begenadigd, de ander, die gestolen had, het zwaard over het hoofd gezwaaid, terwijl den 1sten Mei 1641 de voortvluchtige student J. C. v. Schönborn, die Dionysius Christiani, een Deen, in een duel gedood had, geschrapt en voor eeuwig gebannen werd, met bedreiging van, zoo hij wederkeerde, de doodstraf te zullen ondergaan. In het algemeen waren de vonnissen zeer willekeurig, en werd de een om dezelfde misdaad als akademieburger geschrapt, de ander slechts met eenige dagen opsluiting gestraft.

Vaak ging het in den kerker zeer lustig toe, en werden vrienden en bekenden er in onthaald, tot dat de rector een pedel moest gelasten te zorgen dat er geen wijn, sterke dranken of tabak werd ingebracht. In de 16^e eeuw was er, evenals aan de duitse universiteiten, het geeselen met de roede nog in zwang, doch het aanwenden dezer straf in het Collegium Theologicum veroorzaakte een hevig oproer, waarbij een der stadsdienaars door een student werd gedood; en ofschoon niet afgeschaft, raakte deze strafoefening sedert in onbruik. Gelijk wij reeds opmerkten, strafte de vierschaar de studenten vaderlijk, en wanneer hun de straf te streng voorkwam, ontstond er oproer. Slechts omtrent ééne misdaad was de vierschaar onverbiddelijk gestreng, omtrent blasphemie. Dien zich aan deze schuldig maakte, zich aanmerkingen op de vastgestelde leerstukken veroorloofde, wachtte zeker het banvonnis. Dit ondervond de zoon van den hoogleeraar Paulus Merula, die, "ongoddelijke en blasphemische propoosten gevoerd",

en gezegd had dat "Moses ende Christus zouden geweest zijn toveraars, en dat de historie van Samson ende Absalon fabelen waren"; "*Lucianum tanquam summum scriptorem*, had geprezen", twijfelde of er wel een hel was, ja of er wel duivelen waren. — Zóó was het te Leiden, zoo in Duitschland, en Tholuck verhaalt, dat in 1633 een student te Tubingen tot kerkerstraf en verbanning werd veroordeeld, omdat hij op de gezondheid van den duivel had gedronken.

Een ander voorrecht, aan hoogleraren en studenten toegestaan, was vrijdom van tollén voor hunne boeken, kleederen en huisraad bij hunne komst en hun vertrek. Daarenboven ontvingen de eersten ook min of meer aanzienlijke sommen tot defroyement voor de kosten hunner overkomst; zelfs vindt men voorbeelden dat hun de huishuur, die in de plaats vanwaar zij kwamen was ingegaan, door curatoren betaald werd.

In den aanvang werd den akademieburgers slechts vrijdom van stedelijke rechten toegestaan, doch reeds in 1577 verzochten eenige uitheemsche studenten aan den rector, visie te mogen hebben der akademische statuten, en verlieten, na ze gelezen te hebben, terstond de Hoogeschool, en om den eed (waarvan later) en omdat, gelijk aan andere hoogeschoolen, alleen vrijdom van stedelijke — niet van landelijke — accijnsen was toegestaan. Curatoren en professoren wendden zich terstond tot de Staten van Holland met dringende bede: "dat ook door het Gemeeneland vrijdom van accijnsen mocht verleend worden". Zij drongen dit verzoek aan, "door het vooruitzicht op groote toewijding der Universiteit, die daaruit zou voortspruiten, daar toen juist vele andere universiteiten, bijzonder die van Heidelberg, geheel verstrooid, en in die van Leuven, thans in handen van den gemeenen vijand, alle studenten verlopen waren".

De Staten van Holland waren terstond bereid er aan te voldoen en bepaalden reeds eenige dagen later (11 Maart 1577), "dat voorloopig een bepaalde vrijdom ook van landaccijnsen aan alle akademische personen zou worden toegestaan", en toen er later geschil ont-

stond over de vraag wie tot die personen gerekend werden, gaven zij te kennen dat allen, die onder het rechtsgebied van de akademische vierschaar stonden, uitgenomen de weduwen en kinderen der studenten, deze vrijdommen mochten genieten. Eerst strekte zich die vrijdom tot wijn, bier, vervolgens ook tot koffij, thee en andere diergelijke dranken, voorts tot zout, zeep, papier, Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche boeken uit; ja, hiermede niet tevreden, verzochten professoren in April 1696 van *alle* landelijke accijnsen verschoond te mogen worden.

Behalve deze, genoten zoowel hoogleraren als studenten nog vele andere voorrechten, zoo als vrijdom van schutterlijke diensten, inkwartiering, dag- en nachtwachten, contributiën, alle stadswerken en fortificatiën, "ten ware omme den noot ofte reden by den Rector met die van de Universiteyt anders bewillicht ende geordonneert werde".

Deze privilegiën, vooral dat van vrijdom van den accijns op wijn en bier, gaven aanleiding tot onophoudelijke geschillen tusschen Universiteit, stedelijke regeering en pachters, en het misbruik, dat vele studenten van den accijns maakten, noopte de hooge regeering, de hoeveelheid wijn en bier, die elk student mocht gebruiken, te reduceeren tot 80 stoopen wijn en 12 halve vaten bier in het jaar; en daar reeds spoedig (1581) "verscheidene getrouwden en menige honderden personen" zich te Leiden als studenten hadden neêrgezet en, onder voorgeven zich te zullen laten inmatriculeren, vrijdom van accijnsen, imposten en andere communititeiten genoten, verbood zij den pachters hun die te laten genieten. Even als te Utrecht moest de rector de verpachters een lijst ter hand stellen der studenten, die recht hadden tot die vrijdommen, moesten deze de cedullen teekenen, ze bij den rector afhalen, bij den collecteur of pachter brengen en ze, wanneer deze ze eigenhandig geteekend en te boek gesteld had, aan de wijn- en bierhandelaars overgeven.

Het is zoo: onze Hoogeschool had geen dier middeleeuwsche voorrechten, die de Italiaansche, Duitsche, Fransche en Engelsche Universitei-

ten genoten. Vorsten en adellijke studenten hadden hier geen bijzondere privilegiën; geen leunstoel bij verhooren, bij voorlezingen geen afzonderlijke plaats; een Leidsch student kon een handwerksman in zijn buurt, het een of ander geraasmakend ambacht uitoefenende, niet dwingen van woning te veranderen; onbelemmerd lichte vrouwlieden in zijne kamers brengen en onderhouden, gelijk elders; maar zij genoten daarentegen een voorrecht, dat, zoover wij weten, geen der overige hoogeschoolen bezat. Hendrik IV, koning van Frankrijk, had hun, die de doctorale waardigheid bezaten, in zijn geheele rijk dezelfde rechten toegestaan als zij, die aan een Fransche hoogeschool gepromoveerd waren, genoten. Alleen godgeleerden en geneesheeren waren van dit voorrecht uitgesloten, doch toen later Lodewijk XIII, op verzoek van onzen gezant Adriaan Paauw, het besluit van zijn vader bevestigde, strekte hij dit privilege ook tot de laatsten uit.

HOOFDSTUK III.

HET PAEDAGOGICUM VAN MR. WESTERWOLT.

In weerwil van zoovele voorrechten zouden echter geen vreemdelingen onze Hoogeschool hebben bezocht, zoo de Staten van Holland niet besloten hadden den eed af te schaffen, die door alle studenten bij de inschrijving moest worden afgelegd en de belofte inhield, "niet alleen van eerbied en gehoorzaamheid jegens den rector, senaat en de academische statuten; maar ook van geenerlei leeringen aan te hangen dan die in deze Universiteit geprofesseerd en geleerd werden, zoolang zij zich aan dezelve zouden onthouden". Reeds in 1577 hadden eenige uitheemsche studenten, "vooral wegens dezen exorbitanten en captieusen eed", de akademie verlaten; doch toen de senaat van de Staten had verworven, "dat alleen de studenten in de godgeleerdheid aan dezen eed zouden gehouden zijn", en geenszins die in de overige faculteiten, van wie alleen gelofte van gehoorzaamheid aan den rector en den raad der Universiteit en onderwerping aan de decreten en statuten gevorderd werd, nam hun getal van jaar tot jaar toe, zoodat van de tusschen 1575 en 1581 ingeschreven studenten ruim 130 vreemdelingen waren, onder welke menigeen, die zich later als staatsman of letterkundige roem verwierf, doch slechts enkelen, die zich aan de godgeleerdheid wijdden. Nog veel minder echter was

het getal van Nederlanders, die zich tot den H. dienst wilden voorbereiden. De reden daarvan was de kleinachting waarin het predikambt te dier dage in ons vaderland was. "De studenten in de theologie hadden niets dan armoede en verachting, geen vereering en staat te verwachten", "vaders en voogden hielden de jongelieden, die neiging tot de studie der godgeleerdheid hadden, daarvan terug, wijl er geen profijt van te verwachten was". Waren er onder de geringere klassen, die zich tot de studie wenschten te begeven, het ontbrak hun ganschelijk aan middelen om op eigene kosten te studeeren. Reeds kort na de stichting der Hoogeschool, had de theologische faculteit begrepen dat, wilde zij aan het voorname doel harer stichting beantwoorden, er even als te Leuven en te Heidelberg maatregelen moesten worden genomen om jongelieden kosteloos voor den kerkedienst op te leiden; en nog geen drie maanden had zij bestaan, of men stelde, zoo van de zijde der Hoogeschool als van die der Kerk, aan de Staten voor, "dat tot advancement van de Universiteyt te Leiden noodig ende oorbaarlyc was, dat bi elke stad zekere jaerliksche som gedestineerd en uitgereikt werde tot behoef en subsidie van eenige studenten haerluiden steden, om die voors. som ten haren koste te subveniëren, daar van deselve steden in tijden dienst zouden mogen trekken". Dit voorstel werd wel aangenomen, doch de jammerlijke toestand, waarin zich de meeste steden bevonden, de zware offers die zij het vaderland reeds gebracht hadden en die nog herhaaldelijk van haar geeischt werden, beletten ze er gevolg aan te geven. Ook maakte de Kerk te Dordrecht zwarigheid, subsidie te verleen, "zoo lang te Leiden niet in de nootelycke discipline ende opsicht was versien". Dit bezwaar was spoedig uit den weg geruimd. In 1577 gelastte de regeering hare gecommitteerden ter vergadering van Holland te Gouda het aanbod te doen, "dat zoo elk der groote steden in Holland twee alumnen naar Leiden wilde zenden, zij dan voor een bekwaam gebouw en een goed regent zou zorgen".

Dit aanbod werd aangenomen en door de synoden en klassen ondersteund, en nu wees de magistraat het voormalige Cellebroërs-klooster

tot een "collegie voor schamele studenten" aan, en benoemde den later zoo beruchten Petrus Hackius tot regent. Deze kwam reeds in Juni van dat jaar uit Wachtendonk, waar hij het leeraarsambt bekleed had, doch vond noch een geschikt verblijf noch studenten. Reeds in het volgende jaar verwisselde hij het regentschap met het predikantsambt te Leiden, waarop curatoren met Mr. Volckerus Westerwolt van Groningen, een kweekeling der hoogeschool te Heidelberg, onderhandelingen aanknoopte. Deze stelde in 1580 zijn Paedagogicum voor allen, die kost en inwoning begeerden, open. Doch slechts enkele steden zonden hare alumni, afgeschrikt door de hevige twisten, die tusschen magistraat en kerkeraad heerschten, en waaraan hoogleeraren en studenten deelnamen. Meest namen slechts vreemdelingen "schamele studenten", die voor 16 of 20 pond, kost en inwoning, soms ook boeken en kleeding verkregen, in het Paedagogicum hun intrek. Daarenboven had de magistraat niet aan zijne verplichting voldaan; het gebouw was slechts voor een zes of tiental alumni ingericht, en bevatte er soms een twintigtal. De cellen, die hun tot verblijf moesten verstrekken, waren onbewoonbaar, nog in denzelfden toestand als toen de monniken ze verlieten; reventer, keukens, kelders en woning van den regent onbruikbaar, en niet zelden meldden zich studenten aan, die zich onder de discipline van Mr. Volckerus wenschten te begeven, doch, op het gezicht van den ouden bouwval, elders een schamel verblijf zochten. Wel hield Westerwolt niet op met klagen, en was er geen vergadering van curatoren of zijne smeekschriften om reparatie, meerder traktement en klaagbrieven over de nalatigheid der steden in het zenden van alumni bedekten de tafel. Alles te vergeefs! Terwijl de Hoogeschool meer en meer bloeide, Belgen, Franschen, Engelschen, Schotten, Duitschers, Polen, Italianen en Nederlanders zich om de leerstoelen van Lipsius, Vulcanius, Snellius, Heurnius, Dodonaeus, Donellus en Grotius verdrongen, bleven de gehoorzalen der hoogleeraren in de godgeleerdheid, "zoo die er al waren", ledig. "Alleen voor de Kerk, ter wier profijte zij hoofdzakelijk was gesticht, was de

Hoogeschool als niet bestaande'. "De Universiteit (klaagden synoden en classen) werpt geen vruchten af", "beantwoordt in geen deele aan de intentie van den Prins en der Staten". "Zij gaf geen satisfactie". Was het wonder! Met welke moeielijkheden had zij niet van den aanvang af te worstelen gehad om hoogleeraren te vinden. Te vergeefs had men "mannen van kloek verstand en ervarenheid in de H. Schrift hier te lande tot den dienst der Kerke trachten te bewegen. Fugneraeus, Capellus, Bollius, aan gemeenten in Frankrijk en Belgie verbonden, waren door den invloed van den Prins, en slechts voor korten tijd, aan de Hoogeschool werkzaam geweest. Naauwelijks hadden curatoren met veel moeite den geleerden Lambertus Danaeus tot het aanvaarden van het hoogleeraarsambt bewogen, of hij legde het wederom neder, wyl Kerk en Hoogeschool door hevige twisten zoo werden beroerd, dat de laatste hare "instorting" nabij was. Te vergeefs trachtten curatoren deze "breuk" te herstellen, zonden zij bode en brieven naar de Paltz, om "welgeleerde en bekwame mannen aan den dienst dezer Kerk en Hoogeschool te verbinden", zoo als een Hieronymus Zanchius, Franciscus Junius, Daniel Tossanus, "voor elk van wie eene Hoogeschool diende gesticht te worden", — naar Hamburg, Kassel en Herborn, om Henricus Mollerus, Caspar Cruciger, Christoffel Pezelius, vroeger sieraden der Wittenbergsche Hoogeschool, doch om hunne Calvinistische gevoelens afgezet, — naar Dantzig, om den geleerden Franciscus Fabricius, — naar Zeeland om den vermaarden Thomas Cartwright, weleer hoogleeraar te Cambridge, thans predikant in de Engelsche taal in hare hoofdstad, voor de Hoogeschool te winnen; en toen alle pogingen mislukt waren, en zij toch de voornaamste leerstoelen niet ledig wilden laten, waren zij genoodzaakt die door den grijzen Holmannus, den zwakken Sturmius, den karakterloozen, schoon gansch niet onkundigen Saravia, te laten vervullen. En hadden deze zich slechts met hart en ziel aan de waarneming van hun beroep gewijd: doch telkens werd hun onderwijs afgebroken, doordien ze nu op reis, dan aan 't hof van Leicester te Utrecht waren, zoodat hunne collegiën soms we-

ken gesloten bleven. Ook het onderwijs in de voorbereidende wetenschappen liet veel te wenschen over. Het Hebreeuwsch werd eerst onderwezen door eenen Hermannus Rennecherus, "der sprake onkundig", dien curatoren zelve "een oneere der Akademie" noemden, en van wien Douza schreef: *est homo omnium qui sunt, qui fuerunt, aut futuri sunt infectissimus*. Het is zoo, zijn plaats werd spoedig door den geleerden Drusius vervangen, doch deze, dien de curatoren, even als Tiara, door eene geringe opoffering hadden kunnen behouden, had aan de roepstem van Franeker gehoor gegeven en was nu een sieraad der Friesche Hoogeschool. Rudolphus Snellius, een even ervaren astroloog als onkundig philoloog, was zijn opvolger, en van hem getuigden zijne collegen, "dat hij zelf de rudimenta van het Hebreeuwsch niet verstond, en dat van hem weinig te verwachten was."

Niet veel beter was het met het onderwijs in de filosofie gesteld. Alexander Ratloo was meer op reis dan op zijn studeerkamer geweest. Zijne opvolgers, Jacobus Westerhovius en Anthonius Trutius (van wie men echter groote verwachting had) hadden slechts zeer middelmatige verdiensten, en van den laatste getuigde de senaat, "dat zijn onderwijs niet aan de behoefte voldeed". "Het was", schreef Lipsius, "noodig dat er een andere voet gehouden en orde gesteld werd in studio philosophico, want met alzulke manier van doen, die men tot nu toe gebruikt had, zou de Universiteit niet zonderling profiteren". Wel mogt Balthazar Lydius schrijven: "alles is hier te Leiden sober, sober de professoren, sober de studenten".

Is het wonder dat van de 1014 studenten, die tusschen 1581—1587 de Hoogeschool bezochten, slechts 131 (onder welke nog 56 vreemdelingen) zich aan de godgeleerdheid wijdden; de senaat aan curatoren schreef: "het is te vergeefs gezorgd voor professoren, daar er geen hoop is dat er toehoorders zullen wezen, daar er huidendaags zoo weinige zijn die zich tot de theologie begeven". Maar was het dan ook niet natuurlijk dat de Staten, de steden, ja de curatoren zelve hunne alumnen liever overal elders dan naar Leiden zonden;

dat de Staten en steden "schenen te verkoelen in hunne eerste liefde omtrent de jeugdige stichting". — Dit *schenen* zij echter slechts.

Zij toch "waren in groote en differente moeilijkheden gewikkeld geweest", eerst door de verdeeldheden die in Leiden waren aangevangen en later de geheele Kerk beroerden, vervolgens door den moord aan den Vader des vaderlands gepleegd en den treurigen toestand, waarin deze moord het vaderland had gestort; de daarop gevolgde Leicestersche beroeringen; de vrees dat de graaf Leiden van haar kostbaarste kleinood, de Hoogeschool, zou berooven en die naar Utrecht overbrengen; de medeplichtigheid van sommige vreemde hoogleeraren aan dat voor Leiden zoo verderfelijke plan en aan de samenzwering der Leicestersche partij, binnen de muren der akademiestad.

Deze waren zoovele hinderpalen om de handen in een te slaan tot het nemen van krachtige maatregelen om de Akademie ook tot eene "alma mater", eene voedster van bekwame dienaren der Kerk te verheffen, "haar het hoogste voorrecht te schenken, dat zij immer zou ontvangen". Maar niet alleen was de toestand van vaderland en stad nadeelig voor krachtige samenwerking tot den bloei der theologische faculteit; maar deze had ook een hoogst nadeeligen invloed op dien der overige faculteiten, die dien ten gevolge een harer uitstekendste leeraren, den beroemden Donnellus verloren; en als wij nu bij dit alles de hevige twisten tusschen de studenten onderling en met den magistraat over de privilegiën en de schutterdiensten, waartoe de laatste de eersten wilde verplichten, in aanmerking nemen, dan verwondert het ons niet, dat sommige studenten bij de Staten aanhielden om, wilden zij den geheelen ondergang der Akademie verhoeden, een einde te maken aan de toenemende oneenigheden; dat velen de Akademie verlieten; het getal der ingeschreven studenten in 1581 tot 129 geklommen, in 1587 tot 84 en in 1588 tot 76 daalde, en de Arnhemsche predikant Fontanus niet alleen schreef: "het is slecht met de Hoogeschool te Leiden gesteld", maar invloedrijke personen afraadde hunne zonen naar Leiden te zenden.

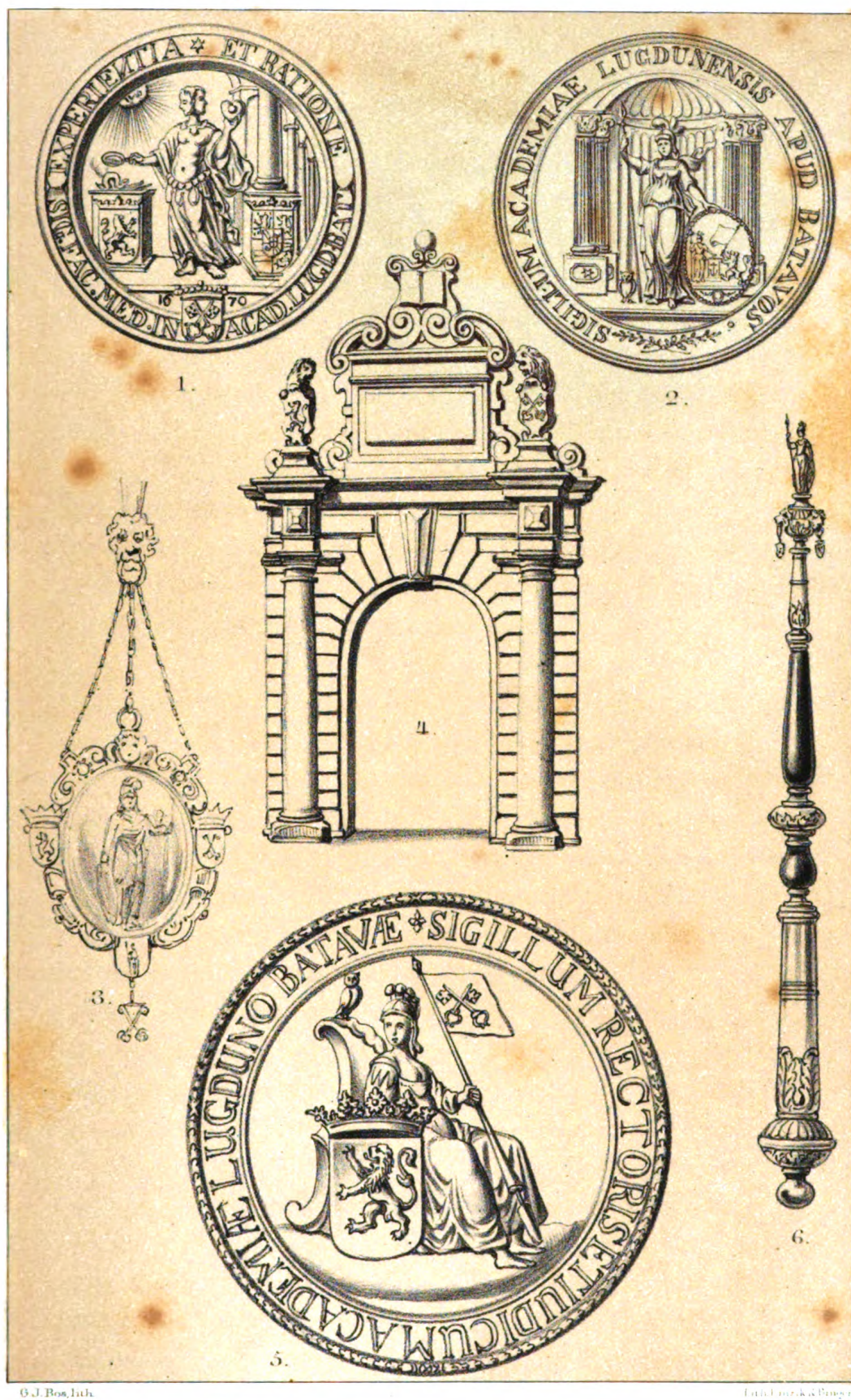
HOOFDSTUK IV.

HET STATEN-COLLEGIE.

Terwijl het Paedagogicum van Mr. Westerwolt langzaam wegwijnde, dachten curatoren ernstig "over de geheele reformatie van dit slecht ingericht, slecht bestuurd hospitium van schamele studenten", en sloegen, zoodra de donkere wolken, die over stad en Hoogeschool hingen, zich begonnen te verspreiden, handen aan het werk. Westerwolt werd bedankt, zijn Paedagogicum gesloten; voorgelicht door den senaat, riepen zij bekwame hoogleraren in de Theologie, Philosophie en de Hebreuwsche taal, en wendden zich tot de Staten met dringende bede mede te werken tot de stichting van een Collegium Theologiae, in den geest van dat te Franeker was opgericht; een collegium, waarmede Vaderland, Kerk en Universiteit gebaat zou zijn. En thans niet te vergeefs: reeds in April 1591 besloten zij zulk een collegium te Leiden op te richten, benoemden eenigen uit hun midden "om met curatoren over de erectie en het onderhoud er van te besnoigen", en gelastten de laatsten "eene ordonnantie op het collegie te concipieeren". Reeds in Mei werd de stichtingsbrief ge-

teekend en in de vergadering van curatoren voorgelezen, den 12 November de door de Edelen en Steden goedgekeurde ordonnantie of concept-instructie gearresteerd, en ten zelfden dage curatoren gelast "bekwame personen tot regent en oeconomus voor te stellen en te adviseren, hoe de eerste beurzen te confereren". Curatoren boden nu de Staten twee drietallen aan, waaruit deze Johannes Cuchlinus, predikant te Amsterdam, en Henricus Bredius, buitengewoon hoogleeraar in de rhetorica aan de Hoogeschool tot oeconomus of schafmeester verkozen, en volgens hun advies besloten zij dat van de 30 beurzen tot onderhoud van de alumni of bursalen de edelen van zes, de groote steden, Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam elk van twee; Schiedam, Schoonhoven, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnikendam, Medemblik en Purmerend elk van één de collatie zou hebben.

Alles was nu gereed, alleen het gebouw niet, dat eerst in de maand October van het volgende jaar, door den Regent, den Oeconomus en de Bursalen kon betrokken worden. Het was echter geen nieuw gesticht, maar het oude, doch thans deels afgebroken en herbouwde, deels herstelde Cellebroërs-convent, het voormalige Paedagogicum, dat men voor het Staten-Collegie bestemd had. "Waarlijk een zeer sober en weinig geschikt verblijf voor zulk een deftige institutie en achtbare bevolking". Gelukkig brandde het kort daarna (1593) af, daar het gansch onbewoonbaar bleek te zijn. Hoe dit zij, zoodra het collegium voltooid was, besloot men het plechtig in te wijden. Den 6 October werd daartoe bestemd. Drie dagen te voren liet de regeering onder klokgeklep van het stadhuis door den secretaris van Hout afkondigen: "dat den 6 October des morgens ten negen uren in de Universiteit het Collegium Theologiae, door de Staten van Holland opgericht, openbaarlijk zou aangevangen, begonnen en geïnaugureerd worden; dat zij, om elk die 't aanging, in de gelegenheid te stellen die plechtigheid bij te wonen, dien dag tot een vierdag bestemd had; dat elk zich dan van alle niterlijke handwerken had te onthouden, en des voormiddags ten

G. J. Bos, lith.

Enoch Winkler, Dinger

- 1, ZEGEL DER MEDISCHE FACULTEIT. 2, ZEGEL DER ACADEMIE.
- 3, WAARDIGHEIDSTEEKEN VAN EEN PEDEL UIT DE XVII EEUW.
- 4, POORTJE VAN HET VOORMALIGE STATEN COLLEGIE.
- 5, ZEGEL DER ACADEMISCHE VIERSCHAAR. 6, OUDE PEDELSTAF.

acht uren de openbare godsdienstoefeningen bij te wonen, en ernstig en eendrachtig God Almachtig, als den Eenigen Gever van alles goeds, vuriglijk aan te roepen en te bidden, dat het Hem gelieve Zijnen Goddelijken zegen over het Collegie uit te storten, opdat het eindelijk gedijde tot grootmaking van Zijnen Heiligen Naam, welvaren van 't Gemeenebest, stichting en opbouwning zijner Kerke". Ten gevolge van dit besluit traden den 6 October, op het bepaalde uur, de voormalige pædagoog, Petrus Hackius, in de St. Pieters-kerk, Carolus Gallus in die van St. Pancras, en Charles de Nielles in de Vrouwe-kerk op, en hielden toepasselijke leerredenen. Een uur later vergaderden de Curatoren van der Does en Almonde, de Regent Cuchlinus, de Rector Johannes Heurnius, de gewone Hoogleeraren Franciscus Junius, Lucas Trelcatius, Julius Beyma, Everhardus Bronckhorst, Cornelis Grotius, Gerardus Tuningius, Gerardus Bontius, Petrus Paeu, Bonaventura Vulcanius, Franciscus Raphelengius, en de buitengewone Paulus Merula, Rudolphus Snellius, Antonius Trutius Lyranus, Henricus Bredius en Jacobus Ramsaens, de Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Secretaris op het stadhuis, en trokken, voorafgegaan door de pedellen, en gevolgd door de stadsdienaars, allen in hun plechtgewaad, naar het met tapijten behangen en feestelijk uitgedoschte groot auditorium, waarna de secretaris Jan van Hout de plechtigheid met eene korte doch krachtige toespraak opende, waarin hij de aanleiding tot de stichting der Akademie en van het Collegium ontvouwde; waarna hij den stichtingsbrief en de ordonnantie van het collegie voorlas. Hierop trad Cuchlinus op, en sprak in de Latijnsche taal "over het noodige en oorbaarlijke van het oprichten der theologische collegiën, zoo om Godes glorie te bevorderen en tot de nakomelingen te verbreiden, als om der zielen zaligheid te bekomen en de Republiek te voorspoedigen; voorts over den oorsprong en voortgang van de collegiën; eindelijk over het betaamelijke van de studie der philosophie voor een theologant, en dat niemand, "om de verachtheyt van de dienaren des Woorts, afkeerig behoorde te worden van het leeraarsambt, waartoe de jongelieden in dit

collegie zouden worden opgeleid". Hij noemde de collegiën "kweekhoven, waarin de jongelieden van jongs af in talen, wetenschappen en de ware religie geoefend, met wapenen om de waarheid voor te staan en de leugen te bestrijden voorzien werden, waaruit kampioenen kwamen om het christenrijk vromelijk te beschermen, herders om de schapen Christi met Zijn woord te weiden, hoofden, die 't volk Gods voorzigtiglijk met leer en exempel regeerden". "Het waren planthoven der kerken; zeer genoegelijke en nuttige bijenkorven, uit welke tot kerken, tot scholen, tot republieken honigmakende bijen uitgezonden werden; de rechte juwelen van Holland en West-Friesland, die niet uit pracht ten toon gezet, maar tot het gemeenebest opgesloten of bewaard behooren te worden". Hij besloot zijne rede met een kort en krachtig gebed, waarna allen zich wederom in plechtstatigen optocht naar het collegie begaven, waar Cuchlinus in handen van curatoren den eed aflegde en allen, met de reeds aangekomen bursalen, aan een vroolijken, op last der regeering aangerichten maaltijd, en door Dousa op een sierlijk latijnsch gedicht onthaald werden.

Dousa's wensch, dat het collegium steeds een "tempel van onverstoorbre rust en eendracht", "een trouwe voedster voor de Kerk", mocht wezen, scheen aanvankelijk niet te zullen vervuld worden. Nauwelijks toch was het ingewijd en door de bursalen betrokken, of het werd door een grooten ramp getroffen. Cuchlinus, die met verlof van curatoren, tot herstel zijner huiselijke zaken naar Amsterdam was vertrokken, keerde niet terug. Op bevel van curatoren drong van Hout op zijne overkomst aan; "er was geen opzicht in het collegie, en er konden geen bursalen worden aangenomen". De regeering van Amsterdam weigerde hem te laten vertrekken, daar de Kerk zijnen dienst niet kon ontberen, en noodzaakte hem, in weerwil van de pogingen der Staten om hem voor het collegie te behouden, voor het regentschap te bedanken.

Nu bekleedden de Staten den hoogleeraar Jacobus Ramsay ad interim met deze waardigheid, en verzochten de hoogleeraren in de godgeleerdheid en den kerkeraad het toezicht over het collegie te houden,

totdat er een nieuwe regent en onderregent zouden benoemd zijn. Hun keus viel op Jeremias Bastingius, predikant te Dordrecht, en Petrus Bert of Bertius, den vriend en reisgezel van Lipsius. Beide waren nog jong, Bastingius 37, Bertius 24 jaren oud, beide zeer geleerde mannen, doch zeer verschillend van karakter; de een zachtzinnig, bedaard, vreedzaam, geneigd "de schaapkens liefelijk en zachtelijk te weiden"; de ander opvliegend, meer tot strengheid genegen, doch zwak wanneer het op de uitoefening aankwam. Ook verschilden zij zeer in godsdienstige gevoelens; Bastingius was een streng Calvinist en omhelsde later de partij van Gomarus; Bertius, voor hij tot de Roomsche kerk overging, een Arminiaan. In plaats van de bursalen onder strenge tucht en discipline te houden, liet Bastingius de teugels glippen, en toen Bertius ze in handen nam, wilden de bursalen, die een voorspraak in Bastingius hadden, hem niet gehoorzamen. Reeds onder den zwakken Ramsay hadden deze zich aan de tucht onttrokken en zich met de buiten-studenten vereenigd tot het bedrijven van allerlei baldadigheden. Thans werd het niet beter. Zij voorzagen zich van valsche sleutels, openden des nachts de poorten of klommen over de muren, wierpen glazen in, verbrijzelden vensters en deuren, en des daags vochten zij met elkander op het atrium, gooiden met hout en steenen, verwoestten, vernielden de gebouwen, die men bezig was op te trekken, "als wilde beesten, leeuwen en stieren". Eindelijk meende Bertius curatoren van dit alles kennis te moeten geven, met het gevolg dat deze de in het auditorium vereenigde bursalen ernstig onderhielden en hen, daar geen woorden iets op hen vermochten, met de straffe der roede, die de regent of onderregent zou uitoefenen, bedreigden.

Deze bedreiging had echter een gansch ander gevolg dan curatoren verwachtten. In de hoogste mate verontwaardigd, beloofden de bursalen elkander, liever te zullen sterven dan zulk een vernederende straf te ondergaan, en besloten zich op Bertius, hun aanklager en verrader, te wreken. Men deed hem de grofste beledigingen aan, betichtte hem

van de gruwelijkste zonden, stelde hem in gemeene liederen en vuile paskwillen ten toon. Zoowel aan tafel als in de leer- en gehoorzalen was hij het voorwerp hunner spotternijen en van hunnen haat. In zijn tegenwoordigheid smeed men met tafelgereedschappen; verbrijzelde deuren en sloten; promoveerde honden in het auditorium tot doctoren, legde in de woning van Bredius, die met hen heulde of zich niet dorst verzetten, drinkgelagen aan met de buitenstudenten, met wie ze ook gastreerden, herbergen en speelhuizen bezochten, voorzagen zich van dolken, priemen, rapieren, bussen en stokken, die ze in hunne cellen verbergden, en spotten met de Staten. Van dit alles werd Bastingius door den onderregent onderricht, doch de vrees dat het collegium door de straf der roede zou onteerd worden, hield hem terug curatoren aan te spreken, en mogelijk was hij ook in den waan dat Bertius alles overdreef. Hoe het zij, hij maakte geen zwaarigheid verlot te vragen zich voor eenige dagen naar Hoorn te mogen begeven. Nu hadden de bursalen het veld ruim. Op nieuw begon men met breken en vernielen, werpen van steenen en andere baldadigheden. Den volgenden dag ging het nog woester toe, braakte men verwenschingen en bordeeltaal tegen de vrouw van Bastingius en Bertius uit, schreeuwde, raasde, tierde, dreigde, schold en pleegde allerlei moedwil; het collegie kreetten zij voor een Jezuietenschool uit, "liever wilden zij bij de Jezuiten ter schole gaan, dan hier blijven".

Nu oordeelde Bertius het meer dan tijd de curatoren van dit alles te onderrichten. Deze kwamen in het collegie en veroordeelden een der belhamers van het oproer, Daniel Altingh van Heidelberg, zoon van Menso Altingh, predikant te Emden, om, in tegenwoordigheid van alle bursalen, door den onderregent met de roede te worden gegeeseld. Den volgenden morgen werd dit vonnis, doch niet in tegenwoordigheid zijner makkers maar van twee gewapende gerechtsdienaars, door Bertius in zijne studeerkamer voltrokken. Doch terwijl hij met Altingh, die zich er met kracht tegen verzette, worstelde, waren de overige bursalen op het

atrium vergaderd, stormden, toen zij hun makker hoorden schreeuwen, met dolken, rapieren en stokken gewapend, de trappen op, en stonden gereed de deur met een zwaren balk, dien zij naar boven gesleept hadden, op den grond te loopen, toen Bertius haar opende. Op het gezicht der gewapende studenten hevig ontsteld, neemt hij het zwaard uit de hand van een der gerechtsdienaars, doch toen Puppins hem tot den strijd uitdaagde, gaf hij het terug. Nu schreeuwden allen dat hij Altingh moest uitleveren; doch deze was reeds in hun midden en verhaalde wat er gebeurd was, waarop zij den eed hernieuwden, de kamer binnenstormden, de gerechtsdienaars, die uit het venster gesprongen en naar de voorpoort geijld waren, volgden. Er volgde nu eene worsteling op leven en dood op het atrium. De bursalen behielden het slagveld; een der gerechtsdienaars lag in zijn bloed te wentelen, de andere was vermoord. Verschrikt over hetgeen zij gedaan hadden, namen allen de vlucht, verborgen zich in de stad, of ijlden de poorten uit. Oogenblikkelijk vergaderden de Raad en de Vierschaar, werden de stadspoorten gesloten, de klokken geluid, de bursalen nagezet, en velen naar het collegie teruggevoerd. Ondertusschen was het volk op de been gekomen; de studenten staken de hoofden bij elkander, kozen de partij hunner makkers en overlaadden Bertius met scheldnamen. De curatoren schreven aan de steden, gaven de Staten en Oldenbarneveld bericht van het voorgevallene, en vroegen om raad. Beide raadden tot gematigdheid aan. De aangehoudene bursalen werden acht dagen op water en brood gezet; na dien tijd moesten zij op nieuw gehoorzaamheid beloven en tevens, dat zij zich aan de straf der roede onderwerpen zouden of het collegie verlaten. De meesten weigerden en keerden naar hunne woningen terug. Puppins, die den moord bedreven had, lag te 's Gravenstein streng bewaakt in den kerker, doch kreeg later, op voorspraak van prins Maurits, gratie. Zoo eindigde het beruchte oproer van 1594.

Allertreurigst was het met Bertius gesteld. Van verschillende zijden van de ongerijmdste misdaden beschuldigd, gehaat door de bursalen,

die den eed hadden afgelegd, wenschte hij niets vuriger dan zijn ontslag. Doch de Staten en Oldenbarneveld begeerden dat hij aan het collegie zou verbonden blijven, steunden en sterkten hem, en eerst toen Bastingius het regentschap met een leerstoel en de Godgeleerdheid had verwisseld, en Cuchlinus, door de regeering en de kerk van Amsterdam ontslagen, op nieuw tot regent benoemd, zijn schoonvader geworden was, en vooral toen de oude bursalen door nieuwe waren vervangen, werd zijn lot dragelijker, zóó zelfs dat hij, na den dood van Cuchlinus, het hem door de Staten opgedragen bewind over het collegium aanvaardde. Slechts kort was echter zijn bestuur, daar hij, tot hoogleeraar in de Redekunde benoemd, door den beroemden philoloog Gerardus Johannesz Vossius werd opgevolgd, aan wien de niet minder beroemde Latijnsche dichter Caspar Barlaeus als onderregent werd toegevoegd. Men wil dat onder Bertius het Staten-Collegie een "broeiness der Jezuiten was". Zeker is het, dat curatoren en predikanten Bertius voor een Jezuiet hielden en oordeelden, dat het oproer door de "practijcken" der Jezuiten ontstaan was; dat de alumnen en studenten het collegie voor een Jezuietenschool uitkreten; dat eenige alumnen het collegie verlieten en te Keulen in de orde der Jezuiten traden; dat deze met hunne vroegere makkers briefwisseling hielden en ook Gisbertus Voetius, die ook als bursaal aan het collegium verbonden was, voor de orde trachtten te winnen, en dat Bertius later tot de R. C. Kerk is overgegaan. — Er ligt echter een diepe duisternis over de geschiedenis van het collegie in dit tijdvak, die de voorhanden oorkonden niet kunnen verdrijven. Doch ontwijfelbaar zeker was het collegie later "het broeiness van 't Remonstrantisme", of, gelijk Voet het noemde, "eene cuyle Jozeph's". Bertius, Vossius en Barlaeus waren bekende Arminianen, en ofschoon enkele Contra-remonstranten, zoo als Dionysius Spranckhuysen, Gijsbert Voet, Gosuinus Buytendyck, Balthasar Lydius, Eleazar Swalmius en anderen er in opgeleid werden, zoo was het getal der Remonstranten veel aanzienlijker, en tot dezen behoorden de Geesteranussen, Eduard Poppius, Hen-

ricus Oosterbaen, Christiaan Sopingius, Nicolaas Reigersbergh, Johannes Narsius, Bernardus Dwinglo, Dirk Rafaelsz. Camphuisen, Henricus Leo, Theophilus Ryckewaert, Guilielmus Velsius, terwijl Vossius en Barlaeus zelve onder Bertius hunne studiën in het collegium hadden voltrokken.

Het collegium nam deel aan de twisten die kerk en staat beroerden; ja in het collegium zelf ontstonden, in weerwil der gematigdheid van Vossius, hoogloopende oneenigheden tusschen de bursalen, die de verschillende partijen waren toegedaan, en wanorden, die de regent noch voorkomen, noch stuiten kon, en die niet eindigden vóór dat de Staten, besloten de Hoogeschool en het collegium te zuiveren, daartoe curatoren en burgemeesteren van Leiden, den heer van Swieten, en een uit den magistraat van Haarlem, Delft en Alkmaar tot hunne gemachtigden hadden benoemd.

Deze ontboden Vossius in hunne vergadering, en gaven hem te kennen, "dat, nadien zijne humeuren niet strekten, om in den tegenwoordigen tijd het collegie, dat zeer verlopen en vervallen was; niet alleen door het verschil over eenige poincten in de religie tot nog toe in de kerken dezer landen en in de universiteit geweest; maar ook andersints door kwaad toezicht en ongebondenheid der bursalen met macht langer te administreren, curatoren en burgemeesteren goed gevonden hadden en geresolveerd waren, hem, in plaats van het regentschap, te zullen voorzien van een bekwame professie, accorderende met zijne humeuren".

Hierop werd de onderregent Caspar Barlaeus, doch op minder kiesche wijze, bedankt, en het toezicht over het collegie aan den predikant Festus Hommius, een ijverig Contra-remonstrant, toevertrouwd, met last "de bursalen te examineren of zij gezond in leer en leven waren".

Ook lieten curatoren de steden aanschrijven, "in de vacantie hunne bursalen door een bekwaam kerkedienaar te laten onderzoeken, of hunne studiën, leer en leven zoodanig waren, dat ze in de kerken

daarvan namaals al zulken dienst zouden mogen trekken als de rust en eenigheid dies vereischten, die bekwaam en gezond waren met goede vermaning weder in het collegie te zenden, maar de onbekwamen en ongezonden terug te zenden en hunne plaats door anderen te laten vervangen". Vooral vestigden zij hare aandacht op een reeks van bursalen, die onder zware verdenking lagen, o. a. op Abraham Pontanus en Jacob Westerbaen, later schoonzoon van Oldenbarneveld.

Voorts kozen de Staten op hunne voordracht Festus Hommius tot regent, Daniël Sinapius tot onderregent, en, in plaats van Christiaan Sirjacob, Cornelis Boessens tot oeconomus of schafmeester, en besloten voortaan geen studenten in 't collegie te admitteeren, dan zij, die in tegenwoordigheid hunner patronen door kerkedienaars waren geëxamineerd, en het verzoeken der remonstrantsche alumnien om in 't collegie te mogen blijven, af te slaan.

Van dezen tijd af zonden de steden hunne alumnien, en dit getal nam weldra zóó toe, dat de regent een kamerke in zijne eigene woning voor twee bursalen moest inrichten. Inderdaad was dan ook nu het collegie de "oogappel der kerkelijken", "de ware en oprechte kweekhof van jonge Nazireërs", "het voorportaal der kerk", "eene schole der propheten", "de rechte oefenschool der welgezinde jeugd, die zich voor den dienst der kerke wenschten te bereiden en den herderstaf te voeren over de schapen Christi", eene "gras en klaverrijke weide", "een liefelijke stal, herberg, woning". Hier kon men "goddelijke wetenschappen", "ware wijsheid leeren", "hemelsch manna verzamelen aan de voeten en uit den mond der Mozessen, Eliassen, Samuels, Profeten, Apostelen en Christi zelf". Zeker is het dat het collegium sedert uitmuntende leermeesters heeft gehad, en dat de voortreffelijkste mannen, niet alleen in de godgeleerdheid, maar ook in andere wetenschappen, onder haar opzicht en leiding zijn gevormd. Onder die leermeesters waren er, die weleer zelve kweekelingen aan het collegie geweest waren, eervolle betrekkingen in de Kerk en aan andere hoogeschoolen bekleed hadden en later tot onderwijzers

aan die te Leiden werden benoemd; mannen die zoo door hnn onderwijs als hunne schriften den roem der Nederlandsche kerk hebben gehandhaafd, zoo als Jacobus Revius, Petrus Cabeljauw, Hermannus Witsius, Petrus Hollebeek, Robertus Aemilius, Franciscus Burmannus, Albert en Jan Jacob Schultens, Adrianus Heereboort, Theodorus Cranen, Gerardus de Vries, Wilhelmus Wilhelmius, David Knibbe, Carolus Boers, en Willem te Water.

Tusschen 1623 en 1778 werden er meer dan 1400 jongelingen, meest zonen van kerkleeraren, in het collegium opgenomen. Doorgaans genoten er 40, 50, 60 bursalen voeding en verzorging; ja ten tijde van Franciscus Fabricius was het "een kleine Akademie." Hier werden een Jacobus Borstius, Johannes Smetius, Henricus Groenewegen, Johannes Vollenhoven, Cornelis Trigland, Henricus Swalmius, Hermannus Boerhaave, Franciscus Burmannus, Elias Palairet, J. Curtenius, A. s' Gravesande, J. J. Elsnerus, G. J. Lette, G. Kuipers, C. G. Woide, J. W. de Crane, J. H. van der Palm, E. Kist, P. Weiland, J. Kantelaar (om slechts enkelen te noemen) voor den kerkdienst opgeleid. Maar niet slechts bewees het collegium groote diensten aan de vaderlandsche kerk, maar ook aan die van de Palz, Pruisen, Bohemen, Polen, Lithauwen, vooral aan die van Zevenbergen en Hongarijen, wier studenten in de godgeleerdheid er in opgeleid, en op allerlei wijze ondersteund werden en bekwaam gemaakt om aan hunne zwaar verdrukte geloofsgenooten godsdienstig onderwijs en evangelischen troost mede te deelen. Zij kwamen met aanbevelingsbrieven van de synode van Lithauwen, de collegiën van Clausenburg en Weissenburg, der kerk van Groot-Polen en Pruisen en van Zevenbergen, van Jablonsky, hofprediker van den koning van Pruisen, ook van onze gezanten, zoo als van Beverninck, op wiens voorspraak ook Franschen in het collegie werden opgenomen. Zij waren allen in het collegie op kosten van de Staten, een enkele op de beurs van een der steden of wel op eigen beurs, en ontvingen, wanneer zij vertrokken, een viaticum van f 150 tot f 1250

en een honorarium van *f* 100. Sommigen studeerden niet alleen in de theologie, maar ook in de medicijnen, en het waren niet slechts jongelingen van geringe afkomst, maar zelfs edelen, die zich in het collegie aan de studie der godgeleerdheid wijdden. Zoo studeerde Joan Deod. Ludov. Baron van Eirburch uit de beurs van den Briel. Het grootste aantal uitheemsche studenten, vooral Polen en Hongaren, werden in de eerste helft der 18^e eeuw in het collegie gevonden, doch zelfs in het laatst dier eeuw werd nog een enkele er in opgenomen. Sedert 1797 onderging echter het collegie een groote verandering. Niet alleen werd het gebouw zelve, wegens zijn ongeschiktheid en bouwvalligheid, buiten gebruik gesteld, maar een nieuw collegie geopend, niet alleen voor hen, die voor het leeraarsambt bestemd waren, maar ook voor jongelingen van allerlei gezindheden, die zich, voor welke wetenschap ook, wilden voorbereiden. In plaats van kost en inwoning, werden 30 beurzen, ieder van *f* 300, bestemd om van 's landswege voor een bepaalden tijd aan zoovele jongelingen van goede verwachting gegeven te worden. De later zoo beroemd geworden E. A. Borger was de eerste, die met zulk een beurs begiftigd werd.

HOOFDSTUK V.

DE BURSALEN.

Nog voor een paar jaren zag men aan de westzijde der Cellebroêrsgracht eene fraaie hardsteen poort uit het begin der 17^e eeuw, met een opengeslagen Bijbel, waarin men las: *scrutamini scripta*, aan de spits, en daaronder op een vierkanten steen, *Collegium Theologicum Illustr. Ord. Hollandiae et Westfrisiae* CIOIOXXVI. Deze poort, sedert door de Leidsche Wandalen weggebroken en door een andere vervangen, strekte tot hoofdingang van het Staten-collegie, of, gelijk het in de wandeling werd genoemd, den Staten-bak. Zij leidde tot het atrium met boomen beplant en door gebouwen omringd, die in vier kwartieren verdeeld waren. In het regenten-kwartier verbleef zich de woning van den regent, "een schoon en sierlijk gebouw met verscheidene vertrekken en zalen", aan welks westzijde de stad Amsterdam "5 huisjes of kamerkens" voor hare extraordinaire bursalen had laten bouwen. Hierop volgde het kwartier van den subregent, waarin vroeger een oud, door den brand van 1593 verschoond gebleven gebouw, dat in 1603 door een ander vervangen was, stond. Het strekte den subregent en zijn gezin tot verblijf en bevatte ook eenige ver-

trekken voor bursalen. Het oeconomi-kwartier bestond, behalve uit de woning van den schafmeester, uit eenige kamerkens voor de bursalen, de spijskamer, keuken, kelder, het wasch- en slachthuis, en eenige kleine vertrekken, die tot berging van spijs, hout, turf en tot andere gemakken dienden. Over dat kwartier bevond zich het hospitaal, en aan de poort het huis van den claviger. Het auditorium-kwartier, zoo genoemd naar het auditorium, waarin de openbare lessen gegeven, "disputen, actien en proefpreeken werden gehouden," bevatte ook de leerzaal, waarin de alumnen zich voor de collegiën voorbereidden, die des winters van des morgens zes uren tot des avonds zes uren eerst door turfvuur en later door een stove verwarmd werd, en waarin zich een pultrum met een Latijnschen, Griekschen en Hebreeuwschen Bijbel en een Lexicon Hebraicum er op, bevond. De overige boeken werden in de Bibliotheek-zaal, in de woning van den subregent, bewaard. De vijftig, later zestig kamerkens, vond men deels in, deels tusschen de verschillende woningen. Al deze gebouwen behoorden aan de Staten van Holland en West-Friesland, die ze onderhielden, en de personen, die er aan verbonden waren, betaalden. Zij waren de "Souveraine Heeren en Meesters" van het collegie. Het was *hun* collegie; niets mocht er in veranderd worden, dan met hunne bewilliging. Zij stelden, op voordracht van curatoren, na overleg van dezen met den senaat, regenten en subregenten aan.

Onder hun oppertoezicht hadden Curatoren het hoofdbestuur over het geheele collegie; doch deze mochten niets besluiten zonder toestemming van hunne meesters; alleen in zaken van gering belang, zoo als de aanstelling van een oeconomus, dokter, apotheker, famulus, het doen van kleine reparatiën, mochten zij, zonder hen vooraf te raadplegen, beschikken. Ten minste éénmaal 's maands moesten zij onverwachts in 't collegie verschijnen, nauwkeurig onderzoeken hoe elk zich in zijn ambt gedroeg, de studenten laten examineren, "waarna zij aan de ijverigen een vereering, aan de luien een vermaning gaven." Zij hielden echter geen bijzondere vergaderingen om over de belan-

gen van het collegie te handelen; zulks deden zij in hunne gewone bijeenkomsten, en de secretaris notuleerde al wat het collegie aanging, "onder de akademische zaken." De predikanten stonden in geen betrekking tot het collegie; maar wel de hoogleeraren in de letteren en godgeleerdheid, die beurtelings het collegie maandelijks bezochten, de bursalen examineerden, en bij den regent onderzoek naar hunne studiën en zeden deden. Eens in de maand bezocht ook een der hoogleeraren in de philosophie het collegie, om de bursalen te oefenen "in het repeteren van 't geen zij in die maand gehoord, geleerd en onthouden hadden." Op die dagen hadden de professoren hunne portie aan de tafel van den oeconomus. Aan 't hoofd van 't collegie stond de regent. Deze moest "een man van aanzien, ontzacht, beleid en voorzichtigheid, welervaren in de Latijnsche, Grieksche en Hebreuwsche spraken, in de Philosophie en Theologie zijn, ook de Nederduitsche taal verstaan, voorts "in eenigheid in de leer met de gereformeerde kerk staan en tot bevestiging hiervan vóór het aanvaarden van het ambt den catechismus en de canones der synode van Dordrecht, als schriftmatig, onderteekenen." Hem was "de studie, het leven, de conservatie en manieren der studenten toevertrouwd;" "zoo dat zij zich zelve recht leerende kennen, tot kennisse van God Almachtig mochten geraken en in zijn heilige vrees opgetrokken worden"; ook "moest hij ze dagelijks vermanen hunnen magistraten en overheden alle gehoorzaamheid en eerbied toe te dragen, de lessen aan de universiteit en het collegie te frequenteren en hen in 't confereren, resumeren en repeteren der geleerde lessen, en het disputeeren, proponeren, declameren en andere scholastieke oefeningen excerceren." Hij moest "dikwerf bij de lessen en elken zondag bij de predikatiën tegenwoordig zijn, en er op letten dat geen der bursalen ze verzuimde; met hen de gehoorde predicatiën, ook alle zon- en werkdagen den catechismus repeteren, de lessen, repetitiën en propositiën, disputatiën en andere exercitiën om het halfjaar zóó verdeelen, dat zij ten spoedigste bekwaam mochten gemaakt worden. Eindelijk was hij verplicht bij de

maaltijden der studenten tegenwoordig te zijn, op hunne zeden en manieren acht te geven, te maken dat de schafmeester behoorlijk en wel opdischte, — en mocht er tusschen bursalen en den oekonomus verschil ontstaan, het oordeel van een of meer hoogleeraren in de godgeleerdheid inroepen, de namen der in- en uitgaande bursalen en de besluiten van curatoren en Staten en al het merkwaardige dat in het collegie voorviel opteekenen. Ofschoon lid der hoogeschool, was hij er echter niet aan verbonden, had geen zitting in den senaat, werd, wanneer er een academische plechtigheid moest geschieden, door de pedellen uitgenoodigd er bij te assisteren. Hij zat dan tusschen de ordinaire en extraordinaire professoren, was later met die plaats niet tevreden, maar wilde als hoogleeraar en regent terstond achter de ordinaire eene plaats innemen, 't geen aanleiding tot hevige twisten gaf. Het was hem veroorloofd, ter eere der Universiteit, bij die gelegenheid den tabberd te dragen; ontving tabberd en konijnengeld, vrijdom van alle accijnsen en een inkomen van *f* 1000 tot *f* 1400.

Even als de Regent moest de Subregent, bij het aanvaarden van zijn ambt "solemnelyk zweeren", zich in den last en het ambt hem opgeleid en vertrouwd, getrouw te gedragen; de regelen en wetten van het collegie te onderhouden en te doen onderhouden; de jeugd op te kweeken in gehoorzaamheid van hare wettige overigheid en de gereformeerde religie, zoo als die in den catechismus en de canones vervat is, en de laatste ook onderteekenen. Voorts moest hij "vroom van zeden en eerlijk van leven, ervaren in alle talen en wetenschappen zijn, die van den regent geëischt werden, het Nederlandsch kunnen spreken, de jonge bursalen in 't Hebreeuwsch, Grieksch, Latijn, de Logica, Mathematica, Physica, Ethica en Metaphysica oefenen, met hen repeteren, declameren, disputeren, zoo vaak zulks door den regent bevolen was." Deze moest hij in alles gehoorzaam zijn, hem trouw bijstaan, zijne plaats bij afwezigheid vervullen en in eendracht met hem leven. Meestal kwamen predikanten voor die betrekking in aanmerking. Behalve een jaarwedde van *f* 300 tot *f* 1000, genoot hij

vrijdom van accijnsen en vrij huishuur, vuur en licht. Ook de "Oeconoom, Schafmeester of Dispensier moest een man van goeden, vromen en godzaligen leven, goed ter naam en faam staande en lidmaat der gereformeerde kerk zijn." In den aanvang werd dit ambt aan een geleerde, zelfs aan een hoogleeraar opgedragen, die verplicht was in eenige vakken onderwijs te geven; weldra echter bleek het, hoe moeielijk deze betrekkingen te vereenigen waren, en men verleende het aan een man, die curatoren geschikt oordeelden het huishouden wel te besturen.

Hij had, onder den regent, het opzicht over de huishouding, zorgde voor alle mondbehoefden, de wasch en de reiniging der vertrekken, voor vuur en licht en hetgeen verder benoodigd was. Hij genoot, behalve eenige voorrechten en een tractement, van elken bursaal f 100 tot f 120; doch in dure jaren was deze som te gering, weshalve curatoren hem, op zijn verzoek, niet zelden een aanzienlijk surplus voor elken bursaal toestonden. In 1642 ontving hij een wedde van f 595, met inbegrip van het schoonmaken, en een extra belooning voor de bewassching en andere noodwendigheden. In 1663 stonden curatoren hem, behalve een tractement van f 250, voor mondkost f 3450, bewassching f 316, verbetering van de bieren f 250.10 toe, terwijl voor het onderhoud der alumnen buiten het collegie f 1710 werd verstrekt. Hij moest op eigen kosten zoovele dienstboden houden als hij noodig oordeelde, doch op kosten van 't collegie werd een famulus onderhouden. Deze was een student zonder beurs, die f 40 genoot voor het bedienen der bursalen aan tafel, het reinhouden der spijs- en leerzalen en het auditorium, het zorgen voor de wasch, het kleppen der klok en het verrichten van allerlei diensten, waartoe regent en subregent hem noodig hadden.

Zulk een famulus werd, na verloop van eenigen tijd, een beurs geschonken en onder het corps der bursalen opgenomen. Tot deze famuli behoorde o. a. ook Johannes Bareuth, later predikant te Dordrecht, als geschiedschrijver bekend, en andere kweekelingen, die sieraden der hervormde kerk zijn geweest.

Er was ook een vaste geneesheer en heelmeester aan het collegie verbonden, die door curatoren werden benoemd. Ofschoon aan beide betrekkingen slechts een gering salaris (de eerste genoot *f* 100, de laatste *f* 94) verbonden was, werden zij echter zeer begeerd, blijkens de menigte concurrenten, die zich voor eene vacature bij curatoren aanmeldde. "Zoo werd noch geld noch moeite gespaard om het collegie tot eene stichting van goede en loffelijke reputatie te maken, opdat er niets mocht ontbreken dat zou kunnen verhinderen de jonge Nazireërs herwaarts te zenden, en den lande en vooral der kerk Christi mocht gediend worden van bekwame en welgeleerde dienaars des Woords", en ook, mogen wij er bijvoegen, op "kosten der Heeren Staten opgeleid, ('t geen voor hen, daar de leeraren grooten invloed op de politieke denkwijze van 't volk hadden, niet zonder gewicht was) in het toekomstende die groote weldaad, door gehoorzaamheid en aanhankelijkheid van harten erkennen."

De Bursalen, Collegisten, Staten-zonen, of welken naam zij mogen gedragen hebben, waren in ordinarii, extraordinarii en extranei verdeeld. De ordinarii genoten een der beurzen van de ridderschap, steden of fautores. Zij waren oorspronkelijk 31 in getal, werden in 1662 tot de helft gebracht, doch elke beurs met *f* 30 vermeerderd. De extraordinarii studeerden op beurzen, die door de steden zelve gesticht waren, gelijk Amsterdam en Leiden er ieder 5 bezaten. Tot de extranei rekende men de vreemdelingen, die op kosten der Staten door het collegie onderhouden en onderwezen werden, ook hen, die op eigen beurs in 't collegie studeerden, en hen, die, ofschoon tot het collegie behoorende, door den regent, wegens gebrek aan plaats, bij burgerlieden werden besteed of een cubiculum bekwamen. In den aanvang werden alleen zij, die binnen de grenzen van Holland en Westfriesland woonden, tot het collegie toegelaten; later werden voor allen, die het gewone kostgeld betaalden en zich aan het examen, den eed en de statuten onderwierpen, zijne deuren geopend. De ouders, meest predikanten of onbemiddelde burgers, zorgden dat hunne zonen, die zij voor het leeraars-

ambt wilden opkweeken, reeds in prille jeugd de survivance van een beurs verkregen; en zoodra zij hunnen Corderius en Vossius, een weinig grieksch en philosophie kenden, werden zij door hunne ouders, gedeputeerden uit den magistraat, die de beurs geschonken had, of door een predikant naar het collegie gebracht, om in 't geheim door den regent geëxamineerd te worden. Voldeed hij, dan werd de dag zijner nadere examinatie bepaald; zoo niet, dan "moest hij zich nog wat exerceren," en werd dan doorgaans nog eenigen tijd, vooral indien de beurs nog niet vacant was, bij den rector te Leiden in de kost besteed. Op den voorgeschreven dag keerde de door den regent goedgekeurde bursaal terug, en werd deze door hem, in tegenwoordigheid van een hoogleeraar, in de theologie, philosophie en letteren, later voor curatoren door een hoogleeraar in de letteren (Wyttenbach heeft zulks o. a. dikwerf gedaan) op nieuw onderzocht en toegelaten, of, 't geen zelden gebeurde, afgewezen. In 't eerste geval werd hem een testimonium overhandigd, dat, met een verzoekschrift om de beurs, naar de Staten werd gezonden, die haar terstond verleenden, waarop de benoemde in 't collegie aan de beampten en de bursalen werd voorgesteld en zijn kamertje betrok.

Eenigen tijd daarna had de plechtigheid van de eed-aflegging plaats. Op een bepaalden tijd... Doch hooren wij liever den regent zelven de plechtigheid beschrijven:

Den VI Augustus 1595 kwamen Johannes Heurnius, Prorektor der Universiteit en eerste professor der Medicynen, D. Franciscus Junius en Franciscus Gomarus, Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, Claes Willemsz. van Warmont, Pieter Adriaenszn. van der Werff en Laureine Andriesz., Burgemeesteren, geassisteerd door mr. Rombout Hogerbeets, raat en pensionaris der stad Leiden en Jan van Hout, Secretaris, in 't collegie, en begaven zich naar de kamer van den Regent, die de vergadering opende en de reden waarom zij ontboden waren, mededeelde, namelijk om hem en den subregent, volgens Resol. der Staten in het zesde artikel van het tweede deel, te assisteren in het afnemen van den eed van eenige pas aan-

gekomen Bursalen. Biddende God, die een fontein alles goeds is, zulk een werk zou benedeien en de kleine beginselen des collegiums zegenen tot Zijne eere en vordering der gemeente.

Hierop naderde Henricus Petri Cranenburch, geboren te en genomineerd door Leiden, oud 14 jaren, den regent en sprak hem, na behoorlyke reverentie en eerbiedinge, dus (in de Lat. taal) aan:

Heer Regent. Het heeft den E. Heeren Staten van Holland ende Westvriesland ter nominatie van Burgemeesteren en Regeerders der stad Leyden, mijne waardige Heeren, Patronen en Maecenaten belieft, mij (hoewel des onwaardig) te voorzien met een beurs in 't Collegie der Theologie, 't welk haar E. binnen de stad Leiden hebben aangericht, volgende de acte, die my daar van gegeven is ende ik u, Heer Regent, alhier in handen levere, ernstig biddende ende verzoekende dat gij, Heer Regent, dezelve gelieft over te nemen ende my diensvolgens in den Collegie te ontvangen. Des ik tevreden ben alles na te volgen en te voldoen, daartoe ik volgens de regelen, wetten en statuten van het Collegie gehouden zal worden.

Hierop las de regent hem den volgenden eed voor:

Gy zweert en belooft den Rector met den Raad en Senaat der Universiteit met alle reverentie en eerbied te erkennen; denzelven in het effectueren en volbrengen der Statuten van dezelve Universiteit, mitsgaders in alle hare wettelyke geboden en verboden te gehoorzamen, en, zoo gij bevinden zult, of tot uwe kennisse komt iets denzelven, 't lichaam en de gerechtigheid van de Universiteit praejudiciabel of jegens zijnde, dat gij 't selve den Curatoren van de Universiteit of den Rector in den tijd zult te kennen geven, zonder de Universiteit of de Officiers van die in eenige hunner regten te defrauderen of iets te onthouden, of ook eenige leeringe aan te hangen of te volgen dan die in de voors. Universiteit geprofeteerd en geleerd zal worden. Gij belooft verder den Regent en Subregent met allen eerbied te gehoorzamen en onderdanig te zijn, U te gedragen naar de regelen en wetten van 't collegie, zoo die nu ten tijde zijn gemaakt, of zullen worden; alle blamatien, scandalen ende ergernisse 't collegie aantreffende, tot kennisse

te brengen en te openbaren aan dengenen, dien zulks ambtshalve toekomt te weten, weeren en straffen, zonder die iemand vreemds te ontdekken of verklaren; uit het Collegie niet te scheiden dan met behoorlijken afscheid van dengenen, die u heeft genomineerd en 't bewilligen van de Heeren Staten; uwe studien niet te veranderen of verlaten; tot man geworden en tot bekwamen ouderdom gekomen zijnde, u, 't zy in kerkelyke zaken of de scholen en regeringen van die aangaande te laten gebruiken ten dienste van den lande van Holland en Westfriesland, en u zulks tot geenen tijde aan iemands dienst te verbinden dan met zoo danig conditie en voorbespreke;" waarop hij antwoordde: *"soo waarlijk helpe mij God almachtig, die drie-ëenig is!"*

Kort daarna werd hij door den Rector geïmmatriculeerd, waarvoor hij 15 stuivers betaalde. Wel hadden curatoren er over gedacht den bursaal even als den armen studenten (pauperes) de immatriculatie kwijt te schenken, doch zij meenden terecht dat zulks tot oneere van het collegie zou strekken.

In den aanvang waren de kamerkens of huiskens, waarin de bursalen woonden, armoedige cellen, nog in denzelfden staat, waarin zij zich ten tijde der Cellebroeders bevonden; sombere vertrekken met hooge getraliede vensters, naakte wanden en een houten bedstede, een paar tegen den wand geslagen planken voor de boeken en een koffer voor het lijnwaad. Het uitzet van den bursaal kwam met zulk een armoedig verblijf overeen, was zeer jammerlijk en bestond uit een bed met zijn toebehooren, twee wambuizen, hosen, schoeisel en eenig ondergoed, een Bijbel en Psalmboek. De ouders en, zoo die onvermogen waren, de Maecenaten voorzagen in de lijfsbehoefte, en de Staten bekostigden het wasschen. Tot de ouders, die zelve voor de kleederen van den bursaal zorgden, behoorden die van den later zoo beroemden Johannes van Naarssen of Narssius, die, om zijne remonstrantsche gevoelens als predikant afgezet, naar Zweden vertrok, waar hij historieschrijver van Gustaaf Adolph werd en zich door zijn Latijnsche gedichten grooten naam verwierf. Nog bezitten wij een briefje, door zijne moeder aan hem, gedurende zijn verblijf in het collegie, geschreven, dat wij

hier, ook tot een proeve van briefstijl van dien tijd, mededeelen:

“Weet Jan van Narssen dat ick u sende 2 craeckkens, dye anderen en synt noch nyet geret, dan ick sal dye geret maecken tegen dye vycancy, soo ver als gy orloff crycht dat gy thuys compt, hyer mede syt Got bevolen by my Machtelt Everts u bemindt moeder.

Adres: Aen Jan van Narssen yn colegyen tot Leyden.

De bode betalt.

Jan van Naarssen behoorde niet tot de gelukkigen, die, behalve de beurs, ook kleêren en boeken, ja zelfs eenig zakgeld van hunne Maecenaten ontvingen. Daartoe behoorde de alumnus Joos Jacobsz., die de beurs van den heer van Warmond had, op diens kosten in het collegie werd onderhouden, en voor wien in 1600 eene rekening van *f* 84 voor boeken en kleêren werd betaald.

Doch het zij verre dat alle alumnen behoeftig waren. Sommige verkeerden zelfs veel geld, gingen in fulp, zijde, kanten gekleed, en droegen, even als de buiten-studenten, degens. Ook minder gegoeden volgden hen hierin na, tot groot misnoegen van de Staten en curatoren, die hen hierover scherpelijk onderhielden. “Het pastte hun, die op kosten der staten werden onderhouden, niet zulke kostelijke kleederen te dragen en de studenten na te volgen”. Doch zulks geschiedde eerst later.

In den aanvang der 17^e eeuw was de orde te stipt, de tucht te streng, dan dat zij zich zulk een weelde zouden veroorloofd hebben. “Het collegium was toen een klooster, de bursalen moesten als monniken leven, geen uitspanning werd hun veroorloofd. Op strenge straffen was het verboden in elkanders cellen te komen. Zonder toestemming van den regent mogten zij niemand van buiten er in ontvangen, en, zoo die toestemming werd gegeven, er niet in “klappen, speelen of ideltuiten”, maar slechts over zaken spreken; geen bursaal mocht een boek lezen dat hem niet door den regent gegeven was, en deze bezocht tweemaal 's weeks de cellen, ten einde te onderzoeken of er ook boeken ingebracht waren buiten zijn voorkennis. Daarenboven hing er een *Index librorum prohibitorum* in de leerkamer, zoodat de bursalen geheel onwe-

tend werden gehouden van hetgeen er in de theologische wereld omging en alleen bekend werden met geschriften, die door de kerkelijke en letterkundige censuur waren geijkt."

Later werd die Index weggenomen en den bursalen meer vrijheid gegeven. Des zomers werd des morgens te half vijf en des winters te half zes door den famulus de klok geklept. Dat was het teeken dat allen hunne legersteden moesten verlaten, hunne kamers vegen en de vuiligheid wegdragen naar een aangewezen plaats; voorts moesten zij hunne bedden opmaken, hunne kleederen en schoeisel reinigen, zich zuiveren en kammen. Een half uur later werd er wederom geklept, waarna allen zich naar de werkzaal spoedden, waar hunne namen werden afgelezen, door een hunner het morgengebed moest gedaan en door een ander eenige kapitelen uit de H. S. gelezen worden. Hierop klepte de famulus ten derde male en begaf men zich naar de eetzaal om te ontbijten. Een vierde pond boter en een tarwebrood was het rantsoen voor vier studenten. Onder het prandium werd uit den catechismus of eenig ascetisch werk voorgelezen, en na de dankzegging keerden sommigen naar de werkkamer terug om door den subregent onderwezen te worden, en verlieten anderen het collegie om de lessen der hoogleraren aan de Universiteit bij te wonen.

Des voormiddags te elf uren klepte de famulus wederom, en nu begaven zich allen naar de eetzaal, waar twee tafels stonden aangericht. De bursalen konden bij hunne komst in het collegie kiezen aan welke tafel zij wilden aanzitten, doch zij, die het genot der eerste begeerden, moesten uit eigen beurs f 20 meer, dus f 120 betalen.

De oeconomus had zich aan de ordonnantie te houden, die voorschreef, hoe vaak en welke spijs er moest opgedischt worden. De spijzen waren goed en overvloedig. Men dronk, even als bij het prandium en het avondmaal, bier van f 2, later van f 3 het vat.

Onder den maaltijd en terstond na de dankzegging werd door een bursaal uit de H. S. voorgelezen, waarna de regent de duistere plaatsen verklaarde en met den catechismus vergeleek. Na den afloop van het

noenmaal mochten de alumni een half uur over het atrium wandelen en elkander over hunne studiën onderhouden. 's Woensdags en Zaterdags was het hun toegestaan, des winters een uur voor het noenen des zomers een uur voor het avondmaal, binnen het collegie, hunne lichamen te exerceren. Streng was echter het tabak zuigen of drinken verboden. Ook mochten zij geen zwaarden, rapieren, of "onbehoorlijke speeltuigen", als luiten, fluiten, harpen of dergelijke instrumenten in 't collegie brengen of daar buiten hanteren, geen honden, gevogelten of andere gedierten onderhouden; doch ballen, kegelen, kooten, mulveren, hoepen en dergelijke exercitiën waren geoorloofd. Later ontvingen zij meer vrijheid, mochten zij, doch altijd na verzoek en verkregen verlof, het collegie verlaten, muziekles nemen; zelfs had Ewaldus Kist, in het laatst der 18^e eeuw, een clavecimbel in zijn kamer en kwam zijn vriend Van der Palm luisteren naar de concerten van Jourdain en Bach, die hij uitvoerde. Toen was het dus geoorloofd elkanders kamers te betreden.

Bij plechtige gelegenheden werden de bursalen op kosten van 't collegie onthaald op "der Staten wijn". Ook gebeurde het enkele malen dat de regent een tochtje met hen deed naar een der omliggende dorpen.

Omstreeks half een keerden de bursalen naar hun werk terug en te een uren luidde de famulus, evenals des voormiddags na het ontbijt, de klok voor hen die *ad lectionem academicam* moesten gaan. Des avonds te zes uren was het avondmaal gereed, 't geen evenals des middags uit drie gerechten, die naar de ordonnantie bereid waren, bestond. Onder en na den maaltijd werd er wederom uit de H. S. gelezen, waarna de bursalen zich naar de werkkamer begaven om eene korte vermaning van den regent te hooren. Te 9 uren was het gansche collegie in diepe rust gedompeld. Eerst in de 18^e eeuw werd aan oudere studenten toegestaan vuur en licht in hunne eigene kamers te mogen hebben.

Werd een alumnus ziek, dan verzorgde men hem in het hospitaal van het collegie, en was de ziekte van dien aard, dat geen herstel mogelijk was, dan werd de lijder, zoo doenlijk, naar de ouderlijke

woning vervoerd. Stierf hij echter in het ziekenhuis, dan werd hij "eerlijk begraven". Nog is er een opgave van onkosten, gemaakt bij het sterven en begraven van een alumnus, aanwezig.

Drie bidders moesten het overlijden aan de voornaamste ingezetenen bekend maken, en den rector, burgemeesters, die van 't gerechte, de professoren, den kerkeraad en andere mannen van aanzien, ook de burens ter uitvaart noodigen. Het lijk werd door 14 bursalen, met zwarte floersen om den hoed en "labrette" handschoenen aan de handen gedragen; hierop volgden de bursalen, de regent, onderregent en al de genoodigden. Na de begrafenis werden zij, die den bursaal beaard hadden, op een roemer wijn en een geraspt broodje onthaald. Het ontbrak bij die gelegenheid niet aan *strena*, *funebria*, *dolores*, want er was geen alumnus, die niet in het maken van Latijnsche verzen geoefend was. Wilden zij iets van hunne Maecenaten hebben, of hadden zij iets verkregen, zij vroegen en dankten in *carmina*. Geen feest zonder *carmina*, geene theses of *disputationes* zonder *carmina*. Zelfs waren er alumnus en studenten, die ze in 't Hebreeuwsch, Arabisch en Grieksch vervaardigden.

In weerwil der gestrengheid, waarmede de orde in het collegium werd gehandhaafd, was het evenwel niet zelden het tooneel van grove wanorde, stonden al de bursalen tegen regent, subregent en *oeconomus* op; tegen de eersten, wanneer een hunner makkers naar hun oordeel te streng werd gestraft of zij in hunne privilegiën meenden tekort gedaan te zijn; tegen den laatste, wanneer de spijs niet overvloedig of smakelijk genoeg was, of het bier hun te karig werd toegedeeld. Ook ontstonden er van tijd tot tijd oneenigheden tusschen de bursalen zelve en de buitenstudenten, en moesten de curatoren met hun gezag tusschenbeide komen. Zulks geschiedde vooral, toen de twisten over de Aristotelische en Cartesiaansche wijsbegeerte, die de gansche Hooogeschool in rep en roer brachten, ook de gemoederen in het collegie verdeelden.

Ofschoon de roede niet meer gebruikt werd, was de straf echter

gestreng. Buitensporigheden in en buiten het collegie werden met opsluiting in de cel op water en brood, de zonden tegen de tien geboden met kerkerstraf (want het collegie had een eigen kerker) of met uitzetting, doch in dit geval niet zonder toestemming van curatoren en Staten, gestraft. Pensum en boete werden den bursaal opgelegd, die het waagde een andere dan de Latijnsche of Grieksche taal te bezigen. Geene dan die talen mochten gesproken worden, ja zelfs de buitenfamulus, die de geringste diensten bewees, de claviger en de klokkenluider, die, zoo er geen famulus was, diens werk moest verrichten, moest zooveel Latijn verstaan als hij behoefde, om de alumnen en vooral de Hongaren en Polen te kunnen verstaan; zelfs de gerechtsdienaars; die Bertius ondersteunden, spraken Altingh in het Latijn aan, en de traditie dat vele burgers zich in die taal oefenden, is hoogstwaarschijnlijk; want de Polen en Hongaren, die in de 17^e en in den aanvang der 18^e eeuw aan de hoogeschool studeerden, bezigden geen andere taal. De bursalen waren in twee klassen, die der eerste en tweede tafel (*mensa prima et secunda*) verdeeld. Die der eerste moesten twee en een half jaar in de oude talen en wijsbegeerte worden onderwezen. Zij ontvingen dat onderwijs van de hoogleeraren en hielden met den regent en subregent *repetitiones latinae et graecae*, en wel over Terentius, Plautus, Homerus, Xenophon, Plato, Herodotus, en *repetitiones philosophicae* over eenige geschriften van Aristoteles, b. v. de anima, de ethica, de meteorologia en het een of ander leerboek over de logica; *repetitiones dialecticae et rhetoricae* uit Quintilianus en Cicero. Eens verzochten de bursalen, van de lessen over de philosophie, volgens Lipsius "de grond aller kennis en geleerdheid", hetzij de philosophie zelve of het onderwijs van Trutius er de oorzaak van was, verschoond te blijven; doch de regent weigerde zulks, onderhield ze gezamenlijk in de leerzaal en elk afzonderlijk in zijn kamerke, "vermanende van zijn eed en officie en de nuttigheid der philosophie, opdat zij verstandiglijk ad gradum magisterii en artium mochten gaan en daarna met volle zeilen in de theologie varen". Soms moesten de bursalen de lessen van drie

hoogleeraren in de Philosophie bijwonen, en gaf Ramsacus daarenboven nog in het collegie onderwijs in de Metaphysica, terwijl Snellius zulks in de Mathesis, Physica en Astronomie deed. Om de veertien dagen moesten de bursalen in het auditorium declameren en disputeren onder voorzitting van den regent, dagelijks met hem de academische lessen repeteren, zich op bepaalde tijden door hem, en nu en dan door den Senatus academicus laten examineren. Eens in het jaar, vroeger den eersten maandag na het Paaschfeest, sedert 1758 den eersten maandag na het eindigen der Paaschvacantie, verschenen Curatoren in het collegie, en werden al de bursalen, zoowel in de Theologie en Philosophie, als in de Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche talen, in hunne tegenwoordigheid geexamineerd.

Na zich twee en een half jaar geoefend te hebben, werden zij, in tegenwoordigheid van het gansche collegie, door den hoogleeraar in de Philosophie veertien dagen achtereen geexamineerd. Werden zij bekwaam bevonden, dan stond men hun toe driemaal openlijk in het academisch auditorium theses in de Logica, Physica en Ethica te defenderen, doch niemand mogt opponeren, tenzij hij twee jaren in het collegie was geweest. Deze theses werden op kosten der Staten, door den boekdrukker der Akademie, onder welke de Raphelingiussen en de Elseviers, gedrukt en door hen aan hunne Maecenaten opgedragen. Die opdrachten werden in 1620 nog door den regent nagezien, doch de theologische faculteit oordeelde hierdoor in haar recht verkort te zijn; zij, niet de regent, moest de correctie hebben. Om diergelijke kleinigheden had de regent met de faculteit vaak hevige geschillen. Voor die opdracht ontving de bursaal van zijnen Maecenas of de Staten een kleine belooning: die werd ook verstrekt voor de carmina, welke voor de theses werden gedrukt. Doch die carmina vermenigvuldigden zóó, dat de Staten er over klaagden.

Na het driemaal verdedigen van theses kreeg de bursaal den rang van magister artium, en onthaalde na de promotie het gansche collegie, welk gastmaal, evenals de promotie, door de Staten bekostigd werd.

De bursaal nu ad mensam secundam gepromoveerd, werd tot de akademische lessen in de Theologie toegelaten, waarvoor hij zich in het collegie moest voorbereiden, terwijl er dagelijks nog repetitiones en van tijd tot tijd exercitia en examina voor de facultas theologica werden gehouden. Ook aan de Theologie werd twee en een half, soms drie jaren besteed, en in de laatste maanden moest men zich in het opstellen van predicatiën in 't Latijn en Nederduitsch oefenen, en was het geoorloofd nu en dan een "Latijnsche preekbeurt" te vervullen. Het Nederduitsch werd niet beoefend, en daar vele hoogleeraren zelve die taal minachtten, was het niet te verwonderen dat zij bij de studenten in geen eere stond. "Het is of er niets goeds te zeggen valt in de tale des volks, en of men een walging van de moedertale heeft." "Terwijl onze dichters zich bevljigten haar te beschaven en van bastaardij te zuiveren, bederven haar de geleerden met doormenging van allerlei vreemde hutsepot." "Vele geleerden schamen zich de taal hunner vaderen, terwijl zij alleen het Latijn waardig keuren door hunne geleerde monden te worden gesproken. Is het te verwonderen, dat soo vele leeraars, Goddank niet allen, in diepe onkunde omtrent onze moedertaal verkeerden, ja vergeten zijn 't geen ze op de eerste scholen geleerd hebben?"

Zoo was het; men behoeft slechts de stroeve, met Latijnsche en Grieksche aanhalingen doorspekte leerredenen uit de 17^e en 18^e eeuw te doorbladeren, om deze uitspraken te bevestigen; ja er waren in den aanvang der 19^e eeuw nog enkele oude leeraars, die hunne predikaatsien, in 't Latijn gesteld, op den predikstoel voor zich hadden, en zich niet bekommerden of nu en dan een Latijnsch woord, zoo zij het Nederduitsche niet bij de hand hadden, hunne lippen ontrolde. Wel lieten zich nu en dan stemmen tegen dit misbruik hooren, openden Petrus Cunaeus te Leiden, Francius te Amsterdam, scholen, om ook toekomstige predikers in de welsprekendheid te oefenen; doch te vergeefs; slechts enkelen grepen die gelegenheden aan. Het was eerst in de tweede helft der 18^e eeuw dat men zich op de Nederduitsche taal en welsprekendheid begon toe te leggen, er niet alleen uitstekende geleerden, maar ook welsprekende

leeraars uit het collegie in de kerkdienst kwamen. Na eenige proefpredikatiën binnen en soms buiten het collegie gedaan, en eenige godgeleerde stellingen verdedigd te hebben, werden de alumnen van het collegie gedimiteerd. Aan sommige uitstekende jonge lieden werd toegestaan op kosten van den Maecenas vreemde hoogeschoolen te bezoeken, gelijk in 1621 aan zekeren Dolegius door zijn Maecenas de Ridderschap; anderen mochten, zoo ze niet dadelijk, hetzij aan een Latijnsche school, hetzij bij eene gemeente geplaatst werden, nog eenigen tijd hunne beursen behouden, en zich bij dezen of genen predikant in de kost besteden, om zich in het ziekenbezoeken, voorlezen, prediken en het bestieren der kerk te oefenen.

Dezelfde reden, die de Nederduitsch-Hervormde kerk bewoog een Collegium Theologicum te stichten, deed de synode der Waalsche kerk besluiten tot het oprichten van een Collegium Gallicum: de behoefte aan geschikte leeraars. Reeds had zij, kort na de grondvesting der hoogeschool te Leiden, bij de gemeenten in de zuidelijke, zoowel als noordelijke Nederlanden gelden ingezameld, om eenige jongelieden voor de dienst der kerk op te leiden; doch zij achtte het beter, dat deze, gelijk de bursalen, onder discipline werden gesteld van een bekwaam en geschikt regent, en op de synode in 1605 te Zierikzee werd besloten, de kerken tot het verleenen van meerdere bijdragen, de Staten van Holland en Zeeland tot ondersteuning uit te noodigen, en een regent te benoemen. De gemeenten waren terstond bereid, de Staten van Holland verleenden voorloopig een jaarlijkschen onderstand van f 800, en die van Zeeland van f 200. Hierop werd Daniel Colonius, vroeger predikant der Waalsche gemeente te Antwerpen, toen te Rotterdam, een godvruchtig, verdraagzaam, nederig en geleerd man, die den ouderdom van ongeveer 40 jaren bereikt had, het regentschap opgedragen en hem de bijdragen der Staten tot jaarwedde toegewezen, terwijl de collecte der kerken voor het onderhoud der studenten (écoliers) bestemd was. Met groote plechtigheid had den 30 Mei 1606

de inwijding van het nieuwe eollegie, waarvoor een gebouw op de Groene Hazegracht was gehuurd, door Johannes Polyander à Kerckhove, toen predikant te Dordrecht, in tegenwoordigheid van Burgemeesters, Pensionaris en Secretaris van Leiden, eenige Gedeputeerden uit de Waalsche gemeenten en de theologische faculteit te Leiden, plaats, en werden er door de synode statuten ontworpen, waarnaar zich regent en kweekelingen hadden te gedragen. De eerste moest op elke synodale bijeenkomst verschijnen, van den staat van het collegie verslag doen, terwijl jaarlijks eenige gedeputeerden der synode het zouden bezoeken.

Het was den regent geoorloofd andere kweekelingen op te nemen, mits dat deze zich aan de reglementen onderwierpen; overigens waren de statuten in een milderen geest dan die der Staten en genoten de *écoliers* meerdere vrijheid dan de bursalen. In den aanvang werd het collegie door 7 of 8 kweekelingen bezocht, doch dit getal verminderde allengskens, en daalde tot twee, ja tot één. De gemeenten, vooral de kooplieden in de zuidelijke gewesten, werden meer en meer weigerachtig in het opbrengen der contributie, de behoefte aan predikanten hield op, en de synode dacht er aan het collegie op te heffen. De regent zond daarop, in 1629, een adres aan de synode "*sur la question si on doit rompre le collège*", waarvan het slot was: "*mon avis donc seroit de continuer le collège*". Dit adres werd door de synode niet gunstig ontvangen, te meer wijl Colonius zich beklagde, dat zij niet voldaan had aan hare belofte van meer kweekelingen te onderhouden. Zij oordeelde, dat er geen behoefte meer aan een collegie was, dat zij voor de som, waarover zij beschikken kon (*f* 1800 van de kerken en *f* 1000 van de Staten) en waarvan het grootste deel (*f* 1348) tot tractement van den regent strekte, meer jongelingen naar Frankrijk kon zenden, waar zij zich ook beter in de taal konden oefenen.

Het collegie werd echter niet opgeheven; de beroemde Ludovicus de Dieu, eerst de medebestuurder van Colonius, werd na zijn dood (1635) tot zijn opvolger benoemd. De Staten wilden het collegie behouden,

kochten zelfs het gebouw, dat Colonius slechts gehuurd had, en bestuurderden van het fonds van Rombouts en Halet plaatsten hunne alumnē onder de discipline van den regent. Doch in weerwil van dat alles bleef het collegie kwijnen onder de Dieu's opvolgers, Daniel Maseys en Jacobus Gaillard. Bestuurderden gaven hunne kweekelingen (Haletianen en Romboutsianen genoemd) vrijheid, te Utrecht te studeeren, en toen Gaillard, die tevens het hoogleeraarsambt in de godgeleerdheid en het predikambt bij de Waalsche gemeente bekleedde, in 1688 gestorven was, aarzelde de synode wederom een nieuwen regent te benoemen, doch de Staten begeerden het, en het regentschap werd aan Pierre de Villemandie, na de opheffing van het edict van Nantes, uit Saumur, waar hij het hoogleeraarsambt had bekleed, herwaarts gevlucht, opgedragen. Onder hem raakte het collegie geheel in verval, zoodat er eindelijk niet één kweekeling meer was, en nu oordeelden de Staten de gebouwen in veiling te moeten brengen. Zulks geschiedde in 1725, toen zij, die voor *f* 13.000 waren aangekocht, slechts voor *f* 300 tot afbraak verkocht werden.

In hetzelfde jaar stierf de algemeene postmeester Nicolaas Clignett, die sedert 1672 de posterijen veel verbeterd had. Deze vermaakte aan de Waalsche gemeente te Leiden de som van *f* 10.000, om van de interesten een jongeling vier of vijf jaren in de godgeleerdheid te laten studeren, en dezelfde som tot gelijk doel aan de universiteit te Genève.

HOOFDSTUK VI.

ACADEMISCHE INRICHTINGEN.

Het St. Barbara-klooster, aan de oostzijde van het Rapenburg, waarin den 8sten Februari 1575 de plechtige inwijding der Hoogeschool had plaats gehad, bleek reeds spoedig ongeschikt te zijn tot het houden der openbare lessen, en bestemde de regeering de kerk der Gefaliede Bagijnen of het St. Agnieten Bagijnhof tot een "nieuwe Academie". Hier werden de lessen gegeven tot den 16^{den} April 1581, toen, zoo als men zeide, "de Academie werd overgebracht" naar het klooster der Jakobinessen of Witte Nonnen, doch tegen den zin van den Hoogleeraar Donellus, die zijne lessen in het Bagijnhof voortzette tot dat curatoren hem dwongen om zulks in de "Nieuwe Akademie" te doen. Tusschen den 11^{den} en 12^{den} November 1616 brandde dit gebouw, door nalatigheid der pedellen, op het midden van den dag bijna geheel af. Niets als het verwulfsel van het auditorium philosophicum en de bindten in het collegium theologicum werden voor den brand gespaard. De contra-remonstranten zagen in dien brand "een Godsgericht en een voorbeduiding, dat de oude professoren (inzonderheyt in de Theologie) moesten hersteld ende veranderd worden, eer die

DE AKADEMIE VERBRAND EN HERBOUWD.

Academye wederom tot hare oude eere ende welstant soude kunnen comen."

De schade werd op f 15.000 begroot. De Staten verstrekten f 13.000 tot den herbouw, waarvoor echter eenige goederen onder Abcoude moesten verkocht worden. Wederom werden nu de collegiën in het St. Barbara-klooster, reeds lang tot een verblijf voor den Prins, wanneer hij te Leiden vertoefde, en het houden van maaltijden bestemd, gegeven en eerst den 1sten Juni 1618 konden die wederom in het nieuwe gebouw plaats hebben, boven welks ingang curatoren tot gedachtenis van den brand dit opschrift hadden laten plaatsen:

MEMORIAE POSTERITATIS.

Aedem istam in quam anno CIO. IO. LXXXI curatores Academiae et Coss. hujus urbis publicas acroases transferri voluerunt, quamque verae sapientiae et liberalibus docentium atque discentium exercitiis, atque honoribus dedicarunt, postquam exorta repente flammae violentia III. id-Novembris anno CIO. IO. C. XVI tectum ejus trabes cathedras subselliaque foede absumpsisset, eam ex decreto Ill. t. ac Praepot. Hollandiae et Westfrisiae ordinum in hunc modum magnifice restauratam publicis divinarum atque humanarum rerum disciplinis consecrarunt.

Adrian. a Matenes dominus in Matines, Opmeer etc. Corn. van der Myle, dominus in Dubbeldam etc. Academiae curatores.

<i>Fr. Corn. Toornlietius</i>	}	<i>Consules Reip.</i>
<i>Laurent. Hug. Gaalius</i>		
<i>Petrus Arnoldus Deymannus</i>		<i>Lugduno Batavae.</i>
<i>Theodorus Ger. Hogeveuius</i>		

Anno CIO. DC XVIII. Kal. Junii.

Door deze poort kwam men op het atrium, aan welks rechterzijde zich een steenen gebouw met een torentje en een uurwerk verhief. Wanneer men dit gebouw was binnengetreden, vond men aan de rechterzijde het auditorium theologicum, waarin in de godgeleerdheid en de Hebreeuwsche taal onderwezen werd en dat ook bestemd was tot openbare plechtigheden, zooals het houden der professorale oratiën, de promotiën enz. Hieraan grensde het auditorium philosophicum, bestemd voor het onderwijs in de Philosophia, Politica, Ethica, Rhetorica,

Poesis, en de Grieksche en Arabische taal en letterkunde. Langs een breedden trap steeg men tot eene tweede verdieping, waar men, behalve het auditorium juridicum en medicum, nog twee vertrekken vond, waarin de senaat vergaderde, examens werden afgenomen en de promotiën voor de faculteit plaats hadden. Daar deze echter te klein werden om de auditores te bevatten, werd in 1734 het auditorium medicum naar elders verplaatst en dit vertrek tot een senaatskamer ingericht, aan de eene zijde met kasten tot berging van boeken, papieren, enz. voorzien, en de drie overige zijden met afbeeldingen der vroegere en toenmalige hoogleeraren bedekt, terwijl tegen het midden van den noordermuur ook een fraaie schoorsteen met de wapens en namen der toen regeerende curatoren en burgemeesters werd geplaatst.

Reeds van de vroegste tijden werd de sterrekunde aan de hoogeschool beoefend en er door den hoogleeraar in de wiskunde onderwijs in gegeven. Zulks deed ook de beroemde Willebrordus Snellius, in 1613, nauwelijks 22 jaren oud, tot hoogleeraar in de wiskunde benoemd; doch te zijnen tijde waren er aan de hoogeschool noch sterretoren, noch astronomische instrumenten, daar Snellius bij zijn onderwijs van de zijne gebruik maakte. Het was eerst onder zijn opvolger, Jacobus Golius, die bij het professoraat in de Arabische taal tevens dat der Mathesis bekleedde, dat er in 1632 boven het dak van het universiteitsgebouw een houten sterretoren verrees. Hoe weinig beduidend die ook moge geweest zijn, zoo is het echter opmerkelijk, dat, na die van Tycho Brahé en van den Landgraaf van Hessen, die nog tot de 16e eeuw behooren, de Leidsche sterretoren de eerste is geweest, welke in Europa gesticht werd, en lang die der overige universiteiten in Europa voorafging. Nog in den tijd van Golius werd er omstreeks f 4000 aan de verbetering van besteed. Onder den hoogleeraar Burchard de Volder werd in 1689, ten gevolge van den aankoop voor f 1050 van een sextant met een radius van 4 voeten, de platteform van den sterretoren merkelyk uitgebreid en tegelyker tijd de grondslag gelegd voor eene verzameling astronomische instrumenten, die in 1782 door

eene aanzienlijke weduwe, Garama geheeten, en later een groote teleskoop, met zijn gansche observatorium, door J. van de Wal aan de hoogeschool vereerd, zeer werden vermeerderd. Behalve de noodige reparatiën werd er onder de hoogleeraren 's Gravesande, den eerste die den titel van hoogleeraar in de Astronomie verkreeg, en zijne opvolgers Lulofs en van de Wynpersse, niets aan den sterretoren gedaan, ja raakte hij zóó in verval, dat hij het instorten nabij was, zoodat de hoogleeraar van Beeck-Calkoen in 1803 aan curatoren het voorstel deed ter oprichting van een nieuwen, hetgeen echter niet dan in 1817, niet verre van den vroegeren, op het universiteitsgebouw geschiedde. Het niet beantwoorden van dezen toren aan de gespannen verwachting en de oprichting van een nieuwen behoort niet tot ons bestek; wij verwijzen dus den lezer voor de verdere lotgevallen er van naar het werk van den hoogleeraar Kaiser, *Geschichte und Beschreibung der Sternwarte in Leiden*, Haarlem, 1868. 4°.

Aan het universiteitsgebouw was ook het auditorium philosophiae experimentalis verbonden. Hier werden sedert 1674, nadat de hoogleeraar de Volder tot het onderwijs in de proefondervindelijke natuurkunde was geroepen, de noodige werktuigen tot het doen van ophelderende proeven, bewaard. In 1743 was deze verzameling, vooral door aankoop der verzameling door den hoogleeraar 's Gravesande nagelaten, zóó uitgebreid, dat curatoren besloten een nieuw vertrek tot bewaarplaats, en een lokaal tot het doen van proeven te bouwen, en deze regels boven den ingang in de Nonnensteeg te doen plaatsen:

MDCLXXIV.

Dedicatum

Naturali Philosophiae mechanices instrument. illustrandae Theatrum

Instaurarunt, auzerunt et pretiosissimo ornatu ornarunt.

A. MDCCXLIII.

Sedert nam het aantal werktuigen zóó toe, dat in 1815, ter bewaring van dat kabinet, een nieuwe en ruimere plaats bestemd moest worden, terwijl de vroegere werd ingericht tot een auditorium et laboratorium chemicum, dat tot nu toe zich in 't noorderdeel van

den hortus, achter de broeikasten, bevond, waarvan Uffenbach schreef, dat, "ofschoon het er niet voordeelig uitzag, het echter te wenschen ware, dat alle universiteiten het hadden en openlijk proeven werden genomen." — Het botanisch onderwijs te Leiden dagteekent van 1587, hetzelfde jaar, waarin de akademische kruidtuin, achter het Akademiegebouw, werd aangelegd, en wel door de zorg van den Leidschen apotheker Dirk Outgens Cluyt, die daarbij door Carolus Clusius, den grootsten plantenkundige zijner eeuw, werd bijgestaan. Nog in hetzelfde jaar werd het onderwijs in de Kruidkunde aan Gerardus Bontius opgedragen, en de hof in korten tijd door de menigte vreemde planten, die uit alle oorden der wereld, ook, op specialen last der Staten, door de schepen der O. en W. I. Compagnie werden aangevoerd, zóó rijk, dat hij onder het bestuur van Adolf Vorstius reeds 1104 uitheemsche planten bevatte, en men in 1656 getuigde, dat hij voor die van Parijs, Montpellier en Padua niet behoefde te wijken, ja ze zelfs in vele opzichten overtrof. Even als de O. en W. Indische Compagnien ijverden vele uitstekende mannen, zooals Paludanus en Beverningh, om den hortus te verrijken, terwijl curatoren voor goede onderwijzers in de Botanie zorgden. Wij noemen slechts den beroemden reiziger Paulus Herman, die 8 jaren lang in de Indiën vertoefde en niet ophield de uitgelezenste zaden, wortelen en bollen van de fraaiste gewassen herwaarts te zenden, en toen hij het hoogleersaarambt in de Botanie bekleedde, in 1689, 3029 aan zijn zorg toevertrouwde uitheemsche planten den beschouwer kon aanbieden. Kon Boerhaave, de beroemde hervormer der geneeskunde, die in 1727 in de opdracht van zijn tweede lijst der planten, welke in den akademischen hortus gevonden worden (de eerste verscheen in 1710), curatoren verzekeren, "dat hun plantentuin voor geen anderen ter wereld behoefde onder te doen, noch ten aanzien van het getal der daarin gekweekte gewassen, noch van de schoonheid van vele derzelve, noch van de gepaste rangschikking", zijn opvolger van Royen zorgde dat die roem ongeschonden bleef. Onder hem werd de hortus aanmerkelijk vergroot en de gewassen en planten naar

het systeem van Linnaeus gerangschikt. Maar nog veel grooter waren de verdiensten van den beroemden natuurkenner S. J. Brugmans, zoo omtrent de botanische studiën in 't algemeen als in 't bijzonder omtrent den kruidhof, die door zijne zorg dermate verrijkt werd, dat hij wederom moest uitgelegd worden, 't geen in 1816 geschiedde.

Reeds spoedig na de eerste inrichting van den kruidtuin werden, op bevel van curatoren, aan de Zuid-oost en later aan de Zuid-westzijde van den hof galerijen gebouwd, die niet alleen bij regen, onweder en hitte tot schuilplaats voor docenten en leerlingen moesten strekken, maar tevens tot bewaring van zaden en planten en zoogenaamde simpliciën ten behoeve van de pharmacologische lessen, en tot beschutting der "uytlantsche teere ende zeldzame bloemkens, cruyden en andere gewassen, die tegen de winterkoude niet bestand en tevens bestemd waren tot een klein museum van merkwaardige voorwerpen van het planten- en dierenrijk uit andere werelddeelen te verstrekken." Die voorwerpen werden met den naam rariteiten bestempeld en door vreemdelingen dikwerf met nog grootere belangstelling bezichtigd dan de levende in den hortus gekweekte planten. Ofschoon reeds vóór het midden der 17^e eeuw aan den hoogleeraar in de kruidkunde de taak was opgedragen, om die voorwerpen te blijven verzorgen en er een inventaris van op te maken, zoo maakten zij echter toen, volgens het bericht van den bekenden Franschen reiziger de Monconys, die ze in Augustus 1663 bezichtigde, een kleine en weinig beduidende verzameling uit, en hoewel 50 jaren later Boerhaave aan curatoren berichtte, dat de meeste rariteiten door langdurigheid van tijd grootendeels onbruikbaar geworden waren, zoo achtte ze Uffenbach toch in het midden der 18^e eeuw nog merkwaardig genoeg om ze in zijn bekende Reis door ons Land te beschrijven. Deze en andere rariteiten, die op het theatrum anatomicum bewaard werden, waren echter de eerste beginselen van het beroemde kabinet van natuurlijke historie. In het midden der 18^e eeuw zagen curatoren de noodzakelijkheid in om een meer opzettelijk toezicht over de natuurlijke voortbrengselen, die men

reeds had of later verkrijgen zou, te verordenen en het toezicht niet langer aan een hoogleeraar in de kruidkunde, die als zoodanig ook over den kruidtuin en de galerijen gesteld was, op te dragen. In de vergadering van curatoren, den 9^{den} Augustus 1751, deelde Willem, graaf van Bentinck, heer van Rhoon en Pendrecht, aan de overige leden van dat collegie mede, dat hij besloten had zijne verzameling mineralen en andere op de *historia naturalis* betrekkelijke specimina aan de Hoogeschool ten geschenke te geven. Dien ten gevolge werd aan den hoogleeraar Allemand verzocht om van deze curiositeiten en alle die daarbij zouden komen, een kabinet te formeren. Dat kabinet van naturaliën werd geplaatst in een gebouw, dat in den hortus botanicus, na de aanmerkelijke uitbreiding in 1736, was gesticht ter bewaring van de Grieksche en Romeinsche beeldwerken, opschriften enz., die Mr. Gerard Papenbroek bij erfmaking aan de Academie geschonken had.

Nadat Allemand een groot deel van den aan hem opgedragen last vervuld had, werd hem in 1755 de later zoo beroemde Le Francq van Berkhey toegevoegd. Aan dezen werd de meer materiele zorg der specimina opgedragen, terwijl de hoogleeraar de werkzaamheden van een meer wetenschappelijken aard op zich bleef nemen. Eerst in 1773 werd de eerste als lector met het onderwijs in de natuurlijke historie belast. Sedert werd die reeds verworven schat jaarlijks vermeerderd, zoo door een aantal zeldzame en merkwaardige voorwerpen uit onze Oost- en West-Indische bezittingen, den aankoop eener kostbare verzameling versteeningen, mineraliën en edelgesteenten, enz. door C. Zumbag de Koesfelt bijeengebracht, de verzameling van natuurlijke voorwerpen door den hoogleeraar Allemand vermaakt, het kabinet van mineraliën van den beroemden Brunckman te Brunswijk, het museum van natuurlijke historie, door den hoogleeraar Reinwardt te Amsterdam aangelegd, totdat het eindelijk, onder den titel van Koninklijk Museum, het beroemde kabinet vormde, dat sedert, zoo al niet het voortreffelijkste, ten minste een der voortreffelijkste Musea in Europa is geworden.

Vóór 1587 werd er aan de Leidsche hoogeschool geen les gegeven in de ontleedkunde, doch in dat jaar deed de rector Justus Lipsius aan curatoren een schriftelijke mededeeling, waarin o. a. te kennen gegeven werd, dat het hoogst wenschelijk geacht werd om aan één of beide hoogleeraars in de geneeskundige faculteit, het geven van ontleedkundig onderwijs op te dragen, ten einde daardoor te voldoen aan eene door de medische studenten zelven gevoelde behoefte. Dit voorstel droeg de goedkeuring van curatoren weg, en het onderwijs werd, met verhooging der jaarwedde, aan Gerardus Bontius opgedragen. Het is onbekend in welk lokaal Bontius lijkopeningen heeft verricht; zulks kan echter niet, gelijk later het geval was, in het kerkgebouw der Gefaliede Bagijnen geschied zijn, daar het benedengedeelte er van eerst in 1597 tot theatrum anatomicum, zoowel voor de ontleding der lijken als voor het geven van openbare lessen, alsmede het bewaren en tentoonstellen van ontleedkundige voorwerpen werd ingericht. Twee jaren later werd Bontius vervangen door zijn vroegeren leerling Petrus Paeuw, ofschoon die bij zijne aanstelling als professor extraordinarius nog maar een 25jarigen leeftijd bereikt had. Sedert dien tijd werden de anatomische demonstraties, die toen, en zelfs veel later, slechts aan zeer enkele hoogeschoolen in Europa werden gehouden, geregeld voortgezet. In 1613 schreef Orlers in zijne Beschrijving van Leiden: *“Meest alle jaren in de maend van December ofte Januarius, ten tijde wanneer dat het vriest ende zeer kout is, zoo werdt alhier een lichaam, tzij van man ofte van vrouwe, gheanatomiseerd ofte ghesneden, ten aansien en in de tegenwoordigheyt van de Magnif. Dom. Rector, Assessoren, Professoren, Doctoren, Chyrgurgyns ende studenten in de medicynen, mitsgaders vele ende verscheyden andere personen, die lust tot de kennisse der Menschelycken lichamen, ende deselve hebben. Het welcke op zekere wijren van den daghe, daartoe van den Professor, die de snijdinghe doet, gheordonneert ende bestemt wesende, met grooter aensienlickheydt uytgherecht ende ghedaen werdt, ende nu vele jaren aan den anderen ghedaen is, door de kloecke ende de verstandighe handen van den Hooghghelerden ende wel-spreecken-*

den Heere D. Pieter Paeuw, eerste Professor ende Doctor in de Medicinen, Botanicus ende Anatomicus van de Leydsche Academie, alhier ter eere gheuoemt, dewelcke alhier ter plaetsen met grooten lof ende eere vele ende verscheyden lichamen van Mannen en Vrouwen ende verscheyden andere ghe-dierten gheanatomiseerd heeft, tot grooten onuytsprekelicken nut ende profijt van deghene die sulcx terecht gesien, verstaen ende waerghe nemen hebben". In datzelfde lokaal bleven de hoogleeraren, die Paeuw opvolgden, hunne anatomische lessen, tot in deze eeuw, voortzetten. Ook bleef het de bewaarplaats van de anatomische praeparaten, die, door aankopen en geschenken nog vermeerderd, eindelijk het beroemde anatomisch kabinet hebben gevormd. Reeds had professor van der Straten met grooten lof te Utrecht praktische oefeningen aan het ziekbed gegeven, toen de naijver van Leiden tegen de pas opgerichte Utrechtsche Akademie aanleiding gaf, dat op voorstel van professor Otto Heurnius ook hier een dergelijk praktisch onderwijs ingevoerd en Heurnius met zijn ambtgenoot Schrevelius tot het geven van dat onderwijs benoemd werd. Dit praktisch of klinisch onderwijs werd van 1636 tot 1744 in het St. Caecilia gasthuis voortgezet, maar na 1745 in de beide zalen, die voor dat onderwijs waren aangewezen, geen enkel lijder meer opgenomen. Eerst in 1787 werd de gelegenheid tot het verkrijgen van praktische kennis aan het ziekbed op nieuw aldaar geopend, toen er, nadat prof. M. G. Oosterdijk in de redevoering *de ardua Medicinae exercendae provincia* in krachtige bewoordingen op het gemis van een akademisch ziekenhuis had gewezen, een zoodanige inrichting tot stand is gekomen en wel op de St. Pieterskerkgracht. Het latere Nosocomium, vroeger het weeshuis der Waalsche gemeente, binnen Leiden, dagteekent van 1817.

In de nabijheid van het museum anatomicum werd, op begeerte van Prins Maurits, sedert den aanvang der 17^e eeuw door Mr. Frans van Merwen en mr. Ludovicus van Ceulen, en later door de beide van Schootens, in de Nederduitsche taal, aan hen, die tot ingenieurs ten dienste van den Staat wenschten opgeleid te worden, onderwijs in de wiskundige weten-

schappen gegeven. In hunne scholen zijn meest al die voortreffelijke vestingbouwkundigen, die onder Maurits en Frederik Hendrik hebben uitgemaakt, ook een Johan de Witt, Christiaan Huygens en een Simon Stevin gevormd.

Legde Maurits den grondslag der "Nederduytsche mathematische school" (zoo als zij heette); Willem I, zijn vader legde dien van de Bibliotheek, door het geschenk der Biblia regia. Op dien grondslag bouwde men voort, totdat zij eindelijk, vooral door den schat harer handschriften, wereldberoemd werd. In den aanvang stond de kleine boekverzameling in een der vertrekken van het tegenwoordig Akademie-gebouw, doch daar dit welhaast te klein werd tot berging van den boekenschat, die reeds door belangrijke aankopen, zoo als van de geheele bibliotheek van den hoogleeraar Holmannus secundus, een deel van die van Bonaventura Vulcanius, en de geschenken zoo van anderen als van Franciscus Raphelingius en Christoffel Plantinus zeer vermeerderd was, werd een gedeelte van de kerk der Gefaliede Bagijnen tot eene Bibliotheekzaal ingericht. In het midden der zaal stonden 24 lage boekenkasten met lessenaars in twee reien, door een dwarsgang van elkander gescheiden. De meesten, folianten, waren reeds met de woorden *Acad. Lugd.* op de snede en den band (eerst later op het titelblad) gestempeld, naar de faculteiten gerangschikt, en door middel van koperen ketenen, die aan ijzeren, aan weerszijden met sloten voorziene roeden, waren vastgemaakt, aan de kasten gekluisterd; de quarto's, octavo's en duodecimo's in gesloten kasten aan den wand geplaatst, terwijl de aan de Bibliotheek, door de hoogleeraren en leden der Hoogeschool geschrevene en vereerde werken in een andere kast gerangschikt stonden. Nadat zulks geschied was gaven curatoren eene ordonnantie nopens de aanvraag en het gebruik der boeken, en gaf op hun last Petrus Bertius een catalogus er van in het licht. Ondertusschen was het bibliothecariaat aan den zoon van den beroemden Janus Dousa, die het eerst met dit ambt bekleed was, maar het, wegens zijn vertrek naar 's Hage, had moeten neêrleggen, opgedragen en werd op diens uitnoodiging

de bibliotheek door magistraatspersonen, hoogleeraren en studenten, ja door ieder die zich korter of langer tijd aan de hoogeschool ophield, zóó verrijkt, dat curatoren een "Tafereel", waarop hunne namen "ter eenwige memory" geschreven stond, lieten vervaardigen en in de bibliotheek ophangen.

Onder den opvolger van Dousa, Paulus Merula, werd aan de hoogleeraren en predikanten het sleutelrecht, d. i. de vrije toegang tot de bibliotheek, gegeven, die des Woensdags en Zaturdags van vier tot zes uren voor de studenten openstond. Dit sleutelrecht gaf echter aanleiding tot grove misbruiken, daar de bezitters hunne sleutels aan de studenten leenden, zoodat curatoren de sloten lieten veranderen en alleen hun secretaris en den bibliothecaris een sleutel ter hand stelden, met bevel hem aan niemand af te staan.

Toen zulks geschiedde, was Merula reeds door den beroemden Daniel Heinsius opgevolgd, die uitgenoodigd werd van de bibliotheek, door het legaat van Scaliger en den aankoop van boeken uit de bibliotheek van dezen geleerde en van Franciscus Junius zeer verrijkt, een nieuwen catalogus te vervaardigen, die in 1613 gedrukt en in 1623 en in 1640 met de handschriften van Vulcanus en Golius vermeerderd, op nieuw werd uitgegeven. De bibliotheek bevatte toen reeds 489 handschriften, 310 gecollationeerde en beschrevene, en 2278 gedrukte boeken.

Ondertusschen was het lokaal nog steeds in denzelfden toestand; en waren de boeken er nog zoo in geplaatst als ten tijde van Bontius. Dringend werd verbetering verlangd, en dit geschiedde in 1653; de dwarsstaande dubbele kasten werden weggenomen en andere rondom tegen de wanden aangebracht.

De opvolger van Heinsius was Anthonius Thysius, hoogleeraar in de welsprekendheid. Onder zijn bestuur gaven de Staten van Holland, in 1653, geen octrooi tot de uitgave van eenig boek, tenzij onder voorwaarde, dat een gebonden exemplaar aan de bibliotheek werd geschonken; doch eerst vele jaren daarna (1679) werd dit besluit

in werking gebracht, doch de bibliotheek had er weinig baat bij, daar de bibliothecarissen, tot haar onherstelbaar nadeel, waarvan zij thans nog de gevolgen ondervindt, slechts op in oude talen geschrevene werken prijs stelden, en zich weinig bekommerden of er al of geen Nederduitsche schriften werden aangeboden; en ofschoon in 1728 dit besluit hernieuwd werd, had het echter geen betere gevolgen. Eerst in deze eeuw begon men het gemis dier werken, doch, helaas, te laat te betreuren. Daar door de vermeerdering, vooral van Oostersche handschriften, een nieuwe catalogus vereischt werd, nam Johannes Fredericus Gronovius, de opvolger van Thysius, de taak op zich om dien te vervaardigen. Hij werd eerst onder Frederik Spanheim voltòoid, door de hulp van zekeren Boots, die de handschriften van Golius, maar vooral van Dr. Theodorus Petraeus en den Armeniër Sjahin Candi, die de handschriften door Levinus Warner, resident van dezen Staat bij de Ottomannische Porte, aan de bibliotheek vermaakt, catalogiseerde. Deze catalogus bevatte reeds 3725 gedrukte werken en 1702 handschriften.

Het aankopen der bibliotheek van Isaäcus Vossius, van een gedeelte der boekerij van Nicolaas Heinsius, de door Christiaan Huygens gelegateerde handschriften, en het legaat van Perizonius, maakten niet alleen de vertimmering van het lokaal, maar ook een nieuwen catalogus noodig. Hieraan arbeidden, behalve de hoogleeraren Senguerdus en Gronovius, de jeugdige Tiberius Hemsterhuis en de beroemde Oosterling Johannes Heiman. Hij zag in 1716 in folio het licht. Na den dood van Senguerdus werd de zorg der bibliotheek aan Petrus Burmannus toevertrouwd, die dit ambt niet, gelijk Heinsius en Spanheim, met eene oratie, doch den 17^{den} September 1725 zijn professoraat met een redevoering *de Bibliothecis publicis et eorum praefectis* aanvaardde. Verre van, gelijk vele zijner voorgangers, het ambt van bibliothecaris voor een bloote eerepost te houden, achtte hij het een der gewichtigste en aangenaamste. Gedurende zijn bestuur bereikte dan ook de bibliotheek een hoogen trap van bloei en welvaart. Na zijn

overlijden (1748) werd Adrianus van Royen provisioneel met het opzicht over haar belast. Uit een door dezen geschreven "Rapport nopens het begin, voortgang, alsmede zorg en ordre gesteld en gedragen op de bibliotheek," bleek, dat van hare stichting af tot op dien dag *f* 90.997 aan haar was ten koste gelegd, en dat zij te dien tijde 2770 handschriften en 8554 gedrukte werken, te zamen een getal van 11304 werken en omstreeks 25000 boekdeelen bezat. Onder Burman ontmoeten wij den beroemden Schultens, als interpres legati Warneriani, en Johan Jacob Reiske op de bibliotheek. Aan den eerste was de zorg der Oostersche handschriften toevertrouwd, de laatste hield zich bezig met het exciperen en uitgeven van eenige Arabische codices. Onder het bestuur van Abraham Gronovius werd er, even als onder dat van Daniel Wytténbach, weinig gebruik van de bibliotheek gemaakt, en nam zij niet zoozeer door den aankoop van boeken — er kon jaarlijks slechts *f* 300 voor deze besteed worden — als wel door de legaten van Gerard Papenbroeck, president en schepen te Amsterdam (1745), van den geleerden Haagschen boekhandelaar Proper Marchant (1756) en van den Engelschen kapitein Richard Hawis (1760) toe. In 1770 werd David Ruhnkenius den hoogbejaarden Gronovius tot adjunct toegevoegd en vier jaren later tot zijn opvolger benoemd, terwijl Schultens de zorg voor de Oostersche handschriften behield. Gelijk vroeger door den beroemden Uffenbach, werden deze, onder Johannes Jacobus Schultens, door den niet minder vermaarden Björnsthål in oogenschouw genomen. Er waren er toen volgens hem omstreeks 2000 in de bibliotheek, doch hij klaagde over het gemis van een goeden catalogus. Deze verscheen eerst later. Ruhnkenius overleefde niet slechts de beide Schultensen, maar ook Everardus Scheidius, die slechts kort aan het hoofd der Oostersche school en het legaat van Warner stond. Hij zelf overleed den 15^{den} Mei 1778, en zijn kostbare bibliotheek, rijk in handschriften, werd het eigendom der bibliotheek.

Ons plan gedooft niet de geschiedenis der bibliotheek te vervol-

gen; alleen mogen wij niet verzwijgen dat zij gedurende deze eeuw van jaar tot jaar in bloei toenam en zij thans wereldvermaard is, terwijl het gebouw zulke verbeteringen onderging, dat het waardig is zulk een schat te bevatten.

Wat de overige akademische inrichtingen betreft, wel werden van sommige in de 18^e eeuw de grondslagen gelegd, maar eerst in deze eeuw zijn ze Musea geworden, der Leidsche Hoogeschool waardig. Wij bedoelen de Musea van oudheden en van penningen, terwijl dat van pleister-beelden en kunsten, het Japansch Museum, en de inrichting tot bevordering van landhuishoudkunde, geheel tot deze eeuw behooren.

HOOFDSTUK VII.

KERKELIJKE EN POLITIEKE BEROERINGEN.

Reeds vroeger hebben wij met een enkel woord vermeld hoe de Hoogeschool, kort na hare stichting, het tooneel der hevigste onlusten werd, door hare deelneming aan den twist tusschen den magistraat en het consistorie over het gezag der overigheid in de kerk; een twist die de liefde en eendracht uit de gemeente bande, haar verscheurde en verdeelde, zoodat de godsdienst meer een partijzaak dan een openbaring van het innig gevoel des harten werd. De gansche Hoogeschool was in dien twist gemengd, en Lambertus Danaeus, de bijzondere vriend van Beza, in 1581 uit Genève tot hoogleeraar in de godgeleerdheid aan deze Hoogeschool beroepen, een man even groot geleerde als streng Calvinist, volkomen overtuigd dat aan de kerk in godsdienstzaken een onbepaald gezag toekwam, stond aan het hoofd der partij tegen den magistraat en Coolhaes, dien hij aanbod, in tegenwoordigheid van de Staten en den Prins, van onrechtzinnigheid te overtuigen.

De studenten, reeds verbitterd op de regeering wíjl zij hunne privilegiën had aangetast en hunne Leidsche makkers tot schutterlijke diensten drong, konden geen lijdelijke toeschouwers blijven van dien

strijd. Zij kozen openlijk partij voor Danaeus, hielden conventiculen, waarop het onstuimig toeging, strooiden paskwillen, die zij ook aan de deur der Akademie aanplakten, sloten, na er groote verwoestingen in te hebben aangericht, de auditoriën, liepen des avonds en 's nachts met zwaarden en stokken gewapend door de stad, verbrijzelden vensters en glazen, vochten met de wacht en pleegden grove baldadigheden. Vergeefs poogden senaat, curatoren, afgevaardigden van de Staten hen tot rust te brengen. Zij vonden, toen burgemeesters aan de senaat verzochten hier een einde aan te maken, een verdediger in Donellus en vooral in Danaeus, wien een der burgemeesters, ziedende van toorn, deze woorden toeduwde: dat de raad zich tegen de Geneefsche Inquisitie met zoodanigen en zoo heftigen haat zou verzetten als te voren tegen de Spaansche, en even zoo dapperlijk de wapenen zou aangrijpen tegen haar, als te voren tegen de Spaansche schelmen en vijanden." De hooghartige Danaeus was hierdoor beleedigd, en noch de curatoren noch de Prins konden eenige verandering brengen in zijn plan om de Akademie te verlaten. Den 30sten Mei 1582 hield hij een Latijnsche redevoering, waarin hij zeide "de Leidsche hoogeschool te verlaten om de oneenigheden harer leeraars." Ondertusschen duurde de verbittering der studenten nog een geruimen tijd voort, beklagden zij, die geen deel aan de onlusten namen, zich bij de Staten over het stilstaan der collegiën, en verzochten zij dringënd dat deze tusschen beiden mochten treden; zoo niet, dan zou zulks den ondergang der Hoogeschool ten gevolge hebben en zij zich elders heen begeven, waar zij rustig hunne studiën konden voleindigen.

De Staten kwamen tusschen beide, Coolhaes werd afgezet, de regeering in het ongelijk gesteld, terwijl de Prins haar verweet, "dat zij de Akademie niet liefhad."

Nauwelijks was deze storm eenigzins gaan liggen, of er stak een nieuwe op, die de Hoogeschool met geen minder verwoesting dreigde.

Men had den Graaf van Leicester ingefluisterd, "dat de Leidsche regeering, "midts haere onervarentheyt in de clergie aen der Univer-

siteyt nyet ofte weynich gelegen waere; ja, zelfs dat zy luyden de voorzeide Universiteyt liever quyt waeren dan die langer te houden." Leicester had hieraan gehoor gegeven en scheen van plan de Hoogeschool naar Utrecht te verplaatsen, waarin men vermoedde, dat de rector Adrianus Saravia, die grooten invloed op den Graaf had en zich dikwerf ten hove bevond, hem versterkte. Zulks kwam ter ooren van den Leidschen Magistraat, die zich daarop, vergezeld van curatoren, den 6 Mei 1586 in de Senaatsvergadering begaf. Zij vonden hier, behalve den rector Johannes Holmannus, Hugo Donellus, Justus Lipsius, Gerardus Bontius, Johannes Heurnius, Julius Beyma, Bonaventura Vulcanius. Eerst spraken zij over min belangrijke zaken, daarna zeiden zij, "dat zij tot hun leedwezen hadden gemerkt, dat, niettegenstaande alle mogelijke door hen aangewende vlijt en naarstigheit, het getal studenten in de laatste maanden zeer was afgenomen en zij van den senaat wenschten te weten wat daar de oorzaak van was." Saravia gaf daarvoor twee redenen op, den afval van Vlaanderen en Brabant en de oprichting der hoogeschool te Franeker, waardoor vele jongelieden uit de noordelijke gewesten zich thans naar de Friesche Akademie begaven. Curatoren lieten deze redenen gelden, doch meenden, dat er twee andere oorzaken waren, waarop de rector niet had gewezen. Vele professoren verzuimden niet alleen dagen, maar weken en maanden hunne lessen, en de heer rector hield zich meerendeels aan het hof van Leicester op. Daarenboven hadden zij vernomen, dat er pogingen werden aangewend om de Hoogeschool naar Utrecht te verplaatsen. Curatoren vertrouwden wel zoo veel op de goede gezindheit en het doorzicht van Saravia, dat zij niet wilden aannemen, dat hij zich zou ingelaten hebben "met soodanige zaken, streckende nyet alleen tot achterdeel van de Universiteyt alhier; maer tot geheele wechne-
minge van deselve"; maar zij meenden toch die professoren, welke hun ambt zoo slecht waarnamen, hun plicht te moeten herinneren, en den rector opmerkzaam te moeten maken, dat het beneden zijne waardigheit was, "mitten verachten naem van een sollicitateur

besmet oft verontreynt te worden". Ten slotte drukten curatoren den wensch uit, dat "aen alle zijden de voorgaende fauten mochten werden geboet en gebetert met een neerstich bedienen ende waernemen van yegelyck zijn ambt in 't zijn"; dan verwachtten zij den goeden "voortganck" van de Akademie, waartoe zij van hunne zijde met alle krachten zouden medewerken. Hierbij meenden curatoren het echter niet te moeten laten; zij kwamen na afloop der senaatsvergadering nogmaals bijeen, en namen het besluit, Dousa en Buys naar Utrecht te zenden, "om den Graaf te verthoonen hoe zij onderricht waren by eenige gepractiseerd te werden omme zijne Ex^{tie} te induceeren tot de translatie van der Universiteit van hier t' Vytrecht ende zijn Ex^{tie} met vertoogh van de redenen daertoe dienende te verzoucken zulcx geenssints te willen consenteren, af te slaen, ende de Universiteit te houden voor gerecommandeert." Daarenboven diende Pieter Adriaansz van de Werff als burgemeester en Jan van Hout als secretaris der stad Leiden, uit naam van Schout, Burgemeesteren en Schepenen, een remonstrantie in, waarin zij uitvoerig uiteen zetten hoe grooten prijs zij op het behoud der Akademie stelden, en Leicester verzochten aan de stad Leiden het bezit der Hoogeschool te verzekeren.

In deze remonstrantie deelden zij o. a. den Graaf mede, "hoe dat de Universiteyt binnen Leyden gesticht, gefondeert was ter recompensie ende belooning van de vroomicheyt en ongehoorde volstandicheyt, die de burgers derselver stede in haere twee belegeringhe gedaen ende bethoont hadden, ende als in versoetinge van den honger, commer en ellende bij deselve overgecommen, gheleden ende ghedragen, sonder oyt andere recompensie te hebben genoten; dat daeromme de voren. van den Gerechte de Universiteyt aldaer hielden en achtten nyet alleen lyeff ende waert, maer voor haer eenige en beste peerle, en dat zij haer alles liever zullen laten nemen dan van de zelve ontroofte te zijn."

De Graaf gaf gehoor aan hunne bede, "confirmeerde de constitutie en erectie der Universiteit" en beloofde haar zijne "protectie."

Hiermede liep deze zaak ten einde. Gelukkig zou het voor Saravia geweest zijn, zoo hij uit het gebeurde een les getrokken en zich verder buiten de woelingen der Leicestersche partij gehouden had. Hij deed zulks niet en bleef als het ware de vraagbaak der onvergenoegden binnen Leiden en het middelpunt van allen, die naar verandering van zaken haakten; en ofschoon hij geen werkelijk deel moge genomen hebben aan de beruchte samenzwering te Leiden, meende hij, toen deze ontdekt werd, redenen genoeg te hebben, ijlings naar Engeland te vluchten. Niet minder dan Saravia was de beroemde Hugo Donellus, hoogleeraar in de rechten, een zeer gedickeerd man, krachtig in zijn sympathieën, maar ook even krachtig in zijne antipathieën, onverzettelijk in alles wat hij meende dat zijn plicht hem gebod, de partij van Leicester toegedaan, en zocht die, evenals Saravia, waar en op welke wijze hij kon te versterken. Niet gewoon zijn tong in bedwang te houden, had hij zich openlijk tegen de Staten en den Prins van Hohenloo "in invective en hatelijke woorden uitgelaten". Hierover deed Hohenloo zijn beklag bij de regeering van Leiden, die terstond besloot de zaak te onderzoeken. De schrijver, zwager van Willem I, en oom van Maurits, een man, die zulk een aanzienlijke betrekking bekleedde en zoo hoog bij de Staten stond aangeschreven, had recht om te verwachten dat zijne grieven niet onopgemerkt bleven. Daar het der regeering echter toescheen dat deze zaak de belangen der Hoogeschool van nabij betrof, riep zij de curatoren bijeen, en besloten zij te onderzoeken "wie de man was, door Hohenloo een doctor in de rechten en een vreemdeling genoemd." Toen het bekend was dat Donellus die man was, besloot men gezamenlijk hem zijn ontslag te geven, en reeds den volgenden dag (25 April 1587) begaven zich lasthebbenden van curatoren en regeering naar 's Gravenhage om den Raad van State mede te deelen, dat zij Donellus hadden ontslagen, dien zij op denzelfden dag ontboden en zijn ontslag aankondigden, waarna zij den rector in hunne vergadering ontboden, hem het genomen besluit mededeelden, en bevel gaven den aka-

demischen senaat over die zaak niet bijeen te roepen, "ofte hem des eenichssints te bemoeijen." De professoren begrepen echter dat het hun plicht was zich de zaak van een hunner ambtgenooten aan te trekken, en zonden den rector Justus Lipsius en Julius Beyma uit hun midden naar curatoren en regeering, om hen te verzoeken of het gegeven ontslag in te trekken of hun de redenen, die er hen toe bewogen, mede te deelen. Zij kregen een hooghartig bescheid. "Zulk een stap hadden zij niet verwacht; zij zagen er eene beschuldiging in, alsof de senaat het wilde doen voorkomen, of zij hunne bevoegdheid waren te buiten gegaan, en zij zonder zeer gewichtige redenen tot zulk een besluit waren gekomen." "Regeering en curatoren hadden het recht hoogleeraren te ontslaan, waren niet alleen onverplicht hunne motieven mede te deelen, maar hielden het zelfs voor hoogst onbetamelijk dat men er hen naar dorst vragen. Als Donellus meende dat hem onrecht was aangedaan, dan mocht hij zulke middelen aanwenden, en zulke wegen inslaen als hem goed dunkte, en hij te rade werden zou."

Donellus leverde nu een verzoekschrift aan de Staten in. Deze trokken zich zijne zaak aan, doch ook hunne pogingen moesten schipbreuk lijden op de stijfhoofdigheid der regeering, die noch minder gehoor wilde geven aan de dringende bede der studenten, van welke vele door den roem zijner geleerdheid naar Leiden waren getrokken en dreigden met hem de stad te verlaten.

De strengheid der regeering ten aanzien van Donellus is licht te bevroeden, wanneer wij ons herinneren, dat hij, een streng calvinist, in den strijd tusschen haar en het consistorie de partij van het laatste gekozen, ja zelfs, even als Danaeus, eene redevoering had gehouden, waarin hij zijne handelwijs en die der studenten verdedigde. Hare ontevredenheid met hem had zij reeds getoond bij gelegenheid dat Donellus, naar Altdorf beroepen, van Willem I, die hem tot blijven bewogen en zijn tractement met *f* 300 vermeerderd had, die toelage slechts voorwaardelijk had willen uitbetalen; waarover Do-

nellus zoo vertoornd was, dat hij er bijna toe was overgegaan om toch te vertrekken. En toen hij in Augustus 1585 een beroep naar Heidelberg had ontvangen, stelde zij geen de minste poging in het werk hem te behouden. Maar toch was hij op aandrang der Staten van Holland, daartoe door de studenten, Lipsius en Saravia aangespoord, gebleven. Zoo werd dan door de regeering de Akademie ook van dit licht beroofd, en het verwijt was niet ongegrond, "dat zij hare eigen grootschheid en gezag hooger stelde dan de eer der Hoogeschool."

Donellus begaf zich naar Duitschland en werd kort daarna hoogleeraar in de rechten te Altdorf, waar hij den 4 Mei 1591 stierf.

Terwijl de politieke beroeringen de Universiteit op hare grondvesten deden schudden en in de stad schavotten verrijzen, was de fakkel der kerkelijke tweedracht slechts schijnbaar verdoofd. In het verborgen woedde het vuur nog voort, en het was alleen aan Lucas Trelecius en Franciscus Junius te danken, dat de vlam niet wederom uitbarstte en hevige verwoestingen aanrichtte. Beide hadden in hunne jeugd de R. C. kerk verlaten, de bange dagen der geloofsvervolging doorleefd, het Evangelie onder het kruis verkondigd, en waren warsch van allen conscientiedwang, waarvan zij de bittere gevolgen hadden ondervonden. De eerste was in 1587 uit de Waalsche kerk te Leiden, waarin hij het predikamt bekleedde, tot den leerstoel der godgeleerdheid geroepen en had sedert zijn amt met den lof van verdraagzaamheid, gematigdheid en geleerdheid bekleed. De laatste, "een vierdubbele edelman door afkomst, verstand, wetenschap en deugd", was sedert 1592 aan de Hoogeschool verbonden. Beiden had de pest, die in 1602 Leiden ontvolkte, weggesleept.

Alleen Franciscus Gomarus bekleedde nu het hoogleeraarsamt in de godgeleerdheid. Hij was een man van zeldzame geleerdheid en uitstekende geestesgaven; maar niemand was er wellicht die het stelsel van Calvijn zoo geheel in zich had opgenomen en zoo consequent en logisch wist uit een te zetten als hij. Doch aan zijn ijver voor een heilige overtuiging paarde hij een driftig, oplopend karakter,

eene onhandelbaarheid jegens andersdenkenden, een trotschheid en hoogmoed, waardoor hij de voorname oorzaak werd der onzalige godsdiensttwisten, die in eene scheuring eindigden.

Nauwelijks was hem het gerucht ten oore gekomen dat curatoren hunne aandacht vestigden op den Amsterdamschen predikant Jacobus Arminius, een der eerste kweekelingen der Hoogeschool, wel een man van een beminnelijk en zachtzinnig, verdraagzaam karakter, maar van onrechtzinnigheid, inzonderheid van Pelagianisme verdacht, of hij meende hun een voorstel te moeten doen, rakende de vervulling van den openstaanden leerstoel in de godgeleerdheid, dat niet duister strekte om de benoeming van dezen aftekeeren. Curatoren begrepen echter dat dit voorstel "niet kwam uit een zoo goed hart als wel in een godgeleerde vereischt werd", en vonden goed den genoemden Arminius, hun door Oldenbarneveld, Wtenbogaert, Grotius, van der Myle en andere achtbare mannen, om zijne uitstekende geleerdheid, ongemeene begaafdheden en vooral om zijne gematigheid en vredelievende denkwijze, aanbevelen, en bovendien door velen der studerende jongelingschap grootelijks verlangd, ter aanvaarding van het hoogleeraarsambt in de godgeleerdheid te moeten aanzoeken, en bij de regeering te Amsterdam en den kerkeraad aldaar om zijn ontslag te moeten aanhouden. De voormalige hoogleeraar in de rechten Cornelis van Nieuwstadt, thans lid van den Hoogen Raad, de curator Dousa en de secretaris N. van Zeijst werden naar Amsterdam afgevaardigd, en niet zonder groote moeite mocht het hun gelukken den magistraat en den kerkeraad aldaar te bewegen Arminius te ontslaan, doch onder deze voorwaarde, "dat hij eerst en alvorens met Gomarus zou confereren in presentie van twee van de synodale vergadering; dat hij zich aan geen andere kerk zou verbinden, en indien de kerk van Amsterdam hoognoodig eenige kerkdienaren mocht van doen hebben, Arminius haar wederom zoude moeten ten dienste staan." Curatoren verzochten hierop aan de Heeren van Amsterdam "dat zij wat nader wilden overwegen, de eerste conditie, gemeent de conferentie, voor

notelyck gesteld zijnde, waarschijnlijk Arminius in 't begin van zijn professoraat zou discrediteren; dat zy oock daarmede wat beswaert werden ende geinsinueert, even oft men denselven niet en vertrouwden dat sy de rust en eenigheydt van de Universiteyt niet en sogten te maintineeren en de leere der kercken, hier te lande aengenomen, te meer soo daerby gevoegt wierde, dat het sal moeten geschieden in presentie van de Gedeputeerden der Synode, *dewelcke altyt getracht hadden eene stemme oft gezagh in de Universiteyt te gecrygen, alhoewel de Statuten der contrarie medebrachten, ende als nu hen hier door een fundament soude geleit worden.* "Zij achtten zulks noch voor de Universiteit, noch voor de kerck, noch voor den persoon van Arminius, die soo lange jaeren beneffens zyn medebroeders stichtelyck ende vorderlycke in hunne kerk geweest was, eerlyck genoegh." "Daarenboven zou Arminius tot doctor in de godgeleerdheid (een eere die vóór hem aan niemand bewezen was) worden bevorderd, voor en aleer hij in de Universiteit mogt profeteren en lezen, en bij die gelegenheid de examinatie van doctoren in de theologie in 't byweesen van den geheelen senaat der Universiteit moeten ondergaan." De regeering van Amsterdam antwoordde, "dat zij die zaeke tot dus verre met groote moeite en veel inductie gebracht hadden, ende niet geraden was deselve weder in deliberatie te brengen, ten ware men gedagte het eene met het andere in te stooten." Den 6^{den} Mei had dus de conferentie te 's Hage, ten huize van den heer van Noordwijk, in tegenwoordigheid van Arnoldus Cornelii, predikant te Delft, Helmichius, predikant te Amsterdam, ten overstaan van curatoren en burgemeesteren der stad Leiden, van mr. Jan Wtenbogaerd en den raadsheer Hoogerbeets, dien Arminius als zijn goeden vriend met zich had genomen, plaats. Zij duurde twee dagen en eindigde met de schriftelijk verklaring van Gomarus, Arnoldus en Helmichius: "dat Arminius niets had verclaert dat zoude mogen strijden met de confessie of catechismus, waarop zij elkander de hand gegeven en Arminius met die professie geluc gewenscht hadden." Curatoren en burgemeesteren noodigden nu allen, die present

waren, op een eerlycken maeltyt, gelyck geschiet is in alle eerbaareyheit en vrolyckheyt." Nadat nu door deze bevredigende uitkomst de kwade indrukken, die men van zijn leer had, waren weggenomen, werd Arminius tot doctor in de godgeleerdheid bevorderd, en hield hij bij die gelegenheid eene redevoering *de Sacerdotio Christi*, terwijl curatoren hem bij een jaarlijksch inkomen van *f* 1200 nog vele blijken hunner sympathie gaven.

In het begin van zijn professoraat bleef het rustig, maar toen hij het ruim een jaar bekleed had, verspreidde zich reeds het gerucht van zijne onrechtzinnigheid. Wél gaf hij geene geschriften uit, waaruit deze bleek, maar men meende in zijne lessen en gesprekken, die hij met zijne leerlingen en de predikanten hield, afwijkingen aan te treffen van de leer der Hervormde kerk. Den 7 Februari 1604 liet hij op zijn collegie eenige stellingen over de praedestinatie verdedigen, die, schoon, volgens zijne meening, niet afwijkende van de Nederlandsche geloofsbelijdenis, nochtans met het Calvinistische leerbegrip strenden. Dit baarde opzien; op nieuw geraakte hij in verdenking van onrechtzinnigheid, en Gomarus achtte zich geroepen hem te bestrijden. Tegen de akademische verordeningen gaf hij den 14 October zijne stellingen over de voorverordeneering, tegen die van Arminius gericht, en beschuldigde hem de kracht der goddelijke genade te vernietigen en de menschen trotsch en opgeblazen te maken; ja dat hij hierin verder ging dan de Roomsche kerk. Arminius daarentegen legde Gomarus ten laste, dat hij de oorzaak der zonde aan God toeschreef, en door het drijven van een noodlot de menschen verhardde. Welhaast kwamen de geschillen op den predikstoel, niet alleen te Leiden, maar ook elders; de gemeenten werden onrustig en verdeeld, ook de hoogleeraren en studenten kozen partij. De meesten schaarden zich aan de zijde van Arminius, wien ook het geheele Staten-collegie was toegedaan. De synode meende dat het nu tijd was zich in de zaak te mengen. De klassis van Dordrecht gaf daartoe geschikte aanleiding. Zij leverde, om op de synode in September 1605 te Rotterdam behandeld te worden, het volgende gravamen in: "dewijl men

“hoorde en vernam dat in de Kerk en Universiteit te Leiden over de leer “der Gereformeerde kerk eenige differentiën zouden gerezen zijn, werd “de synode vermaand, dat zij middel wilde bedenken, waardoor alle “zulke differentiën op het allergevoegelijkst en spoedigst nedergelegd “mogten worden, ten einde alle scheuringe en ergernis, die apparen- “telijk daaruit stouden te rijzen, in tijds verhoed en de eenigheid “der Gereformeerde kerken tegen den laster van hare vijanden behou- “den mogt worden.” Vruchteloos poogde Arminius, tegen wien dit gra- vamen gericht was, het te doen intrekken. Het gaf zelfs der synode aan- leiding tot een tweeledig besluit, “dat men, volgens het voorschrift van 1581, de geloofsbelijdenis, niet alleen om de eenigheid, maar ook om de gezondheid der leer te betuigen, zou onderteekenen, en dat hare deputatie, terwijl zij zulks tevens van de Noord-Hollandsche synode verzocht, onderzoek zoude doen naar die punten, waarover in de Universiteit te Leiden of in eenige kerk zwarigheid mogt gerezen zijn, en alsdan van de curatoren of van de Staten verzoeken, dat de hoogleeraren in de theologie eindelijk hun gevoelen mogten uitspre- ken. Mogt een der hoogleeraren zulks weigeren, dan zou men in de zaak doen wat de nood vereischte.” Curatoren, getrouw aan hun aan- genomen beginsel, om zich tegen de pogingen der geestelijkheid, ter bekoming van eenig gezag in zaken de Universiteit betreffend, met nadruk te verzetten, hadden echter reeds vóór dat de synode te Rot- terdam bijeenkwam, naar aanleiding van het Dordsche gravamen, tot de hoogleeraren in de godgeleerdheid de vraag gericht, “of hun eenige verschillen bekend waren”, en hadden deze in een schriftelijk door Goma- rus, den jongen Trelcatius, die zijn vader als hoogleeraar was opgevolgd, Arminius en Cuchlinus onderteekende verklaring (10 Aug. 1605) ge- antwoord: “dat het wel te wenschen ware, dat de klassis van Dord- recht ten dezen met betere orde had gehandeld. Zij geloofden wel dat onder de studenten meer disputen vielen dan hun lief was, maar zij wisten niet dat, zoo veel de fundamenteu der leer aanging, onder de professoren van de theologische faculteit eenig geschil was.

Niettemin wilden zij zich ook beijveren om dusdanige disпутen bij de studenten te doen verminderen;" en toen de synodale deputatie in November te Leiden verscheen en curatoren verzocht den hoogleeraren te bevelen aan hun last te voldoen, weigerden zij zulks, en beriepen zij zich op de schriftelijke getuiging der hoogleeraren, die zij met geen verder onderzoek wilden bezwaren. Men heeft zich terecht over de verklaring door Gomarus afgelegd, dat er tusschen hem en Arminius geen verschil nopens de fundamente[n] der leer was, verwonderd, doch later gaven de Contraremonstranten ter zijner verdediging op, dat hij door den invloed der curatoren hiertoe was bewogen. Anderen meenden, dat de hoogleeraren het in belang der Akademie raadzaam achtten den schijn aantenemen in onderlinge eendracht te leven. Doch, blijkens de briefwisseling tusschen Arminius en Wtenbo-gaert, was de verhouding tusschen beide hoogleeraren toen meer vriendschappelijk. De vrede duurde echter niet lang, en eindelijk oordeelden de Staten het meer dan tijd een einde aan de verdeeldheid te maken, "die het gansche land in beroering had gebracht en door de vijanden van 't gemeenebest onderhouden werd; ja, waarin de Spanjaard scheen te stoken tot haren volkomen ondergang." Op hun opontbod verschenen de beide hoogleeraren en vier door hen benoemde predikanten te 's Hage voor den Hoogen Raad. Op de vraag van den voorzitter, of er eenig verschil tusschen hem en zijn ambtgenoot was, weigerde Gomarus te antwoorden, daar hij oordeelde dat de Staten wel bevoegd waren over wereldlijke, niet over kerkelijke zaken te oordeelen: ook wilde hij zich in geen onderhandelingen inlaten en omdat zijn persoon kerkelijk en aan de kerk onderworpen en omdat de zaak van die natuur was, dat zij kerkelijk moest behandeld en beoordeeld worden. Ofschoon schoorvoetende zag hij zich eindelijk gedrongen te verklaren, dat er wel in het algemeen eenig verschil was, aangezien Arminius zelf gezegd had, omtrent sommige leerpunten bedenking te hebben, doch dat anderen hieromtrent betere terechtwijzing zouden kunnen geven; hij had de lessen en privaat-collegiën van Arminius niet bijge-

woond. Zoo deze eenig bezwaar tegen de leer der Hervormde kerk, in de Confessie en Catechismus begrepen, had, hij mocht het thans openbaren.' Daar de Hooge Raad betuigde, dat hij zich met zulk een algemeene verklaring niet mocht vergenoegen, stemde Gomarus wel toe "dat er verschil tusschen hem en zijn ambtgenoot was, maar dat hij het ongeraden achtte hierover te handelen, waardoor de vrijheid der kerk kon benadeeld worden." Arminius gaf nu zijne verwondering te kennen dat, daar men zoo breed had opgegeven van het onderlinge verschil, zijn tegenpartij thans aarzelde daarvoor uit te komen. Hij wist niet ooit iets tegen de bedoelde geschriften geleerd te hebben. Wel had hij omtrent enkele punten bezwaar, doch die konden op de nationale synode, ter revisie van Confessie en Catechismus door de Staten-Generaal verordend, behandeld worden. Intusschen loochende hij niet, dat hij, in verband hiermede, zijn aanmerkingen had op Gomarus' stellingen over de praedestinatie, die, volgens hem, noch met de Confessie, noch met den Catechismus overeenkwamen. Met deze mededeeling en onderhandeling liep de eerste dag der bijeenkomst ten einde. Op den volgenden dag verdedigde zich Arminius met de woorden van den Catechismus zelven tegen de beschuldiging van Gomarus van onrechtzinnigheid op het stuk der rechtvaardigmaking. Gomarus verklaarde zich echter niet overtuigd, en drong er op aan, dat Arminius zijne bezwaren tegen de Confessie en den Catechismus zou openbaren. Deze verklaarde zich bereid, mits Gomarus eerst zijn eigen gevoelen, volgens de door 's lands regeering voor deze bijeenkomst vastgestelde orde, zou openbaren. Hierop leverde Gomarus den 4 Juni schriftelijk eene in 31 artikelen gestelde belijdenis in. Dit stuk werd Arminius in handen gesteld, die den volgenden dag een belijdenis van 20 artikelen overgaf. Ook deze werd aan Gomarus medegedeeld; doch om de verbittering niet te doen toenemen, hield de Hooge Raad de beoordeeling van de belijdenissen zelve terug, en de voorzitter verklaarde (zonderling genoeg), toen hij met de beide hoogleraren en de vier predikanten in de vergadering der Staten verscheen, dat alles in vrede was toegegaan en er geen

geen verschil was over eenig hoofdpunt des geloofs. Barneveld be-
tuigde hierop, in naam der Staten, hoe aangenaam hem dit bericht
was, vermaande hen tot vrede en wekte hen op om zich aan
de Confessie en den Catechismus te houden. Gomarus, die gedu-
rende de gansche onderhandeling eene kalmte had bewaard, die bij
zijn karakter inderdaad bewondering verdiende, kon zich nu niet
langer bedwingen; zijne overtuiging veroorloofde hem niet toe te
geven, dat het bestaande verschil van zoo gering belang was. "Hij
althans zou met Arminius' gevoelen niet durven sterven, noch voor
Gods rechterstoel verschijnen; ja zóó groot kwam het hem voor,
dat daaruit, zoo men er niet in voorzag, de uiterste rampen te
duchten waren, zelfs opstand van provincie tegen provincie, van kerk
tegen kerk, van stad tegen stad, van burger tegen burger." Zijn
profetie werd vervuld: "tot nog toe waren het slechts schermutselingen
op de voorposten geweest. Zoodra het zwaard tegen Spanje zou zijn
opgestoken, kon men een algemeenen aanval over de geheele linie
verwachten." Er was geen vergelijk tusschen de beide kampvechters
meer mogelijk. Nog eens werd het door de Staten beproefd ze te ver-
zoenen, doch te vergeefs. Terwijl deze daarmede bezig waren, be-
zweek Arminius; zijn teergevoelig gestel was niet bestand tegen een
worstelstrijd, waartoe zijn overmoedige ambtgenoot hem had uitgelokt.
Van onrust en zorgen moede, ontsliep hij den 17 October 1609, nog
geen 50 jaren oud. Vijf dagen later werd zijn stoffelijk overschot in
de St. Pieterskerk ter aarde besteld, en na die plechtigheid hield
Petrus Bertius in het met rouwlaken bekleede auditorium eene lijk-
rede, die het licht zag, maar door Gomarus hevig werd aangevallen.

Treurig was het thans aan de Hoogeschool gesteld, "zwaar lag de
hand des Heeren op de Universiteit, en 't scheen dat zij nog nooit
nader aan den rand van haren ondergang had gestaan."

Trelcatius was reeds den 17 September 1607, in den bloeienden
leeftijd van 31 jaren, haar door den dood ontvallen, Arminius hem
kort daarna in het graf gevolgd; de hoogleeraren De Groot en Tuningius

ontsliepen nog geen jaar na hen. Hunne leerstoelen en die van nog andere hoogleeraren bleven onvervuld, jaarlijks nam het getal hunner studenten af; in 1608 waren er onder de 200 die zich lieten immatriculeren 22, in 1609, toen dat getal met een vierde verminderd was, 16, en in 1610 slechts 14 theologanten; de gehoorzalen waren ledig, "t was of de peste regneerde in Leyden; maer er regneerde een droevigher peste, de pest der godsdiensthaat."

Het gansche vaderland had het oog op de Universiteit gericht, en algemeen was de vraag: wie Arminius zou opvolgen?

Die vraag was echter, schoon zijn naam nog niet bekend was, licht te beantwoorden; ongetwijfeld zou hij een geestverwant van Arminius wezen, daar vele en wel de invloedrijkste curatoren de partij der liberalen waren toegedaan. Reeds hadden zij hunne keus op Antonius Thysius, hoogleeraar bij de kwartierschool te Harderwijk en Corvinus, predikant te Leiden, laten vallen, toen de prinses-weduwe Louise de Coligny, aan wier invloed men vroeger de komst van Scaliger had te danken gehad, hun Wtenbogaert, aan wien zij de godsdienstige opvoeding van Frederik Hendrik had toevertrouwd, aanbeval. Zij waren terstond bereid aan deze aanbeveling gevolg te geven, doch Wtenbogaert kon niet besluiten deze taak te aanvaarden, en toen hij, schoon vruchteloos, Corvinus had zoeken te bewegen die op zich te nemen, vestigde hij hunne aandacht op Coenraad Vorstius, sedert 1596 aan het door graaf Adolf gestichte gymnasium academicum te Steinfors als hoogleeraar in de godgeleerdheid geplaatst.

Daar curatoren reeds met Vorstius, die in den aanvang van 1610 een lijvig boek tegen den Jezuit Bellarminus aan de Staten-Generaal had opgedragen, bekend waren, van 's mans groote geleerdheid met lof gesproken werd en niemand der hoogleeraren, uitgenomen Gomarus, zich tegen het beroep verzette, zonden zij Wtenbogaert met den pensionaris Van Zeyst, voorzien met aanbevelingsbrieven van de gecommiteerde raden, Oldenbarneveld en prins Maurits naar Steinfors, om Vorstius te bewegen het hoogleeraarsambt te Leiden te aanvaar-

den. Zij slaagden echter in weerwil van al hunne overredingskracht slechts ten halve, daar hij het beroep niet onbepaald afsloeg, en beloofde naar Holland over te komen om den staat van zaken nader te leeren kennen. Vóór dit echter geschiedde, waren er in Holland ernstige bezwaren tegen zijn beroep ingebracht. Allerlei vreemde en zorgwekkende verhalen werden er omtrent hem verspreid, zoodat zelfs zijne vrienden het hoofd begonnen te schudden. Men kwam te weten dat hij met Arminius briefwisseling had gehouden, en dat hij met de leer van Wtenbogaert omtrent de verhouding van kerk en staat overeenstemde; doch vooral was men verbitterd, omdat men bij het beroep geen acht had geslagen op de wenken der kerkelijken en de door hen zijdelings aanbevolene personen.

Die verbittering steeg, toen men bekend werd met een vier jaren te voren door Vorstius in het licht gegeven boek, handelende over Gods natuur en eigenschappen. "Van stonde aan werd dit het tuighuis, waaruit nu de Contra-remonstranten hunne wapenen tegen hem ontleenden." "Geen boek werd in dien tijd van dogmatische prikkelbaarheid en overmoed zoo fel bestreden. De Koran en Talmud hadden geen verwoeder vijand te verduren gehad; een Julianus en Lucianus waren door de oude christenschrijvers niet erger aan de kaak gesteld, zooveel scheldwoorden en lasteringen had men niet uitgebraakt tegen den auteur van een boek, vervuld, zoo het heette, van pelagiaansche, ariaansche, sociniaansche en zoo vele andere ketterijen." Sommigen schreven naar Heidelberg om het oordeel der godgeleerde faculteit over dit boek in te winnen, en met dit vonnis in de hand het des te krachtiger aan te vallen, zoo het ongunstig was. Het vonnis was allerongunstigst. "Zoo men ten uwent (las men er o. a. in) iemand, die onder verdenking staat van zoo groote ketterij, te Leiden wil beroepen, wat doet men dan anders dan den brand met olie blusschen! De Akademie immers brandt inwendig door pelagiaansche en sociniaansche twisten. Alle rechtzinnige kerken lijden met u. Wat is eene akademie zonder theologie? Is er dan geen rechtzinnige onder uwe godgeleerden den leerstoel waardig?

Wij vreezen dat gij een wond met een nagel zoekt te genezen."

Door dit oordeel gestijfd nam nu de oppositie een dreigend aanzien. "t Scheen dat men Vorstius niet dulden zou, al moest de onderste steen boven komen; kon men de hooge overigheid niet verbidden in de eerst volgende dagvaart, men zou zien wat men bij de stedelijke magistraten vermocht, en als men zijn zin niet kreeg, dan zou men zich op het volk beroepen en heel Holland in rep en roer brengen." Intusschen voldeed Vorstius aan zijne belofte, kwam naar Holland en bezocht ook Gomarus. Het onderhoud liep over de bezwaren, die tegen zijne denkbeelden waren ingebracht. Wel verdedigde zich Vorstius, doch Gomarus bleef er bij dat hij gevaarlijke ketterijen had verkondigd, en toen hij den volgenden dag, voor curatoren geroepen, verslag van het onderhoud deed, zeide hij onbewimpeld, "dat Vorstius' boek den weg moest banen tot atheïsme, dat geen heiden zelfs Gods majesteit zoo in twijfel had getrokken; de papisten zouden zelfs geen gemeenschap met hem willen hebben, al nam hij de mis aan; Arminius was een heilige bij dezen Vorstius vergeleken; wat moest er van zijn onderwijs worden, daar de studenten hem nu reeds "doctor ignorantiae" noemden." Kort daarop verscheen Vorstius in de vergadering van curatoren en verlangde te weten, of zij, na hetgeen er tegen hem was ingebracht, bleven volhouden bij hun verlangen, hem als hoogleeraar te bezitten, waarna hij mondeling zijn gevoelens over de betwiste punten uiteen zette. Zij waren volkomen voldaan, "doch op grond van de groote diffamatiën, door eenige kwaadwilligen ten laste van hem uitgestrooid, alsof hij in zijn boek vele en ergerlijke dwalingen zou hebben verkondigd, alles met het doel om zijn beroep te beletten, wilden zij, alvorens verder te gaan, Gomarus hooren, en wijl graaf Willem Hendrik, toen rector magnificus te Steinfort, en Vorstius zelf verlangd hadden dat hij zich ook voor de Staten zuiveren zou, hadden zij besloten om met hem naar 's Hage te reizen en hem bij afwezigheid der Staten voor hunne gecommiteerde raden te stellen, opdat ook deze overtuigd mochten zijn, dat men zich in de keus niet had bedrogen." Den 5 Oc-

tober kwamen de burgemeesters Gael en Adriaansz. met Vorstius in den Haag, en nadat deze voor gecommiteerde raden zijn pleidooi had herhaald en ook zij geen schuld in hem vonden, wilden curatoren hem terstond beroepen. Doch Vorstius maakte zwaarigheden en kon niet besluiten het beroep te aanvaarden; hij wilde zich bedenken, doch zoo hij het aannam, zou hij niet voor het volgend jaar Mei kunnen komen, waarop hij kort daarna naar Steinfort vertrok. Onder tusschen zat men in Holland niet stil om de Staten te bewegen curatoren te gebieden, Vorstius te laten varen en in zijne plaats een ander te benoemen. Het regende pamfletten en blauwboekjes en de ongeijmdste fabelen werden omtrent den vreemden doctor in allerlei schuitenspraatjes onder het volk gestrooid. Doch de Staten bleven onbewegelijk bij alle aanvallen der kerkelijken en lieten de zaak in handen van curatoren, die naar het antwoord van Vorstius bleven verlangen, doch intusschen niet weinig met Gomarus te stellen hadden, die in plaats van den Bijbel te verklaren zijn eigen stellingen behandelde en over praedestinatie en justificatie sprak en schreef, de ouders afried om hunne zonen naar Leiden te zenden en naar 's harten lust op andersdenkenden schimpte. Curatoren herinnerden hem het stellig verbod der Staten om de twistpunten te behandelen, en gaven hem te kennen dat zij besloten hadden, zoo lang Vorstius zich niet verklaard had, ad interim Corvinus aan te stellen. Toen Gomarus dit hoorde, "steeg het bloed hem in 't aangezicht; hij weigerde kortaf te dienen met een man, die hem in anonieme geschriften had aangetast. Zoo zij geen zuiveren professor benoemden ging hij heen." Weinige weken later vertrok hij naar Middelburg. Niet één hoogleeraar in de godgeleerdheid was er nu te Leiden over. In dezen neteligen toestand vestigde zich het oog van curatoren op Pierre du Moulin of Petrus Molinaeus, die vroeger in 1592 in Holland gekomen, gedurende drie jaren Grieksch en Latijn in het Staten-collegie gedoceerd, doch ten gevolge van de plagerijen der bursalen de koorts gekregen had en ontslagen was, toen door den invloed van Buzanval en Louise de Coligny

het buitengewone hoogleeraarsambt in de redeneerkunde en in de natuurkunde had verkregen, later die betrekking had neêrgelegd, en sedert 1599 predikant te Parijs was.

Doch in weerwil der aannemelijke voorwaarden waarop hem het beroep werd aangeboden en de pogingen van Maurits, de prinsesse weduwe en van gecommiteerde raden bij Aerssen, die den veel vermogenden invloed van Du Plessis Mornay inriep, wilde hem het consistorie van Parijs niet ontslaan. Intusschen hadden curatoren er reeds aan gedacht, zoo Molinaeus niet mocht komen, Niellius te Utrecht of Polyander te Dordrecht te beroepen. "Niellius had goede gaeve van geleerdheid, maar bedenckelyck was of niet terstond suspect wesen zou dat men te Utrecht beriepe, terwijl men door het beroepen van Polyander contentement zou geven en beter te neder setten de partijschap, die se betoonen in de beroepingen Vorstius." Er werd een deputatie naar Dordrecht gezonden, en Polyander, die aldaar het predikambt bij de Waalsche gemeente en het professoraat in de logica aan de Illustre School bekleedde, eerst door van der Myle gepolst, die terstond curatoren meldde "dat hij Polyander zeer descreef en moderaat vond en zoo vreemd niet van 't geen hem voorgesteld werd, en verklaarde genoegzaam te willen en te connen dulden de Remonstranten en anderen, die van 't gevoelen der 5 artikelen waren, en dat hij ook zeer moderaat was betreffende Vorstius." Hierop vergaderden den volgenden avond alle de gedeputeerden met Polyander, die te kennen gaf "dat men zich qualyk aan zijn persoon had geaddresséerd, wyl hem de noedige geleerdheid ontbrak, dat hij de scholastica studia wel 20 jaren had verlaten en het hem geheel vreemd zijn zou er zich weder in te begeven; dat de questien en swarigheden in de kerk ontstaan het beswaerlyk maakte alle man te passe te maken, doch bovenal dat Vorstius nu weder beroepen zijnde, deselve zoo uitgeroepen werd bij al de wereltd, dat hij niet wiste wat hem geraten zou zijn; dat hij meende dat zijn persoon alleen om deze beroeping zou verdacht wesen, doch dat hij in allen

geval zooveel eer en deugden had ontvangen van de HH. van Dordrecht, dat hij niets wilde doen dat hun ongenoegen kon geven." Nadat de Gecommitteerden zijn bezwaren hadden weggenomen, besloot Polyander "de zaak in bedenking te houden." Hierop voegden de gedeputeerden zich bij Burgemeesteren en overhandigden ze een brief van Oldenbarneveld, waarin deze hen verzocht de zaak te appuyeren. Het antwoord was "dat Burgemeesteren niets liever wenschten dan curatoren dienst te doen voor sooverre hunne propositie aanging, doch dat se hen daerinne vonden seer perplex; als aan de eene zijde niet gaarne willende missen soo lieven en waarden predikant en niet gaarne destitueren de Universiteit in deze conjuncture van tijden; dat zij en ook Polyander zwaarigheid maakten in het beroep Vorstii; zij wilden met hem spreken en hun den volgende dag antwoord geven". Dit antwoord was, "dat zij Polyander zoude demitteren in de vaste hoop dat curatoren ook aan de stad Dordrecht en andere leden contentement zouden doen op 't verlaten van den persoon Vorstii."

Deze liet intusschen niets van zich hooren; hij bleef besluiteloos; "als tegen een berg zag hij tegen het professoraat te Leiden op en hij wilde wel om alles dat men hem liet daar hij was". Doch curatoren wilden hem hebben; op hun verzoek hielden Oldenbarneveld en Wtenbogaert vol. Zijn geestverwanten schreven hem de dringendste brieven, en van der Codde, "dat hij niemand liever dan Vorstius tot zijn ambtgenoot begeerde; wie toch begreep beter dan hij dat de theologie met gematigdheid en verdraagzaamheid beoefend moest worden; dat men zich niet moest afscheiden om het geringste verschil van meening; dat aan de hoogeschole, bij eenheid van grondbeginselen, vrijheid van denken moest zijn; dat men aan anderen zijne overtuiging niet moest opdringen en aan eene christelijke overheid het goddelijk recht niet betwist kon worden; de curatoren en de Leidsche regering waren geestverwanten van de Staten, en God zelf riep hem tot deze bediening." Op dit schrijven en een nog krachtiger van Wtenbogaert vertrok eindelijk Vorstius naar Leiden.

Welhaast overtuigde hij zich dat de spanning der gemoederen niet alleen niet verminderd was, maar, zoo mogelijk, door een pas door hem uitgegeven geschrift van Socinus nog was toegenomen. Nog aarzelt hij, hij vreest dat zijne komst niets dan verdeeldheid in kerk en staat zal verwekken. Curatoren gaven hem nog zes dagen om zich te bedenken. Toen eindelijk de dag der beslissing was aangebroken, deed hij nog eene wanhopige poging om vrij te komen, doch, overwonnen door de welsprekende argumenten van van der Myle, verklaart hij zich door kracht van goede redenen en door zijn eigen consciëntie bewogen en overwonnen. Hij neemt het beroep aan. Nu begeven zich curatoren naar de vergadering der Staten, en op de vraag hoe het met het beroep staat, is het antwoord: Vorstius heeft het aangenomen. Dordrecht, Amsterdam en Enkhuizen geven hun ontevredenheid te kennen over den haast door curatoren gemaakt. Deze verdedigen de wettigheid hunner handelwijs: "zij zijn niet van plan een duimbreed van hun recht te wijken. Zij willen echter Vorstius voor de vergadering brengen, om tegen hen gehoord te worden, die hem zoo schandelijk belasterd hadden."

Op den bepaalden dag verschijnt Vorstius in de vergadering en houdt eene lange verdedigingsrede. De Remonstranten zijn voldaan, de Contraremonstranten niet. Twee dagen later brengen deze een lang stuk in de vergadering, waarvan de conclusie was, dat men Vorstius niet als hoogleeraar kon ontvangen, tenzij men er alles aan wagen wilde. Er volgen nog verscheidene zittingen, doch de Staten lieten de zaak in statu quo en scheidde. Ondertusschen was de tijd daar dat Vorstius naar Steinfort moest terugkeeren; doch hij vertrok niet voor dat curatoren hun werk voltooid en Vorstius in den senaat geïntroduceerd hadden, waarna hij beloofde in de maand Augustus zijne lessen aan te vangen.

Nog was Vorstius geen maand te Steinfort, of Wtenbogaert ontvangt een brief, waarin gene een "verkapte Sociniaan" genoemd wordt. Hij zou door Ostorodt, een van de twee Socinianen, die in

1518, op last der Staten, uit de Republiek gezet en wier boeken verbrand waren, zijn uitgenoodigd om naar Polen te komen, ten einde daar onder de bekende broeders onderwijs te geven, en Vorstius zou geantwoord hebben, dat hij niet openlijk tot de Socinianen wilde overgaan, wjl het beroep te Leiden hem voordeeliger was.

Gansch ontstemd neemt Wtenbogaert de pen op, deelt Vorstius den inhoud van den brief mede en voegt er bij: "Wat zullen de Curatoren en de Staten van u, van ons en onze zaak denken, indien dit waar is? Zal men mij niet te lasten leggen, dat ik de Socinianen, met wie ik nooit eenige gemeenschap heb gehad, aan de Hoogeschool heb willen brengen? Ik verzoek u daarom, ons hieromtrent ten spoedigste nader te onderrichten, opdat we, zoo het gerucht valsch is, openlijk tegen zulk een schandelijken laster opkomen en uwe eer verdedigen. En het gerucht was valsch. Vorstius bleef het antwoord niet schuldig en verdedigde zich met glans. Oldenbarneveld, Wtenbogaert, de curatoren waren overtuigd; maar de Contraremonstranten, wien het gerucht ter ooren was gekomen, strekte het "tot een Gideons zwaard, om den Goliath te bestrijden;" en toen kort daarna een Sociniaansch geschrift, "vol atheistische grouwelen", dat aan hem werd toegeschreven, te Leeuwarden verschenen was, dankte men God op den kansel dat Hij de werken der duisternis had aan het licht gebracht. Zij verkregen een machtigen bondgenoot in den Engelschen koning Jacobus, een dwepend ijveraar voor het rechtzinnige geloof, wiens hoogste eerezucht was niet een uitstekend regent, maar een der eerste godgeleerden van zijn tijd te zijn. Het was in den herfst van 1611, toen hij van de jacht wederkeerde, dat hij de geschriften van Vorstius, door George Abbot, aartsbisschop van Canterbury, die dezen uit Franeker waren toegezonden, ontving.

Hoe afgemat van het jagen begon Jacobus ze dadelijk te lezen: "Hij was, schreef Casaubonus, zoo ontroerd", dat hij zich stellig inbeeldde een misdaad te zullen begaan, wanneer hij aan de eischen des lichaams gehoor gaf, voordat hij dit werk der godzaligheid had voleindigd. Reeds den

volgenden dag schreef hij aan zijn gezant Ralph Winwood, dat hij den Staten te 's Hage moest voorhouden dat de koning zich beleedigd zou gevoelen, wanneer aan zulk een monster die eereplaats in de kerk werd geschonken, en wilden zij naar geen rede luisteren, dan had Winwood te dreigen met een protest, waarin de koning aan heel de wereld verkondigen zou, hoe hij zulke ketterijen en allen, die ze in bescherming namen, verfoeide. "Vorstius noemde hij: "un malheureux hérétique ou plutost atheiste", een basilisk, een gezworen vijand niet alleen van de godgeleerdheid maar van alle menschelijke en natuurlijke philosophie, en liet op de binnenplaats van het Universiteitsgebouw te Cambridge, te Oxford en op het kerkhof van St. Paul te Londen, een houtmijt oprichten, aansteken en door de studenten al de boeken van Vorstius in de vlammen werpen. Winwood, die Vorstius nog dieper verachtte dan zijn heer en hem in scheldwoorden de meester was, bracht de koninklijke boodschap aan de Staten over, en adviseerde Vorstius' boeken in alle steden op de hoeken der straten te verbranden. Het zou schande zijn voor een staat, die zooveel om den godsdienst geleden had, schande voor eene Universiteit, die door geheel Europa beroemd was, zoo men hem toeliet; een professor moest niet alleen werkelijk, maar zelfs van het vermoeden van ketterij vrij zijn." Het gelukte echter Winwood niet de gemoederen der Staten te vermurwen, veeleer achtten zij zich "geformaliseerd" door deze ongevraagde inmenging in hunne zaken. "Zij waren niet gezind zich door iemand de wet te laten stellen, al was hij ook een koning van Groot-Brittanje, de beschermer des geloofs."

Hun antwoord aan Jacobus was een relaas van 't gebeurde, waarbij zij niet in gebreke bleven de nauwgezetheid en goede zorg van curatoren en overheden in het helderste licht te doen uitkomen tegen de oppositie van personen, tot welker last en dispositie zulks niet hoorde, en behelsde de uitdrukkelijke verklaring dat curatoren geenszins voornemens waren een andere religie te Leiden te laten onderwijzen dan die in Gods woord was gegrond; weshalve Z. M. ook

vertrouwen moest stellen in de oprechte bedoelingen van de Heeren van Holland en met hunne resolutie tevreden zijn."

Met begrijpt lichtelijk dat de koning met zulk een antwoord niet tevreden was; zulks bleek ook uit den brief, dien zijn gezant moest overleveren, en die met deze woorden sloot: "blijft gij zulk een pest onder u dulden, dan zullen we protesteeren tegen dezen gruwel, en daar God ons vereerd heeft met den titel van Beschermmer des Geloofs, zullen wij de hand niet alleen terugtrekken van zulk een kettersche kerk, maar ook alle gereformeerde kerken oproepen om met ons te beraden hoe wij deze afgrijpselijke ketterij zullen kunnen tegengaan. Wij zullen onze jonge lieden verbieden naar eene plaats te gaan zoo besmet als de Leidsche universiteit." Na het lezen van dezen brief, waarvan zij afschriften wisten te krijgen, hielden zich de hoofden der Contraremonstranten van hunne volkomen overwinning verzekerd. Spoedig werd hij in duizenden exemplaren onder het volk verspreid, dat, door de leeraars opgeruid, hen die zij van Arminianerij verdachten, met grove scheldwoorden bejegenden, en voor Arminianen, Socinianen, Pelagianen uitkreten. Alle middelen werden aangegrepen om den haat des konings te voeden door het schrijven van brieven aan Abbot, die ze den koning mededeelde, welke ze gretig las; ja, de Britsche monarch sprak en dacht over niets anders dan over Vorstius. "Het was of de toekomst van geheel Europa van dat Leidsche professoraat afhing"; zelfs kwam het gerucht in omloop dat de koning zijnen gezant zou terugroepen, zoo de Staten Vorstius niet ontsloegen. Eindelijk, — want wij kunnen alle pogingen van Jacobus om de Staten te dwingen en die der Contraremonstranten om, het mogt kosten wat het wilde, Vorstius van den kathedr te houden, niet vermelden — eindelijk bezweken de Staten en curatoren. Vorstius, die reeds een geruimen tijd, doch zonder zijne lessen aantevangen, te Leiden was geweest, werd met behoud van tractement en den titel van hoogleeraar, voor een jaar naar Gouda verwijderd. Hier moest hij zich bezighouden met het samenstellen van een geschrift, waarin hij alle tegenschriften zou weerleggen; had hij

zulks gedaan, dan zouden curatoren mede alles aanwenden om hem als hoogleeraar te doen optreden. Hij leverde zijn schriftelijke verantwoording in, doch den Leidschen leerstoel beklom hij niet; hij werd "het slachtoffer van kerkelijke rechtzinnigheid en koninklijke verwaandheid." Door de Synode van Dordrecht veroordeeld en gebannen, hield hij zich te Utrecht schuil, ofschoon men hem soms met geladen musketten op de hielen zat; eerst toen hertog Fredrik van Holstein zijn land voor de verdrevene Remonstranten openzette, ging hij derwaarts. Van Hoorn, waarheen Vondel hem uit Amsterdam geleidde, scheepte hij zich naar Tonningen in en overleed aldaar in October 1622, door Hollands grootste dichters, van Baerle, Vossius en Vondel in lijkdichten betreurd.

Toen curatoren Vorstius, bij zijn vertrek naar Gouda, beloofden hem weder te zullen herstellen, hadden zij hem reeds een opvolger gegeven. Deze was Simon Episcopus, in 1583 te Amsterdam geboren en op raad van Arminius en Cuchlinus door de regeering zijner geboorteplaats in 1600 als alumnus in het Staten-collegie geplaatst. Rudolf Snellius nam hem in 1606 tot Meester in de vrije kunsten aan, en van nu aan beoefende hij met onvermoeiden ijver de godgeleerdheid. Het bleek al spoedig dat hij groote gaven voor den kansel had ontvangen, waarom ook burgemeesteren van Amsterdam hem uitnoodigden voor hen op te treden. Den 11^{den} Juni 1606 predikte hij in de Nieuwe-Zijds-Kapel te Amsterdam over Rom. VIII : 14.

De onzalige geschillen tusschen Gomarus en Arminius berokkenden ook Episcopus reeds spoedig moeilijkheden. Niet lang toch bleef het verborgen dat hij de gevoelens van den laatste was toegedaan, weshalve Plancius en zijne geestverwanten bij de regeering van Amsterdam zwaarigheid maakten hem tot den predikdienst aldaar te bevorderen. Hij vertrok hierop naar Franeker om Drusius te hooren. Hier werd hij goed ontvangen en disputeerde hij meermalen met Sibrandus Lubbertus. In Mei 1610 te Amsterdam wedergekeerd, geraakte hij in moeilijkheden met den kerkeraad. De gemeente te Alkmaar wenschte hem inmiddels tot haren leeraar, doch dit beroep werd door hem afgesla-

gen, wegens de aldaar bestaande twisten tusschen Venator en Hellenius. Daarentegen nam hij een beroep naar Bleiswijk, hem door de stad Rotterdam in 1610 aangeboden, dankbaar aan. Van nu aan deed Episcopus zich meer en meer kennen als een aanhanger van Arminius. Hij ondertekende de Remonstrantie, behoorde in 1611 tot de zes Remonstrantsche colloquenten der Haagsche conferentie, en nam in 1613 ook deel aan de Delftsche bijeenkomst. Nadat de gemeente van Utrecht vergeefsche pogingen had aangewend om hem tot leeraar te erlangen, werd hij in 1612, toen Gomarus zijne bediening had nedergelegd, nevens Polyander, met wien hij, ofschoon deze de zijde van Gomarus was toegedaan, in de beste verstandhouding leefde, tot hoogleeraar benoemd, en aanvaardde den 23 Februari zijn ambt met eene oratie *De optima regni Christi restituendi ratione*. Door zijne benoeming meenden curatoren het best de belangen der Hoogeschool te behartigen; doch helaas, zij hadden zich bedrogen; "Leiden werd als een broeinest van het Arminianisme beschouwd," "de rechtgeloovigen noemden het den toren Babels en zonden hunne kinderen naar (Franecker) Sion; "er was een gansch verloop van alumnen en studenten, en het liet zich aanzien dat de hof waerinne honderden vruchtboomen gequeekt moesten worden, niet een enckel plantje meer zou bevatten." Dit blijkt ook uit het Album Studiosorum. In 1612 lieten zich 17 onder welke 7, in 1613, 27 onder welke 14, in 1615, 13 onder welke 5, in 1616, 39 onder welke 24 vreemden als theologiae studenten inschrijven; in 1617 waren er onder de 293 geimmatriculeerden slechts 21 onder welke 6, en in 1618 onder de 237, 21, en van deze 11 uitheemschen in de theologie ingeschreven en onder de laatsten zelfs eenigen, die slechts eershalve hunne namen op de rollen der studenten lieten opteekenen.

Doch keeren wij tot Episcopus terug. Dezelfde man, die reeds zoo vele beroeringen in de kerk had verwekt, die het meest geijverd had tegen Vorstius, doch dien curatoren wegens hun grooten invloed op kerk en staat schenen te ontzien, de beruchte Leidsche predikant Festus Hom-

mius, waagde het wel niet openlijk de rust te verstoren, maar hij deed het in het geheim, en ruide, waar hij kon, de menigte tegen zijne remonstrantsche collega's en Episcopus op. Zoo had zich Jan Grootenhuis of Grootenhuyzen, Raad en Schout te Amsterdam, een hevig Contraremonstrant, aan den curator van der Myle gewend met de klacht, dat hij van Hommius vernomen had dat Episcopus aan de Universiteit zou gedisputeerd hebben als dat de *resurrectio Jesu Christi* alleinlyck soude wesen *moralis*", er bijvoegende: "dat hij daeruit groote consequentiën van ketterijen had getrocken tot beswaernisse van de Universiteit ende dengenen die de sorge van dien was bevolen." Van der Myle bracht die beschuldiging in de vergadering van curatoren, die geraden vonden "de theses, die op saterdagh eerstleden waren gedisputeerd, te laten komen, daar uyt de voors. Grootenhuyzen scheen sulcx te willen affirmeren, op 't zeggen van Hommius, die hem sulcx hadde verhaelt ende verzekert." Toen de pedel, op hun bevel, de theses in de vergadering had gebracht, werden zij, cursorie, doorloopen en oversien, en "bevond men dat in de thesi geseit werde dat *gloriosa Jesu Christi resurrectio esset moralis nostrae resurrectionis causa efficientissima*. Hierop besloot men Episcopus te ontbieden, om van hem te verstaan "of er eenige meerdere woorden waeren, daeruyt men yets sulcx als Festus hadde uytgegeven soude mogen verstaen ofte trecken." Episcopus was terstond bereid voor curatoren te verschijnen, en toen men hem met de beschuldiging van den predikant had bekend gemaakt, "verclaerde hij, dat hij niet en conde bedencken eenige andere woorden, daeruyt men sulcx soude mogen ofte willen trecken, ende dat in allen gevalle maliteuselyck int interpreteren van syn woorden werd gehandelt, aengesien daer duidelycken in de thesis stond: dat *resurrectio Christi est moralis causa efficacissima nostrae resurrectionis*, 't welck niet alleen bij hem sulcx werd gehouden ende geseit ofte gedacht, maer bij alle Doctoren der Gereformeerde Kercken, als des noots bij alle haere schriften souden connen beduydet worden, sonder dat bij hem geseit ofte gedacht was dat

resurrectio Christi esset solummodo moralis nostrae resurrectionis. Ten tweeden dat disputando hem oock was geobjiceert als oft hij ont-kent souden hebben dat den Outvaderen in 't Oude Testament geen beloften en waeren gedaen geweest van 'teeuwig leven; maar dat hij sich daerop mede soo duydelyck hadde verclaert uytter twee en twintigste capittel van H. Mattheus, dat hij niet en meynde, dat yemant redenen soude hebben off van twijfelen off van nadencken."

Nu werd Festus ontboden. Na hem kennis gegeven te hebben van 't geen Grootenhuyzen aan van der Myle had gezegd, vroeg men hem: "wat redenen hij hadde om sodanige propoosten te houden? Hij antwoorde dat hij wel in dier voege niet tot Grootenhuyzen gesproken had, maer dat hij hem echter genoegzaam had ontdeekt, dat hij 't beste genoeg niet en hadde van de voors. theses, overmits daer inne vreemde manieren van spreekken, die men onder de theologie niet gewent was, gebracht werden; doch dat hij ook aan den voors. Grootenhuyzen had verclaert, dat hem meerder contentement was gedaen bij de antwoorden in de disputatie gebruyckt, alwaer Dr. Episcopus mondelingh had bekend een opstanding der dooden te gelooven, en daertoe self schriftuer had gebruyckt." Hierop werd Episcopus weder ontboden, ten einde hij uit den eigen mond van Festus mocht vernemen wat er tusschen hem en Grootenhuyzen verhandeld was. Festus deelde nu het volgende mede: "dat hij met Grootenhuyzen in gesprek zijnde over de hedendaagsche geschillen, door dezen werd gevraagd, of er geen middel was om die eens te doen eindigen, waarop hij geantwoord had, dat voor zoover de vijf punten aanging raad zou kunnen gevonden worden, maar dat ze altijd meer en meer werden versterkt in de opinie, dat er meer bij de Remonstranten schuilt, en dat men mogt zien uit de thesibus Episcopii, dat men een geheel andere manier van phrases gebruikt dan 'de doctoren gewoon zijn, en o. a. dat *causa moralis efficientissima regenerationis nostrae Christi gloriosa resurrectio* zou wezen, waardoor hij groot nadenken had gekregen, maar evenwel aan Grootenhuyzen had verklaard, dat hij op de disputatie ge-

noegen had gekregen, omdat hij getoond had dat den Oudvaders in het O. T. beloften van eeuwig leven gedaen zijn, maer obscure en typice, onder de woorden, *Ego sum Deus et seminis tui.* Na deze mededee-ling beklagde zich Episcopus dat men hem "bij aensienlijke luyden" beschuldigd had, "niettegenstaende hij zelf bekende genoeg gehad te hebben in de disputatie; dat zulks was tegen den regel der liefde, en dat men hem in allen geval daarover eerst had behooren te spreken; doch dewijl zulks niet was geschied, wilde hij op de zaak zelve antwoorden, en vooreerst dat de theses niet door hem waren gemaakt, maar door den respondent, en dat hij zulks volkomen kon doen blijken, ofschoon hij niettemin al wat daar in stond voor goed hield."

Festus had hier niets tegen in te brengen, maar "excuseerde sig door dien hij 't anders verstaen had" en meende in niets misdaan te hebben, dat hij aan Grootenhuyzen bekend had gemaakt zijn suspitie, die hij uit de theses genomen had, alzoo hij daarbij gevoegd had, dat hij in de disputatie volkomen genoeg had genomen." Van der Myle bracht hierop in het midden, "dat Grootenhuyzen daarvan geen melding had gemaakt," waarop Festus zijn excuus herhaalde, doch er bijvoegde: "dat het niet genoeg was de suspitie weg te nemen, omdat de theses bij Arminius gemaakt waren, doordien in Arminius' schriften wel meer dingen waren, die suspitie gaven, en daar vrij wat in gesidereerd werd." Episcopus vatte nu het woord op en zei: "dat sulcx niet waarschijnlijk en was, mitsdien men al 't geen uyt Arminii boecken te vinden was al lang had in druck gebracht, ende waarschijnlijk van deze theses oock zou gedaen soude geweest zijn, soo daer yet uyt te rapen ware geweest, als men bij het uytgeven van de conferentie van Delft wel getoond had." Na een woordenwisseling *de objecto Theologiae* en de uitlegging eeniger schriftuurplaatsen rakende het *Mysterium St. Trinitatis*, bracht Festus het gesprek op de lessen van Episcopus, en beschuldigde hem, "dat hij altemet eenige schriftuurplaatsen op zijn Sociniaansch had uitgelegd." Episcopus antwoordde, "dat Festus nooit zijn levensdagen zijn lessen gehoord had en sulcx daarvan niet

en conde van hen selfs spreekken, en indien hij zulks verstaan had van de studenten, dat die al de sociniaansche boeken moesten gelezen hebben, wilden zij zijne phrases verstaan." Hij vertrouwde de lessen, die hij aan de Universiteit gehouden had, zeer wel te kunnen verantwoorden en aantoonen, dat hij zijne uitleggingen uit rechtzinnige schrijvers had getrokken, wenshende dat Festus nu en dan zijne lessen mocht bijwonen, ten einde met meerder zekerheid te kunnen verhalen wat hij leerde of niet leerde. Meermalen (vervolgde hij) was Festus in zijne disputatiën geweest, doch hij geloofde niet, dat hij ooit iets door hem had hooren defenderen, 'tgeen *contra receptam opinionem* was; ja het heugde hem nog, dat hij (Festus) zelfs op zekere disputatie *de divinitate Jesu Christi* tegen Adriaan van Borre verklaard had, dat hij (Episcopus) het stuk *de divinitate* tegen de opgeworpen argumenten treffelijk had gedefendeerd. Zulks loochende Festus niet, maar voegde er bij: "dat zoo haast hem satisfactie gedaan was, hij 't zelve rondelijk bekende, doch dat hij evenwel merkte dat de Remonstranten tegenwoordig al wat breeder van verscheidene zaken spraken als wel in de conferentie, namelijk *de perseverantia*, waarover zij vroeger haesitanter thans resoluter spraken." Episcopus hernam: "dat zij vroeger hier over wel haesitanter hadden gesproken, wijl zij zich zelve op alles niet konden voldoen, maar dat in de conferentie, alles hebbende overwogen, meest *in sententiam adfirmationis* profundeerden, gelijk uit de conferentie te zien was, en zij konden oordeelen die er bij present waren geweest, want intusschen gezegd was: *quod perseverantia esset necessaria si quis salvari vellet*."

Hierop werd gehandeld *de promissis V. T.*, en Festus sprak er zoo over, "even of de Remonstranten en Episcopus verstonden *quod sub V. T.* geen *promissiones vitae aeternae* geweest waren." Episcopus voerde hierop aan, "dat de theses klaar waren en Festus in allen gevalle bekend had in disputatie voldaan te zijn, en dat daarenboven *in thesibus* gedistingueerd werd *inter Veteris Testamenti acceptionem*, maar dat *substantia V. T.* is bewimpeld met schaduwen en onder generale

beloften, waaronder de beloften van het eeuwig leven mede konden begrepen worden, ja met waarheid zijn, als men kon zien uit het N. T., daar de beloften alzoo uitgelegd en verklaard worden." Festus meende echter, dat het *in thesibus* niet gezegd werd. Episcopus las nu zijne theses voor, en het bleek volkomen, "dat er *diserte* in geaffirmeerd werd dat alle gelovigen in het O. T. wel kennis hadden gehad, maar donker, naar de duistere revelatie, die er gedaan werd, maar, dat de profeten en sommige anderen daarvan klare kennis gehad hadden en dat hij daarom distingueerde *in thesi*." Festus antwoordde, dat zoodanige verklaring in disputatie hem wel was bevallen, en vooral "de verklaring dat *Ego sum Deus seminis tui* mede bevat de belofte van het eeuwige leven"; — ook bekende hij, op verzoek van Episcopus, dat *fideles in Vet. Test. non habuissent claram notitiam sed umbrationem*.

Curatoren, die stilzwijgend dit dispuut hadden aangehoord, verklaarden nu, "dat ze in één schip waren en van elkander niet verschilden, en dat Festus wel zou doen dat hij Grootenhuyzen mondeling of schriftelijk liet weten, dat hij met Episcopus in nadere conferentie geweest was over de theses, waarover hij met hem had gesproken; doch dat hij zoodanig contentement had bekomen, dat hem alle suspitiën waren benomen, en hem te vermanen de zijne te willen nalaten en niet verder verspreiden"

Men scheidde echter nog niet. Festus was niet geheel voldaan en sprak nog van sommige predikanten, die, schoon verdacht van Socinianisme, echter aan de Hoogeschool gepromoveerd waren. Episcopus antwoordde, "dat zulks zijn werk niet was, dat hij *alienam culpam* niet kon verdedigen, en dat in alle geval vele dingen gezegd werd van de luyden, die men nader inquirerende en examinerende menigmaal bevond, dat ze niet waardig waren voor eerlijke luyden ter bane te worden gebracht, en dat hij geloofde zulks ook in deze zou bevonden werden." Eindelijk sprak men over de Delfsche Conferentie en over mutuele tolerantie ten aanzien der 5 artikelen, waarop men aldaar zou besoigneren, excuserende elk zijne partij, Remonstranten

en Contraremonstranten, "dat daar niet meer goeds was gevolgd."

Curatoren en Burgemeesteren meenden nu genoeg gehoord en verstaan te hebben, vermaanden Festus nogmaals Grootenhuyzen aan te zeggen dat hij contentement genomen had. Festus hernam, dat hij zulks reeds gedaan had, waarop curatoren aandrongen dat hij zulks nogmaals doen zou, waarop ze elkaâr de hand gaven en scheidden.

Hiermede liep echter de zaak niet af. Den 8sten Augustus van hetzelfde jaar (1616) vergaderden curatoren en Burgemeesteren op nieuw, om over de belangen der Hoogeschool te raadplegen; op zijn verzoek werd Episcopus in de vergadering toegelaten en hem verlof tot spreken gegeven. Hij herinnerde curatoren de laatste conferentie tusschen Festus Hommius en hem, in hunne tegenwoordigheid gehouden. Sedert had Hommius hem nagegeven "dat hij uyt de thesibus, daarvan in de vorige conferentie was verhandeld geworden, bewezen had dat hij (Episcopus) een Sociniaan was, en 't selve sulcx verspreit onder de gemeente, dat alle de geene die van sijne gesintheit waaren sulx met vollen monde alom dorsten verseecken."

Hij verzocht derhalve "Festus Hommius te ontbieden en daarover aan te spreken, presenterende hij als nog met ter daet, soo claer als de sonne te betoonen dat in de voorschreven theses niets geseit was 't welk met Socinianisme gemeenschap hadde." Hij drong hier des te meer op aan, "wijl Festus verspreid had, dat Episcopus bij curatoren ontboden en daarover gecensureerd was." Curatoren oordeelden dit verzoek billijk en lieten Festus ontbieden. Toen deze in de vergadering was gekomen, werd hem "de klacht van Episcopus" medegedeeld. Hierop antwoordde hij, "dat hij zelf meer reden van klagen had, wjl Episcopus had uitgestrooid, dat hij de woorden aan Grootenhuyzen gebruikt in den hals had moeten halen en dergelijke propoosten, die grootelijcx redundeerden tot zijn oneer en nergens toe dienden dan zijn persoon te discrediteeren en zijn dienst onnut te maken, en dat hij daarom tot verdediging van zijn persoon ook weder gezegd had te willen bewijzen uit de theses, dat die sociniaansch waren." Een der curatoren hernam

hierop, "dat hij immers in de conferentie verklaard had dat hij contentement had genomen in de verklaring van Episcopus, die deze over de theses gedaan hadde." Zulks ontkende Festus ook niet, "en hij had tot quytting van zijne gelofte sulx ook aan Grootenhuyzen geschreven, maar siende dat deze conferentie zoo ten zijnen nadeele geëxamineerd werd, had hij de theses nader geëxamineerd en werkelijk phrases en manieren van spreken daarin bevonden, waaruit kon bewezen worden, dat zij ten eenenmale sociniaansch waren. In de vorige conferentie (hij moest het erkennen) had hij zulks zoo puntelijk niet kunnen aanwijzen, daar hij ze zoo naauw niet had geëxamineerd, maar evenwel uit de 9e thesis kon gespeurd worden, en ook uit de 15e, dat zij niet vrij zijn van nadenken als distingueerende het O. en N. Testament, *quasi alia esset materia Veteris Testamenti alia Novi, item quasi alia essent praecepta Veteris Testamenti alia Novi, item quasi alia essent promissa Veteris Testamenti alia Novi, nimirum rerum solummodo terrenarum, alia Novi Testamenti aeternarum.*" Hierop nam Episcopus het woord. "Hem (zeide hij) werd het meeste ongelijk van de wereld aangedaan, aangezien de theses zich zelve zoo klaar expliceerden, dat te verwonderen was, dat redelijke menschen, die ter goeder trouw en niet malitieuuselijk wilden handelen, iets hierop konden bedenken tot zijn nadeel." Dit antwoord had ten gevolge dat er tusschen beide geleerden hevig gedisputeerd werd. Waarover dit dispuut liep, melden de acta niet; alleen teekende de secretaris aan: "dat Festus telken reyse objeeteerde Dr. Episcopus Socinianist was, ende dat hij daertoe verscheyden andere redenen hadde behalve de theses, die hij allen den curatoren in geschriften wilde overleveren. Curatoren antwoorden dat, indien hij iets tegen Episcopus te zeggen had, hij zulks mondeling moest doen, wijl zij het niet geraden vonden voor den dienst der Universiteit schriftelijk te handelen, om de Universiteit of eenige professor aan derselve niet te stellen in reatu en bij al de wereld te discrediteeren. Episcopus was nu present, hij kon zich nu mondeling verantwoorden." Festus verontschuldigde zich, "hij was

daartoe thans niet gereed en kon daartoe niet vaceren om de ziekte zijner vrouw." Na dit antwoord begonnen de beide heeren op nieuw te disputeren "of bij de theses al of niet ontkend werd, dat den Voorvaderen alleen beloften gedaan waren van aardsche goederen, oft daarbij gezeit werde dat oock de hemelsche goederen belooft waren", waarna zij scheidden.

Des namiddags van denzelfden dag vergaderden curatoren op nieuw. Natuurlijk liep het gesprek over de conferentie van des morgens. Zij herinnerden zich, "dat Festus hun gepresenteerd had de redenen die hij had om Episcopus verdacht te houden van Socinianisme schriftelijk over te leveren, en dat zij zulks hadden afgeslagen." Thans echter nauwer op de zaak lettende, meenden zij "dat deze weigering licht oorzaak zou kunnen geven tot calumniën, even als of zij geen waarschuwing tegen Episcopus en zijn leer hadden willen aannemen. Zij besloten dus Festus op nieuw in hunne vergadering te ontbieden en hem hun goedvinden te kennen te geven, "dat hij al 't geen hij op Dr. Episcopus wist te seggen, sonder eenige andere saacken daer in te trekken, in geschriften kon stellen en hunnen secretaris over te leveren, ten einde het bij hen gesien sijnde, verder over de zaak mogt gedisponeerd worden, als de dienst van de Universiteyt sou vereyschen."

Het blijkt niet dat Hommius aan dit verzoek voldaan heeft, maar zeker is het, dat dit het laatste tooneel is van het geestelijk drama te Leiden uitgevoerd.

Episcopus, door de zijnen tot het bijwonen der Nationale synode te Dordrecht geroepen, verliet weldra de Universiteit, na een roerend afscheid van zijne studenten genomen te hebben. In deze rede, een der voortreffelijkste proeven van kanselwelsprekendheid, die uit die dagen tot ons gekomen is, zeide hij o. a.:

"Zoo lang ik in deze Akademie het hoogleeraarsambt heb bediend, heb ik met al mijne vermogens bedoeld niet den menschen te behagen, maar mijnen Heere Jezus Christus. Wat ik daartoe gedaan heb, bidde ik u kortelijks te hooren. Ziende, dat Christus'

kerk kwalijk gesteld was, heb ik geoordeeld, hoe gevaarlijk het ook ware, het te moeten wagen om, zelfs tegen wil en dank der wereld, hulpmiddelen aan te wenden, waartoe ik drie zaken zeer nut en heilzaam oordeelde. Het eerste is, dat ik de waarheid der zaken die in de H. Schrift zijn begrepen, duidelijk en eenvoudig zou voorstellen; want het jammerde mij menigmaal dat de verstanden der jeugd met ijdele en niets om het lijf hebbende verklaringen van duistere spreekwijzen, door 's menschen kunst uitgevonden, werden opgehouden, en dus na langen arbeid niets dan waan in plaats van wetenschap werd verkregen. Ik heb daarom altijd geoordeeld dat men de eenvoudigheid van de spreekwijzen der Apostelen, die iedereen licht verstaan kan, wederom behoorde in te voeren, en daarvan af te scheiden alle die philosophische bespiegelingen en bewoordingen die de akademie en scholen zich hebben eigen gemaakt." — "Het tweede dat ik mij altijd voorstelde was, de heiligheid des levens, nu bijkans uit de gansche wereld verjaagd, op het hoogst aan te bevelen, dewijl ik begreep, dat zonder haar noch de kennis der godgeleerdheid van nut, noch eenige hoop tot vrede en eendracht ons overig is." — "Het derde, dat ik altijd behartigde, was u den vrede en de eendracht, en, die de band van deze twee is, de zachtmoedigheid aan te prijzen. Daartoe trachtte ik in u te stuiten de drift om te twisten over min gewichtige zaken, de drift om anderen los en lichtelijk te veroordeelen, en de zucht tot afzondering en scheuring, dewijl Christus' kerk door dezelve wordt van een gereten en zulke scheidingen gemeenlijk eeuwige twisten en haat naar zich slepen." Na zich tegen de tegen hem ingebrachte beschuldigingen verantwoord te hebben, eindigde hij zijn rede met deze woorden:

"Gij, die u zelven Gode geheiligd hebt, staat met mij naar dit eenige, dat ieder zijn geweten onbevlekt beware tot de toekomst des Heeren. Houdt de waarheid, die gij ontvangen hebt, in eere; oordeelt niet om eenige zaak ten gevalle van iemand, of ook van mij, anders dan de reden en uw geweten u toelaten, betracht de heiligheid en godzaligheid, en dat uwe bescheidenheid der gansche wereld bekend

zij; want dit zal eenmaal mijn roem wezen, dat ik geen twistgierige, geen ongodsdienstige, geen scheurzieke, maar zachtmoedige, godvruchtige en vreedzame zielen, recht christelijke mensen, mijnen Heere heb toegebracht. In die hope, op dat vertrouwen, ben ik getroost zelfs den dood te ondergaan. Gij ondertusschen, terwijl ik voor de waarheid en voor de zaak van Jezus Christus strijden zal, terwijl ik van u af zal zijn, doet dit mij ten gevalle, geeft mij dit geleide, dat gij nacht en dag met uwe gebeden aanhoudt bij den Allerhoogsten God, dat Hij mij en de zaak, die ik voorsta, gunstig zij. Indien Hij u verhoort, belooft Hem met mij dankbaarheid, zoo niet lijdzaamheid. Doch Gij, Heere Jezus, die onze harten en gewetens doorziet, oordeel uwe zaak, en zijt onze Akademie, Kerke en Vaderland genadig!"

God verhoorde zijne laatste bede; Hij gaf hem lijdzaamheid, die hij, door de Synode veroordeeld en uit het vaderland gebannen, zoo zeer behoefde! De Contraremonstranten triumpheerden, "het hoofd der Remonstranten (Oldenbarneveld) viel, en de leden werden verspreid."

De kerk werd gezuiverd, zoo als ze weleer door de Inquisitie gezuiverd werd: "de geestelijke rechtbank verdoemde, de wereldlijke voltrok het vonnis." Ook die te Leiden werd gereinigd; vier harer leer-aars ontzette men van hun ambt. Thans lag de Universiteit, dat "hospitium omnium iniquitatum", dat "ziekenhuis vol melaatschen", dat "broeinest aller ketterijen", die "adderbarende slang", die "Augiasstal" aan de beurt. "Nu zouden de boose hoofden der Baalspriesteren, (curatoren en hoogleeraren), die de hand tegen den gezalfden des Heeren (Jacobus) verheven hadden en de macht der kerke hadden weêrstaan, het ondervinden, dat de leeuwenmoed nog niet uit Sion geweken was, en gelijk de goddelooze Kananieten onder het juk van het Bondsvolk, onder het juk der ware kerke doorgaan." Wat de kerk wilde, begeerden thans ook de Staten van Holland. Reeds lang hadden zij het gewenscht, dat curatoren, die over de Universiteit als dictators regeerden en hunne opperheerschappij slechts dan erkenden, wanneer de nood hen drong, in hun trotschheid mochten gefnuikt wor-

den. Zulks kon echter moeilijk vóór dat de tegenwoordige curatoren, “die zoo van den ouden zuurdesem doortrokken, in de oude heerschappij opgevoed”, verwijderd en anderen in hun plaats gesteld waren. Hiertoe was eene herziening der statuten, volgens welke curatoren voor hun leven werden aangesteld, noodig. Daartoe werd dan ook door de Staten besloten, en, in plaats van voor geheel hun leven, werden zij voor slechts drie jaren benoemd. Tengevolge hiervan traden Jonkhr. Adriaan van Mathenesse en Jonkhr. Cornelis van der Myle af, en Jonkhr. Johan van Wassenauer, heer van Duvenvoorde, Mr. Adriaan Paauw, Pensionaris van Amsterdam, en Mr. Rochus van den Honaert, Raadsheer in den Hoogen Raad, op in hunne plaats; terwijl Rombout Hogerbeets het secretariaat aan Mr. Jan van Wevelinchoven moest afstaan. Nauwelijks waren zij geïnstalleerd, of reeds werd hun de last opgedragen de Hoogeschool te zuiveren. Daar deze taak, die in hunne instructie niet werd voorgeschreven, hun uiterst moeilijk toescheen, verzochten zij aan de Staten nadere verordening en tevens hunne voorlichting. Deze delegeerden dien ten gevolge “voor deze keer” Prins Maurits, den heer van Swieten en een lid uit den magistraat van Haarlem, Delft en Alkmaar, om curatoren bij te staan. En nu ving men aan met de hervorming van het Staten-Collegie, en kregen Vossius en Barlaeus hun afscheid. Curatoren voelden het onrecht dat zij den eerste, een der uitstekendste philologen van zijn tijd, dien men niets ten laste kon leggen dan zijne gematigdheid en vriendschap voor Huig de Groot, aandeden, en trachtten dat te herstellen door hem toe te staan studenten aan zijne woning te onderwijzen en later, daar de geestelijkheid hen daarin tot nu toe belemmerd had, tot hoogleeraar in de welsprekendheid en algemeene tijdrekenkunde en, na het vertrek van Meursius, in de Grieksche taal aan te stellen. Het mocht echter aan de Leidsche Hoogeschool niet gebeuren hem tot aan zijn overlijden onder hare sieraden te tellen, daar hij in 1631 door de edelmoedige en vereerende aanbiedingen der regeering van Amsterdam werd overgehaald om het hoogleeraarsambt aan hare doorluchtige school te aanvaarden.

Op de reformatie van het Staten-Collegie volgde die der Hoogeschool. Petrus Bertius, hoogleeraar in de zedekunde, die de Hoogeschool 25 jaren met lof gediend en door zijne vele geschriften haren roem door het beschaafd Europa had helpen verbreiden, werd ontzet en begaf zich naar Frankrijk, waar hij, het zij om in den nood van zijn talrijk gezin te voorzien, hetzij in een vlaag van krankzinnigheid, zich in de armen van Rome wierp. Cornelius Sylvius, hoogleeraar in de rechten, kwam curatoren voor en legde zijn ambt vrijwillig neder. Hij moest echter beloven geen particuliere collegiën, noch disputatiën te zullen houden, en vestigde zich in den Haag, waar hij tot zijn dood als advokaat praktiseerde. Wilhelmus Coddaeus of van der Codde, hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal, en Gilbertus Jacchaeus in de redeneerkunde, werden geschorst, doch beide weder hersteld, de laatste in 1623 ontslagen. Johannes Meursius, hoogleeraar in de geschiedenis van het Grieksche Keizerrijk en in de Grieksche taal, de leermeester van Oldenbarneveld's zonen, werd "scherpelijk onderhouden over zijne nalatigheid in het houden van zijn lessen over de Grieksche taal; hij moest liever het schrijven van boeken nalaten, daar zulks hinderlijk was voor zijn ordinairische studiën. Zoo hij zich niet beter van zijn plicht kweet, zouden curatoren en Burgemeesteren hem van zijn hoogleeraarsambt in het Grieksch ontzetten en het aan een ander geven." Inzonderheid drong de synode op de verwijdering van Petrus Cunaeus, hoogleeraar in de rechten en staatkunde, aan. Deze toch had in zijn *Satyra Menippea* en in zijn *Respublica Hebraeorum* de geestelijkheid doorgehaald en onrechtzinnige uitdrukkingen gebezigd; doch hij verzoende zich bij tijds met de kerk, "door schuld te erkennen en de belofte af te leggen, een tractaet te zullen laten drucken, waarin hij de publieke ergernis zou trachten weg te nemen, die hij in zijne vroeger gedrukte werken veroorzaakt had." Zoo stond dan de Universiteit, hetgeen curatoren van hare grondvestiging af hadden trachten te voorkomen, onder de heerschappij der kerk, die zich niet alleen vergenoegde met de af-

zetting der hoogleeraren, maar ze voor hare vierschaar daagde, over eenige den kerkelijken ban uitsprak en voortdurend curatoren belette anderen, wier verdiensten de geheele beschaafde wereld huldigde, doch die in haar oog niet rechtzinnig genoeg waren, aan de Hoogeschool te verbinden. Zij oefende ook al haren invloed uit om de plaats der afgezette leeraars door hare creaturen te doen innemen. Dit gelukte haar soms, doch niet altijd. Zoo hadden zij geen deel aan het beroep van Antonius Walaeus, 't geen door curatoren en gedeputeerden geschiedde. Deze was vroeger een kweekeling aan het Staten-Collegie en leerling van den ouden Trelecatius, Raphelengius en Gomarus, thans predikant en hoogleeraar in de philosophie en Grieksche taal aan de doorluchtige school te Middelburg, had de Synode Nationaal bijgewoond en den grijzen Oldenbarneveld in zijn jongste uren bijgestaan. Ook was hij een zeer geleerd man en een bijzondere gunsteling van Maurits. Den 21sten October 1619 aanvaardde hij zijn ambt met eene oratie *de recta institutione studii theologiae*, en bekleedde het twintig jaren met roem. Terwijl Walaeus zich gereed maakte naar Leiden te komen, was Thomas Erpenius, hoogleeraar in de oostersche taal, met brieven aan den gezant Gideon van Boetzelaer te Parijs en aan de prinses van Tremouille te Thouars gezonden met dringende bede, curatoren bij te staan om Molinaeus en André Rivet tot het aannemen van het beroep naar Leiden te bewegen.

Bij den eerste mocht hij niet slagen; gunstiger waren zijne vooruitzichten bij den laatste, die sedert 1595 het predikambt te Thouars bekleedde, "een man van groote geleerdheid, beminnelijk karakter, zachtmoedigen geest, vriend van vrede en eendracht, meer dan iemand geschikt om in dagen, welke op de kerkelijke beroerten volgden, met het onderwijs in de godgeleerdheid belast te worden." De Fransche synode stond hem eerst voor twee jaren, later voor een onbepaalden tijd aan Holland af, en hij aanvaardde zijn ambt met eene redevoering *de bono pacis et concordiae in ecclesia*. Tot derden hoogleeraar in de godgeleerdheid was Anthonius Thysius, hoogleeraar te Har-

derwijk, die met Walaëus in de Synode Nationaal gezeten had, benoemd; den 7^{en} November 1640 aanvaardde hij zijn ambt met eene redevoering *de theologia ejusque studio capessendo*. De plaats van Sylvius bleef on vervuld, die van Barlaeus en Bertius werden in één persoon, Franco Petri Burgersdijk, hoogleeraar in de wijsbegeerte aan de Akademie van Saumur, vereenigd.

Ondertusschen was de synode voortgegaan met zich meer en meer gezag over de Universiteit aan te matigen en een strenge censuur over hare hoogleeraren uit te oefenen. Dit verdroot eindelijk curatoren zóó, dat zij Vossius uitdrukkelijk verboden zich zonder hunne toestemming met de synode in te laten, en zich na de hervorming der Hoogeschool tot de Staten wendden met verzoek, dat “zij de hoogeschool, mitsgaders de professoren en leden van dezelve, geliefden te houden in gelijke hoogheid (*praeëminentie*) en onder zoodanig gezag, als die onder het gezag en volgens de bevelen der voornoemde Staten tot hiertoe geweest was;” een verzoek, dat terstond en met uitdrukkelijke vermelding ook van het toezicht over het Staten-Collegie werd toegestaan. Hierdoor gesterkt, verijdelden zij alle verdere pogingen, die de kerk bij herhaling aanwendde om, zoo niet over geheel de Universiteit, ten minste over de godgeleerde faculteit te heerschen. Zoo weigerden zij gevolg te geven aan het besluit der Zuid-Hollandsche synode, “om met hare kennis de hoogleeraren der godgeleerde faculteit en den regent van het collegie, ten aanzien van hunne leer te onderzoeken”, en gedoogden niet dat van deze de onderteekening van de Geloofsbelijdenis en den Catechismus, naar een door haar ontworpen formulier, zou gevorderd worden. Zij waren “wel bewust dat er geen heerschzuchtiger gebiederes was dan de kerke, en waar deze eenmaal van het bestier had geoccupeert, hare tyranny secuur was, waar af Spanje en Portugal konden getuigen.” “Zij wilden liever onder het juk der lijfelijke dan onder geestelijke slavernij staan.”

HOOFDSTUK VIII.

LIPSIUS. SCALIGER. SALMASIUS.

Wat toch was de oorzaak dat de Universiteit, in weerwil der hevige schokken, die zij moest verduren, de politieke en kerkelijke twisten, die haar verscheurden en de "kwade geruchten, die van haar uitgingen", toch de meest begunstigde hoogeschool van geheel Europa bleef, en het aantal vreemdelingen, dat van alle zijden derwaarts stroomde, van jaar tot jaar toenam? De een wijst op de menigte geleerden, die, door godsdienstige of politieke stormen uit hun vaderland verdreven, in de Republiek een veilige haven meenden te vinden. Voorwaar hun getal was groot, doch zij vestigden zich niet allen te Leiden, maar verspreidden zich door geheel het Gemeenebest, en velen die naar Leiden hun toevlucht hadden genomen "waren verre geweest van aan den luister harer Hoogeschool iets te kunnen toedoen; maar wel om die te overschaduwten." Een ander meende de oorzaak er van te vinden in de groote voorrechten, die aan het lidmaatschap der Hoogeschool verbonden waren. Maar de meeste hoogescholen genoten dezelfde, vele nog uitnemender privilegiën.

Er waren ook sommigen, die den toevloed van vreemdelingen toe-

schreven aan de gelijke rechten, die adellijke en burgerlijke studenten hier genoten, terwijl den eersten aan meest alle hoogeschoolen bijzondere voorrechten waren geschonken. Het waren echter niet slechts studenten uit den burgerstand, maar ook adellijke, zelfs baronnen, graven, vorsten, die Leiden tot hunne "alma mater" hadden gekozen.

Zou de hoofdoorzaak niet moeten gezocht worden bij de curatoren zelve, meest allen verstandige, verlichte, wetenschappelijk gevormde mannen, die er trotsch op waren de jeugdige Republiek tot den zetel van kunsten en wetenschappen te verheffen? Zij spaarden noch moeite noch geld om mannen van grooten naam aan de Universiteit te verbinden. Konden zij door eigen invloed hun doel niet bereiken, dan riepen zij dien der Staten, gezanten, vorstelijke familie, van den Prins, van vreemde invloedrijke mannen als een Beza, Mornay de Plessis en zoo vele anderen in. Niet zelden werd het bezit van dezen of genen geleerde een onderwerp van diplomatische onderhandelingen, en zoo zich, om welke oorzaak ook, een uitstekend man te Leiden ophield, dan wendde men terstond alle pogingen aan, om hem aan de Hoogeschool voor korter of langer tijd te verbinden. Dit was het geval met Justus Lipsius, een geleerde, dien men in dien tijd algemeen voor een der hoofden, zoo niet het hoofd van de Republiek der letteren hield, en nopens wien Baillet schreef: "Il faut avouer que parmi ces Héros qui se sont élevés au-dessus du commun des Savans, il s'en trouve peu qui ayent eu plus que Lipse les qualités propres à devenir le Maître des autres. Scaliger l'appelle la Lumière de son siècle; Raphelengius l'appelle le Soleil des Doctes et leur Trismegiste. Il est nommé le Prince du Senat des Savans par Douza; le Père des Sciences par Baudius, la Gloire des Tems par Scribanus, l'Oeil ou la Prunelle des Païs-Bas par Schott; le Senèque Belgique par Phil. Paraeus; le Flambeau de l'antiquité, l'unique libérateur et protecteur de la Vérité, le Trésor inépuisable de toute l'Histoire, l'Ame même de la Sagesse et de la Prudence, et le seul Auteur de la Critique legitime par Valens Aridalius; un Génie divin par Louis Carrion; par Raoul de Bouteroué le

Varron de son siècle, qui ne s'enfle non plus des éloges qu'on lui donne que l'Océan des rivières, et qui est infinément aux-dessus de l'envie, laquelle a été obligée elle-même de l'admirer"; wiens toekomende roem vóór zijne geboorte, gelijk die van zoo vele andere groote mannen, zou zijn aangekondigd, daar zijne moeder, toen zij van hem zwanger was, twee in het wit gekleede knapen (zinnebeelden van zedigheid en geleerdheid, of van letterkunde en wijsheid) in hare slaapkamer zag spelen en elkander omhelzen.

Deze profetie werd vervuld. Achttien jaren oud begaf hij zich, door de faam zijner geleerdheid vooruitgegaan, naar Rome, hield zich daar in de vaticaanse en andere bibliotheken bezig met het collationneren van handschriften, schreef er zijne *Lectiones variae* "in Ciceroniaansch Latijn", werd met de vriendschap der uitstekendste mannen van dien tijd vereerd, en door den kardinaal de Granvelle als secretaris voor de Latijnsche briefwisseling gebruikt. Toen hij door Frankrijk en Duitschland naar zijn geboorteland terugkeerde was zijn reis een triomftocht, en waar hij zich bevond werd hij, de Phoenix aller letterkundigen, plechtig begroet, vorstelijk onthaald; zelfs aan het keizerlijk hof was hem een luisterrijke ontvangst bereid.

In België, zijn vaderland, teruggekeerd, werd hij door den hernieuwden oorlog gedwongen, in 1578 het te verlaten en naar Leiden te vluchten. Dousa, die hem kende en vereerde, oordeelde dat hij de man was, die Leiden tot een tweede Leuven kon herscheppen, en deed niet te vergeefs pogingen om hem aan hare Hoogeschool te verbinden; en toen hij zulks gedaan had, verklaarde hij, dat hij het zich tot grooter eer rekende Lipsius voor Holland gewonnen, dan den vijand van voor Leiden verdreven te hebben. Weinige hoogleeraren genoten zoo hooge achting en vertrouwen van curatoren als Lipsius. Hij was hun vraagbaak in alles wat de Akademie betrof; de gewichtigste en moeilijkste zaken werden hem toevertrouwd; hij lichtte hun voor bij het samenstellen der statuten voor het Staten-Collegie en de reformatie van het onderwijs aan de Hoogeschool. Op zijn raad werden professoren afgezet en benoemd. Tweemaal werd hem, 't geen geen hoogleeraar te

beurt viel, twee jaren achter elkander het rectoraat, ofschoon hij het niet begeerde, opgedragen, en ontving hij, toen hij voor de eerste maal aftrad, een gedreven zilveren schaal en, "voor zijne sonderlinge en menigvuldige diensten aan de Universiteit bewezen" en de opdracht zijner *Politica*, f 300, terwijl zijn jaarwedde met dezelfde som vermeerderd werd. De roem zijner geleerdheid, die zoo mogelijk door zijne schriften nog meer werd uitgebreid, bewoog vele vreemde studenten, Engelsche, Schotsche, Fransche, vooral Duitsche en Belgische, te Leiden hunne letteroefeningen voort te zetten, en zóó dankbaar was de magistraat te Antwerpen voor zijne zorg aan de studenten dier stad besteed, dat zij zijne vrouw met een gedreven zilveren kop vereerde. Een reeks van voortreffelijke literatoren zijn in zijne school gevormd, en onder deze Scipio Gentilis van Ancona, Petrus Regenmorter en Petrus Carpentarius van Antwerpen, Martinus en Nicolaas Everhardi van Brugge, Petrus Colvius van Brugge, Franciscus Lansbergius en Nicolaas Petri van Gend, de zonen van Cornelis Aerssen, Cornelis van der Myle, Gideon van den Boetselaer, de zoon van Caspar van Vosbergen, als staatslieden beroemd geworden, de rechtsgeleerde Theodorus Graswinckel, Arnoud Muys van Holy, de oom van Rutgersius, de geleerde philoloog Abraham van der Myle, de dichters Simon van Beaumont, Adriaan en Damas van Blijenburgh, Martinus Pilius, Jacobus Eindius, Theodorus Scrivelius, en, om geene anderen te noemen, prins Maurits, die roem op zulk een leermeester droëg, hem met onderscheiding bejegende en juist zijne voorlezingen bijwoonde, toen hem de tijding van den geweldigen dood van zijn vader gebracht werd. Lipsius zelf getuigde meermalen, "dat Holland hem gastvrij ontvangen en hij zich daar gelukkiger gevoeld had"; hij had er vele vrienden — een Johannes Milander, secretaris van Maurits, den Eumenes van Alexander, zooals Grotius hem noemde, Caspar van Vosbergen, den vertrouweling van Maurits, zijn gezant aan de hoven van Duitschland, een der uitstekendste staatsmannen van zijn tijd, den griffier Floris Thin, Floris van Herma-

nalen, den vertrouwdsten vriend, Nicolaas Bruynincks, den secretaris van Willem I, Marnix van Aldegonde, den gezant van het Fransche hof, Choart de Buzenval, onzen gezant aan dat Hof, Cornelis van Aerssen. — Hij prees steeds de voorkomendheid, welwillendheid en edelmoe- digheid van curatoren. “Leiden, schreef hij, was hem een aangenaam oord, waar hij wenschte dat zijne betrekkingen zich nederzetten.” En toch in weerwil van dit alles, verliet hij haar en maakte zich aan gro- ve ondankbaarheid jegens zijne weldoeners schuldig. In den aan- vang van 1591 klaagde hij over lichamelijke ongesteldheid, eene zwaarmoedigheid die hem neêrdrukte en met zenuwaandoeningen ver- gezeld ging, waartegen de geneesmiddelen van zijn geleerden vriend, den hoogleeraar Heurnius, niets vermochten. Hij achtte het noodig de bad- kuur, die hem eens het leven gered had, te beproeven. Naar België durfde hij zich niet begeven, daár was het te gevaarlijk; liever wilde hij de wateren in het land van Nassau beproeven; de curatoren, twij- felde hij niet, zouden hem verlof geven. Zij deden het noode; ’t was of een geheime vrees hen had bevangen dat hij niet terug zou keeren. Zij gaven echter, door tusschenkomst van Aerssen, verlof, en Lipsius begaf zich in Maart 1591 op reis, eerst naar Amsterdam, van waar hij zich naar Hamburg zou inschepen. Het ijs belette hem de havens van Holland te verlaten, en hij was genoodzaakt een paar dagen op Vlieland te overwinteren. Eindelijk kwam hij te Keulen, trok van daar naar Luik en schreef hier aan curatoren, “dat hij niet naar Leiden zou wederkeeren en afstand deed van zijn professoraat; zulks was zijn onherroepelijk besluit.” Hij liet te Leiden zijne vrouw, betrekkingen, bibliotheek, huis- en buitenverblijf, dat cura- toren voor zijn gebruik hadden laten inrichten, verliet eene eer- volle betrekking om op nieuw zijn omzwervingen te beginnen, een rustig en kalm verblijf in het midden van een land, dat hem, gelijk hij aan Franciscus Raphelengius nog den 9 Mei 1591 schreef, ten aanzien van veiligheid en vrijheid het tegengestelde der zuidelijke provinciën was.

Nauwelijks is de brief ontvangen, waarmede hij zijn afscheid nam, of er heerschte eene algemeene verslagenheid te Leiden. Terstond vergaderden curatoren en sloten, voor zij en burgemeesteren hunne beraadslagingen aanvingen, Paulus Buis, dien zij wisten dat Lipsius vijandig was, uit hunne vergadering. Te vergeefs trachtte men de ware reden van 's hoogleeraars besluit na te sporen, doch men wilde al het mogelijke beproeven hem er van af te brengen. IJlings werd burgemeester van de Werff naar 's Hage gezonden om met Almonde, Oldenbarneveld en de Staten in overleg te treden, en hier het plan beraamd, om, in weerwil van de gevaren, die hem van wege de vijandelijke troepen op reis mochten bedreigen, een bode met brieven naar Spa, waar zich Lipsius ophield, te zenden, ten einde hem schriftelijk en mondeling te bewegen naar Leiden terug te keeren; "door zijn vertrek toch werd de Akademie van haar schoonste sieraad beroofd; men wilde hem toestaan wat hij begeerde, hij kon zelf zijne collegiën regelen, lezen waarover hij wilde, ja het was voldoende, zoo hij, zonder het geven van openbare lessen, aan de Akademie verbonden bleef, zoo hij slechts door zijn naam er luister aan bleef bijzetten." Doch Lipsius was niet te bewegen, ook niet door de latere brieven door curatoren, Burgemeesteren, de Staten, ja, door Maurits geschreven, en zijn huisvrouw, toen deze kort daarop naar Spa vertrok, medegegeven. Zij werd niet slechts voor de heen- en terugreis van haar en haren man gedefrojjeerd, maar ontving nog 25 dubbele dukaten tot een vereering. Wel betuigde Lipsius "zijne affectie voor de Hoogeschool, zijn spijt dat hij genoodzaakt was te bedanken," maar hij bleef onwrikbaar bij zijn voornemen. Wat hem tot dien stap bewogen heeft, is lang in het daister gebleven; dat het zijne ziekte en zwakheid niet was, blijkt uit het aantal brieven, die hij in de eerste weken na zijn vertrek uit Leiden aan zijne geleerde vrienden schreef.

Sommigen gisten dat hij een geheim Jezuiet was en, door gewetensfoltering en gedrongen, zelf het masker afwierp dat hem anders zou afgerukt zijn; anderen, dat hij wel een groot geleerde, maar zwak

van karakter, de man van het oogenblik, de vriend van iedereen was; slechts rust was zijn hoogste verlangen. De geschiedschrijver onzer Hoogeschool wil, dat hij zijn ontslag nam "tot volbrenging van zijn reeds lang gekoesterd voornemen om in den schoot der Roomsche kerk terug te keeren." Uit de resolutiën van curatoren blijkt, dat hij hun reeds in den aanvang van 1591 had te kennen gegeven "dat hij in de meening was te vertrecken uyt dese landeu naer Duytsland ofte elders om te resideren." De Staten, met zijn voornemen bekend gemaakt, en vermoedende dat zijn twist met Coornhert over het ketterdooden en den conscientiedwang hem tot dit besluit hadden gebracht, meenden, "doordien deselve soude causseren mogen groote verachteringe van de Universiteyt te Leyden", "zijn vertreck te zullen voorkomen" door Dousa en Leonard Vooght, Raadpensionaris van Delft, naar hem af te vaardigen, "om hun leedwezen te betuigen dat Coornhert zich had onderstaan, tegen hem over het ketterdooden en den conscientiedwang te schrijven, en dat zij zouden zorgen, dat er niets werd uitgegeven dat hem zou kunnen verontrusten, en die van Gouda verzoeken de erven van Coornhert (den 29^{en} October 1590 gestorven) de uitgave zijner pamfletten te verbieden." Ofschoon nu Lipsius van die zijde niets te vreezen had en als overwinnaar uit den strijd was getreden, zoo was hem echter die aanval hoogst onaangenaam geweest en te voorzien, dat het daarbij niet blijven zou; hoe uitmuntend strijder ook op het veld van kritiek en letterkunde, voelde hij zich niet bekwaam om dien op een ander gebied te voeren. "Il aurait du être familier avec nos idées sur la possibilité de la séparation des deux pouvoirs de l'église et de l'état, idées certes modernes et qui certes même de nos jours sont loin encore d'être admises partout jusques dans leurs dernières consequences. Assurément on ne voudra point faire un crime à Lipse d'avoir été l'homme de son siècle, comme on ne peut raisonnablement être surpris que son retour à un catholicisme public et fervent, joint à une crainte par trop exagérée de se voir arracher ce sceptre de la science, l'ait porté à se retirer précipitam-

ment d'une des principaux foyers du protestantisme — l'université de Leide, — pour recommencer sa tâche ailleurs."

Curatoren waren gedurende het verblijf van Lipsius meer en meer overtuigd geworden, dat het voor den bloei der Hoogeschool behoefte was een man van groote reputatie te bezitten, en verzochten dus Dousa, die, zelf geleerde, door zijne briefwisseling met de geleerde wereld daartoe het meest geschikt scheen, naar zulk een man om te zien. Het toeval was hem gunstig; een zijner zonen hield briefwisseling met een jeugdig geleerde, vroeger kweekeling der Hoogeschool, Dominicus Baudius geheeten. Deze vestigde zijn aandacht op Joseph Justus Scaliger, dien hij gedurende zijn verblijf in Frankrijk had leeren kennen, en die vooral geen minder roem had dan Lipsius, ja door dezen zelfs als zijn meerdere werd beschouwd. Lipsius toch hield hem voor den grootsten geleerde van zijn tijd. "*Ille unus est* (schreef hij), *quem miramur, quem aemulamur, imo ne mentiar, uni invidemus. Felicem Galliam hoc sole, cujus claritas non ad eos solum qui nunc sunt, sed ad posteros diffundetur, quamdiu quidem erit in terris nomen literatum*", en elders: "*Scaligeri ingenium grande et capax, diffusum.*" "*Mirificus ille vir est et quem Homeri verbis iure appelles δαίφρων, ποικιλομήτην.*" Op zijn voorstel zonden curatoren den hoogleeraar Tuningius naar Zeeland, "om met Baudius te verstaen ofter eenige hoope was, indien D. Josephus Scaliger in de plaetse D. Lipsii totter professien alhier werde beroepen, bij hem aengenomen te worden." Tuningius keerde met Baudius terug, waarop curatoren den 28 September 1591 bij elkander kwamen en den laatste ontboden. Deze stelde hun voor, "hen in 't beroep van Scaliger behulpzaam te zijn, daar hij van meening was in Frankrijk te blijven: zoo zij het goedvonden, konden zij nog een ander met hem laten gaan." Curatoren zonden nu Baudius en Tuningius met brieven aan Hendrik IV, Koning van Frankrijk, en Scaliger, en beloofden Baudius, "zoo hij de zaak tot een goed einde bracht, hem, boven zijn reis- en teerkosten, eenige vereering te geven. "Zoo Tuningius of zijn dienstknecht eenig ongeluck aen persoon

of goederen mogt overkomen, zouden zij hem daarvan vrijen, ontheffen ende schadeloos houden, en sulx oock voor zijne verlossing rantsoen betalen, waertoe zij de goederen der Universiteyt verbonden.' Tuningius ontmoette den koning, die nog bezig was zijn koninkrijk te veroveren en het besluit, om Frankrijk voor een mis te verruilen, nog niet had uitgevoerd, in het leger voor Rouaan, en overhandigde hem brieven van Maurits, de prinses weduwe en de Staten-generaal, waarin hij verzocht werd "*d'interposer son autorité, afin que le sieur Joseph Scaliger, qui par sa doctrine et autres bonnes qualités est tant renommé par toute l'Europe, vienne par deça à desservir la place de Lipsius.*" De koning willigde het verzoek in en gaf Tuningius een paspoort naar Tourraine en een brief aan Scaliger, die te Previlli, een landgoed der familie Rochepozay, vertoefde. De koninklijke vrijgeleidebrief belette niet dat de gezanten door soldaten der legers geplunderd en van hunne papieren beroofd werden, zoodat zij Scaliger slechts mondeling het verlangen van curatoren en den inhoud der brieven van den koning en van den prins konden mededeelen. Scaliger's antwoord was niet beslissend, doch zóó, dat het beiden partijen gelegenheid aanbood in nadere communicatie te treden. Acht maanden bleef de zaak in Leiden rusten, terwijl in Frankrijk alle pogingen werden aangewend om hem daar te houden. In het eind van 1592 vertrok Tuningius weder naar Frankrijk, met brieven, waarin aan Scaliger, gelijk in de vorige, geen professoraat werd aangeboden, maar waarin alleen zijne aanwezigheid te Leiden werd verlangd, om daar zijne letteroefeningen voort te zetten. "Het was hun genoeg, zoo zijn persoon te Leiden was, om alzoo de Universiteit tot eere te verstrekken," waarvoor de Staten hem eene wedde van *f* 1200, *f* 800 tot een vereering, vrijdom van huishuur, belasting, defroyement van reiskosten en reisgeld om Zuid- en Noord-Holland te bezichtigen, aanboden. Nu aarzelde Scaliger niet langer, maar begaf zich met zijn kweekeling, den jongen de la Rochepozay, op reis. De koning van Frankrijk had gezorgd dat hij (sa Seigneurie) in alle plaatsen, die hij doortrok, met

eere ontvangen en voor zijn veiligheid door een sterk escorte de noodige zorg gedragen werd; ook de Staten oordeelden zich verplicht zulks te doen, en Gecommitteerde Raden schreven aan de Raden der Admiraliteit te Middelburg den volgende brief:

“Daar op verzoek van zijn Exc. en de Universiteit de hooggeleerde en wijdberoemde heer Scaliger of de la Scala eindelijk bewilligt heeft een tijd lang daarinne te begeven, en eersdaags te Caen zal komen om zijne reis naar deze landen te vorderen, en daer aen den lande gelegen is, dat zijn Exc. in goede versekertheit en met de beste commoditeyt moet overcomen, soo is ons begeeren dat U.E. order wilt stellen, dat de capitainen van de schepen van orloge, die tegenwoordig naar Dieppe of Caen zijn gezeilt of derwaerts of daaromtrent, mitten eersten gelast en geordineerd werden, dat zij hem soo naew als 't mogelijk is, aldaer ondersoecken ofte den voors. Scaliger aldaer is, en dat zij den zelven metter Heeren neffens hem (wesende eenige principale Heeren van Frankrijck kinderen,) in goeden versekertheit sullen aanbieden met alle mogelijke gerijf ende commoditeyten alhier te lande te brengen.”

In het laatst van 1593 kwam Scaliger met een aanzienlijk gevolg te Leiden, waar hij door curatoren en den senaat begroet werd, hem een feestelijke ontvangst bereid was, en hij aan een kostbaren maaltijd werd onthaald. Welhaast stond hij met de eerste staatslieden, vooral met Oldenbarneveld en van der Myle, op den besten voet; in het huis van Dousa was hij als in zijn eigen; Louise de Coligny gaf hem herhaalde blijken van achting en toegenegenheid; prins Maurits behandelde hem met onderscheiding, plaatste hem, wanneer hij ten hove verscheen, boven zijne vorstelijke neven, en verlangde van hem ('t geen Scaliger hoogst aangenaam was) geen tijdroovende en geregelde opwachtingen. In den Franschen gezant de Buzanval vond hij een opregten vriend, die hem op de hoogte der staatkundige gebeurtenissen hield; in den senaat had hij den stoel der eere, en bij de academische plechtigheden de voorzitting; vóór den rector werd hij in oraties en disputaties aangesproken. Steeds was

hij, gelijk vroeger Holmannus Secundus, wanneer hij zich naar het auditorium begaf, door een aanzienlijk gevolg van studenten omgeven. Uit alle oorden stroomden de aanzienlijkste en uitstekendste jongelingen naar Leiden om zijn omgang te genieten of zijn raad en voorlichting bij hunne studiën te erlangen, en onder deze een menigte Belgen, Deenen, Duitschers, Engelschen, Franschen, Noren, Polen, Schotten, Zweden, ja enkelen uit Ierland, Italië, Pommeren, Slavonië, Rusland; men rekent dat onder de 3233 studenten, die er gedurende Scaligers verblijf te Leiden (1593—1609) werden ingeschreven, zich ongeveer 1250 vreemdelingen bevonden. In 1593 bedroeg het getal der geïmmatriculeerde vreemdelingen (vooral Franschen) uit Angers, Bearne, Bordeaux, Nîmes, Orleans, Parijs, Portou, la Rochelle, Sedan, Tours, Toulouse, ongeveer 113, in 1598 103, in 1605 124, onder welke mannen, die later als staatslieden, rechtsgeleerden, geneesheeren, godgeleerden, letterkundigen en historieschrijvers grooten roem hebben verworven, of zich door hunne afkomst onderscheidden; en onder deze, Frederik Hendrik, prins van Oranje, Floris van Pallant, graaf van Culenburgh, Adolph Philip, graaf van Hoorn, Hermannus Otto, George Ernest, graven van Limburg en Bronkhorst, Poolsche, Zweedsche en Duitsche graven en baronnen, zoo als Philip Lodewijk, graaf von Hanau en Reineck, Hendrik, Christoffel en Justus von Bismarck, wier beeltenissen nog heden het salon van den rijks-kanselier, prins von Bismarck, te Varzin versieren.

Scaliger leefde te Leiden als een vorst en noodigde vele jonge lieden, vooral zijn landgenooten, die bij hem hun opwachting maakten, bij zich ter maaltijd; hij koos echter enkelen, die zich door schitterende gaven onderscheidden, uit, ontving die in zijn studeerkamer en ging vertrouwelijk met hen om. Tot dat kringetje behoorden Philippe Mornay de Plessis, Ludovicus Castaneus, heer van Rochepozay, later bisschop van Poitiers, een vermaard godgeleerde, sommige van wiens werken later door Samuel Maresius zijn in het licht gegeven, de beroemde engelsche rei-

ziger Fines Moryson en de geleerde Schot William Bernie, Justus Lyraeus, later hoogleeraar in de letteren te Utrecht, Janus Rutgersius en zijn broeder Winandus, en vooral hun zwager Daniel Heinsius, Hugo Grotius, Johannes Meursius, Petrus Cunaeus, Janus Dousa (de zoon), Joannes de Laat, Petrus Scriverius, Jacobus Lettingius. Met de uitstekendste geleerden door geheel Europa hield hij briefwisseling; de beroemdste mannen raadpleegden hem over de uitgaven hunner werken; aan lofredenaars en dichters, die te zijner eere de snaren spanden, ontbrak het niet. De roem zijner geleerdheid breidde zich allengskens over de gansche beschaafde wereld uit, en algemeen werd hij voor haren grootsten geleerde gehouden. Dit was hij als tijdreken- en letterkundige, en had hij zich vergenoegd met dat te zijn, hij zou zich vele bittere onaangenaamheden hebben gespaard. Maar hij wilde zulks ook in de wiskunde en andere wetenschappen wezen. Daarin heeft hij zijn roem overleefd. Hij meende de quadratuur des cirkels gevonden te hebben en maakte zijne vermeende ontdekking bekend in zijn *Nova cyclometria*, een werk dat door Chr. Clavius, François Vieta en Adrianus Romanus is wederlegd. Grooten roem verwierf daarentegen zijn tijdrekenkundig werk *de emendatione temporum*. Een boek zou kunnen gevuld worden met de lofprijzingen zoo in proza als poëzie, die aan zijne uitgaven van en aantekeningen op de oude classici, en zijne Latijnsche gedichten zijn te beurt gevallen. Tot zijne grootste bewonderaars behoorde, behalve Lipsius, ook Isaac Casaubonus, die hem "een oceaan van wetenschap", "het meesterstuk der natuur" noemde, en in deze eeuw schreef nog de beroemde Niebuhr: "Scaliger stond op het toppunt van algemeene taalgeleerdheid en zóó hoog in de wetenschappen van allerlei aard, dat hij met zijn eigen oordeel al wat van hem voorkwam kon bevatten, gebruiken en beoordeelen". Gelijk alle groote mannen, bezat ook hij vele vijanden. Zijne grootste waren echter de Jezuïeten. "Leur haine" (schreef Nisard) "contre lui les occupait si fort, qu'ils en oublièrent Calvin et Bèze." Die haat ontsproot vooral uit zijn uitgave van Eusebius, en toen hij in den strijd met

hen getriomfeerd had, arbeidden zij in het duister om hun nederlaag te herstellen. Zij wisten dat hij even als Achilles slechts op één plaats kon gewond worden, en daartegen waren hunne pijlen gericht.

Scaliger, trotsch op zijn afkomst van de della Scala, vorsten van Verona, had in 1594 een brief aan Dousa gericht, behelzende een overzicht van de geschiedenis van zijn geslacht, waarvan hij zich de laatste afstammeling noemde. De oorsprong der Scaligers bracht hij tot Alanus, souverain vorst van Carneolië, Tyrol enz, tijdgenoot en overwinnaar van Attila. Deze Alanus had den koning der Hunnen verjaagd, en de volkeren die toen ten zuiden der Adriatische zee woonden, gelegenheid gegeven op de eilanden de wijk te nemen en er een stad te stichten, later Venetië genoemd. Hij verzamelde vervolgens de voormalige bewoners van Verona, wier stad door Attila verwoest was, sprak hun moed in en moedigde hem aan, hunne stad te herbouwen. Zij deden zulks, en uit erkentelijkheid benoemden zij hem eenstemmig tot vorst van Verona. Zijne afstammelingen gaven souvereine vorsten aan Beieren, Illyrië, Dalmatië en Hongarijë, en regeerden over Verona totdat de Venetianen, ondankbaar jegens de afstammelingen van hem, die de grondvester hunner stad kon genoemd worden, zich van die plaats meester maakten. Sedert dien tijd zwierf, terwijl de overige takken van het vorstelijk geslacht hier en daar in Europa regeerden, die, welke te Verona geregeerd had, in ballingschap, kwijnde allengskens weg, en was op het punt van geheel te versterven. Dit was de inhoud van den brief aan Dousa, dien Scaliger geschreven had, schijnbaar ter wederlegging van Sansovinus, die in eene geschiedenis der beroemde geslachten in Italië niet met dien eerbied van de Scaligers had gesproken, welke hun toekwam, maar inderdaad om zijn recht op den titel van afstammeling der vorsten van Verona te bevestigen. Deze brief was het slagveld, waarheen eerst de Jezuiten, en vervolgens Scioppius, Scaliger voerden. De Jezuiten openden het vuur. Een hunner, Carolus Scribani, gaf in 1606, onder den pseudoniem van Clarus Bonarcus, een werk

(*Amphitheatrum honoris*) in het licht, waarin over den adel van Scaliger werd gehandeld; een werk "aussi violent que licencieux", waarvan de schrijver, even als weleer Archilochus uit de steden van Griekenland, verdiend had uit zijn vaderland verbannen te worden; dat de geleerden een *Amphitheatrum hororis*, Scaliger zelf "*les latrines de Loyola*" en den schrijver er van "*l'ouvrier de boue délayée dans de la matière fécale*" noemde. Hierbij bleef het niet. Caspaer Scioppius, weleer Protestant, vervolgens Katholiek, eindelijk Jezuiet, later een bitter vijand van de Jezuiten, trachtte zich weder in hunne gunst te herstellen door zich met hen te vereenigen om Scaliger op de gevoeligste plek te treffen, en daar hij zijne letterkundige verdiensten niet durfde aanranden, viel hij zijn afkomst en karakter aan, kreet hem voor een atheïst uit, in zijn vuilaardig geschrift *Scaliger hypobolimaecus* of de valsche Scaliger. In dit boek beweerde hij dat de zoogenaamde vorsten van Verona niet anders waren dan schoolmeesters en barbiers, en Scaliger, die er van afstamde, tot grootvader had zekeren Benedictus Burdon, een schoolmeester te Verona, die, nadat zijn school verloopen was, zich naar Padua begaf, waar hij de dochter van een zijner verwanten, een kleermaker van zijn ambacht, huwde, vervolgens te Venetië bij den trap (Scala) der St. Marcus-kerk, een winkeltje opzette, dien trap op zijn uithangbord liet schilderen en zich Benedetto della Scala noemde. Toen deze een zoon had verkregen en ontdekte dat hij zin in de chirurgie had, zond hij hem naar Padua, om daar op kosten van zijn oom in de medicijnen te studeeren. Na voleindigde studiën zette deze zich als chirurgijn en barbier neder, doch had geen praktijk, werd monnik, soldaat en kwam in Frankrijk, waar hij zich te Agen in Guyenne als geneesheer neêrzette en Andiette de Roques Lobieca huwde. Deze nu was de zoo beroemde Julius Caesar Scaliger, de vader van den hoogleeraar, dien Lipsius: "magnus pater magni filii" noemde. "Tel fût le canivas, sur lequel Scioppius broda son thème" (schreef Nizard.) Dit werk, bij welks samenstelling, volgens Scaliger, de auteur geholpen werd "par un cinquantaine de suppôts

de Sodôme et de disciples d'Onan, lesquels ont apporté leur tribut d'ordures à ce cloaque", werd door de Jezuiten hemelhoog geprezen, doch door alle weldenkenden veracht "als een vuil uitbraaksel van haat en nijd." Daniel Heinsius was de eerste, die het in een satyricon, *Hercules, tuam fidem et Virgula divina* aanviel; doch later nam Scaliger, op raad van Casaubonus, zelf de pen op en gaf eene *confutatio fabulae Burdonum* in het licht. De Jezuiten hadden hun doel bereikt: de pijl had getroffen, een doodelijke wond was Scaliger toegebracht. Van dien tijd af begon hij te kwijnen, verviel met den dag, zijne krachten verminderden en hij kreeg het water. Een maand lang zat hij op zijn studeerkamer aan het hoekje van den haard en ontving daar zijne vrienden of las. Zijn geest bleef echter helder, en tot kort voor zijn dood zette hij zijnen arbeid aan Polybius voort. Eindelijk bezweek hij des nachts omstreeks 4 uren van den 21 Januari 1609, in de armen van Heinsius, van wien wij een belangrijken brief aan Casaubonus over de laatste oogenblikken van zijnen leermeester en vriend bezitten.

Groot waren Scaligers verdiensten omtrent de Hoogeschool, en ofschoon hij geen openbare lessen gaf, bevorderde hij hare belangen, was de vraagbaak van curatoren, lichtte hen voor in de keuze van geschikte hoogleeraren en stichtte door zijn omgang, gesprekken en privaat onderwijs onbegrijpelijk veel nut.

"Sijn naem, sijn naem alleyn gaf glory aen de stadt
 "Die aen heur hoogeschool deez diamant besat,
 "Hij deed door sijn geschrif op Leyen d'oogen richten
 "Van ganz Euroop, dat hij verlichtte
 "Door 't licht van sijnen geest. O ween, gansch Holland, ween,
 "Door sijn verlies blijft gij een weduwe alleen."

Inderdaad, zijn dood werd als een algemeene ramp beschouwd, en men achtte dien "gelijk als het verlies eener veste"; doch inzonderheid was hij het voor de Hoogeschool, die hij als zijn oogappel lief had, en wie hij de beste schatten zijner rijke bibliotheek naliet. Op

bevel van curatoren werden de openbare lessen een week lang geschorst, elk lid der Universiteit kleepte zich in rouw, op den dag zijner begrafenis stonden alle ambachten en bedrijven stil, en aanzienlijk was de stoet, niet alleen van curatoren, professoren, predikanten, geleerden en studenten uit de stad, maar ook van elders bijeen gevloeid, die het lijk den 25 Januari naar de Vrouwenkerk vergezelden. Terstond na de ter aarde bestelling hield Daniel Heinsius, en den volgende dag Dominicus Baudius, in het Auditorium theologicum eene oratio funebris.

Aan apotheoses, naenia, carmina funebria, epithaphia in 't Grieksch en Latijn ontbrak het niet. Die van Hugo Grotius, Petrus Scriverius, Daniel Heinsius, Bonaventura Vulcanius, Festus Hommius, Petrus Cunaeus, Janus Rutgersius, Jacobus Lettingius en van hem zelve vereenigde Heinsius in een bundel en gaf dien met de Orationes funebres in het licht. Kort na zijn begrafenis besloten curatoren te zijner eere een gedenkteeken in de Vrouwenkerk, niet verre van het gestoelte, waarin hij den openbaren eeredienst placht bij te wonen, op te richten, 't geen door Heinsius met een treffende oratio werd ingewijd. Heinsius heeft ook het leven van zijnen grooten leermeester beschreven, en in deze eeuw gaven Bernays en Nisard studiën over hem, die ten bewijzen strekten dat de lof, hem door zijne tijdgenooten gegeven, niet overdreven was, en dat Josephus Scaliger inderdaad een der uitstekendste mannen was, waarop de XVII^{de} eeuw zich mag beroemen. Meermalen is zijn beeltenis op doek en koper gebracht en met lofverzen in het licht gegeven.

Ook Scaliger had zijne gebreken; sommige tijdgenooten beschuldigen hem van pedanterie en wispelturigheid, — doch deze werden door schitterende deugden en uitstekende talenten overschaduwd. "Denn mehr als ein Anderer vor oder nach ihm hat er sich dem Ideale einer universalen Umfassung des alterthümlichen Lebens genähert, welchem Ideale zu zu streben die deutsche Philologie nie aufgehört hat;" welk oordeel van Bernays door Niebuhr, August Bockh en Nisard bevestigd is.

Terwijl de Leidsche hoogeschool door den dood van Scaliger in diepen rouw was gedompeld, hield zich in de beroemde bibliotheek van Heidelberg, waaraan Gronovius het ambt van bibliothecaris bekleedde, een Fransch jongeling bezig met het verzamelen van bouwstoffen voor een zijner geleerde werken; hij heette Claude Saumaise, de geleerden noemden hem Salmasius. Hij was wel niet gelijk Scaliger van vorstelijken, maar toch van aanzienlijken geslachte. Zijn vader, Benigne Saumaise, was heer van Tilly, Boaze, Saint Loup, en koninklijk raadsheer te Sémur en Auxois (Bourgogne), waar Claude den 13^{en} April 1588 het levenslicht zag. Reeds in zijn prille jeugd gaf hij blijken van scherp vernuft en buitengewone geschiktheid voor de beoefening der letteren. Zijn vader had hem echter voor de rechten bestemd, en wenschte dat hij te Toulouse den doctorsgraad behaalde, doch op raad van Casaubonus gaf hij hem verlof de lessen van den beroemden Godefroy te Heidelberg bij te wonen. Hier hervatte hij tevens zijne letterkundige studiën en maakte zich door de uitgave der beide boeken van Nilus, aartsbisschop van Thessalonica, *de Primatu Papae Romani* en der romeinsche geschiedenis van Lucius Annaeus Florus aan de geleerde wereld bekend. Na een verblijf van drie jaren te Heidelberg, keerde hij naar zijne familie terug en werd in 1610 advokaat bij het parlement te Dyon. Van tijd tot tijd begaf hij zich echter naar Parijs, maakte daar kennis met geleerden, knoopte briefwisseling met hen aan en hield zich bij voorkeur met letterkundigen arbeid, o. a. met de bewerking eener uitgave der *Historiae Augustae Scriptores*, bezig. Hij huwde, den 5^{en} September 1623, met Anne Mercier, dochter van den geleerden Jonas Mercier, heer van Bordes, en betrok met haar het landgoed Grigy, bij Parijs, dat zijn schoonvader toebehoorde. Dit huwelijk was zeer ongelukkig; zijne huisvrouw was "une matrone fort jalouse et impérieuse", een ware Xantippe. Salmasius hield Milletière en Didier Herauld, die de voornaamste bewerkers er van geweest waren, voor zijn ergste vijanden. In Augustus 1629 wilde zijn vader,

ten zijnen behoefte, afstand doen van den post van raadsheer, doch het verschil van godsdienst (de vader was roomsch, de zoon protestantsch), belette dezen dit ambt te bekleeden. De zegelbewaarder Marillac ten minste, van wien het begeben van dien post afhing, bleef onverbiddelijk. Sedert gaf Salmasius zich geheel aan de beoefening der letteren over. In Mei 1630 schreef hij aan Grotius, dat hij zich met ijver op het Hebreeuwsch en Arabisch toeleigde. Ook leerde hij, zonder onderwijzer, het Assyrisch, Chaldeenwsch en Persisch, doch verkreeg er waarschijnlijk slechts een oppervlakkige kennis van. Hij verstond ook de meeste Europesche talen. De universiteiten van Padua en Bologne begeerden hem te bezitten, doch hij wilde zijne vrijheid niet opofferen en gevoelde geen roeping tot het openbaar onderwijs. Ook sloeg hij de aanbiedingen, die hij uit Engeland ontving, af. Ondertusschen waren curatoren der Leidsche Hoogeschool, die reeds lang naar een plaatsvervanger van Scaliger hadden verlangd, door hunnen ambtgenoot Francoys Aerssen van Sommelsdijck op Salmasius gewezen, als iemand, waardig om diens plaats te bekleeden. "De geheele Republiek der Letteren erkende hem voor haar hoofd; hij was een der geleerdste en ervarenste mannen in de kercklijke ende profane antiquiteiten in de geheele christenheid."

Weldra traden zij met den ambassadeur Aerssen en Salmasius zelve in briefwisseling en lieten hem het professoraat aan hunne hoogeschool op dezelfde voorwaarden, als Scaliger het bekleed had, aanbieden; "hij zou geen openbare lessen behoeven te geven", "slechts, moest hij door het uitgeven van boeken, vooral door het weêrleggen van de *Annales Ecclesiasticae* van Baronius, en zijn persoonlijke tegenwoordigheid de Akademie illustreren;" en wel op eene jaarlijksche bezoldiging van f 2000, vrij huishuur, en vrijdom van belastingen. "Geen oogenblik aarzelde Salmasius aan deze roeping gehoor te geven, hij verliet met zijne familie in het volgend jaar (1630) Dyon, en kwam over Parijs te 's Hage aan, van waar hij zich naar Leiden begaf en plechtig ontvangen en kostelijk onthaald werd. Zijn reis door Holland was,

schreef hij aan Dupuis, prior van St. Sauveur, een triomftocht. Curatoren schonken hem *f* 1000 voor reiskosten en verteringen, en hadden voor hem, voor *f* 390, het huis van den commandeur bij de St. Pieters kerk gehuurd. Na zijne voorstelling aan den Senaat, bij welke gelegenheid het niet aan oratiuncula en carmina ontbrak, werd hem medegedeeld dat alle eerbetooningen, die Scaliger genoten had, ook hem zouden bewezen worden. Bij publieke promotiën zou hij terstond achter den magistraat, en vóór den rector en de hoogleeraren gaan, en ook dan die plaats bekleeden zoo er geen leden van den magistraat tegenwoordig waren. In het groot auditorium had men een eeregestoelte vóór dat van curatoren voor hem geplaatst, en op plechtige maaltijden werd hem een zetel tegenover den eersten assessor aangewezen. De hoogleeraren waren zeer ontevreden op curatoren over de buitengenwone eer, die zij Salmasius bewezen, en gaven zulks zoo in hunne gesprekken als brieven aan hunne geleerde vrienden te kennen. Ook Salmasius lieten zij hunne ontevredenheid gevoelen, door hem niet tot de promotiën te noodigen en te verzuimen hem kennis te geven, wanneer er een plechtige actus moest geschieden. Ja, zij beroemden zich "dat hij (Salmasius) wel hadde een resolutie nopens den rang en de sessie tusschen hen en den magistraat, doch alleen op het papier; zij zochten de studenten van zijn persoon te deverteren en op te zetten hem op hunne publicque exercitatiën aan de academie niet te noodigen." Zijn bitterste vijand was echter Daniël Heinsius, die het niet vergeven kon dat curatoren hem voorbij gegaan waren, ja zoo ver liep het, dat Heinsius hem de boeken, die hij noodig had, weigerde ten gebruike af te staan, zoodat hij zijn vrienden moest verzoeken ze voor hem te leenen. Zoo hoog liepen de oneenigheden, dat men elkander niet alleen niet groette, maar op publieke plaatsen en schriftelijk grovelijk beleedigde, zoodat curatoren zich er mede moesten bemoeijen en, door middel van Spanheim en Golius, verkregen dat de openlijke beleedigingen ophielden, ten minste voor een korten tijd; want daar de vijandige stemming bleef, gaf een geringe oorzaak weder

aanleiding tot hevige uitbarstingen. Geen wonder dat Nicolaas Heinsius hem "den Scioppius, den Zoilus dier dagen" noemde en schreef, dat de schim zijns vaders zich over de hem in zijn leven aangedane beleedigingen kon troosten met de gedachte dat er bijna geen geleerde van naam leefde, die niet door Salmasius mishandeld was. Ook Grotius, Lipsius, Scaliger, Petavius, Simon [Heraut, Spanheim en honderden anderen hadden zijne geeselslagen getroffen; onmogelijk kon Salmasius zonder strijd leven; immer moest deze of gene geleerde het voorwerp van zijn toorn zijn"; ja men wilde "dat hij de tiranni, die zijn vrouw op hem uitoefende en hij op haar niet wreken kon, op anderen zocht te wreken, en dat Heinsius en anderen de klappen terug kregen, die zijne vrouw hem gaf."

"Il ne peut vivre, schreef Baillet, sans illustres ennemis et sans quelque querelle sur les bras, et lorsqu'il est venu aux mains, il ne lui suffit pas d'avoir desarmé son homme et d'en obtenir des satisfactions ordinaires, il fait qu'il le jette dans la boue, qu'il le traite à coups de pommeau et qu'il le marque au visage." Sarravius, een zijner grootste vrienden, die hem eer scheen te aanbidden dan te achten, had den moed hem over het onrecht, dat hij sommigen zijner geloofsgenooten o. a. Bochart, Blondel, Amyraut en anderen aandeed, te onderhouden en hem dringend te verzoeken, zoo vele achtingswaardige mannen, door openlijke beleedigingen, niet tot schande te maken. Hoe hij deze tusschenkomst heeft opgenomen, is niet, maar dat hij die van anderen zeer euvel duidde, zeer bekend. Niet alleen toch dat hij met hen brak, maar hij keerde al zijne woede tegen hen; ja zelfs tegen de zoodanigen, die gansch onschuldig waren, doch wier zedige stilzwijgendheid hem verdacht voorkwam. Zonder naar rang, stand, leeftijd of jaren te zien, stortte hij zijn bittere gal over een ieder, die hem durfde weerstaan, uit; aanzienlijken en geringen, vrienden en vijanden, levenden en dooden bejegende hij met dezelfde onbeschoftheid. Hij was de schrik der geleerde wereld, een dichter noemde hem "een monster van geleerdheid, maar een monster dat

vrees aanjaagt en voor hetwelk ieder een vlucht," en Sorbière schreef nopens hem aan Mersenna: "Sa plume est infatigable, et malheur à ceux qui l'osent attaquer. Il est véritablement trop bilieux et trop colère; il a le sentiment trop vif et qui passe trop aisément en furie. Il n'y a point moyen de disconvenir tant soit peu de ses opinions sans devenir un ignorant, une bête, ou bien un fripon, et un méchant homme. Et il faut se résoudre pour peu qu'on lui ose résister, à recevoir dix mille injures, qui attaquent la personne plutôt, qu'elles défendent la matière dont il est question. Depuis quarante ans qu'il occupe les presses d'imprimeurs, on ne voit dans tout ce qui est sorti de sa plume qu'invectives, avec peu de choses qui donnent dans le solide des sciences." Eerst bij het naderen van den dood kon hij bewogen worden zijne vrouw te gelasten, de nog gereed liggende schimpschriften na zijn afsterven te verbranden. Edoch, in weerwil van zijne groote lichtgeraaktheid en zijne woede jegens hen, die in de opvatting van een duistere plaats of het oordeel over een verhandeling of gedicht met hem verschilden, waren zijn vijanden zelfs eerlijk genoeg, om met den hoogsten lof van zijne grondige kennis, sterk geheugen, fijne opmerkingen en gelukkige verbeteringen, gezond oordeel, schrandereid en vernuft te gewagen, en zijne vrienden spraken van hem niet als van een gewoon mensch, maar als van een God. "Door zijn uitstekenden critischen geest was hij, volgens zijn lijkredenaar Adolph Vorstius, groot godgeleerde, groot jurist, groot geneeskundige, groot wijsgeer, groot wiskundige, groot geschiedkundige, groot redenaar, groot humanist geworden." Golius en Cunaeus zochten zijne vriendschap, en de laatste schreef aan Vossius: *Salmasii consuetudo mihi jucundissima est, eumque inter amicorum primos numero aestimoque.*"

Gomarus noemde hem den Varro en Eratosthenes zijner eeuw; Scioppius "den vorst der letteren"; anderen gaven hem de titels van "mirakel van zijn tijd, onuitputtelijke schat van alle wetenschappen, sieraad der republiek der letteren." Zijne beslissingen in het vak

der philologie achtte men Godspraken, "van zijnen drievoet sprak hij orakeltaal." Hij was "een zon in het midden der sterren." Doch genoeg. Wij weten wat wij van soortgelijke loftuitingen te denken hebben, welk een groot deel lage vleizucht en gunstbejag er aan hadden. In die dagen golden diergelijke epitheta voor goede munt, ofschoon velen ze afbedelden om ze vóór hunne werken te plaatsen. Opmerkelijk is het ook hoezeer de vijandigste geleerden in hunne brieven elkander de beminnelijkste en teederste namen geven en bewierookten; doch die brieven waren bestemd, niet om na lectuur *in scriniis* te blijven of vernietigd, maar om gedrukt en uitgegeven te worden, en niet zelden werden de brieven, vóór zij ter perse gingen, nog eenmaal ter revisie aan de schrijvers gezonden, die er dan nog eens de fijne schaaf over lieten gaan. Doch keeren wij tot Salmasius terug. Hij stond, in weerwil zijner gebreken, in hooge gunst bij curatoren, die hem krachtig tegenover de overige professoren handhaafden, en hem, zoo door het vermeerderen zijner wedde, spoedig tot *f* 5000 geklommen, als het aanrichten van gastmalen te zijner eere, en door een gemeenzamen omgang aan zich verbonden. Dien omgang genoot hij ook in het zoogenoemde Hof van Zessen, waarin de koningin van Bohemen, terwijl haar zonen, de keurprins Karel Lodewijk, Rupert en Maurits, onder hunne gouverneurs Conrad Blarer à Geyersperg, Zacharias Colbius en Johannes Jacobus Hausman, te Leiden studeerden, met hare familie haar intrek genomen had. Hij strekte haar in vele gewichtige en moeilijke omstandigheden tot raadsman. Meermalen verscheen hij ook te 's Hage ten Hove, waar hij, evenals Scaliger bij Maurits, bij Fredrik Hendrik en Willem II een welkome gast was. De eerste onderhield zich gaarne met hem over staats- en krijgssaken. Zulk een gesprek gaf hem aanleiding tot het schrijven zijner verhandeling *de Re militari Romanorum*. In 1640 verloor hij zijn vader, 'tgeen zijn verblijf in Frankrijk noodzakelijk maakte. Met verlof van curatoren ging hij op reis, en wel met het oorlogschip "de Keurvorst" en begeleid door de

gansche vloot tot Dieppe, eene ~~eer~~er, die nimmer een geleerde was te beurt gevallen. Te Parijs werd hij door alle geleerden en hovelingen begroet en allergunstigst door den kardinaal de Richelieu ontvangen. Noch geld, noch geschenken, noch eerbewijzingen, noch de schoonste beloften werden gespaard om hem over te halen zich te Parijs te vestigen; zelfs bood hem de kardinaal een inkomen van 1200 *livres* aan. Eindelijk werd hem een koninklijk gezant gezonden, om hem te melden, dat de koning en zijn Eminentie vastelijk besloten waren hem in Frankrijk te houden en niet naar Nederland te laten vertrekken: *ce seroit tout une honte et un deshonneur pour la France de l'y laisser retourner*. Hij antwoordde dat hij moeielijk kon gehoorzamen, *ayant de si grandes obligations à Messieurs les Etats pour l'honneur qu'ils l'avoient fait et pour les promesses qu'il leur avoit faites de ne les point quitter*; waarop de gezant hernam, *qu'il estoit bien plus obligé au roy par sa naissance*." "Men zou hem door zachte banden aan Frankrijk binden, hij zou geen reden hebben Holland te betreuren; men zou hem geven wat hij vroeg, *on le bailloit la charte blanche*." Na den dood van Richelieu deed ook Mazarin vergeefsche pogingen om hem in Frankrijk te houden. Hij keerde na een afwezigheid van drie jaren, in December 1643, naar Holland terug. Te Leiden werd hij feestelijk ontvangen en hem het Hof van Zessen (nu door de koningin verlaten) voor zijn leven ter bewoning afgestaan. Nog geen jaar daarna benoemde Lodewijk XIV hem tot ridder en raadsheer van staat met een inkomen van 6000 *livres*, die hij echter nimmer heeft genoten. Vier en een half jaar na zijne terugkomst te Leiden werd hij door koningin Christina uitgenoodigd om zich naar haar hof te begeven. Na lang aarzelen liet hij zich overhalen, vertrok in Juli 1650 naar Stokholm en verscheen, op aandrang zijner trotsche en heerschzuchtige vrouw, niet in het eenvoudig gewaad van een geleerde, maar in het prachtig en schitterend kleed van een edelman en ridder ten hove. De koningin ontving hem met vele eerbewijzingen, onderhield zich dikwerf met hem, en gaf hem telkens bewijzen van hare hoog-

achting. In een twist met Isaac Vossius koos zij openlijk zijn partij. Bij zijn vertrek gaf hij haar zijn woord, spoedig weder te keeren. Later herinnerde zij hem die belofte (*elle ne pouvait vivre sans lui*). Zij zou zorgen dat er te Lubek een schip gereed lag, dat hem naar Stockholm zou voeren. Curatoren gaven hem een verlof van zes maanden; doch daar Christina hem nog een zestal maanden langer bij zich hield, verzochten zij haar, in Maart 1653, hem wederom naar Leiden te doen vertrekken, "*haud difficilium mundum sole quam Academiam nostram hoc Musarum sacrario privari*." Christina voldeed aan hun verlangen en schonk hem bij zijn vertrek hare beeltenis. Hij nam zijn weg over Denemarken en had de eer bij koning Frederik III zijne opwachting te maken. Deze ontving hem aan zijn Hof, liet hem op zijne kosten tot aan de grenzen zijner staten geleiden en gaf hem, behalve andere geschenken, zijne afbeelding en die der koningin. Te Leiden wedergekeerd, besloot Salmasius zijne vrouw, door hevige aanvallen van jicht aangetast, naar Spa te vergezellen. Hier werd hij krank en overleed hij den 5^{en} September 1653. Zijn lijk werd zonder eenige plechtigheid in de St. Janskerk te Maastricht begraven. Te Leiden verwekte de mare van zijn onverwacht overlijden algemeene neerslachtigheid, niet het minst bij curatoren, die in hem het "*Palladium Academiae*", den "*Heros omnium Heroum*", verloren. De hoogleeraar Adolph Vorstius sprak over hem in het groot auditorium eene lijkrede uit; de koningin Christina liet zulks te Upsala doen. Ook zond zij aan de weduwe een troostbrief, waarin zij, na vermeld te hebben welk een diepen indruk het overlijden van haar man aan het hof had veroorzaakt, dus vervolgde: "*Jugez quel doit être mon ressentiment dans cette perte irréparable, vous savez quel estoit l'estime, dont j'honnois son mérite, et vous tesmoing, que j'avais pour luy des sentimens de tendresse aussy véritables que je les aurois pu avoir pour un père*", en beloofde voor de opvoeding van een harer zonen, die zich thans aan het hof bevond, te zullen zorgen. Kort daarna keerde de weduwe, door

curatoren met een geschenk van *f* 3000 vereerd, naar Frankrijk terug.

Het kan voorwaar niet ontkend worden dat Salmasius algemeen voor een der coryphaeën in de letterkunde en geschiedenis van zijn tijd gehouden werd, en dat gedurende zijn verblijf te Leiden het getal studenten tot een hoogte steeg, die het in de dagen van Albinus en Boerhaave niet heeft bereikt; dat er zelfs in 1632, 460, in 1649, 468, in 1648, 473, in 1643, 500, in 1647, 539, in 1639, 600 geïmmatriculeerd werden, zoodat er zich vaak meer dan 1200 studenten aan de hoogeschool bevonden, onder welke uit alle deelen van Europa. Evenmin is het te loochenen, dat de Leidsche Hoogeschool toen voor een der voornaamste, zoo niet de voornaamste, van Europa werd gehouden; de geleerden in hunne brieven van de "*academia illustrissima, splendidissima,*" spraken, haar *omnium doctrinarum et scientiarum mater, aula omnium doctrinarum suprema, lux mundi, so' inter astra, gloria, corona Hollandiae* noemden. Maar toch betwijfel ik het, of alleen Salmasius' naam zooveel vreemden naar Leiden lokte. Die van Heinsius toch was niet minder beroemd, en het was vooral van hem dat zoovele uitstekende mannen in hunne werken en brieven gewaagden en erkenden, aan hem alles te danken te hebben. Zijne leerlingen bleven zijne vrienden, wijdden hem hunne gedichten, droegen hem hunne werken op, hielden briefwisseling met hem; doch vermeldten Salmasius doorgaans slechts ter loops. Deze was even als Scaliger voor de meeste studenten ongenaakbaar, "en zat als een God in zijn tempel, om de gebeden en offerhanden zijner vereerders te ontvangen," terwijl Heinsius' woning voor alle vreemdelingen en landgenooten openstond, en hij ze door gemeenzaamheid, vriendelijkheid en mededeelzaamheid aan zich verbond.

Evenmin als Salmasius heeft Heinsius tot nog toe een biograaf gevonden zijner waardig. Hij was in 1580 te Gend geboren, doch ontving zijn letterkundige opvoeding in Holland. Reeds als knaap maakte hij Nederduitsche en Latijnsche gedichten, o. a. op verzoek van den drukker en plaatsnijder de achtregelige verzen bij de *Em-*

blemata amatoria en *den Spiegel der doorluchtige Vrouwen*, uitgegeven onder den naam van Theocritus van Gent, welke benaming op zijn geboorteplaats doelde en op den beroemden Griekschen herderszanger, dien hij zoozeer beminde, van wien hij in zijne gedichten veel verhaalde of navolgde en van wien hij twee uitgaven bezorgde, waarvan vooral de laatste nog zeer geacht is. Toen hij den ouderdom van 14 jaren bereikt had, zond zijn vader hem naar Franeker om de juridische lessen van den hoogleeraar Henricus Schotanus bij te wonen. Hij deed zulks driemaal daags, maar was met geest en hart bij zijne klassieke schrijvers; ook begon hij de Grieksche taal te beoefenen, en maakte zulke snelle vorderingen, dat hij reeds weinige maanden later eenen moeielijken dichter kon verklaren. Spoedig verwisselde hij de Franeker met de Leidsche Hoogeschool, om zich verder onder Everard Bronckhorst en Gerard Tuningius in de rechten te oefenen; doch men ontmoette hem meer in het auditorium van Bonaventura Vulcanius dan in die der beide genoemde hoogleeraren. Zoo dra zijn vader, die hem voor advocaat had bestemd, zulks vernam, ontbood hij hem naar Zeeland, doch weldra vinden wij hem te Leiden, in gezelschap der geleerdste mannen en uitstekendste jongelingen, wier lof en roem, vriendschap en liefde hij in schoone liederen bezong. Tot de eersten behoorden Marnix van St. Aldegonde, Janus Dousa, Petrus Forestus, Paulus Merula en, dien ik vóór allen had moeten noemen, Scaliger, de "vorst der geleerden", de "prins der Muzen". Deze had den schranderen jongeling, die zoo bevallig de Latijnsche en Grieksche snaren tokkelde en zoo buitengewone scherpzinnigheid in het verklaren en herstellen van den tekst der Ouden verraadde en alles wilde weten, alles wilde kennen, spoedig opgemerkt, en nam hem onder zijne jeugdige vrienden op. "*Domum ejus terebant* (schreef Francius), *Baudii, Scriverii, Grotii et dilectus ille prae caeteris, praetextatus pene etiamnum Daniel Heinsius. Hujus ille ingenium juvenis firmare, confirmare, fingere et ad magna quaevis et praeclara incendere.*"

Hoe Scaliger hem waardeerde, blijkt uit zijne brieven, de gedichten van Heinsius zelve en van de Groot. Hij noemde hem "*ingenium extra aleam, praesertim in ea aetate*." De hulde hem door Scaliger en Dousa openlijk toegebracht; zijne "*Elegiae et Sylvae*, zijn *Hymnus ad Pandoram*" en andere gedichten; zijn uitgaaf van *Silvius Italicus* brachten hem in betrekking tot de beroemdste binnen- en buitenlandsche geleerden; "zelfs de hoofden (*capita*) der Republiek der Letteren dongen naar zijn vriendschap en letterkundigen omgang." Dit bewoog curatoren, op voordracht van Scaliger, hem in 1601 verlof te geven tot het openlijk verklaren van Latijnsche dichters op eene wedde van *f* 400. Twee jaren later werd hem het onderwijs der Grieksche taal en dat der Staatskunde, en na den dood van Merula (1607) ook het ambt van bibliothecaris opgedragen; vijf jaren later benoemde men hem tot opvolger van Baudius in het onderwijzen der geschiedenis, na reeds vroeger tot de waardigheid van gewoon hoogleeraar bevorderd en met vele bewijzen van achting door curatoren vereerd te zijn geworden, onder welke zijn aanstelling tot secretaris van den academischen senaat. Indien iemand, verdiende Heinsius dit alles, zoo door zijne geleerde schriften als sierlijke gedichten, die jaarlijks talrijker en schooner werden, en vooral door zijn uitmuntend onderwijs, "waardoor hij de hoogeschool tot een "*templum musarum, gloria Hollandiae, totius eruditi mundi princeps academia*" verhief.

De Engelsche gezant Dudley Carleton noemde hem "*L'honneur de l'université de Leyde*", Bochart "*vir vere magnus, summus ac doctissimus*", Polyander "*magnum seculi nostri ornamentum*", Vossius "*summus vir, vereque Musarum et Charitum*" "*μεγ' ἄγαλμα*", Puteanus "*Belgii Apollinem*", Crucius "*vir incomparabilis, in quem ut Zeuxis in suam Venerem aut Phydias in Clypeum Minervae, natura contulisse videtur quidquid est Veneris et Gratiarum*", Beverwyck "den nooit volprezen Heinsius." Het zou ons niet moeielijk zijn die lijst met honderde getuigenissen van de beroemdste mannen der 17^e eeuw, meest alle zijne leerlingen, te vermeerderen, doch wij achten deze vol-

doende om te bewijzen, dat in die dagen Heinsius geen minderen roem dan Salmasius genoot, en ten volle de eer verdiende van door de Hooge regeering tot secretaris der synode nationaal, door Gustaaf Adolph, koning van Zweden, tot zijn Raad en Historieschrijver, en door de Republiek van Venetië tot ridder benoemd te worden. Zijn auditorium werd niet alleen door literatoren, maar ook door theologen, medici, juristen bezocht, die zich geschaamd zouden hebben te Leiden gestudeerd en Heinsius niet gehoord te hebben. Ook vele hoogleeraren woonden de voorlezingen van Heinsius bij, en onder hen de grijze Bronckhorst, nadat hij reeds zijn hoogleeraarsambt had neêrgelegd. Uit zijn school zijn de beroemdste literatoren, die elkander tot heden toe aan vele buitenlandsche en onze Nederlandsche hogescholen opvolgden, gesproten. Crucius schreef: "ten tijde dat Heinsius doceerde, was er niet alleen een zamenvloeiing van uitstekende leerlingen, maar ook van uitstekende onderwijzers te Leiden", en hij noemde boven anderen Snellius en Golius. Wij hebben beiden reeds genoemd.

HOOFDSTUK IX.

BEROEMDE HOOGLEERAREN IN DE EERSTE HELFT DER 17^e EEUW.

Was Holland in de 17^e eeuw de hoofdzetel van handel en zeevaart, het was ook die van kunsten en wetenschappen. Of heeft eenig land in dit tijdperk zoovele uitstekende schilders voortgebracht? Bekleedt niet de Hollandsche school van dien tijd de eerste plaats in de galerijen van Europa? Getuigen het paleis te Amsterdam en zoovele prachtige gebouwen daar en in andere steden, zoovele Mausoleën in de kerken niet, dat ook bouw- en beeldhouwkunde in de Republiek toen een gulden tijdperk beleefden? Welk eene breede lijst van toonkunstenaars, zangers en zangeressen, onder welke Sweelincken en Blanckenburghen, van compositiën en liederenboeken! Werden onze Latijnsche en Grieksche dichters niet aan het hoofd van allen geplaatst, die in die dagen in die talen zich in Europa lieten hooren? Was niet het Hollandsche tooneel de wieg en bakermat van het Duitsche, en werden de treurspelen van Vondel dáár niet opgevoerd? Was Opitz, de grondlegger der Duitsche literatuur, niet in de scholen van Heinsius gevormd? Was Leiden niet de voedster van zoovele uitstekende vesting- en waterbouwkundigen, die

niet alleen in de legers van Maurits en Frederik Hendrik, maar ook in die van andere natiën, die hunne zonen derwaarts of naar de scholen van Van Ceulen, Van Schooten, der Snelliussen en Goliussen zonden, onsterfelijken roem behaalden, en naar Frankrijk en Italië werden geroepen om kanalen te graven en waterwerken aan te leggen? Wij noemden die der Snelliussen en bedoelden vooral den door zijn verblijf in Italië en elders veelzijdig gevormden Rudolphus, dien de Leidsche Hoogeschool 34 jaren heeft mogen bezitten als leeraar der Astronomie en Physica, Mathesis en theoretische Wijsbegeerte. Hij vormde een reeks van uitstekende leerlingen, en onder deze een Reinier Bontius, die nog in zijn hoogen ouderdom met lof en vereering van hem sprak. Hij werd echter verre overtroffen door zijn zoon Willebrordus, die, in de scholen van Adrianus Romanus, Tycho Brahé, Joannes Kepler en andere beroemde wis- en natuurkundigen te Wurtzburg, Praag en elders gevormd, op 22jarigen leeftijd, zijn vader als gewoon hoogleeraar opvolgde, en zich als een oorspronkelijk en vindingrijk geleerde liet kennen. Aan hem heeft de wetenschap, behalve de wiskundige voorstellen, onder den naam van theoremata van Snellius bekend, nog twee andere ontdekkingen, in de graadmeting en in de bepaling van de wet der straalbreking in verschillende middenstoffen, te danken. Hij werd door vroegere en latere beoefenaars der sterrekunde in den eersten rang der uitstekendste en helderste vernuften gesteld, breidde de wetenschap uit, verrijkte haren inhoud en wees den weg tot zuivere ontdekkingen. Het Noorden en Zuiden, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Frankrijk en Italië zonden hem hunne kweekelingen toe. Het is daarom niet te verwonderen, dat zijn vroegtijdige dood (30 October 1626), in 35jarigen ouderdom, als een groot verlies voor de Hoogeschool beschouwd werd. Doch dit verlies werd eenigszins hersteld door zijn leerling en opvolger Jacob Golius, even beroemd sterrekundige als beoefenaar der Oostersche talen, aan wien het onderwijs in beide vakken werd opgedragen. Hij was een kweekeling onzer Hoogeschool en een leerling van Thomas Erpenius, den boezemvriend van Grotius

en Vossius, wiens Arabische spraakkunst nog in deze eeuw aan de hoogescholen in gebruik was.

Met vurige liefde voor de beoefening der Oostersche talen bezielde, ondernam Golius in 1622, bij gelegenheid dat 's Lands Staten een gezant naar Marokko afvaardigden, een reis derwaarts, en keerde met een aanzienlijken letterschat in het vaderland terug. Dien bracht hij ook uit de Levant, werwaarts hij, toen hij Erpenius (1625) reeds was opgevolgd, "om des te waardiger diens ambt te kunnen vervullen," zich had begeven.

Er is maar één stem over zijne buitengewone bekwaamheid in het Arabisch, Persisch, Turksch, Aethiopisch, ja Chineesch, en ofschoon wij aan de getuigenissen van zijne, vooral Duitsche leerlingen, hooge waarde hechten, zoo zouden wij ze echter, ook bij het licht van zijn tijd, voor overdreven achten, indien hij geen gedenkteekenen er van had nagelaten in zijn Arabisch woordenboek, door Bedwell voor zóó volledig geacht, dat men in den door Golius verrichten arbeid kan berusten, alsmede in zijn te Londen uitgegeven Persisch woordenboek, zijne Arabische overzetting van het N. T. en der Symbolische schriften, waarvoor hij door de Staten met een gouden eerepenning aan een keten van hetzelfde metaal, de ridderorde van die dagen, vereerd werd. Het Arabisch en Hebreeuwsch werd in de 17^e en de eerste helft der 18^e eeuw zoo beoefend, dat de studenten niet alleen Latijnsche en Grieksche, maar ook Hebreeuwsche en Arabische gedichten vervaardigden en vóór hunne dissertatiën lieten drukken.

Na Coddæus en Erpenius was het onderwijs in de Hebreeuwsche taal, schoon vruchteloos, aan Johannes Buxtorf en Sixtinus Amama, hoogleeraren te Bazél en Franeker, opgedragen. Gelukkiger slaagden curatoren bij Constantijn l'Empereur, in 1591 te Bremen geboren, en sedert 1619 hoogleeraar in de godgeleerdheid en in de Hebreeuwsche taal te Harderwijk. Met den titel van hoogleeraar in de Hebreeuwsche en Chaldeeusche talen, aanvaardde hij in 1627 zijn ambt met eene rede *de Linguae Hebraeae dignitate*, en in 1653 werd hem bij het on-

derwijs in die talen nog de last opgedragen om tegen de Joden te schrijven, van waar hij den zonderlingen titel van Hoogleeraar der Joodsche verschilpunten zal verkregen hebben. Aan deze betrekking was niet alleen een aanzienlijke jaarwedde verbonden, maar men verschaft hem ook alle handschriften en gedrukte werken, die hem daartoe dienstig konde zijn. Het was in die betrekking, dat hij zijne "*Clavis Talmudica*" schreef, een inleiding tot de beoefening van den Talmud, ten einde dien te beter te doen kennen en tevens de wijze bekend te maken, op welke de Joden gewoon waren hunne leeringen te verdedigen, waardoor hij zich den weg tot hunne wederlegging baande. Dit en een aantal andere geschriften leveren het bewijs, welk een uitmuntend Oostersch taalgeleerde L'Empereur was, en welken dienst hij aan de Oostersche letterkunde bewezen heeft. Mocht hij als godgeleerde (ook in de Godgeleerdheid bekleedde hij het hoogleeraarsambt) bij anderen achterstaan, in de Talmudische en Rabbinische letterkunde had hij de zeldzaamste ervarenheid en, naar het oordeel van den grooten Bochart, in de Hebreeuwsche letter- en oudheidkunde weinigen die hem evenaarden.

Minder bekend is zijn opvolger Allardus Uchtmannus, ofschoon hem tweemaal het onderwijs in de Hebreeuwsche taal (1648 en 1671) werd opgedragen.

Evenals het Grieksch en Latijn behoorden ook de Oostersche talen tot de zoogenoemde propaedeutica, en hiertoe bracht men ook de Welsprekendheid en Geschiedkunde. In beide vakken heeft de Leidsche Hoogeschool in dit tijdperk grooten roem verworven door het onderwijs van Dominicus Baudius, Gerardus Johannesz. Vossius, Marcus Zuërius Boxhorn, Georgius Hornius.

Baudius, in 1561 te Rijssel geboren, was eerst een kweekeling der Leidsche Hoogeschool, studeerde vervolgens te Genève onder Beza, te Gend onder Danaeus in de Godgeleerdheid, verkreeg, ten tweeden male te Leiden gekomen, den titel van doctor in de rechten, volgde in 1585 onze gezanten naar Engeland, waar hij met onderscheidene

lieden van aanzien, en onder anderen met Philip Sidney, in kennis geraakte, werd in 1587 advokaat voor het hof van Holland, en trok vervolgens naar Frankrijk, waar hij de gunsteling werd van Achilles de Harlai, eersten president van het Parlement van Parijs, die hem in 1592 tot advokaat voor dit gerechtshof benoemde. Terwijl hij zich in 1612, als secretaris van Christoffel de Harlai, zoon van den president, afgezant van Hendrik IV aan het hof van Elizabeth, in Engeland bevond, werd hem het buitengewoon hoogleeraarsambt in de Welsprekendheid en in 1608 dat der Rechten en Historiën aan onze Hoogeschool opgedragen. In 1611 benoemden curatoren hem tot gewoon hoogleeraar. Hij was een uitmuntend Latijnsch dichter, diep doorgedrongen in alle schoonheden der Grieksche en Latijnsche letterkunde, en in al hetgeen hij schreef; en wel voornamelijk in zijn menigvuldige uitgegevene brieven, straalde het verhevene, beschaafde, naïeve en teedere door; in één woord, hij was een der uitgelezenste vernuften van zijn tijd. Jammer dat deze gaven door zijn losbandig gedrag en bespottelijke verwaandheid zoo zeer verduisterd werden.

Zulk een getuigenis kon er van den beroemden Gerardus Johannesz. Vossius niet gegeven worden. Hij was de eenige zoon van Johannes Vossius en Cornelia de Biele, in 1577 te Heidelberg geboren. Nauwelijks een half jaar oud vertrok hij met zijne ouders naar Leiden, en vervolgens naar Dordrecht, waar zijn vader tot predikant beroepen was. Na den dood van zijn vader werd hij door Barbara, weduwe van Jacobus van der Myle, een vriend zijns vaders, opgevoed. Zij zond hem, nadat hij de Latijnsche scholen onder Orydrius, Marcellus en Nansius doorloopen had, naar Leiden, waar hij in het Staten-collegie als alumnus werd opgenomen. Twee jaren later (1597) hield hij eene Latijnsche lofrede op prins Maurits, en in het volgende, met toestemming van curatoren, openbare voorlezingen over eenige boeken van Aristoteles over de Natuur- en Redeneerkunde. Reeds was men bedacht hem een leerstoel aan te bieden, toen curatoren van het gymnasium te Dordrecht hem tot rector benoemden.

Daar nam met zijn roem het getal zijner leerlingen toe, en voltooide hij zijne Latijnsche en Grieksche spraakkunst, die, op hoog bevel, in alle scholen in ons vaderland werden ingevoerd en meer dan twee eeuwen haren eersten rang onder alle leerboeken van dien aard handhaafden; daar begon hij zijn werk *de Arte grammatica*, waaraan hij meer dan dertig jaren arbeidde, waarbij, volgens Salmasius, niets in de oude en toenmalige wereld was te vergelijken, en dat Crellius een onsterfelijken arbeid achtte van den man, wien Hermanus Tollenius bijna twee eeuwen later nog een volmaakt taalvorscher (*perfectus grammaticus*) noemde; van wien Baudius schreef: "*est mihi vir ille optime notus nec quidquam tam magnificum dixero, quin ejus doctrina virtusque superet*;" wiens grondige taal- en historiekennis, belezenheid in de schriften der classici, patres en scholastici, ervaarenheid in alle menschelijke en goddelijke wetenschappen, door Scaliger, Grotius, Casaubonus, Cunaeus, Salmasius, Ludovicus Capellus, Fredericus Spanhemius, Gronovius, Hemsterhusius, in één woord door de uitmuntendste vroegere en latere geleerden om strijd zijn geprezen. Curatoren stelden het bezit van zulk een man op zóó hoogen prijs, dat zij zijne jaarwedde van f 450 tot f 600 verhoogden, en hem voor de opdracht zijner *Institutiones*, een werk waarvan Scaliger gezegd had dat het hem geleerder gemaakt had, en dat boven den lof van Casaubonus, Cunaeus en Bernard verheven was, met 250 £ vereerden. Het was "een dag van rouw voor de stad en schrik voor de school", toen (6 April 1615) gedeputeerden uit het collegie van curatoren te Leiden, te Dordrecht verschenen, om Vossius tot regent van het Staten-collegie te beroepen, en "met vele droeffenissen en groot beswaer voor de staet der schole gaf men hem aan Leyden over."

De lotgevallen van Vossius aan de Leidsche Hoogeschool, zijn ontslag als regent, zijne benoeming tot hoogleeraar hebben wij vermeld. In het laatst van zijn verblijf te Leiden sloeg hij een beroep te Cambridge af, en kort daarna aanvaardde hij dat van Amsterdam op eene wedde van f 2500 en eene vrije woning, die door Burgemeesteren

voor f 900 gehuurd werd. Zijn roem als godgeleerde, geschiedschrijver en taalkenner, die, zoo door zijne talrijke geschriften als door de uitstekende leerlingen die hij vormde, bij het klimmen zijner jaren toenam, scheen nog het toppunt niet bereikt te hebben, toen hij den 27sten April 1649 overleed. Hadden Barlaeus, Grotius, Meursius, Baudius, Scriverius, Heinsius, Bodecher Banningh, Heibloeq, om van velen slechts enkelen te noemen, bij zijn leven te zijner eere gezongen, bij zijn dood hieven er niet alleen Latijnsche, maar ook Nederlandsche dichters, Anslo, Lescaille, Ondaan, Vondel, treurzangen aan. De laatste laatste de volgende versregels onder zijn afbeelding door Sandrart geschildert.

*Laet sestigh winters vrij dat Vossen hooft besneeuwen,
Noch grijzer is het brein dan 't grijze hair op 't hooft,
Dat brein heeft heughenis van meer dan vijftigh eeuwen
In al haer wetenschap en boeken afgeslooft.
Sandrart, beschans hem vrij met boeken en met blaren,
Al wat in boeken steekt is in dat hooft gevaren.*

Zijne lijkrede werd door Cornelis Tollius, een zijner leerlingen en huisgenooten, gehouden. Later hebben eenige zijner nakomelingen, Hermanus Tollius, Jeronimo de Bosch, Joh. Willem de Crane, verhandelingen over zijne verdiensten geschreven, en op de beide jubilé's van het Athenaeum Illustre herdachten hem d'Orville en van Lennep.

Geheel anders waren de verdiensten van Marcus Zuërius Boxhorn. Ook hij was een kweekeling der Leidsche Hoogeschool en, even als Vossius, kreeg hij, voor hij tot het hoogleeraarsambt in de Welsprekendheid werd benoemd, verlof om voorlezingen over dicht- en redekunst te houden. Hij was toen de Francius der Hoogeschool; zijne welsprekendheid trok de aandacht van den Zweedschen gezant Oxenstiern, die hem uit naam van koningin Christina een aanzienlijk ambt aan het Zweedsche hof aanbood, 't geen hij weigerde; maar het bestuur over het Collegium Oratoricum, hem in 1636 door curatoren aangeboden, aanvaardde hij. Dit Collegium, reeds vroeger door curatoren gesticht

en door Petrus Cunaeus met een redevoering ingewijd, was bestemd tot vorming van hen, die voor het bekleeden van hooge staatsambten voorbereid werden, en later zoowel in 's Lands vergaderzalen als voor koningen en vorsten moesten optreden.

In 1608 verwisselde hij het professoraat in de Oratorie met dat in de Historie, waarin hij reeds zoovele proeven van ervaringheid gegeven had, die nog heden hare waarde hebben. Vossius beoefende de letterkundige-, Boxhorn de vaderlandsche geschiedenis. Beide waren middelmatige dichters, Vossius voortreffelijker grammaticus, Boxhorn ervarener politicus. Ook hij kon de geeselsroede van Salmasius niet ontgaan, doch de twist, die dientengevolge tusschen beide mannen ontstond, werd door professoren bijgelegd. De vaderlandsche geschiedenis vond een gelukkigen beoefenaar in Boxhorn, de algemeene en kerkelijke in Georgius Hornius, in 1621 te Kimnath in de Opperpaltz geboren, die, na eenigen tijd zich aan de opvoeding der kinderen van een Engelsch edelman gewijd te hebben, in 1647 met den grooten Gronovius voor een literarisch professoraat te Leiden in aanmerking kwam, en op voordracht van Spanheim en Salmasius aan de Geldersche Akademie tot hoogleeraar in de Aardrijkskunde, Historie en Staatsleer benoemd was. Hij verwisselde deze standplaats met Leiden, waar hij eenigen tijd zijn roem als geleerde door zijn schriften staande hield, doch in latere dagen de speelbal van listige goudmakers en wichelaars werd, wier bedrog hem groote sommen gelds ontvreemde. Van dien tijd af werd hij door hevige vlagen van geestverwarring bezocht, zoodat hij, schoon slechts 50 jaren oud toen hij stierf, zich zelf overleefde. Van zijne menigvuldige, in zijn tijd zoo beroemde schriften, is niet een der vermelding waardig. Allen schijnen "onder de tabakspijp neêrgepend", en daarbij de werken van den beroemden Petrus Cluverius, die vroeger als "Geographicus Academicus" aan de Leidsche Hoogeschool verbonden was, geplunderd te zijn. Tot de voorbereidende studiën voor den medicus behoorde de Botanie, die door een reeks

van beroemde mannen werd onderwezen. Aan het hoofd er van stonden een Petrus Pavius of Paeu en Gerardus Bontius.

Te gelijk met hen was ook de beroemde Rembertus Dodonaeus aan de Hoogeschool verbonden. Vroeger had hij, na voor het professoraat in de Geneeskunde te Leuven en de benoeming tot geneesheer aan het hof van Philips II bedankt te hebben, de betrekking van lijfarts van keizer Maximiliaan II, en vervolgens, schoon reeds hoog bejaard, te Leiden het hoogleeraarsambt in de Kruidkunde aanvaard. Wanneer wij van Dodonaeus gewagen, dan mogen wij zijn "Cruydt-boeck" niet onvermeld laten, dat nevens de werken van Cats en Beverwyck in elke huis-bibliotheek te vinden was. Ofschoon Dodonaeus slechts zeer kort aan de Universiteit onderwees, (hij overleed 15 Maart 1589) blijft het haar tot eer verstreken, dat ook zijn naam in de reeks van hare voormalige hoogleeraren wordt aangetroffen. Zijn opvolger was zijn vriend Carolus Clusius, door Boerhaave voor "den eersten plantkundige", door Heinsius voor een der geleerdste mannen van zijn tijd gehouden, wiens *variorum stirpium historia*, het resultaat zijner reizen door Europa, nog door Sprengel een "on-overtroffen model" wordt gehouden. Curatoren hadden hem met den titel van "professor honorarius" het bestuur over den academischen kruidtuin toevertrouwd. Hij overleed den 4den April 1609, twee maanden na den dood van Scaliger, in 83jarigen ouderdom, "verzadigd," zooals Meursius schreef, „van jaren en roem."

Nog verscheidene jaren na den dood van Clusius, mocht Paeuw zijne botanische voorlezingen voortzetten. Na zijn dood (1 Aug. 1617) werd Everardus Vorstius, schoon sommigen liever Ewaldus Schrevelius begeerd hadden, op voorspraak van Cunaeus, tot professor in de Botanie en opzichter van den hortus benoemd.

Hij had zich, na te Leiden en verder te Padua onder Zarabella en te Bologna onder Aldrovandus gestudeerd te hebben, door sommigen bij Dioscorides en Theophrastus vergeleken, door anderen den Aristoteles van zijn tijd genoemd, in zijn geliefdskoosd vak geoefend,

waarin hij later een groote vermaardheid verwierf. Hij werd in 1624 door zijn zoon Adolph opgevolgd. Deze had zijne opleiding te Leiden gehad, waar hij onder Henricus Bredius en den grijzen Bonaventura Vulcanius in het Grieksch zulke vorderingen maakte, dat de hoogleeraar Joannes Benedictus, wien hij later te Saumur bezocht, hem trachtte over te halen om bij hem te blijven en gemeenschappelijk met hem aan de tekstzuivering van Galenus te arbeiden. Doch niet alleen legde hij zich op de Grieksche, maar ook op de Oostersche letterkunde toe, met het bepaalde doel om van de daardoor verkregene kennis voor zijne medische studiën partij te trekken. Na deze aan de Leidsche Hoogeschool begonnen te hebben, deed hij een reis door Europa en voltooide ze te Blois onder den beroemden Paul Beneaulme. Te Padua werd hij den 20sten Aug. 1612 tot Med. Dr. bevorderd, en had Adrianus Spigelius tot promotor. Eindelijk keerde hij onder het gevolg van Marcus Antonius Maurocenus, afgezant der Venetiaansche republiek bij de Staten van Holland, naar het vaderland terug, en werd kort daarna tot opvolger van zijn vader benoemd. Volgens Boerhave woonde die beroemde reisgenoot het uitspreken der inwijdingsrede van den 27jarigen jongeling bij. Na eenige jaren het toezicht over den hortus gehouden te hebben, gaf hij in 1633 een naamlijst van de daarin gekweekte planten uit, ten getale van 1104, met eene bijgevoegde lijst van inlandsche gewassen, die in den omtrek van Leiden groeien. Hij mocht zijnen Commentarius op Theophrastus, waaraan hij vele jaren had gearbeid, niet voltooien, en stierf den 9^{den} October 1663, in het 66ste jaar zijns levens. Zijn dood werd als een groot verlies voor de Leidsche Academie beschouwd.

In de geneeskundige faculteit hebben nog vele anderen de Hoogeschool tot hooge eer verstrekt, en onder deze Johannes en Otto Heurnius, welke eerste niet alleen dertig jaren professor Anatomiae was, maar tevens behoorde tot de twee eerste hoogleeraars, die klinisch onderwijs te Leiden gegeven hebben. Het geluk, dat de oude Johannes Heurnius te

beurt viel, van door een zijner zonen te worden opgevolgd, was evenzeer het deel van diens ambtgenoot Gerardus Bontius, wiens tweeden zoon Reinier sedert zijns vaders dood (1599) het geven van onderwijs aan de academische jeugd werd opgedragen. Reeds spoedig na zijn aanstelling tot gewoon hoogleeraar (1617 of 1618) bij de medische faculteit, werd hij tot geneesheer van Maurits en Frederik Hendrik benoemd, of, gelijk Heinsius schreef, "waardig geacht, dat hij zorg voor *diens* welvaren droeg, op wiens welvaren de republiek steunde." Hij mocht slechts een 47jarigen ouderdom bereiken en stierf den 12den Juni 1623; zijn vriend en ambtgenoot Heurnius werd met het uitspreken der oratio funebris belast; deze bracht hem een waardige hulde toe. Gewichtige diensten bewees Adrianus Falcoburgius of van Valekenburg aan de ontleed- en heilkunde, die hij aan de Leidsche school geleerd en aldaar sedert het overlijden van Paeuw (1617) tot zijn dood (1650)* onderwees. Van zijn onderwijs wordt verhaald, "hoe hij alles in het bijzijn zijner studenten praepareerde en deze met al zijn handgrepen bekend maakte." Eindelijk moeten wij met een woord gewagen van Johannes, zoon van den hoogleeraar Antonius Walaeus, in 1604 te Koudekerke geboren, sedert 1633 buitengewoon, in 1648 gewoon hoogleeraar in de medicijnen, doch reeds in het volgende jaar overleden. Hij toch hield zich veel met de vivisecties bezig, deed bij die gelegenheid belangrijke waarnemingen omtrent den chylus en den bloedsomloop, en bevorderde inzonderheid de zaak der circulatie, zooals vooral uit zijne brieven aan Bartholinus blijkt. Hij was de eerste, die de nieuwe leer van Harvey op het vasteland verbreidde, want den 4den Februari 1640 verdedigde de student Roger Drake onder zijn praesidium de bekende *Disputatio medicae pro Harveie*. Een ander zijner leerlingen, Hermannus Conring, verdedigde een Dissertatie over hetzelfde onderwerp, en een derde, Irwin, gaf in 1660 zijne werken te Londen in het licht.

Hoe aanzienlijk het aantal inheemsche en vreemde studenten ook was, dat de lessen der hoogleeraren in de letteren en geneeskunde

bijwoonde, zoo was het niet te vergelijken met de schaar van juristen, die zich op de rolle der studenten liet inschrijven. Zij waren meest alle zonen van aristocratische familiën; en, even gelijk de inheemsche doorgaans, na eenigen tijd te Leiden doorgebracht te hebben, in den vreemde hun graad gingen halen, zoo deden het de vreemden hier. Wij zullen ons later met hen bezighouden; thans moeten wij met een enkel woord gewagen van de hoogleeraren, die door den roem van hun naam en schriften de eer van dezen lande ook in geleerdheid bij de buitenlanders staande hielden. — Wij hebben reeds met een woord over den beroemden Donellus, (inter celebriores celeberrimus) melding gemaakt. Te gelijker tijd en lang na hem mocht de Hoogeschool zich in Cornelis de Groot (sol inter astra) verheugen. Deze was de zoon van Huig de Groot en Elselinge van Heemskerk, broeder van den curator Johan Hugo en oom van den beroemden Huig de Groot. Zijn vader was Burgemeester van Delft, een vermogend man, die zijn zoon reeds in jeugdigen leeftijd naar Parijs en vervolgens naar Orleans zond om zijn studiën in de rechten te voleindigen. In zijn vaderland teruggekeerd werd hij rekenmeester van prins Willem I, en na aanvankelijk aan de pas gevestigde Hoogeschool eenige voorlezingen gehouden te hebben, liet hij zich, na herhaalde malen voor het lidmaatschap van den Hoogen Raad bedankt te hebben, tot het aannemen van het professoraat in de rechten bewegen, dat hij met onverminderden roem tot zijn sterfdag, 25 Juli 1610 (hij werd toen juist 66 jaren), waarnam. Onze professor moet, schoon geen gedrukte werken zulks bewijzen, volgens getuigenis van zijne tijdgenooten een uitstekend rechtsgeleerde en docent geweest zijn. Ook was hij, even als zijn broeder en vooral zijn neef en diens broeder, een beoefenaar der oude letteren. Gelijk de Groot, had Julius a Beyma of Jucke van Beyma, in 1539 te Dokkum geboren, zijn wetenschappelijke vorming aan buitenlandsche hoogeschoolen verkregen, en was hij van Wittenberg, waar hij een tiental jaren de rechten had onderwezen, naar Leiden geroepen. Hier gaf hij van 1580—1596 onderwijs, doch vertrok toen,

om ons onbekende redenen, naar Franeker. Dat ook hij een bij uitstek geleerd man was, blijkt uit de getuigenissen van vroegere en latere geleerden en vooral uit zijne werken, die na zijn dood door zijn zoon Lambertus zijn in het licht gegeven; en dat hij zich door zijn onderwijs omtrent de Leidsche Academie verdienstelijk maakte, blijkt evenzeer uit het telkens vermeederen zijner jaarwedde door curatoren.

Weinig vinden wij van Lubbertus Honradus van Deventer, die nog geen jaar (1582), en van Thomas Sosius van Amersfoort, die 9 jaren (1584—1591) den leerstoel der rechten innamen, opgeteekend; meer daarentegen van Everardus Bronckhorst, wiens vader, in de geleerde wereld als Johannes Novomagus bekend, een der beroemdste mannen van zijn tijd was. Nauwelijks had Everard den ouderdom van 15 jaren bereikt, toen hij reeds te Keulen, werwaarts hij om de geloofsvervolging met zijne ouders uit Deventer de wijk had genomen, voor een groote schaar de Pandekten verklaarde. Karakteristiek is die vroege leeftijd, niet alleen van hem, maar van vele uitstekende geleerden in die dagen; zij bevestigt de ongegrondheid der klachten dat in dezen tijd de jongelieden zoo veel vroeger in de wereld optreden en met de snelheid van den stoom worden opgevoed. Zoo werd ook zijn vader op achttienjarigen leeftijd te Rostok meester in de rechten, en oefende Grotius reeds in zijne jeugd de rechtsgeleerde praktijk uit.

Nadat Bronckhorst verschillende hoogeschoolen bezocht had, verkreeg hij in 1579 te Bazel den doctoralen titel, zette toen zijn onderwijs te Wittenberg en als hoogleeraar te Erfurt voort, en keerde vervolgens naar zijne geboorteplaats terug, waar hij in 1586 de burgemeesterlijke waardigheid bekleedde. Toen deze stad door het verraad van William Stanley aan de Spaanschen was overgegeven, nam Bronckhorst de wijk naar Leiden, waar curatoren hem terstond tot hoogleeraar in de rechten aanstelden.

Het zou ons niet moeielijk vallen hier over de groote geleerdheid en buitengewone geschiktheid voor het onderwijs van onzen hoogleeraar uit te weiden; de lofspraken en aan hem gewijde gedichten, het oordeel zijner tijdgenooten over zijne schriften, de aan hem gerichte

brieven of die waarin van hem melding gemaakt wordt, bevestigen de acten van curatoren.

Het best echter leeren wij hem uit zijn *Diarium* kennen, en zien er tevens uit hoe eenvoudig in dien tijd de levenswijze der hoogleeraren was en hoe, gelijk Brakel opmerkte, nog in den aanvang der hervorming zelfs wetenschappelijk gevormde mannen met het zuurdesem der oude kerk doortrokken waren.

Zoo leest men o. a. dat toen zijne vrouw Adelheid, dochter van den Zwolschen burgemeester Gerard van Middelburg, bevallen was, hij de buurvrouwen, die bij de bevalling geassisteerd hadden, en zijn commensalen ("liberaliter symposiabat") onthaalde. Reeds des anderen daags werd het kind gedoopt, "uit vrees dat het ongedoopt mocht sterven." Niettegenstaande de dood van zijn dochttertje, werd zes dagen later de herstelling van de kraamvrouw gevierd. Ook zijne commensalen zaten aan "en onderhielden het gezelschap." — "20 Maart 1595," schreef hij: "Op Paschen nam ik deel aan het H. Avondmaal, 't geen God tot vermeerdering van mijn geloof en godsvrucht moge zegenen. Ik heb Gode eene gelofte gedaan, dat ik dagelijks iets godsdienstigs zal lezen. Ik zal vlijtig den Bijbel opslaan." — Bronckhorst erkent zelf, dat hij zich te vaak aan het misbruik van den wijn — een gewoon gebrek der hoogleeraren dier dagen -- overgaf; doch telkens, wanneer hij beschonken was geweest, had hij er diep berouw over. Den 20 Juli 1592 ging hij met van Hout en Hommius en hunne vrouwen en dochters naar Enkhuizen, waar Petrus Bertius hen te gast had genoodigd. De reis duurde een week. Te Hoorn gaf de regeering hem den eerewijn en onthaalde hem feestelijk. Te Alkmaar werden de kosten, die zij maakten, door de stad betaald. Bronckhorst schreef in zijn Dagboek, "dat hij gedurende de geheele reis, deels door een te zwaren dronk, deels door het hossen van 't rijtuig, ziek was geweest."

Den 9 December 1593 noodigde Vulcanius den rector Hornius, den burgemeester, den pensionaris en de hoogleeraren Bastingius, Bertius en onzen Bronckhorst ter maaltijd. "Gedurende drie da-

gen (schreef hij in zijn Dagboek) leed ik aan de gevolgen van den roes (*laboravi per triduum graviter ex crapula*), waarom ik eene gelofte heb gedaan om, met Gods hulp, gedurende 3 maanden sober te leven en vlijtig te studeren." — Den 13 Juli 1605 (hij was toen 51 jaren oud) dankte hij God voor zijne herstelling van eene zware krankheid, en verbond zich met eene gelofte, dat hij zijn leven zou doorbrengen met vlijtig bijbellezen en kerkgaan, en tevens dat hij zich van alle onkuische taal en dronkenschap onthouden zou. Men erkent in deze regels den "*vir simplicissimus et religiosissimus*", zooals zijne tijdgenooten hem noemden. In 1621 kreeg hij een eervol ontslag. Te gelijk met hem bekleedde Gerard Tuningius, in 1566 te Leiden geboren, het hoogleeraarsambt in de rechten. Hij was een boezemvriend van de Groot en Heinsius, en met den laatste strooijonker op de bruiloft van den eerste. Eerst laat begaf hij zich tot de studie, doch wijdde er zich sedert ook geheel aan, zoodat hij in een half jaar het Latijn leerde, "waer", 't zijn de woorden van Orlers, "de scholieren vijf, zes, ja meer jaeren mede doorbrachten." "In twee en een half jaar ging hij aan de hand van Snellius, Beyma en Donellus, (wij laten denzelfden schrijver spreken), na de triviale schole met behoorlicke trappen opgheclommen te zijn, de moeyelijke scherpzinnighe, verdrietige philosophische en juridiche questieuse weghe". Hij was toen 22 jaren en werd in 1587 tot doctor in de rechten gepromoveerd. Na slechts kort als advokaat voor den Hove van Holland gepractiseerd te hebben, benoemden curatoren hem tot hoogleeraar in de beide rechten, en bekleedde hij dien post tot zijn dood.

"Hij hadde over hem (meldt zijn biograaf) een welsprekende bevalligheyt en geleertheydt soo wel in 't doen van zijne lessen, als in het disputeren. Maer insonderheyt hadde hij een singuliere gratie in 't promoveren van de Doctoren in de rechten. Hij hadde een kloeck verstant, was rijp van oordeel ende uytnemende van wetenschap, waeromme hij een yeder aengenaem ende liefgetalich was, converserende ende ommegaende met de principaelste van den landen, bij

de welke hij veel vermocht ende daerom menich man door zijn ver-soec tot dienst ende staet geholpen heeft: hem selven met zijnen staet te vreden houdende, alhoewel hij tot hooger staet ende diensten van den lande geroepen is geweest ende versocht." Hij verstond, behalve de Latijnsche en Grieksche, "de drie voornaemste taelen van 't Christenrijk, de Fransche, Italiaansche en Spaansche, en om te betoonen dat hij in die talen wel geoefend was, soo heeft hij van een yder des selders natie in een seecker boek, hetwelck hij *Apothegmata* genoemd heeft, tot een proefken ghestelt de kloekigste, boertichste ende scherpzinnigste spreucken." Te recht noemde men hem dan ook "vir affabilis, doctor elegantissimus", en zijne, door Vinnius, na zijn dood, uitgegeven juridische werken bewijzen, dat hij ook den naam van Juriconsultus consummatissimus te recht verdiende. In de groote vacantie van 1610 stierf hij in Brabant, waarheen hij gereisd was om eenige vrienden te bezoeken. Hij werd in de St. Catharina kerk te Brussel begraven. Zijn broeder Jan Tuning, secretaris van Frederik Hendrik, liet op zijn graf eenige voortreffelijke Latijnsche verzen tot zijn lof houwē. Ook Cornelius Swanenburch en Cornelius Pijnacker, de eerste in 1574 te Leiden, de laatste in 1570 te Pijnakker geboren, verdienen vermeld te worden. Swanenburch verkreeg te Douay den titel van Licentiaat in de rechten en was de eerste, die te Leiden "met den tytel van docter vereerd werd." Hij maakte inzonderheid werk van het uitleggen der pandekten, "en bekleedde, naar het exempel van zijne voorgangers, zijn tref-felijck ambt na behoore tot het gemenebeste." Pijnacker had te Leiden in de Godgeleerdheid gestudeerd, er openlijk een dispuut *de Pontifice Romano* gehouden, en vervolgens te Heidelberg zijne studie voleindigd. Te Leiden weêrgekeerd, legde hij zich op de rechten toe, verkreeg den doctoralen titel, werd advokaat voor de Hove en vervolgens hoogleeraar te Leiden. In 1614 verwisselde hij zijne stand-plaats met Groningen. Terwijl hij daar met roem zijn post bekleedde, werd hij wegens zijne ervarenheid in de Italiaansche, Spaansche en Oostersche talen door de Algemeene Staten tot twee diplomatieke zen-

dingen naar de Bey's van Algiers en Tunis gebruikt. Na zijne terugkomst genoot hij te Meppel, waar hij zich gevestigd had, slechts een korte rust en aanvaardde, in weerwil van zijn hoogen leeftijd, in 1636 nog het hoogleersaarsambt te Franeker; ja de 70jarige hoogleeraar trad nog in 1641 in een tweeden echt, en ten bewijze hoe weinig zijne liefde voor de wetenschap was verflauwd, had hij ten vorigen jare nog een geleerd juridisch werk uitgegeven. — Ook de namen van Baudius, Jacobus Letting, Johannes Lindershausen en Petrus Cunaeus ontmoeten wij op de lijst der hoogleeraren in de rechten. De laatste was de opvolger van Swanenburch (1630). In 1586 te Vlissingen geboren, legde hij zich van zijne jeugd af niet alleen op de Latijnsche en Grieksche, maar ook op de Hebreeuwsche, Chaldeeuwsche en Syrische talen en het Rabbijnsch toe. In die alle verkreeg hij buitengewone ervarenheid, en reeds als student te Leiden hield hij, met toestemming van curatoren, voorlezingen over Horatius. In 1612 benoemden hem curatoren tot buitengewoon en in 1613 tot gewoon hoogleeraar in de Latijnsche taal.

In 1615 verkreeg hij den graad van doctor in de rechten, en na in dat zelfde jaar, met verlof van curatoren, ruim acht maanden te 's Hage zich in de praktijk der rechten geoefend te hebben, zag hij zich, nog voor het einde van dat jaar, nevens het hoogleeraarsambt in de staatkunde ook dat in de rechten opgedragen, met bepaalden last om over de keizerlijk beschrevene rechten (*Digesta*) te lezen. Vijftien jaren vervulde hij dezen post met veel lof en onder een grooten toeloop van studenten, tot hem, na het overlijden van Swanenburch (1630), het onderwijs van den Codex van het Romeinsche recht werd aanbevolen, van welke taak hij zich tot aan zijn overlijden met de grootste toewijding kweet.

Doch niet alleen bekleedde hij den post van professor honorarius in de rechten, maar hij was ook bestuurder van het door curatoren gestichte en door hem met een plechtige redevoering ingewijde *collegium oratorium*. In het laatst van zijn leven gaven curatoren,

bevreesd dat hij, gelijk Vossius, de roepstem naar Amsterdam mocht volgen, hem een aanzienlijke vermeerdering zijner wedde, den titel van Raad der Universiteit, en legden hem de Staten van Holland nog eene jaarwedde toe, op voorwaarde dat hij hun omtrent zaken den koophandel betreffende met zijn raad zou dienen, ingevolge waarvan hem in 1636 het geschrift van Johannes Seldenus, getiteld "*Mare clausum*", in handen werd gesteld, om zijne bedenkingen daartegen te geven. Cunaeus was het "orakel van zijn tijd." Aan zijne ervarenheid in oude en nieuwe talen paarde hij een groote welsprekendheid en onovertreffbare bevalligheid. Petrus Burmannus, zoo karig in zijne lofspraken, noemde hem een der welsprekendste mannen en ervarenste rechtsgeleerden van zijn tijd, in wiens schriften de Ciceroneaansche bevalligheid met het Attisch zout vereenigd was, die boven anderen de wetenschappen met rijkdom van vernuft wist te oefenen, en wiens lof, door de krachten van zijnen geest verworven, duren zal zoolang geleerdheid op haren verdienden prijs wordt geschat."

Zijn opvolger Arnoldus Vinnius erkende zelf zijn meesterschap als literator en orator, doch overtrof hem, volgens getuigenis zijner tijdgenooten, als rechtsgeleerde. Zijne schriften, waarin buitengewone scherpzinnigheid, groote onpartijdigheid en belezenheid doorstralen, zijn talrijk, doch wij achten ons ten eenenmale onbevoegd om te beslissen, of zij die hooge waarde bezitten, om met de geleerden van zijn tijd den schrijver er van "Dr. maximus" te noemen, te meer wijl het oordeel van tijdgenooten zoo zeer van dat der nakomelingschap verschilt. Minder bekend is hij als dichter en teekenaar. Doch bij den terugblik op die reeks van hoogleeraren, durven wij met Burman onze Hoogeschool "de kapel van Pallas" noemen, en verwonderen ons niet, dat zelfs vreemdelingen haar, in alle vakken van wetenschappen, de beste in Europa roemden.

HOOFDSTUK X.

DESCARTES.

Den 27sten Juni van het jaar 1630 meldde zich bij den hoogleeraar Franco Petri Burgersdijck, in dat jaar Rector magnificus der Hoogeschool te Leiden, een jongman aan, om als student ingeschreven te worden. Deze jongman was de toen reeds beroemde René Descartes. Den 31sten Maart 1596 te La Haye in Touraine geboren, had hij thans den ouderdom van 33 jaren bereikt.

Waarschijnlijk was zijn doel, de gehoorzalen van eenige hoogleeraren, o. a. van Golius en van Schoten, te bezoeken, en tevens den omgang met Dr. Cornelis Hooghelande en Henricus Renerius te genieten. Dezen laatsten had hij het eerst, toen hij, gelijk zoo vele andere Fransche edellieden, onder prins Maurits diende, ten huize van den rector Beeckman te Dordrecht ontmoet, was vervolgens met hem in een wetenschappelijke briefwisseling getreden, waartoe een luchtverschijnsel, te Rome waargenomen en welks beschrijving Renerius het eerst in handen kwam, aanleiding gaf.

De volkomene overeenstemming hunner wijsgeerige denkbeelden had hen tot vertrouwde vrienden gemaakt.

Renerius had eerst te Leuven en te Luik in de Philosophie en Godgeleerdheid gestudeerd, was na de lezing der *Institutio* van Calvijn tot eene andere overtuiging gekomen, had de Roomsche kerk vaarwel gezegd en de wijk naar Leiden genomen, vijf jaren in het *Collegium gallicum* gestudeerd, en zich vervolgens geheel aan de beoefening der wijsbegeerte gewijd. Reeds ging er, toen hij nog studeerde, zulk een groote roep van hem uit, dat curatoren beraadslaagden om hem tot hoogleeraar in de wijsbegeerte te benoemen. Terwijl curatoren zich hiermede bezig hielden en Renerius zich aan de opvoeding van drie jongelingen wijdde, ontving hij het bezoek van zijn vriend Descartes, die waarschijnlijk te Leiden bleef tot dat Renerius tot hoogleeraar in de wijsbegeerte te Deventer was benoemd, werwaarts hij hem volgde. Wat zou ook Descartes hebben kunnen bewegen langer te Leiden te vertoeven. Hij had er niet één hoogleeraar gevonden, die zelfstandig de wijsbegeerte beoefende, en het onderwijs was geheel in den ouden Aristotelischen geest. "De syllogismen der logica dienden niet zoozeer om den weg te wijzen bij het opsporen der waarheid, als wel om haren beoefenaren ter zijde te staan bij het mededeelen hunner studie aan anderen. De nog beschikbare logische regelen waren met zooveel hinderlijke en overtollige voorschriften vermengd, dat het even bezwaarlijk viel dezen te onderkennen en te scheiden, als het den kunstenaar moeite kostte een Minerva-beeld te vormen uit ruw gehouwen marmersteen." Niemand dacht er aan, zich van het knellend juk der schoolsche redekunde te bevrijden en zich aan hare geestdoodende terminologie te ontworstelen. Ook de ethica en metaphysica werden geheel door den man van Stagira beheerscht, aan eene christelijke zedekunde niet gedacht, en men vergenoegde zich met hetgeen Aristoteles daaromtrent had geschreven. De school van Christus, waar men welcer reine zedelessen had hooren voordragen, was gesloten en die van een Heidensch wijsgeer geopend, wiens zedekundig onderwijs niet alleen aardsch en zinnelijk was, maar door vroegere vervalschingen nog daarenboven veel van zijn waarde had verloren, en

wien men reeds had begonnen in een kerkelijk rechtzinnig kleed te steken.

Het onderwijs in de *Metaphysica* (dat in dien tijd te Leiden niet werd gegeven) bepaalde zich vroeger en later tot een dorre uitzetting van nuttelooze spitsvondigheden of eene belachelijke opsomming van nietswaardige geschillen, die meestal volgens het een of ander scholastiek handboek der academische jongelingschap werd voorgedragen.

De handboeken over de wijsbegeerte waren zeer talrijk, doch werden alle overtroffen door die van Burgersdijk, die, in milderen geest opgesteld, ten minste den schrijver niet als een slaaf van den vergooden Aristoteles kenmerkten, en door curatoren niet alleen ten gebruike werden aanbevolen, maar ingevoerd.

Even droevig als met de Philosophie, was het gesteld met de Theologie. De vrije, zelfstandige onderzoekende geest der eerste hervormers was met hen uit de kerk verdreven. Hunne opvolgers waren slaven geworden van hun systeem; zich angstvallig vastklemmende aan de uitspraken van Calvijn, poogden zij tevens door middel van schoolgeleerdheid het goed recht van hun stelsel te verdedigen. Al lengskens trad de Bijbel op den achtergrond, Catechismus en Geloofsbelijdenis traden steeds moediger te voorschijn, en eindelijk schroomden men zelfs niet die schriften ter regeling des geloofs aan te nemen, terwijl de peripatetische wijsbegeerte, door de Hervormers versmaad, te hulp werd geroepen en men aanving het godgeleerd systeem uit de philosophie te verklaren. Gelijk de zedeleer werd dus de geloofsleer, naar den ouden trant, in een wijd geplooid systematisch kleed gehuld, en de onnatuurlijke vereeniging van Christelijke godgeleerdheid met Heidensche wijsbegeerte maakte de denkbeelden van Aristoteles niet alleen achtbaar, maar heilig, denkbeelden geweven in nuttelooze spitsvondigheden, barbaarsche kunstwoorden en talloze onderscheidingen. Bij het uitleggen der H. S. nam men de vrijheid den zin der woorden overeenkomstig met de dogmatische gevoelens

der Geneefsche kerk te verklaren, en het evangelisch onderwijs diende alleen om andersdenkenden te weêrleggen. Aan een kritisch onderzoek der H. S. werd niet gedacht; het ontzenuwde toch ten eenenmale het gezag van den Heiligen Geest, die beide, vorm en inhoud der boeken, den schrijvers op buitengewone wijze had medegedeeld. "Onze studenten," schreef Amesius, "achten zich, helaas! tot hunne bediening volledig toegerust, bijaldien zij slechts de leerstukken hebben gevat, die aan de orde van den dag het meeste worden besproken en betwist. Van daar dat alleen die plaatsen der H. S. door hen werden nagegaan, die ze bij anderen ter beslissing van een vraagstuk vonden aangehaald. Om taalstudie bekommert men zich niet, en logica wordt overbodig geoordeeld. 't Steunt alles op verklaringen en verzinsels van menschen. Diep rampzalig dus de gemeente, die zulken tot herders ontvangt!" Zoo schreef Amesius, in denzelfden geest Scaliger aan Gruterus, terwijl Walaëus en Cartesius vooral zich even bitter over het onderwijs in de philosophie beklaagden, ofschoon Arminius en Episcopius, hoewel vergeefs, gepoogd hadden beide, philosophie en theologie, van het knellend juk, waaronder zij gebogen gingen, te bevrijden.

Terwijl het te Leiden nog donkere nacht was, begon het morgenrood te Utrecht aan te breken. Daar was sedert 1634 de van Deventer tot den leerstoel der philosophie geroepene Renesius bezig het schoolsche vuil te reinigen, de philosophie van hare roestige ketenen te bevrijden en ze van de tirannie van Aristoteles te verlossen.

Had vroeger de studie der wijsbegeerte door haar scholastiek karakter velen van zich verwijderd en afkeerig gemaakt, nu scheen zij als met de Academie herboren en kreeg een nieuwe aantrekkelijkheid. "Geen Organon van Aristoteles met zijne duistere commentaren diende hem tot leiddraad bij zijn onderwijs in de logica; het een of ander gedeelte uit een orator, dichter en geschiedschrijver, met zijne discipelen gelezen, gaf hem aanleiding hun de verschillende wetten dier wetenschap beknopt en duidelijk voor oogen te stellen, terwijl

“natuur” en “nadenken” in de plaats van elk ander handboek bij de lessen over physica en metaphysica verstrekten.”

Van alle zijden stroomde men naar Utrecht om den vriend van Descartes te hooren, en ook te Leiden verliet menig student de gehoorzaal van Burgersdijk om zich in die van Renesius te verplaatsen. Slechts kort mocht zich de Hoogeschool in het bezit van dien voortreffelijken leeraar verheugen. Reeds in 1639 ontsliep hij, maar verzekerd dat de door hem aangevangen taak niet onafgedaan zou blijven liggen. Henricus Regius, sedert 1638 buitengewoon hoogleeraar in de geneeskunde, nam haar op. Maar nu ook begonnen de voorstanders der oude school de hoofden op te steken, zich met vereenigde krachten tegen de nieuwe methode te verzetten, en werd de Hoogeschool het strijdperk, waarin beide partijen, onder aanvoering van Voetius en Regius, hunne krachten beproefden.

Ondertusschen had Descartes, wien het stille, rustige buitenleven de beste gelegenheid aanbod om zijne wijsgeerige denkbeelden te ordenen, zich in de nabijheid van Leiden (Egmond op den Hoef en Endegeest) gevestigd, en aldaar met verscheiden hoogleeraren vriendschap aangeknoopt. Dit was o. a. het geval met Johannes Walaeus, Frans van Schooten, den leermeester van de Witt en Huygens, met diens zoon, schrijver van een commentarius op zijne Geometria en uitgever van de daarop door Erasmus Bartholinus en Florimont de Beaune gemaakte aantekeningen, met den jongen Johannes de Raey, die eerst als lector een gedeelte van Aristoteles uitlegde en hoogleeraar in de Wijsbegeerte werd, en met Adrianus Heereboort, buitengewoon hoogleeraar in de Redencerkunde en onderregent van het Staten-collegie, vooral met Abraham Heydanus, predikant bij de Nederlandsche gemeente, en anderen. Ook telde hij onder de studenten, die zijne uitgegevene werken gretig lazen, vele aanhangers.

“Dit was de theologische faculteit, aan wier hoofd zich toen Jacobus Trigland bevond, een even streng calvinist als hevig bestrijder van al wat de fondamenten der oude leer scheen te zullen ondermijnen, een gruwel.” Zij bad curatoren, “toch in deze periculouse tijden voor het

behoud der vaste waarheid te waken, het bolwerk der Nederlandsche kerk, de rechtzinnige leer te verdedigen en niet te gedoogen, dat de pest der nieuwe leer, die in Utrecht woedde, tot Leiden oversloeg." "Vooral hadden zij te letten op de philosophische faculteit, die het meest in het gevaar was van verslonden te worden." Curatoren, bevreesd dat de vlam van Utrecht tot Leiden mocht overslaan, beloofden te zullen zorgen dat de te benoemen hoogleeraren, die de plaats van Burgersdijk, Bodecher Banning en Sinapius zouden vervullen, mannen waren, die de Gereformeerde religie beleden en niet suspect van nieuwigheid, en verzochten (1643) Albertus Kyperus van Koningsbergen, later hoogleeraar in de geneeskunde, "een proefles in de natuurkunde te geven, onder voorwaarde, 'dat hij zich daarbij binnen de palen der Aristotelische wijsbegeerte zou houden.'" Onder dezelfde voorwaarde werd het volgende jaar Johan Klinck, later hoogleeraar in de Philosophie aan de doorluchtige school te Amsterdam, het lectoraat in die wetenschap opgedragen.

Het was ook op voordracht dier faculteit, dat zij Adam Stuart, hoogleeraar te Sedan, den "Roscius in philosophia", tot professor primarius in de wijsbegeerte aan de Hoogeschool beriepen, en hem het onderwijs in de Metaphysica opdroegen. "Hij toch was de man, die de Academie zou bewaren voor de smet der nieuwe filosofie en den stroom van jongelieden van Utrecht weder naar Leiden keeren." Ofschoon nu curatoren bevolen hadden, "dat men de Cartesiaansche filosofie zou laten rusten en in disputationibus zijn naam en leer niet zou noemen," zoo liet echter in den aanvang van 1647 Jacobus Revius, regent van het Staten-Collegie, onder den titel *Analecta theologica de cognitione Dei cet.* onderscheidene tegen Descartes, inzonderheid tegen diens *Méditations* gerichte stellingen in het openbaar verdedigen, en ontzag zich daarbij niet den Franschen wijsgeer van Pelagianisme te beschuldigen. Nog vijandiger waren de theses, onder praesidium van den primarius theologiae professor op 6 April 1647 verdedigd, vermits Cartesius daarin niet slechts hevig aangeval-

len, maar ook als een godlasteraar veroordeeld werd. Deze laatste meende zich daarover bij curatoren te moeten beklagen in een uitvoerigen brief, den 6^{den} Mei uit Egmond op den Hoef geschreven, waarvan het gevolg was, dat curatoren in hunne vergadering van 20 Mei besloten, om zoowel aan de beide regenten van het Collegium Theologicum, Revius en Heereboort, welke laatste bij de gehoudene disputen als opponens was opgetreden, als aan hun ambtgenoot Stuart, die, blijkens de reeds aangeslagene theses, insgelijks voornemens was om als aanvaller tegen Cartesius op te treden, en eindelijk ook aan de professoren der theologische faculteit, die in de genoemde vergadering door den rector magnificus Spanheim vertegenwoordigd werd, aan te zeggen, "om sich te onthouden van den naam van Cartesius voortaan te laten drukken of stellen in de theses onder hun praesidium te defenderen, ja van zijn naam en opinie mondeling in hunne disputation te gebruiken, maar daarvan te zwijgen," en zich, "volgens vorige resolutie en insinuatien daarvan aan hem gedaan, zich voortaan te houden binnen de palen der Aristotelische philosophie, in deze Academie gerecipieerd, of dat zij daartegen zoude moeten voorzien." Ook vermaanden zij hen "met elkander onderlinge vriendschap en goede correspondentie te onderhouden." Dit besluit werd d.d. 20 Mei aan Descartes medegedeeld. Daar er echter geen melding in gemaakt werd van eenigerlei aan Trigland en Revius opgelegde verplichting om hunne in het openbaar uitgesprokene lasteringen in te trekken, zoo was het niet te verwonderen, dat Descartes zich hierover beklagde; doch curatoren sloegen er geen acht op; zijn schrijven bleef onbeantwoord. Ondertusschen bleek het wel dra dat de genoemde maatregelen onvoldoende waren. Dagelijks werd het onrustiger aan de Hoogeschool: de hoogleeraren en studenten werden meer en meer verdeeld, de eersten bestreden elkander in allerlei "calamiteuse en injurieuse pamfletten", vielen elkander met satyren en spotverzen aan, de studenten bejegenden elkander met scheldwoorden", gaven op de collegiën en de straten elkander de namen

van Pelagiaan, Atheïst, Aristoteliaan, Sociniaan, Heiden, Arminiaan, Kerkuil.

Eindelijk kwam het tot dadelijkheden. Op een dispuut in het Collegium Philosophicum, onder praesidium van Stuart, grepen de studenten elkander bij 't haar, trapt en sloegen elkander met vuisten. Curatoren ontboden hierop de hoogleeraren der Philosophie, die zich trachtten te verdedigen. Stuart bracht o. a. te zijner verschooning in, "dat de Raey, op instigatie van Heereboort, tot het verwekken der stoornis aanleiding had gegeven", waarop de Raey werd ontboden, die zich echter van de tegen hem ingebrachte beschuldiging zuiverde en beweerde, dat Stuart alleen de oorzaak van al die onaangenaamheden was. Hoe het zij, op de vraag aan den rector: "naar de remediën dier turbatiën", antwoordde deze: "dat die, zijns inziens, waren: het bij autoriteit supprimeren der injurieuse boecxkens, het voor een tijd laten stilstaan der Metaphysica, het laten onderzoeken der theses vóór zij gedrukt werden, het publiceeren eener generale amnestie over het gepasseerde tusschen de professoren der Universiteit en het uitvaardigen van een plakkaat tegen explosien, gevechten en andere tumulten van de studenten." Dit geschiedde; daarenboven werd aan de Raey, die grooten invloed op de akademische jongelingschap uitoefende, en dien men voor den man hield, die de studenten tegen zijne collegen opzette, het houden van voorlezingen verboden; en toen hem later weder toegestaan werd des Woensdags en Zaterdags de Problemata Aristotelis te explicceeren, en onder zijn praesidium te laten disputeeren, was het onder de stellige belofte zich te houden binnen de grenzen der Aristotelische philosophie, die alleen in deze universiteit was gereciperd, zonder dat hij eenige nieuwigheden daaronder zou mogen vermengen. Dié voorwaarde werd, bij zijne benoeming tot buitengewoon hoogleeraar in de Wijsbegeerte, herhaald, doch bevreesd, dat hij er niet aan mocht voldoen, droegen hem curatoren in plaats der Wijsbegeerte het onderwijs der Physica op. Het baatte niet; telkens hernieuwde hij den strijd met Stuart, even gehaat bij de aka-

demische jongelingschap als hij zelf geliefd. Groot was dan ook het verschil tusschen beide mannen: Stuart een stroeve, doch zonderlinge Engelschman *von etwas lustiger Physionomie*; de Raey een ronde, doch ruwe Hollander; gene even streng in zijne zeden als in zijne gevoelens, deze liberaal, aangenaam in den omgang en een vriend van aardsehe genietingen. Ware echter het auditorium philosophicum slechts het tooneel van den strijd gebleven! Weldra werd die ook in het auditorium theologicum en medicum gevoerd. De gansche Akademie raakte in vuur en vlam, en schoon de hoogleeraren uitwendig den vrede bewaarden, de studenten voerden des te hardnekkiger strijd en richtten zoowel in de auditoriën als op de straten tooneelen van grove baldadigheden aan.

Daar de senaat geen kracht had die te stuiten, noch het besluit van curatoren nopens de nieuwe philosophie vermocht te handhaven, meende de rector Kyperus curatoren van den staat van zaken te moeten onderrichten. Deze ontboden de theologische en philosophische hoogleeraren, doch die bijeenkomst had geen ander gevolg dan bevestiging van het vroegere besluit nopens de Cartesiaansche philosophie en vernieuwing van het plakaat tegen de tribulatiën der studenten.

Nu echter ook de theologische faculteit door de Cartesiaansche philosophie was aangestoken, en deze in Heidanus en Coccejus warme voorstanders vond, achtte zich de Synode verplicht ernstig de Staten te onderhouden over het gevaar, waarin zich de Akademie bevond, "sedert de valsche philosophie hare horenen had beginnen op te steecken." Zij betuigde "noyt gedachten te hebben tot praejuditie van de liberteyt in 't filosofheren ofte het ooge op d'een of d'ander in 't particulier, maer alleen noodigh geacht te. vigileren, dat de principiën, die van velen met hevigheyt werden gedreven, niet en werden geapliceert op de theologie tot praejuditie van de selve of krenckinge van de kracht der Heyliger Schrifture." Hierop verscheen een hoogst merkwaardig besluit der Staten van Holland tegen het vermengen van theologie en

philosophie, waarbij het doceeren der Cartesiaansche philosophie aan de hoogeschoolen verboden werd.

Doch "de kanker had te diep wortel geschoten om haren voortgang te stuiten." De Classen mochten gravamina over de toenemende influentie der Cartesiaansche philosophie op de studenten der theologie, de synoden verzoekschriften indienen en de Staten resolutiën nemen, het baatte niet. "Zoo zij (de kanker) niet altijd uitwendig stoornis aanrichtte, zij woedde dan te innerlijk voort." Eén oogenblik echter werd de aandacht der kerk van haar afgeleid door een anderen twist, die de akademiën niet alleen, maar het gansche land in rep en roer bracht: de Sabbatstwist tusschen de Coccejanen en de Voetianen. Het gevoelen der eersten, "dat de Sabbat niet in het paradijs, maar in de woestijn was ingesteld, en derhalve het vierde gebod als onder het Nieuwe Verbond was afgeschaft," had te Leiden de meeste aanhangers. De kerk, die de Voetiaansche stelling, dat de Zondag, die de plaats van den Sabbat had vervangen, even streng als deze moest gevierd worden, voorstond, en elke gelegenheid bespiedde om zich in zaken der Hoogeschool te mengen, greep deze aan om haren vroegeren invloed terug te krijgen. Zij wilde verandering brengen in hare attestatiën aan kandidaten in de Theologie; doch de Senaat meende, "dat zulks met hare waardigheid streed", en beide partijen, Cartesianen en Aristotelianen, sloten een wapenstilstand en wendden het zwaard tegen de kerk, die, gelijk doorgaans, wanneer deze met de Akademie in conflict was, door de Staten in het ongelijk werd gesteld. Nauwelijks was echter weder de Akademie tot rust gekomen, of de storm stak op nieuw op. Frederik Spanheim, professor primarius in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis, broeder van den beroemden staatsman, Vrijheer von Spanheim, in hooge betrekking bij den grooten keurvorst, zoon van den voormaligen hoogleeraar van denzelfden naam, even als zijn vader, een man van groote geleerdheid en zeer gezien bij curatoren, doch warm voorstander der oude philosophie, liet onder zijn praesidi-

um eenige theses verdedigen, onder welke één, "waarbij alle twijfeling aan het bestaan der godheid voor goddeloos en oneerlijk" verklaard werd.

Hierop liet Theodorus Krane, onderregent van het Staten-Collegie, hoogleeraar in de Redeneer- en Bovennatuurkunde, een vurig aanhanger der Cartesiaansche philosophie, die zijn eer door deze verklaring ten schandelijkste verguisd rekende, theses aanplakken, waarvan er één tegen de genoemde stelling was gericht. Nauwelijks had Spanheim die gelezen, of hij, die in dit jaar de waardigheid van rector bekleedde, verbood de verdediging er van, waarop de student, die zulks doen zou, op aansporing van Krane, ze onder een anderen titel liet voorhangen en verdedigde.

Spanheim gaf hiervan bericht aan curatoren, die Krane ontboden, hem strengelijk onderhielden, hem van zijn waardigheid ontzetten en het hoogleeraarsambt in de Medicijnen opdroegen, met bevel geen andere beginselen van redeneer- of bovennatuurkunde te onderwijzen dan die in de leerboeken van Burgersdijk begrepen waren.

Zoo had dan bij de worsteling tusschen de Aristoteliaansche en Cartesiaansche philosophie de eerste wederom de zege behaald: doch na elke nederlaag stak de laatste het hoofd weder op. "Zij was gelijk aan de Lernaëische Hydra, het voortbrengsel van Typhon en Echidna, maar er stond geen Herkules op, die haar doodde." Eindelijk verrees die Herkules. De Coccejaansche partij, die tevens de Cartesiaansche, zoo als de Voetiaansche de Aristoteliaansche was, had onder het bestuur de Staten steeds de overhand behouden; doch sedert de stadhouderlijke regeering was hersteld, vierden de Voetianen hunnen triomf. In weerwil der veranderde omstandigheden bleven Heidanus en zijn niet minder beroemde ambtgenoot Wittichius, beiden ijverige Cartesiaansche Coccejanen, hun onderwijs te Leiden voortzetten. Kon den Voetianen iets tot groote ergernis zijn, dan was het de volharding dezer beide groote mannen in het voortplanten eener in hun oog voor Kerk en Staat gevaarlijke leer. De Voetianen zochten dus beider val te bewerken;

omtrent den laatste mislukte hun zulks, doch met betrekking tot den eersten bereikten zij volkomen hun doel.

Aanleiding gaf hun de grove belediging, die bij een openlijke disputatie door twee jonge doctoren, van der Linde en Bontekoe, den hoogleeraar Spanheim werd aangedaan. Wel werden deze en een ander, die, zonder toestemming van curatoren, het waagde de Cartesiaansche philosophie te onderwijzen en de Peripatetische, dat plechtanker der rechtzinnigheid, in minachting te brengen, het onderwijs en verkeer aan de Akademie verboden; "doch wat baatte het, zoo Heidanus, Wittichius en de Volder voortgingen hunnen invloed op de jongelingen uit te oefenen, en Socinianen, Pelagianen, Cartesianen voor de Kerke Christi te vormen?" Wederom werden er gravamina bij de synode ingeleverd, scherpe brochuren tegen het Coccejanisme en Cartesianisme en vuile pasquillen onder het volk verspreid, en van alle zijden hevige klachten gehoord over het gevaar der kerk. Dit bewoog curatoren, voorgelicht door Spanheim en Hulsius, regent van het Staten-Collegie, een 20tal stellingen aan de schriften van Coccejus en Descartes te ontleenen en de verdediging er van op straffe van afzetting en uitbanning te verbieden. Niet weinig opzien verwekte dit scherpe verbod, doch nog meer, toen de stellingen, zoovele Arminiaansche, Sociniaansche en nog erger dwalingen bevattende, in het licht verschenen. Duizenden en duizenden afdrukken er van vlogen door het geheele land. Elk las en zag nu welk een verpestende leer te Leiden de jongelingschap reeds zoovele jaren was ingeboezemd.

Hierbij bleef het niet. Curatoren wilden nu toonen, dat het hun ernst was de rechtzinnige leer te handhaven, door Hulsius, Senguerdus, buitengewoon hoogleeraar in de Wijsbegeerte, en Wilhelmius, onderregent van het Staten-Collegie, alle tegenstanders van den Franschen wijsgeer, tot professoren, de eerste in de Godgeleerdheid, de beide laatsten in de Philosophie te benoemen.

De gekrenkte hoogleeraren leverden aan curatoren een schriftelijk vertoog te hunner verdediging in, maar toen dit ongeopend werd te-

rug gezonden, besloten zij een beroep op het publiek te doen. Die gevaarlijke taak nam Heidanus op zich. Door zijn fortuin onafhankelijk, meende de 79jarige grijsaard toch meer te mogen wagen, dan zijne jongere ambtgenooten. Eerlang verschenen dan ook zijne *Consideratiën over eenige saecken onlancx voorgevallen in de Universiteyt binnen Leyden*, waarin beweerd werd, dat de 20 door curatoren ontworpen stellingen aan de Akademie niet werden geleerd. Hoogelijk beleedigd, ontboden curatoren den grijsaard, en toen deze vrijmoediglijk het eerst nameloos uitgegeven geschrift voor het zijne erkende en niets van het daarin geschrevene terugnam, spraken zij het vonnis der afzetting over hem uit. En nog meende men hem zacht behandeld te hebben, wijl het vonnis van afzetting niet met dat van uitbanning gepaard ging.

Met Heidanus' afzetting eindigde de strijd tusschen de Aristotelische en Cartesiaansche philosophie, doch nog lang lag de Leidsche Hoogeschool in verdenking, dat zij, "in weerwil van alle moeite tot reiniging, een broeinest bleef, waaruit, gelijk vroeger het Arminianisme, alle ketterijen en nieuwigheden te voorschijn traden, tot groot gevaar der Kerke Christi."

HOOFDSTUK XI.

PEST EN OORLOG.

Wanneer de rector magnificus in de 17^e eeuw in zijn Oratio rectoralis van de rampen, die de Hoogeschool in het verlopen jaar getroffen hadden, gewaagde, dan noemde hij niet zelden onder deze de pest, toen bij uitnemendheid "de sieckte", "de heete, vierge sieckte", "de Gave", "Gods gave", "Gods wil", "Gods quaed", "de plague", "het vier", "de moortsieckte" geheeten.

Ontstond de pest, dan scherpten de geleerden terstond hunne pen-
nen en schreven over den oorsprong der ziekte en de middelen tot
hare genezing, en twistten onderling of zij al of niet "contagieus" was.
Doch kon, mocht men haar ontvlieden?

Dodonaeus zeide reeds, dat een schielijke vlucht het beste middel
was om niet door de pest overvallen te worden, 't geen de Rot-
terdamsche geneesheer Zas bevestigde. "De vlucht," schreef hij, "is
ten allen tijd gehouden geweest voor de souverainste remedie tegen de
pest, als die geschiedt, verre gedaan wordt en langzaam eindigt.

"Vreest water, vuur of pest,

"Lichtje hielen, 't is je best.

*"Vlucht in tyts en vry wat veer,
"Maar vooral keert langzaam weer."*

De meeste predikanten waren het echter niet met hen eens, en meenden, dat de pest niet te ontvlieden was, en beriepen zich op 't woord van den Psalmist: "Gij en zult de pest niet schuwen, die in 't duister sluipt en in den middag verderft." Slechts enkele meenden het volk tegen deze en andere verkeerde toepassingen der H. Schrift te moeten waarschuwen. Beiden, geneesheeren en godgeleerden, stemden echter daarin overeen, dat de pest een bovennatuurlijke en natuurlijke oorzaak had. De eerste, zeide men, kwam van God, die onmiddellijk pestilentie zond om wrake te nemen over de zonde van een land, gewest of stad; de pest was een Godsgericht, eene zware kastijding en felle straf van de ongerechtigheden der inwoners, een uitvloeisel van zijnen gerechten toorn." Soms gaf God den Satan verlof om de zonde te straffen, en die gebruikte dan zijne dienaren, booze geesten en toovenaars om pestilentie te verwekken. Niet zelden werd het uur der wrake door een vurig luchtverschijnsel, vooral door een komeet, aangekondigd, en wanneer de pest was uitgebroken, dan verweten de leeraars in hunne biddags- of biduurs-leerredenen den toehoorders, dat zij de oorzaak waren dier kastijdingen, dat zij die ramp aan het vaderland, aan de stad bezorgd hadden door hunnen afval van de reine leer der vaderen, door kerkelijke kraakeelen en liefdeloosheid.

Zulks geschiedde o. a. in 1655 en 1656 bij het uitbreken der pest te Leiden.

"Daer een stuiver te verdienen was, zoo sprak men, waren acht of tien handen gereed, de een ondermijnde of onderkroop des anders kalanten, zy slingerden met hun goed en gunden elkander het licht in de oogen niet. De mindere werd van den meerdere zeer verachtelijk bejegend, met versmaadheid aangezien, en als iets vyandelyks geschoud, liegen en bedriegen was dagelijks werk, het lasteren, achterklappen en kwalijk spreken desgelijks. Sommigen, die maar een veer van den mond konden blazen, trachtten gestadig naar staat en

hoogheid in kerk en politie en dat tot geringe ambachtslieden, die naauwelyks van het eene brood aan het andere konden komen, incluis. Deze laatste soort, eenige bediening in de kerk, en dat dikwijls door een geveinsde schynheyligheid, gekregen hebbende, waren ieder te wijs en veeltyds te groots om tegen een fatsoenlijk burger te spreken. Daar en boven snaauwden ze en graauwden ze de arme menschen toe als honden; ja, deze laatdunkende zielen daarby zich wel inbeelden, dat, gelijk ze met den eenen voet in de kerk stonden, dat ze ook alzoo met den anderen voet op het stadhuis dienden te staan. Sommige ministers waren met hetzelfde sop overgoten of niet een haar beter, alzoo zij niet alleen het geestelyk, maar ook het wereldlijk zouden willen regeeren. En zijt verzekerd, zoo er eenig volk in de wereld is, dat nijdig, haatdragend en quastig tegen elkanderen geweest is, zoo zijn het de Calvinisten en Arminianen, die elkanders huizen plunderen en onder den voet haalen, elkander kwetsen en doodschieten.''

Het zou ons niet moeielijk vallen dit fragment door andere, veel hooger gekleurde voorstellingen te laten volgen, doch wij vergenoegen ons met dit, 't geen alleen Leiden betreft; Leiden, dat, wanneer de pest in Nederland woedde, nimmer verschoond bleef, 't geen reeds in den aanvang der 17^e eeuw door de geneesheeren aan "zijne vuile grachten en stinkende uitwasemingen" werd toegeschreven, want de pest had, behalve bovennatuurlijke, ook natuurlijke oorzaken.

Zulks deed men reeds in den zomer van 1601, toen zij, na Italië en Engeland te hebben ontvolkt, ons vaderland bezocht, en wekelijks meer dan 700 menschen te Amsterdam wegnam, zoodat de kerken de dooden niet konden bevatten en men elders een kerkhof moest aanleggen. Ook Leiden bleef niet verschoond. Reeds in 1600 had de regeering, bevreesd, dat zij, wegens de sterke toeneming der bevolking, die meestal behoefte en in bekrompene woningen gehuisd was, zich algemeen mocht verspreiden, den hoogleeraar Heurnius verzocht de noodige maatregelen aan de hand te willen geven, waardoor het gevreesde kwaad mocht worden beteugeld.

Heurnius voldeed hieraan en schreef een boekje over de pest, terwijl Paeuw voorlezingen over deze ziekte voor de studenten hield, doch niet met oogmerk ze te laten drukken. Toen in 1635 de pest op nieuw uitbrak, vroeg H. Florentius, med. dr. te Leiden, van Johannes Paeuw, med. dr. te Alkmaar, het handschrift van zijn vader, dat hij met zijn eigen niet onbelangrijke aantekeningen over de pestziekte uitgaf. Het is mij niet gebleken, dat de pest in 1601 en 1602 groote verwoestingen onder de studenten, die ook meest allen de stad verlaten hadden, heeft aangericht. Zij nam echter in het laatst van 1602 twee hoogleeraren weg: den 28^{en} Augustus de bejaarde Lucas Trelcatius, in den ouderdom van 60, en den 28^{en} October den beroemden Franciscus Junius, in dien van 57 jaren. Vooral was de dood van Junius een zwaar verlies voor de Hoogeschool. In 1624 brak op nieuw de pest te Leiden uit, de collegiën werden een tijdlang gesloten, Heinsius vlood met zijn gezin naar zijn zwager Rutgers te 's Hage, Meursius met het zijne en een duitschen commensaal naar zijn broeder, predikant te Wassenaar, 't geen curatoren zeer ongevallig was en hun op een vierde van hun jaarwedde te staan kwam; vele studenten keerden naar huis, terwijl de vreemden zich in de naburige dorpen verspreidden.

Ook thans eischte de ziekte een offer: de beroemde Thomas Erpenius, hoogleeraar in de Oostersche talen, overleed aan haar den 13^{en} November 1624, in den bloeienden leeftijd van weinig meer dan 40 jaren. Er stierven van Augustus 1624 tot October 1625 te Leiden 9897 menschen.

De lente van 1634 was warm, doch regenachtig; de winter droog en streng en koud tot in Januari 1635. Spoedig volgde een zachte lente en een zeer droge zomer. In de Rijnstreken heerschte een pest-aardige ziekte, die weldra ook Holland bezocht, het eerst te Leiden uitbrak, en van den 14^{en} Juli tot den 29^{en} December 14318 en in 't begin van 1636 nog 6000 menschen wegnam. De collegiën werden wederom gesloten, de meeste hoogleeraren en alle studenten vertrokken; de rechtbanken stonden stil, de handel met Leiden werd in Holland

verboden. Men dreef dus alleen dagelijksche nering. Armoede en elende heerschten niet minder dan de ziekte. Men hoorde den ganschen dag het beijeren der dootsklokken en zag de straten met "begankenissen en rouwdragers bedekt." "Des avonds nam de eene gebuur van den anderen afscheid en zeide men elkaar voor eeuwig vaarwel. Het Caeciliagasthuis kon de kranken niet bevatten; buiten de Morschoort werd een houten pesthuis opgericht, dat in 1655 met een steenen werd verwisseld.

Te vergeefs poogde men de burgers te overtuigen, dat de pest besmettelijk was. De hoogleeraar Adolf Vorstius schreef aan Beverwijk, "dat hij vele exempelen zou kunnen bijbrengen van de gene, die onnoselyck uyt dese oorsaeck omghekomen waren." "Een Leydsch burger", verhaalde hij o. a., "met dit ghevoelen bezeten, siende dat syne vrouw, aen de pest leggende, na haer eynde gingh, gheboodt syn dochterken, dat sy in haers moeders (die sulix in 't minste niet versocht en hadde) kamer soude gaen, om haer voor 't leste noch eens aen te spreken. Sy, door jonckheydt en rechtveerdighe oorsaeck van vreeze beweeght synde, was daer langh teghen, tot dat die ten lesten met gheweldt daerin ghebracht zynde, al schreyende en bevende het pestigh vuur ontving, waer door sy kort na de moeder quam te sterven." "Soo dese luyden (vervolgde de Hoogleeraar) en haar leermeesters van dese harsseloze siekten door de godtsalige leeringe van den vromen, en in alle geleertheit uytmuntende Heydanus, noch niet ghenesen en zyn, zoo dienen se gebracht ter plaetse, daar gheen boomen en bloeyen, om aldaer den wortel van nies-kruyt tweemaal daeghs in te nemen."

Heidanus, die als predikant te Leiden deze pest beleefde, en zo met de pest te Athene, door Thucydides geschilderd, vergeleek, vermeldt, "dat er niet één lid van den magistraat, van den kerkeraad, geen hoogleeraar aan bezweek." In weerwil van alle genomen maatregelen verspreidde zich de ziekte over geheel Holland en naburige gewesten. Te Haarlem stierven in vier maanden 5723, volgens anderen in 27 weken 7000, te Amsterdam in 1625 8177 en in 1636

17502 menschen. Het regende zoogenoemde pestboekjes, waarin, gelijk in de vorige, over de oorzaken, voorbehoedselen of "beschermingsmiddelen" en geneeswijze der pest gehandeld werd; de geleerden deden het in het latijn, sommigen, gelijk Beverwyck, in de volkstaal. De oude strijd tusschen de godgeleerden en doctoren, of de pest al of niet besmettelijk was, en welke voorbehoedsels men moest nemen, en of men de pest kon en mocht ontvlieden, begon ook te Leiden op nieuw.

De meeste geneesheeren waren voor zuivering van lucht, het branden van pektonnen, het schoonmaken van grachten en huizen. Eenigen wilden dat men "kruyt toebakten", anderen dat men een bok in zijn huis nam. *"Un bouc est fort bien en une maison en temps de peste, parce qu'il chasse et dissipe par son forte odeur l'air voisin et ambient,"* schreef o. a. een Leidsch medicus. Het meest algemeen recept luidde dus:

*"Saly, sout, azyn en ruyt
 "Dryven pest ter ligchaam uyt,
 "Weet dat in het gansche lant
 "Niets zoo dierbaar werd geplant,
 "Voor 't bedorven inghewand,
 "Als pest-wortel en alandt."*

Hier verscheen een *Kort bericht van de pest*, daar een *Cort bericht tot voorcominghe ende genezinghe van de pest*. Jacobus Uverius schreef: *De hand Godes, of een Christelick Verhael of Gaeve Godes*, een gedicht, waarin, even als in dat van Pieter van Godewyck, *Remedie voor de peste*, en in het populaire geschrift van A. J. van Rijnvelshorn (*Een christelycke aenspraeck aen alle eenvoudighe Borghers binnen Woerden in dese regeerde pesttyde*) en in andere pamfletten op de pest als een "roede Gods", een "slaande Engel", een "wraakengel", een "straffe van roepende zonde" gewezen werd. Ook te Leiden verschenen er werkjes over de pest, o. a. een herdruk van Beza's *liber de peste*, een *Epistola* van Rivet *ad amicum*, die met andere stukjes door A. P. Ravensteyn, te Delft, in 't Nederduitsch overgezet en uitge-

geven werden. Doch alle deze en zoovele andere geschriftjes hadden wel onvertaald kunnen blijven. Zij toch waren niet bestemd om den armen kranke op te wekken, te vertroosten, te bemoedigen; daarentegen beangstigden zij hem en bevestigden hem in zijn bijgeloof, zijn geloof vooral aan prognosticatiën en voortteekenen. Reeds merkten wij op, dat, wanneer de pest in Holland woedde, Leiden wel het minst verschoond bleef. Dit bleek ook in 1655, toen men te Utrecht slechts 1724, te Dordrecht, Haarlem en Rotterdam ongeveer 1500, te Amsterdam van den 3^{den} Juli tot 25sten December 13287, maar te Leiden van den 3^{den} Juli tot den 20sten November 10289 en in den tijd van een jaar 13088 slachtoffers telde. Ook toen werden er geen hoogleeraren en weinig studenten door de ziekte weggeraapt, en ontbrak het evenmin als vroeger aan geleerde en populaire geschriften over de pest, alle in het latijn geschreven en in het nederduitsch overgebracht, o. a. bij Elzevier te Leiden een bundel onder den titel van *Variorum Tractatus Theologici de peste* en de twee deeltjes van Louis de Beaufort, Parisien, toen med. dr. te Leiden, getiteld: *Traité de la peste*. Onder de overige werkjes, die bij deze gelegenheid het licht zagen, tellen wij de *Pest-weering* van Zas en de beide voorlezingen over de pest door den hoogleeraar Antonius Deusing te Groningen gehouden, hetgeen ook toen en later te Leiden geschiedde, terwijl sommigen ook hunne opmerkingen over de in het pesthuis behandelde zieken aan de studenten mededeelden.

Zulks geschiedde o. a. door den beroemden Le Boe Sylvius, gedurende het regeeren der pest in 1664 en 1667.

De eerste was, volgens het volksgeloof, door een "schrikbarend" luchtverschijnsel aangekondigd. Den 29^{en} April namelijk zag men des avonds, omtrent half zeven uren, "eenige vurige stralen door de lucht vliegen." Volgens den een was het een vuurpijl, volgens den ander een vurige draak. Een derde zag een vlam "uit het midden van de lucht tusschen de sterren uitkomen, die met een straal langs den gesternden hemel vloog." In de steden had men het vuur op de huizen, aan het strand in zee zien vallen.

Dit luchtverschijnsel baarde algemeene ontsteltenis, en niemand twijfelde of het kondigde een zee van jammeren aan, die dan ook in dit jaar over ons vaderland werd uitgestort: oorlog en pest; doch thans werd de besmetting van buiten door een schip uit Algiers aangebracht. De ziekte brak het eerst te Amsterdam uit, waar in dit jaar 24148 inwoners begraven werden. Weldra sloeg zij naar de naburige steden en provinciën over; de keuren van 1655 werden ook te Leiden herdrukt; 's lands Staten, door professoren (onder welke Le Boe Sylvius) en geneeskundigen voorgelicht, maakten bepalingen om haren voortgang te stuiten. De Staten van Zeeland verboden alle schepen, die uit Haarlem, Leiden of Amsterdam kwamen, het inloopen hunner havens. De schepen, die naar Engeland en Frankrijk vertrokken, moesten, tot groot nadeel van den buitenlandschen handel, 30 of 40 dagen quarantaine houden.

Hoeveel slachtoffers de pest te Leiden maakte, vond ik wel niet vermeld, doch ook thans waren er slechts weinige studenten en geen hoogleeraren onder. Zulks was wel het geval in 1669, "een jaar van bittere rouw door de treffelycke verliezen, die de hoogeschool van Godt almachtig moest verduren, een jaar, waerin de hoogeschool zesmaal het rouwgewaad verwisselde en zesmaal eene droeve weduwe werd, en de studenten als wezen." Achtereenvolgende werden F. Schuijl, hoogleeraar in de Geneeskunde, Joh. Coccejus, hoogleeraar in de Godgeleerdheid, Adrianus Beeckerts van Thienen, hoogleeraar in de Rechten, David Stuart, hoogleeraar in de Wijsbegeerte, J. van Horne en P. Marchant, hoogleeraren in de Medicijnen en Rechten, weggerukt. Deze allen waren, de een meer, de andere minder, in hun vak beroemd, en hun verlies gevoelde de Hoogeschool diep, doch geen verlies trof haar dieper dan dat van Coccejus, een der grootste, zoo niet de grootste godgeleerde zijner eeuw, die onschatbare diensten aan de Hervormde kerk heeft bewezen door de godgeleerdheid van de algemeen heerschende schoolsche orthodoxie te verlossen, het recht eener vrije, van godsdienstige stelsels onafhankelijke nitlegkunde te handhaven en te

vens ware vroomheid op te wekken. Zijne leer der verbonden was eene eerste proeve van bijbelsche theologie, hij had al zijne krachten ingespannen, al zijne schatten van wijsheid en geleerdheid besteed, om de godspraken der H. Schrift te verklaren en op te helderen. Ten onrechte heeft men hem den zonderlingen uitlegkundigen regel toegeschreven, dat de bijbelwoorden alles beteekenden wat zij met mogelijkheid beteekenen konden. Dit misbruik sproot voort uit zijne voorliefde voor de typische uitlegging der profetische schriften, en vooral uit het misbruik dat velen zijner volgelingen van die methode maakten. Zoo iemand, heeft Coccejus der Akademie tot roem gestrekt, en zeldzaam mocht een hoogleeraar zulk eene algemeene achting genieten als deze professor primarius, wiens verlies dan ook onherstelbaar geacht werd en in de daad ook was. Zijn ambtgenoot en trouwe medestrijder tegen de verbitterde onderwetsche godgeleerden, Heidanus, sprak den 20sten November 1669, bij het openen zijner lessen, op hem en zijne overige door de pest weggenomen ambtgenooten in het theologisch oratorium een lijkrede uit. Zijn leven, door hemzelven geschreven, is door zijn zoon vervolgd en voor zijne *Opera Omnia* uitgegeven, die herhaalde malen, eindelijk ook te Frankfort in 1707 in 10 deelen, in folio, werden herdrukt, waarbij later nog twee deelen (*Opera Anecdota*) zijn gevoegd. Zijn lijk werd in het midden der H. Pieterskerk begraven, waar de weduwe van zijn zoon, te zijner eere en ter eere van haar man een gedenkteeken heeft doen oprichten, waarop 's mans beeldtenis in wit marmer staat uitgehouwen.

De akademische senaat besloot, een jaar na dit zware verlies, tien koperen penningen te doen slaan, op welker eene zijde Pallas stond met het randschrift: *Memoriae feralis anni CIOIOCLXIX Acad. sex Profess. Ord. Raptis*, aan de andere een Fenix, benevens de woorden: *Vivit morte refecta sua*.

De pest van 1669 gaf aan verschillende geleerden aanleiding tot menig geschrift, en de beroemde Le Boe Sylvius was de eerste, die theses over de pest door zijn studenten liet defendeeren en zelf

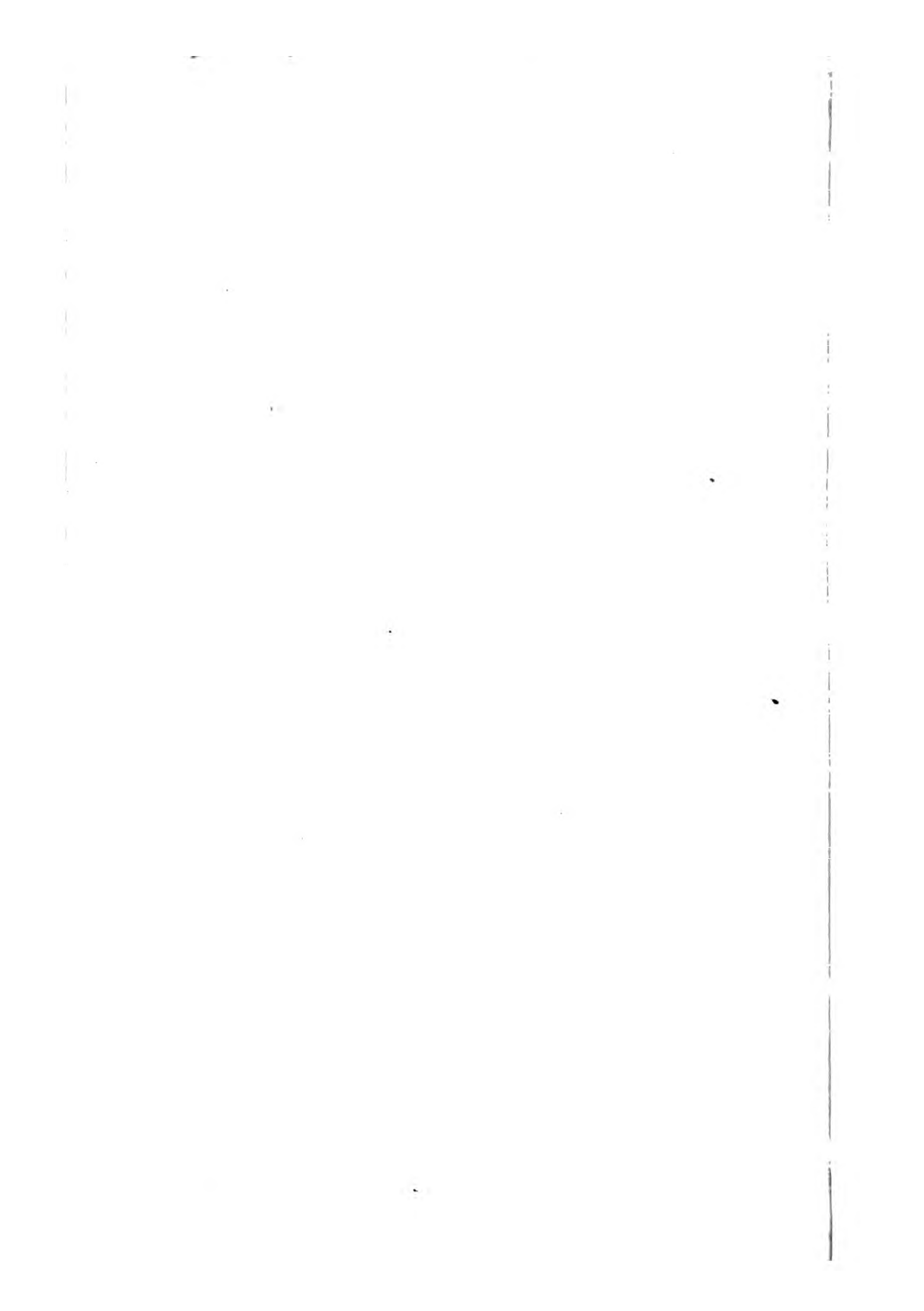
een oratio hield, *de affectus Epidemii 1669 Leidae grassantis causis naturalibus*, — in 1674 te Jena met zijn andere *Dissertationes medici* in het licht verschenen. Hij was een der voornaamste ontleedkundigen van zijn tijd. Gedurende een tijdvak van 14 jaren mocht hij den roem der Leidsche Hoogeschool niet slechts handhaven, maar dezen tot een vroeger ongekenden luister verheffen.

Kort na zijne promotie in 1639 gaf hij reeds anatomische lessen te Leiden, toonde in den akademietuin, in tegenwoordigheid van vele hoogleeraren en studenten, de theorie van den omloop van het bloed door proeven op dieren aan, en nam haar tegen de bedenkingen van Harvey's tegenstanders in bescherming, 't geen te meer opmerking verdiende, omdat de hoogleeraren nog aanhangers der oude leer waren. Onder de beroemde tijdgenooten, die destijds het anatomisch onderwijs van Sylvius hebben bijgewoond, meldt de geschiedenis Thomas Bartholinus, Johannes van Horne en Johannes Walaeus, die, ofschoon hij zelf reeds sinds jaren hoogleeraar in de Geneeskunde aan Leiden's Hoogeschool geweest was, zich niet alleen onder de leerlingen van den jeugdigen privaat-docent schaarde, maar zich ook door dezen van de waarheid van Harvey's ontdekking, waartegen hij vroeger zeer sterk was ingenomen, zoodat hij er zelfs den spot meê had gedreven, liet overtuigen. Waarlijk een sterk en treffend voorbeeld van echte wetenschappelijkheid! Niet te verwonderen, dat, gedurende zijn professoraat, de Hoogeschool een tijdstip beleefde, waarin zij wijd en zijd vermaard was, en, even als later onder Boerhave, als de voornaamste school voor geneeskunde van Europa, en dus toen ook van de geheele wereld, aangezien kon worden.

Toen de hoogleeraar Le Boe Sylvius den 14 November 1672 stierf, was reeds een groot gedeelte van ons vaderland in bezit van Lodewijk XIV, en Leiden, in de nabijheid van het door de Franschen bezette Woerden gelegen, aan het dreigendste gevaar blootgesteld, in hunne handen te vallen. Ook hier werd het gevaar, dat van buiten

OPROER IN 1672.

dreigde, nog door inwendige verdeeldheid en beroering vergroot, en schoon de verwarring en verlegenheid, door de verheffing van Willem III, voor bedaarden en standvastigen heldenmoed plaats maakte, was echter de inwendige rust nog in geen en deele daardoor bevestigd. In dezen hachelijken toestand bood een aanzienlijk gedeelte der studeerende jongelingschap der regeering zijne diensten aan om de stad tegen vreemd geweld te verdedigen en de inwendige rust en veiligheid te handhaven. De regeering aanvaardde het aanbod met dankbaarheid, voorzag de studenten-compagnie van wapenen en van een vaandel van oranje zijde, op de hoeken met vergulde oranje-takken en ter wederzijde, naast 's prins en wapen, met een groot Pallasbeeld beschilderd, een uil aan hare voeten, een schild met den Medusakop, in hare linker een banier met de roode Leidsche sleutels en de spreuk: *Tuta est aegide Pallas*. De studenten zelve kozen zich Christiaan Melder, hoogleeraar in de wiskunde, die, in tegenstelling van velen zijner ambtgenooten die zwaarigheid maakten om aan de opgewekte geestdrift der aan hunne vaderlijke zorg toevertrouwde jongelingschap te voldoen, van oordeel was dat in den hooggeklommen nood des vaderlands alle andere bedenkingen voor de zorg voor zijn behoud moesten wijken, tot hun hopman; den lector der scheikunde, Maas, tot hunnen luitenant, en tot vaandeldrager een uit hun midden, Norrits genaamd. Onder deze aanvoorders trokken zij met hun vaandel en twee trommelslagers, hun mede door den magistraat verstrekt, en met oranje rokken, stijf met goud geborduurd, uitgedost, ten bestemden dage naar den Stads Doel, waar hun door Burgemeesteren de gewone eed, die door 's lands krijgsknechten placht gedaan te worden, werd afgenomen en de bewaring der Witte poort, het daar voor liggend bolwerk en 't naast gelegen rondeel aan den Rijnkant toevertrouwd. Sedert zag men dagelijks een derde gedeelte dezer dappere jongelingen, in 't volle geweer, derwaarts ter wacht optrekken. Hoezeer de wapening van dergelijke weldenkende beminnaars van hun vaderland, ook ter beteugeling van

het oproerige grauw, noodzakelijk was, moge uit de volgende bijzonderheid blijken.

Op zekeren dag schoolden vele gemeene wijven samen, en trokken, met een blauwen schorteldoek aan een bezemstok tot veldteeken, onder het slaan op een biervat in stede van trommel, als Furiën naar het wachthuis der studenten, om te zien of dezen ook als rechtgeaarde Nederlanders 's prinsen wapenschild in hun vaandel voerden. De vaandrig Norrits, bevroedende wat er gaande en wetende dat zijn vaandel daarvan niet voorzien was, trad der razende menigte te gemoet en gaf haar met een buitengewone tegenwoordigheid van geest ten antwoord, dat zij *als welmeenende vaderlanders, niet enkel 's prinsen wapen, maar ook hemzelven, geheel voor het Vaderland gewapend, ja zelfs zijn valkje, waarmede hij gewoon was ter jacht te gaan, in hun vaandel voerden.* Tot bewijs hiervan ontrolde hij het vaandel, waarop de domme hoop de godin Pallas en haar uil geschilderd ziende, een luid gejuich aanhief, lustig danste en in het ronde dronk. De overigheid nogtans vond het sedert geraden, tot wegneming van dergelijke oproeren, 's prinsen wapen in den hoek van het vaandel te doen stellen. Ruim zes maanden achtereen volhardden de studenten in de volvoering van den hun opgedragen dienst, gedurende welken tijd twee hunner aanvoorders, Maas, die liever de boeken dan de wapenen hanteerde, en Norrits, die wegens zijn zucht en bekwaamheid voor den krijgsdienst door den prins tot hopman eener bende soldaten bevorderd werd, door Andries Rivet als luitenant en Coenraad Ruysch, later Burgemeester van Leiden, als vaandeldrager vervangen werden.

Gelukkig werd de moed dezer dapperen, die anders gewis met hunne stadgenooten het voorbeeld hunner vaderen in de afwering van den vijand loffelijk zouden hebben nagevolgd, door geen aanval der nabijgelegen Franschen op het in den winter en het najaar van 1673 merkkelijk versterkte Leiden op de proef gesteld. Hunne edelmoedigheid nogtans en de gewigtige dienst tot handhaving der rust

door hen aan de stad bewezen, bewogen den Magistraat om de leden der studenten-compagnie tegen den 11 October 1673, bij openbare bekendmaking, ter Hoogeschool in het Auditorium Theologicum te noodigen, waar de Secretaris der stad, Johan van Groenendijk, als Latijnsch dichter met lof bekend, eene geleerde en in dicht gestelde Latijnsche aanspraak deed, waarin hij, na den vorigen nood des vaderlands vermeld en de betoonde krijgsdeugd der in de wapenen gekomen akademische jongelingschap zeer hoog geprezen te hebben, hen uit naam der tegenwoordig zijnde burgemeesters bedankte en verklaarde, dat zij erkenden de rust hunner stad, en dus eenigermate het behoud van het land, aan hunne waakzaamheid verschuldigd te zijn, en uit dien hoofde, ter dankbare gedachtenis van zulk een kloekmoedig gedrag, hadden goedgevonden, ieder hunner met een zilveren gedenkpenning te vereeren. Deze penning vertoonde aan de eene zijde Pallas, het zinnebeeld der Hoogeschool, aan het neerslachtige Leiden, als een zittende vrouw op het stads wapenschild leunende, hare opgerichte studenten-bende, die in het verschiet gezien wordt, aanbiedende. Op het voetstuk dier zijde, dat ledig was gelaten, werd de naam gesneden van den persoon aan wien de penning was uitgereikt. Het randschrift luidde: *sempiterno honori studiosi militis* (tot een eeuwigdurend eereteeken van den krijgsdienst doenden student). Op de andere zijde las men, onder het jaar 1672, en boven de in het verschiet verbeelde stad Leiden:

"Graecia devictam jactet per Pallada Trojam

"Immensae strueret cum modo molis equum.

"Diva Minerva suis Leidam conservat alumniis.

"I nunc, et dubita quis magis aequa fuit.

d. i.:

"Roem' vrij de Griek, dat Pallas Troje hem holp dwingen,

"Nadat eerst door haar list een houten paard verrees;

“Minerf hoedt Leidens vest door hare voedsterlingen.

“Wie twijfelt nog, wien zij de meeste gunst bewees?

Nadat aan ieder student zulk een penning geschonken was, voer de Secretaris voort met zijne aanspraak en gaf, na die geëindigd te hebben, aan ieder ook een afdruk er van, waarachter, op bevel van Burgemeesteren, door hem onder elken naam dit getuigenschrift geschreven stond:

“Quamvis demeritos sibi gloria reddat honores

“Et virtus merces sit pretiosa sui;

“Ingratum tamen esse nequit mandante Senatu,

“Subscribi meritis, vir generose, tuis.

d. i.:

“Ofschoon de roem zich zelv' de passende eer moog schenken,

“De deugd in zich bezitt' haar overdierbaar loon,

“'t Kan echter, eedle man, wis uw gevoel niet krenken,

“Dat het bevel des Raads dus uw verdiensten kroon.

Op een dezer penningen en onder een dezer getuigenissen stond de naam van Cornelis Mina. Hij was de zoon van Meinardus Mina, laatst predikant te Bergen bij Alkmaar, in 1655 te Schellinkhout geboren. Zijne moeder zette zich, na het overlijden van haren echtgenoot, om de studie haars zoons, te Leiden neder, waar hij den 27sten Mei 1665, op twaalfjarigen ouderdom, als leerling in de derde klasse der Latijnsche school, in het album, onder het rectoraat van Jacobus Golius, werd ingeschreven. Reeds had hij als Latijnsch dichter naam gemaakt, toen hij vrijwillig onder de compagnie van kapitein Karel Heidanus, welke met die onder aanvoering van Pieter de Tombe door de Leidsche magistraat was opgericht en naar Woerden gezonden, dienst nam. Na in verschillende rencontres proeven van buitengewone dapperheid gegeven te hebben, sneuvelde hij in een

hevig gevecht tusschen de Leidenaars onder Karel Crucius (toen luitenant van Heidanus en later burgemeester van Leiden) en de Franschen. Zijn lijk werd naar Leiden gevoerd en tusschen 12 en 18 September plechtig ter aarde besteld door zijne in rouw gehulde akademiebroeders, die bij die gelegenheid een begrafenispenning ontvingen, terwijl een zanger dier dagen hem een gedicht wijdde met den titel: *Op het ontijdig sneuvelen van den kloekmoedigen en welbewetenschappen jongeling Cornelis Mina*. Elf jaren na zijn dood werd penning en getuigenschrift vermoedelijk aan een zijner nabestaanden overhandigd, gelijk in het jaar 1831, bij de terugkomst van het jager-corps der Leidsche Hoogeschool, aan de betrekkingen van den gesneuvelden jager Beeckman en de gewonde, later overledene jagers Huët en Schultz van Haegen.

Opmerking verdient het, dat noch in het gedicht van Groenendijk, noch in de oratie door mr. Carel Crucius, dezelfden onder wier bevelen Mina stond toen hij sneuvelde, bij gelegenheid van het honderdjarig jubilé der verlossing van Leiden — “ten aanzien van vele aanzienlijke luiden met zulk een cierlykheid en zeggingskracht uitgesproken, dat de tranen den 80jarigen Abraham Heidanus uit de oogen berstten, uitroepende: Karel, gij hebt mijne ingewanden getroffen,” — noch in de akademische redevoering door Heidanus, in dat jaar gehouden, van dezen jeugdigen held gesproken werd. Alleen beschreef hij “de geestdrift en kloekmoedigheid der studenten, die wel niet tegen den vijand gestreden, doch in zeer moeielijke en bange tijden de stad voor oproer en plundering van het toen onrustig gemeen beschermd hadden, en dat, indien de tijdsomstandigheden dit gevorderd hadden, zij hun leven voor het vaderland zouden hebben opgeofferd.”

Door welk eene vaderlandsliefde de akademische jongelingschap toen bezielde werd, getuigt de *oratio de virtute Batavica. Allocutio ad milites Batavos*, door den student Johannes van Stiphout reeds in Mei 1672 gehouden. Ook werd hun heldenmoed herdacht in de plech-

tige redevoering, waarmede de hoogleeraar Syen in 1675, als rector magnificus aftredende, het tweede halve-eeuwfeest der Leidsche Hoogeschool vierde.

Het eerste was niet den 8^{en} Februari 1625, maar 1624 door Petrus Cunaeus, die met Scaliger van oordeel was dat dit het denkjaar was, met een plechtige redevoering ingewijd en met een deftigen maaltijd besloten. Toen had er echter geen Oranjetelg aan de feestviering deelgenomen, maar in 1675 zou Willem III, nog kort te voren haar kweekeling, op uitnoodiging van curatoren, de plechtigheid bijwonen.

Vier dagen te voren hadden deken en hoofdman der schutterij, in overleg met curatoren en burgemeesteren, besloten, dat de schutters zich met het "lumieren van den dag present zouden houden om met den eersten trommelslag te compareren voor der vendrigs deur." De oudste compagnie zou geplaatst worden tusschen de Hoogwoertspoort en zoo vervolgens tot aan het stadhuis, en de andere compagnie op de achterste koets door de gerangeerde schutters-leden volgen, terwijl aan beide zijden der koets van Zijne Hoogheid twee kwartiermeesters van elke compagnie met hellebaarden loopen en alle kwartiermeesters hellebaarden voeren zouden, maar dat het de schutters zonder verlof hunner kapiteins niet geoorloofd zou zijn te schieten."

Op den bepaalden dag kwam Zijne Hoogheid des morgens te acht uren van Zuilenstein te Leiden aan, en werd, zoodra hij uit zijn jacht trad, door den heer van Maasdam, uit naam van curatoren, verwelkomd en door den president burgemeester van der Meer naar de met 6 paarden bespannen koets van den heer van Maasdam geleid, en reed, door 14 koetsen met twee paarden gevolgd, naar het stadhuis, waar de geheele magistraat hem opwachtte, en de opperschout van Gool hem harangueerde. Een uur later geleidde hem de gansche regeering naar de Akademie, waar alle professoren vergaderd waren, en hem naar het auditorium brachten, "waar hij onder een versierden hemel met groen loofwerk" ging zitten, eerst het

muziek, vervolgens de oratie en eindelijk wederom het muziek hoorde.” Na de plechtigheid reed de prins naar den Doel, waar hij treffelijk werd onthaald. Nog dienzelfden dag vertrok hij naar 's Hage en van daar naar Zuilenstein terug. Groote vreugde heerschte in de stad, “die, prachtig voor dit feest uitgedoscht, haar verblijdde het aangezicht van den vorst te mogen aanschouwen, wiens vaderen de grondslagen hadden gelegd van het feest, dat hij, na zoo groote oorlogskansen, in vreugde als overwinnaar mocht vieren.”

HOOFDSTUK XII.

BEROEMDE HOOGLEERAREN IN HET LAATST DER 17^e EN IN HET
BEGIN DER 18^e EEUW.

Men verhaalt, dat toen Grotius eens een der auditoriën der Leid-
sche Hoogeschool intrad, terwijl de hoogleeraar las, deze zijn voor-
lezing staakte, en het niet waagde ze in zijne tegenwoordigheid te
vervolgen, en dat Niebuhr zoude betuigd hebben nimmer van meer
eerbied doordrongen te zijn geweest dan in de Senaatszaal onzer Aka-
demie. Zulke mannen bezat Nederland in de verloopen eeuwen; niet
één, wiens hoofd niet met lauweren was omkranst; velen, wier namen
door geheel het beschaafd Europa met eerbied werden genoemd. En
wie, die de Senaatszaal betreedt en zijn oogen laat wijden over die
lange rij van achtbare mannen, wier afbeeldsels hare wanden bedek-
ken, wordt niet door hetzelfde gevoel als de beroemde Duitscher aan-
gegrepen en is niet trotsch "op 't oude vaderland, dat zulke geesten
baarde."

Slaan wij het oog op hen, die in het laatst der 17^e en den aan-
vang der 18^e eeuw voor wetenschappen en letteren leefden en de
jongelingschap de schatten hunner kennis mededeelden, dan ontmoet

ten wij het eerst de beeltenissen van Frederik Spanheim en Christophorus Wittichius; Spanheim, die "gulde mond", die, na het hoogleeraarsambt te Heidelberg bekleed te hebben, 31 jaren als gewoon hoogleeraar en professor primarius een sieraad onzer Hoogeschool was; Wittichius, even als Spanheim, een vreemdeling. Was deze te Genève geboren, hij zag te Brieg (in Neder-Silezië) het levenslicht. Te Groningen voor de godgeleerdheid opgeleid, had hij eerst te Herborn, Duisburg en Nijmegen onderwezen, vóór hij het hoogleeraarsambt te Leiden aanvaardde. Hij was een vurig Cartesiaan, 't geen hem groote onaangenaamheden berokkende en hem in menigen strijd wikkeld. Of schoon zelfs van Spinozisme verdacht, sprak hij echter steeds voor een aanzienlijk gehoor van in- en uitheemsche studenten.

Ook zijn ambtgenoot Stephanus le Moyne was een vreemdeling, in 1624 te Caen (in Frankrijk) geboren. Toen hem het hoogleeraarsambt te Leiden werd aangeboden, aarzelde hij het te aanvaarden, wjl het gerucht tot hem was gekomen, dat het Cartesianisme aldaar in aanzien was. Curatoren haastten zich hem van het tegendeel te verzekeren, en hij kwam.

Spanheim overleefde beiden en vele andere ambtgenooten. Vier jaren na zijn dood (1705) volgde hem zijn lijkredenaar, Jacobus Trigland, kleinzoon van zijn naamgenoot en voorganger, naar het graf. Even als le Moyne was hij meer als beoefenaar der Hebreeuwsche taal en oudheidkunde dan als godgeleerde bekend. Zijn tijdgenooten noemden hem een "*philologus literatissimus*". Hun verlies zou de Akademie dieper wonden hebben geslagen, zoo zij sedert 1689 niet Johannes à Marck en sedert 1698 Hermannus Witsius had bezeten.

A Marck, in 1656 te Sneek geboren, telde nog geen 21 jaren, toen de Friesche Hoogeschool hem als hoogleeraar ontving. Vervolgens mochten Groningen en Leiden hem een leerstoel in de godgeleerdheid aanbieden. Te Groningen stond hij in zulk een hooge achting, dat curatoren hem tot professor primarius benoemden, 't geen aanleiding tot hevige oneenigheden gaf tusschen hem en zijn ambtgenoot Braun.

Hij was echter niet strijdlustig, tenzij tegen de Socinianen. Te Leiden genoot hij vrede en bewaarde hij vrede. Zijn spreuk was: "Wees voorzichtig als de slangen en oprecht als de duiven." Had hij die spreuk in vroeger jaren maar meer behartigd!

Zijn grootste vermaardheid had hij te danken aan zijn "*Compendium Theologiae Christianae*", dat, schoon 809 kwarto bladzijden bevattende, echter herhaalde malen herdrukt werd. Nog grooteren roem verwierf hij door zijn *Medulla*, in 1742 voor de zesde maal uitgegeven en bijna een eeuw het handboek bij de Theologische voordrachten, terwijl de overzetting (*Merck der Godgeleerdheid*) in handen van schier elken leek was.

Hoe beroemd hij ook mocht geweest zijn, nog grooter naam bezat Witsius in de vaderlandsche kerk; ja, men rangschikt hem onder de beroemdste godgeleerden, die Nederland heeft voortgebracht. In 1636 te Enkhuizen geboren, was hij reeds in prillen leeftijd aan de Utrechtsche Hoogeschool tot den predikdienst opgeleid. Hier legde hij zich vooral op de Oostersche talen toe en op 18jarigen leeftijd (1654) sprak hij openlijk eene in de Hebreeuwsche taal gestelde rede uit. Na met grooten roem het hoogleeraarsambt te Franeker en Utrecht bekleed te hebben, verwierf hij die niet minder in de betrekking als regent van het Staten-collegie te Leiden. Hij was juist de man, dien onze Hoogeschool, toen nog het tooneel van twist en tweedracht, behoefde. Hij toch was een middenman en stond tusschen Voetius en Coccejus. Wel ademt zijn nog niet vergeten, in zijn jeugd geschreven werk ("*Twist des Heeren met zijne wijngaard*", 1666) niet overal den geest van liefde, zachtmoedigheid en toegevendheid omtrent andersdenkenden; maar gevorderde jaren, kundigheden en ondervinding deden hem eerst tot zijn zinspreuk nemen: *in necessariis unitas, in non necessariis libertas, prudentia et amor in omnibus*. Overigens was hij een door en door geleerd man, die aan de Godgeleerden van zijnen en lateren tijd een schoon voorbeeld gaf om op bevallige wijze Latijn te schrijven. Ook bracht hij er veel toe bij om de onstuimige

gemoederen der theologanten tot bedaren te brengen. Slechts tien jaren mocht Leiden hem bezitten. "Zijn sterfdag (10 Oct. 1708) was voor haar een dag van diepe droefheid en rouw." — Sedert 1702 stond een man aan zijn zijde, die geen Voetiaan, gelijk Le Moyne, geen halve Voetiaan als hij, maar een volbloed Cartesiaansch-Coccejaan was, een man, "die in geleerdheid en tal van schriften al zijn tijdgenooten heeft overtroffen", Salomon van Til. Van Dordrecht, waar hij predikant en hoogleeraar was, "werd hij te Leiden beroepen, en weldra stroomde men uit alle oorden naar zijne gehoorzaal, om aan de voeten van dien grooten Gamaliel te zitten en de gulde woorden van zijne lippen op te vangen." Geen wonder, "hij had eene hooge mate van scherpzinnigheid, niet minder van vaardigheid en snelheid, dan snedigheid van oordeel", en nauwelijks was er een vak van wetenschap waarin hij niet uitblonk. Jammer dat zoovele gaven door gierigheid ontsierd werden, waarvan Uffenbach, die hem te Leiden bezocht, een voorbeeld mededeelt. Slechts elf jaren (1702—1713) mocht onze hoogeschool hem bezitten. — Op hem volgde een man, die minder door zijn groote geleerdheid dan door zijne uitstekende deugden der Akademie tot luister heeft gestrekt, Franciscus Fabricius. Sedert 1705 bezette hij de ledige plaats van Trigland, na in Leiden zelf 9 jaren den Evangeliedienst te hebben waargenomen; 33 jaren mocht hij der Hoogeschool tot nut zijn. Zijne verdiensten lagen op het gebied der praktische Theologie, en ofschoon hij zelf geen orator moge geweest zijn, ijverde hij toch voor de bevordering der kanselwelsprekendheid. Maar zoo als wij reeds meldden, niet zoozeer om zijne geleerdheid, als om zijn deugden droeg hij aller achting weg. Wel noemde men hem niet, gelijk van Til, *omnium eruditorum eruditissimus*", maar *vader Fabricius*. Zijn wensch was steeds "een sterfbed te mogen hebben als dat van Rivetus en Witsius, een sterfbed als dat, wat eenmaal het God verheerlijkend slot was geweest van zijnen leermeester Wolzogen; een laatste ure gelijk hij ze had bijgewoond aan het leger van Spanheim, gelijk dat van Hugo

Grotius," en God verhoorde zijn wensch. Hij stierf den 24 December 1737, na het uitspreken dezer woorden, door Van den Honert, die bij zijn sterven tegenwoordig was, opgeteekend:

"Ik sterve in dat geloove dat ik altijd gepredikt heb. Ik verzoeke u, zoo ik iets op u vermag, en gebiede het u, dat gij dat aan allen zegt, die iets van mij begeeren te weten. Ik hebbe in dit jaar de synode niet kunnen bijwonen, maar zeg mijne broederen, dat ik henen ga naar de hemelsche synode en dat ik hen daar afwachte."

Johannes Wesselius, geboortig van Emden, was predikant en hoogleeraar te Rotterdam, toen hij, vooruitgegaan door den roem zijner geleerdheid, in 1712 zijn hoogleeraarsambt te Leiden aanvaardde met eene rede *de titulo crucis Christi*; een zonderlinge keus, die echter door de opmerking, dat hij ze juist in den tijd, dat het lijden aan de gemeente verkondigd werd, uitsprak, gerechtvaardigd wordt. Later volgde hij Fabricius als hoogleeraar in de gewijde welsprekendheid op. Hij was, volgens getuigenis van zijne tijdgenooten, een *theologus eruditissimus, sagacissimus, eloquens*. Zijne uitgegeven geschriften bevestigden de beide eerste titels. Zijn kracht bestond in de dogmatiek en polemie. Zijn roem werd verre overschaduwde door die der beide Van den Honerts, even uitstekend door afkomst als geleerdheid; beiden "vorsten in de school van Jezus' heilgezanten". De vader, Taco Hajo, "de vader der echte Leidsche Coccejanen", was een leerling van Wittichius, Le Moyne, Spanheim en van Til, en lang voor hij het predikambt te Amsterdam aanvaardde (1698) als een uitstekend godgeleerde bekend en als evangelieprediker in hoog aanzien. Hij was 48 jaren oud toen hij (1714) den kathedr bekrom, dien hij 26 jaren mocht bezetten, en was onder de eersten, zoo al niet de eerste, die in zijne lessen over de Homilitiek de Evangeliepredikers tegen het veronachtzamen der moedertaal waarschuwde. De zoon, Johannes, die van 1734—1758 het hoogleeraarsambt in de welsprekendheid en kerkelijke geschiedenis bekleedde, was, schoon minder vermaard dan zijn vader,

echter een "uitstekend geleerde, welsprekend leeraar, de roem van Leiden in zijne dagen."

Wanneer wij de lange rij der beeltenissen van die hoogleeraren, welke in dit tijdperk door hun onderwijs in de rechtsgeleerdheid den roem en bloei der Hoogeschool bevorderden, beschouwen, dan rust ons oog het langst op die van Böckelmann, Voet, Matthaeus, Noodt, Schultingh en van de Vitriariussen, die elk een lofrede verdienen, maar door ons slechts met een enkel woord kunnen vermeld worden. Jan Frederik Böckelmann, in 1632 te Steinfurt geboren, was hoogleeraar in het Burgerlijk Recht te Heidelberg en Hofraad van den keurvorst van de Paltz, toen hij in 1670 tot hoogleeraar in hetzelfde vak, en in hetzelfde jaar in het Staats- en Volkenrecht te Leiden werd benoemd. Door hem onderging het onderwijs in het Romeinsche recht eene aanmerkelijke verandering. Hij toch was de eerste die daarbij het gebruik van een compendium, gelijk zulks in Duitschland geschiedde, invoerde, terwijl men te voren over den tekst zelf der Instituten voorlezingen placht te houden. Hij overleed in 1681; te zijner gedachtenis werd er een gedenkpenning geslagen. Nog vermaarder was Johannes, de kleinzoon van Gisbertus, de zoon van Paulus Voet, hoogleeraren, de een in de Godgeleerdheid, de andere in de Rechten te Utrecht. In 1647 geboren, werd hij in 1680, na te Herborn en te Utrecht het Recht onderwezen te hebben, te Leiden beroepen. Te vergeefs trachtte men hem te Utrecht te behouden, zelfs bood men hem in 1686 den titel van primarius et Juris Publici professor met een jaarlijksch inkomen van f 2000 aan; hij wilde Leiden niet verlaten, waar hij, met verhooging zijner jaarwedde, tevens tot hoogleeraar in de praktijk van het Recht benoemd werd. Hij was de eerste, die aan het onderwijs van het Romeinsche ook dat van het Hedendaagsch Recht paarde, waarbij hij het beroemde werk van Grotius, *Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid*, tot grondslag legde. Hij bleef tot 1713 een der schoonste sieraden van de Hoogeschool. Zijne verklaring van de Pandecten verwierf hem een

onsterfelijken naam bij Nederlandsche en uitheemsche advokaten en in de pleitzalen, ofschoon er, volgens een Aristarch der vorige eeuw, niet veel in te vinden is, dat niet door anderen reeds vóór hem gezegd was. Aan Voet sluit zich Antonius Matthaeus, lid van een geslacht, dat zooveel beroemde rechtsgeleerden aan het vaderland heeft geschonken, en die het eerste voorbeeld aan anderen gegeven heeft, om door de uitgave van een aantal oude charters en dergelijke stukken een nieuw licht aan de vaderlandsche geschiedenis bij te zetten.

Beroemder nog dan deze waren Gerard Noodt en Antonius Schultingh, de eerste stichters der Cujaciaansche school in ons Gemeenebest. Noodt, te Nijmegen geboren, bekleedde, vóór hij in 1686 te Leiden bēroepen werd, het hoogleeraarsambt te Nijmegen, Franeker en Utrecht. Groot was de schare, die uit alle deelen van Europa naar Leiden stroomde om hem te hooren, wiens naam door geheel Europa als die van een der uitstekendste rechtsgeleerden zijner eeuw weerklonk; die Heinsius, Burman, Struvius, Saxe, Barbeyrac, tot lofredenaars had; dien zij het *magnum decus et ornamentum Academiae Lugdunensis* noemden, nopens wien Graevius schreef: "*vir est egregius, qui solus inter juris antistites apud nos literarum nostrarum non est rudis, eruditionem ornat morum et ingenii elegantia*", en wiens werken in Duitschland en Engeland herdrukt en in de talen dier landen overgebracht werden.

Hij deelde zijn wereldroem met zijn stadgenoot Antonius Schultingh. Omtrent twintig jaren (1713—1734) mocht zich de Leidsche Hoogeschool op het bezit van dien "*Jurisconsultus perfectissimus, lux Jurisprudentiae*" beroemen. Hoe groote achting hij genoot, getuigen zijne tijdgenooten en de lofredenen van Vitriarius, Rückert, Bijnkershoek, Saxe en Smalenburg, en talloze gedichten ter zijner eere; en in welk aanzien zijne schriften stonden en nog heden staan, blijkt daaruit, dat Uhlius te Halle (1770—1774) zijne *Commentationes Academicæ* in het licht gaf, en dat in 1778 curatoren der Leidsche Hoogeschool zijne *Notæ ad Digesta seu Pandectas* voor f 2000 van de erven van den hoogleeraar Rucker gekocht en door den hoogleeraar Smalenburg

tusschen 1804—1820, met zijn eigen aantekeningen er bij, in 7 8° deelen uitgegeven werden.

Het waren vooral zijn ambtgenooten Philippus Reinhardus en Johannes Jacobus Vitriarius, de een te Oppenheim, in de Neder-Paltz, de andere te Genève geboren, die beide, de een van 1682—1720, de ander van 1719—1745, in het duitse staatsrecht, het openbare en bijzondere rechtsonderwijs gaven, die door den roem van hunnen naam vele aanzienlijke Duitschers naar Leiden lokten en zoo de leermeesters werden van veel uitstekende rechtsgeleerden, die den luister van hun vaderland in de pleitzaal en de geleerde wereld vermeerderden.

Wel mocht een dichter dier dagen uitroepen:

*Uw roem, Bataafsch Atheen, verheft zich boven wolken,
Gij zijt een zegen voor Europa's verste volken,
Brult vrij op 't geen gij waart en zijt geweest voor dezen,
Waar Leiden wordt genoemd, wordt haar Atheen geprezen,
Als 't licht van 't wereldrond.*

Het was niet alleen de dertigjarige oorlog, die Duitschland en Bohemen aan de vreeselijkste rampen ten prooi gaf en ontvolkte, welke zoovele Duitschers bewoog hunne studiën, vooral in de geneeskunde, te Leiden te volbrengen, maar ook de vrijgevigheid harer akademische instellingen, de onbekrompen zienswijze van haren senaat, en vooral de roem harer leeraars. Dit blijkt uit de groote schare, die zich ook na den vrede van 1648 derwaarts begaf. Wij herhalen het: de roem harer leeraars; want waar was eene akademie, die zich op zulke mannen kon verheffen als de onze, "*waarin zich Montpellier en Padua vereenden.*" Waren het slechts Nederlanders geweest, die hunnen lof hadden uitgebazuind, wij zouden aarzelen dien te herhalen; maar het waren de Bartholinussen, Portals, van Swietens, Hallers, Sprengelsen en zoo vele anderen, die het getuigenis aflegden, dat Leiden in de 17^e en 18^e eeuw "*eene schole van Aesculapius en Galenus, de voedster van Hippocratessen*" was. En hoe velen hebben van de lippen

dier mannen of uit hunne talrijke, in hun land herdrukte, in hunne moedertaal vertolkte werken, die kennis vergaderd, welke hun in staat stelde in hun vaderland scholen te stichten, die nog het licht verspreiden, dat eenmaal te Leiden werd ontstoken! Stelde men er in Engeland nog in onze dagen geen eer in bij zijn naam te kunnen voegen: "van de Leidsche studie!"? De namen van al de coryphaeën te noemen, wier beeltenissen de senaatzaal of hunne werken versieren, laat ons bestek niet toe. Vraagt gij naar mannen, wier namen in geen werk over de botanie vergeten zullen worden, wij wijzen u op Arnold Syen, door Haller "*vir splendidus et magnus rei herbariae amator*" genoemd, 't geen door het door hem bewerkte eerste deel van den *Hortus Malabaricus* wordt bevestigd; Pieter Hotton, een man van een zeer scherp oordeel en groote, bijna voorbeeldelooze kruidkundige kennis; vooral op Paulus Hermann van Halle, die een groot deel zijns levens aan natuurstudie besteedde; een rijken schat van ervaringen niet alleen in verschillende landen van Europa, maar ook in andere werelddeelen verzamelde, gedurende de 15 jaren dat hij de genees- en heelkunde onderwees zijn roem bevestigde van een der grootste natuurkundigen zijner eeuw te zijn. Wilt gij beroemde scheikundigen zien, wij wijzen u naar de beeltenissen van Carel Dematius, de eerste hoogleeraar in de Scheikunde te Leiden (1669), en van Jacobus Le Mort, die over de tegenkantingen der medische faculteit en den laster zijner ambtgenooten zegepraalde en waardig was Boerhaave tot opvolger te hebben. Verlangt gij de beeltenissen van mannen, die in de praktische genees-, heel- en ontleedkunde een onsterfelijken roem hebben verworven, te aanschouwen, hier is die van Lucas Schacht, die 6 jaren (1670—1676) de praktische geneeskunde onderwees, een man, dien Albinus, een zijner meest beroemde leerlingen, even voortreffelijk als mensch, geleerde en docent noemde, van wien Boerhaave getuigde, "dat hij in de kunst het hoogste toppunt bereikte"; — daar die van Pitcairne, een Schot, van wien, schoon hij de curatoren met ondank bejegende, toch niet kan ontkend worden, dat hij geen alledaagsch man en geleerde

was, die zich door groote zelfstandigheid kenmerkte: slechts een jaar (1692—1693) mocht Leiden hem bezitten; — ginds die van Cornelis Drelincourt, volgens Boerhaave “even uitstekend ontleedkundige als practisch geneesheer”, consulteerend lijfarts van Willem III en zijne echtgenoot Maria; — die van Antonius Nuck, wien, als student, door den Senaat met algemeene stemmen de onderscheiding der promotie met de kap werd aangeboden, wiens geschriften en mondelinge voordracht een tal van vreemdelingen uit de verste oorden naar Leiden lokten, “die in de heilkunde zijn weêrga niet had en een bijzonder talent in de uitvinding en verbetering van heilkundige werktuigen bezat, zoodat men geen werk zag over het armamentorium chirurgicum, zonder zijn naam te ontmoeten;” — die van Goverd Bidloo, superintendent-generaal van alle doctoren, apothecars en chirurgijns van alle Nederlandsche en Engelsche hospitalen en ziekenhuizen, wereldberoemd als ontleedkundige en heelmeeester, lijfarts van koning Willem III, bij wiens sterfen hij tegenwoordig was.

— — — — *Gedenkt der vaadren moed,*
“Als 't gold hun vrijheid spaarden zij geen bloed,
“Als 't gold hun roem, dan gaven zij tresoren
“Ten beste” — — — — —

zong een vaderlandsch dichter, en een staatsman getuigde, dat het beroep van een uitstekend geleerde door hen als een staatszaak behandeld werd en dat zij niet rustten voor het kleinood in hun macht was, en beriep zich op Scaliger en Albinus, Bernhard Albinus, te Dessau geboren, een kweekeling onzer Hoogeschool, die hem, toen hij hoogleeraar te Frankfort aan den Oder, lijfarts en geheimraad van den grooten keurvorst en koning Frederik I, en door beiden met eer en weldaden overloden was, wenschte te bezitten. Er werden tusschen onzen gezant, den graaf van Wassenaer, en den koning over hem, als “over een zaak van State”, onderhandelingen aangeknoopt, en noode, doch met een vorstelijk uitgeleide, liet deze hem, dien hij vroeger aan Groningen

geweigerd had, vertrekken. Twaalf jaren later was Leiden in gevaar hem te verliezen, daar koning Frederik II hem terugriep, doch curatoren wisten hem aan Leiden te boeien, waar hij den 7^{den} September 1720 ontsliep, niet alleen den roem nalatende van een sieraad der Hoogeschool geweest te zijn, maar tevens de vriend van Boerhaave, die geen woorden genoeg kan vinden om het edel en uitstekend karakter van Albinus en zijnen nog beroemder zoon eenigermate naar verdiensten te doen kennen. — *Met de Albinussen begon eerst de gulde eeuw die de geneeskunst te Leiden beleefde. Hij was de eerste schakel van een gouden keten. Het aardrijk had grenzen, de roem der Albinussen geene grenzen. Vele zonnen, die aan den hemel der Leidsche Universiteit gloeiden, en hare stralen verspreidden, zijn ondergegaan, maar drie waren nimmer ondergegaan en zullen immer schijnen, de beide Albinussen en Boerhaave. Wat de Ruiter en Tromp voor de eer van 't vaderland deden, deden Boerhaave en de Albinussen voor de eer van Vaderland en Hoogeschool. Hunne namen zijn hunne lofspraken.* Wat zullen wij bij zulke getuigenissen voegen? Men weet dat Boerhaave eerst voor de godgeleerdheid aan het Statencollegie werd opgeleid, doch, valschelijk van Spinozisterij beschuldigd, zich als med. doctor te Leiden vestigde, eerst als openbaar voorlezer in de geneeskunde, later als gewoon hoogleeraar in de geneeskunde en botanie; dat hij een reeks van jaren het schoonste sieraad der Hoogeschool was, zich niet alleen door zijne uitstekende talenten, maar ook door menschenkennis en levenswijsheid boven alle zijne ambtgenooten onderscheidde. Alle zijn leerlingen, — en wie vormde er meer en beroemder dan hij? — werden zijn lofredenaars. Geleerden vergeleken hem met Socrates en noemden hem den Leidschen Hippocrates. En wat zijn tijdgenooten van hem getuigden, werd door een Linnaeus, Haller, Sprenger, Suringar, Kesteloot, Bogaard bevestigd, en is door zijn standbeeld vereeuwigd.

“Er zijn tijdvakken,” merkte een geleerde op, “die zich inzonderheid onderscheiden door de groote mannen, die in speciale vakken van kunst en wetenschap uitmunten”, en hij beriep zich op die

van Augustus, Lodewijk XIV en Frederik Hendrik. Hij had zulks ook op dat van Boerhaave kunnen doen. Nimmer toch was er zulk eene vereeniging van uitstekende mannen in de genees- heel- en natuurkunde, als in zijn tijd te Leiden. Zijne school was toen de beroemdste in Europa, geen hoogleeraar vormde zulke leerlingen, en onder deze een van Swieten en Albinus.

Bernhard Siegfried Albinus was de zoon van den beroemden Bernhard. "Geen hoogleeraar, met uitzondering van Boerhaave en Gaubius, viel, na Sylvius, zulk een Europesche roem ten deel als een hem," van wien Suringar getuigde: *veel van hetgeen door Albinus gewrocht werd, mag nog heden voor onovertroffen worden gehouden* (men denke slechts aan zijne *Tabulae sceleti et musculorum corporis humani*) *en door geen latere wetenschap of kunst verdrongen, terwijl de geschriften van Boerhaave en Gaubius, hoe voortreffelijk ook tijdens hare verschijning, door de latere op geneeskundig gebied gemaakte vorderingen, het grootste deel hunner wetenschappelijke waarde verloren hebben.* In 1721 volgde hij op 24jarigen leeftijd den voortreffelijken Rau als hoogleeraar der ontleed- en heelkunde op, en bijna 50 jaren bekleedde hij dit ambt met toenemenden roem. *Van alle zijden stroomden hem zieken of brieven tot geneeskundige hulp toe, en niet alleen werd zijn auditorium door zijne leerlingen, maar ook door genees- en heelkundigen uit alle oorden van Europa gevuld.*

Het zou niet moeielijk vallen een boek te vullen met lofspraken, hem door de grootste geleerden van zijnen en lateren tijd gegeven, doch allen zijn in die van Boerhaave vereenigd: *unicus Albinus, summus Albinus, gloria Academiae nostrae, imo totius mundi.*

Tot de beroemde ambtgenooten van Boerhaave behoorde ook Willem Jacob's Gravesande, van moeders zijde een afstammeling van Johannes Heurnius. Hij was 29 jaren oud, toen hij tot hoogleeraar in de wis- en sterrekunde, en 46 jaren toen hij tot den leerstoel der wijsbegeerte werd geroepen. Vergeefs poogden de keizer van Rusland en de koning van Pruissen hem aan een hunner hoogeschole te ver-

binden; hij sloeg de vorstelijke aanbieding van Czaar Peter I en Frederik den Grooten af. Men hield hem voor een der uitstekendste geleerden van Europa, en men wist niet of men hem grooter natuurkundige dan wijsgeer moest noemen, of omgekeerd. Hij was de man, die de proef-ondervindelijke wijsbegeerte, zoo als die door Newton (wiens vriend hij was) geleerd werd, het allereerst naar ons vaderland overbracht, en zoo door zijn uitmuntend onderwijs als door zijne schriften en door zijn verbeteren of doen vervaardigen van een menigte vernuftig nitgedachte werktuigen, om de afgetrokkenste leerstukken der natuurkunde verstaanbaar te maken, ten volle bewees, dat hij de lofspraak van Voltaire waardig was, die te Leiden kwam om Boerhaave over zijne gezondheid en 's Gravesande over de Newtoniaansche wijsbegeerte te raadplegen, en hem, nadat hij hem had gehoord en in zijn vaderland was teruggekeerd, *le profond 's Gravesande* noemde. Veel grooter nog is de lof hem door andere beroemde mannen, en onder deze door zijn ambtgenoot Johannes Nicolaas Sebastianus Allamand, gegeven: "Tijdgenooten en nakomelingen stellen hem onder het beeld van den volmaakten wijsgeer voor."

Wanneer wij de lange reeks van hoogleeraren, die in de laatste helft der 17^e en de eerste der 18^e eeuw aan onze Hoogeschool verbonden waren, in oogenschouw nemen, dan kost het ons moeite van zooveel niet te mogen gewagen, die, schoon niet als sterren van den eersten rang schitterende, toch een eereplaats bekleeden in de geschiedenis der oude letteren en wijsbegeerte aan onze Hoogeschool. Alleen die van Johannes Fredericus Gronovius en Jacobus Perizonius mogen wij niet verzwijgen. De eerste was de stamvader van een reeks van mannen, die in de 17^e en 18^e eeuw onze Universiteit tot sierraad verstrekten, en (hierin komen alle vroegere en latere schrijvers overeen) een der eerste, zoo niet de voornaamste philoloog en criticus zijner eeuw, dien Siegenbeek te recht onder de doorluchtigste sieraden onzer Hoogeschool telde en Graevius een "*philologus et criticus eruditissimus omnium literatorum phoenix*" noemde. De Burman-

nen, Drackenborch, Oudendorp en zoo velen na hen, die door roem van geleerdheid schitterden, zijn vergeten, doch Gronovius heeft zich ten huidige dagen nog niet overleefd. Muntte Gronovius als letterkundige uit, Perizonius schitterde als geschiedkundige. Mogen al de werken van Gronovius, na de latere ontdekkingen, veel van hunne waarde verloren hebben, zoo behoorden zij toch tot de uitstekendste van zijn tijd. Doch niet alleen daardoor heeft hij de Hoogeschool aan zich verplicht; maar ook door het legaat van kostbare handschriften en van eene aanzienlijke geldsom om die te vermeerderen. Siegenbeek noemde hem een der schitterendste lichten aan de Universiteit.

Slaan wij nog eenmaal den blik op de beeltenissen van al die beroemde mannen, dan zeggen wij met Graevius: *“Leiden is boven andere steden verheerlijkt en boven alle verheven door die wijdvermaarde en luisterrijke Academie, dat heiligdom van wijsheid en alle geleerdheid, waarin meer groote mannen, die de eerste in verstand en geleerdheid waren, gebloeid hebben dan in alle andere Academiën van geheel Europa.”*

Op die doorluchte mannen wees ook Fabricius in zijn redevoering, bij gelegenheid van het jubilé in 1725 uitgesproken. Luisterrijk werd dat jubilé gevierd. Den 7^{den} gingen Curatoren, Burgemeesteren, Schout en Schepenen in hunne tabbaarden plechtig naar het Academiegebouw, om den nieuwen rector en zijne assessoren den eed af te nemen, en des avonds kwamen de gedeputeerden der Staten, Charles Philips van Dorp, Heer van Maasdam, uit de Ridderschap, Antony Repelaer, Mr. Nicolaas Sautyn en Johan Schagen, burgemeesters van Dordrecht, Amsterdam en Alkmaar, door curatoren uitgenoodigd, in de stad en namen hunnen intrek in den Burg, waar zij door gedeputeerden uit het Collegie van Curatoren, Burgemeesters en Professoren begroet werden. Den volgenden morgen kwamen de schutters in de wapenen en posteerden zich voor het stadhuis. Tegen tien uren reden 4 ledige koetsen, door 16 schutters gevolgd, naar den Burg om de gedeputeerden af te halen, die onder het roffelen der trommelen en

het presenteeren van 't geweer door burgemeesters ontvangen en naar de kamer van curatoren geleid werden, en, na aldaar omtrent een uur vertoeft te hebben, met curatoren en den ganschen magistraat tusschen de hellebaardiers, door de Koorsteeg naar de St. Pieterskerk geleid werden, waar de met een tapijt bekleede vroedschapsbank over den preekstoel voor hen was ingericht, en de genoodigde heeren reeds op de hun aangewezen plaatsen en de vrouwen op stoelen in 't koor zaten. Zoodra de hoogleeraar Fabricius den predikstoel had beklommen, liet zich het orgel, afgewisseld door keteltrommen, trompetten, haubois, bassen en violen hooren. Na het eindigen der lange oratie, verving hem de hoogleeraar Herman Oosterdyck Schacht, die den brief der Edelmogende Heeren Raden van Staten voorlas, waarbij de hoogleeraar Westenberg tot rector en de hoogleeraren Schultingh, Albinus en Wittichius tot assessoren werden aangesteld. Na deze voorlezing beklom, onder het geschal der trompetten en keteltrommen, de hoogleeraar Petrus Burmannus het gestoelte en sprak een toepasselijk Latijnsch gedicht uit, waarna de stoet tusschen twee reien schutters, vergezeld van de hellebaardiers, in plechtigen optocht naar den Doel trok, in welks groote zaal een heerlijke maaltijd, door den Franschen kok Cola te Leiden voor de som van *f* 1400 bereid, hen wachtte. Het was omstreeks 3 uren toen men hier aankwam, om tusschen half 4 en 4 uren aan tafel te gaan. Ook de professoren waren genoodigd; hunne stoelen stonden gereed, doch zij kwamen niet ter maaltijd. Na lang wachten verschenen eindelijk de pedellen met de boodschap, dat zij niet zouden komen, wijl zij gehoord hadden dat de schepenen aan den disch den voorrang hadden. Men poogde door het zenden van boden naar de Academie, waar zij vergaderd waren, hen te bewegen om deel aan 't gastmaal te nemen, doch te vergeefs. Zij kwamen niet, en gedeputeerden, curatoren en vroedschap nuttigden, onder fraai muziek, alleen de kostbare spijs. Of er ook optochten plaats hadden en vreugdevuren ontstoken werden, is niet bekend. Wij weten alleen dat er des avonds in de Hooglandsche kerk door Ds. Adrianus

van Boscheide dankstond, naar aanleiding van Esra III: 10, 11 gehouden is geworden; dat het aan geen gedichten in de Latijnsche en Nederduitsche taal ontbroken heeft, en dat de gedeputeerden des avonds te 9 uren wederom naar 's Hage vertrokken. De 10^{den} Februari gingen Curatoren en Schepenen in statie van het stadhuis naar de Academie, om de statuten te doen voorlezen.

Nog elf jaren mocht Fabricius, na het houden zijner plechtige jubelrede, der Hoogeschool tot sieraad verstrekken. Hij overleed in 1738, en waardiglijk werd zijne plaats vervuld door den zachten en bedaarden Johannes Alberti, die, op het voetspoor van zijn meester Bos, het N. T. uit de schriften der oude Grieken poogde op te helderen, wjl hij meende dat alleen het kwalijk verstand der Bijbelboeken tot tweespalt in de kerk aanleiding kon geven. Sommigen echter hielden zijn pogen voor den ondergang der zuivere hervormde kerkleer. Wyttenbach noemde hem herhaalde malen een man onder de Nederlandsche godgeleerden, die de meeste geleerdheid bezat in het Grieksch, en in weerwil dat Ruhnkenius de gewijde kritiek, die hij voor een nieuwen en uitheemschen tak der letterkunde in vergelijking van zijne hoofdstudie aanzag, minachtte, was hij echter door de nauwste vriendschap aan dien geleerde verbonden.

Niet minder vermaard was zijn ambtgenoot Bernhardinus de Moor, wiens godgeleerd onderwijs ten hoogste geschat werd en wiens schriften vooral onder de vele beoefenaars der godgeleerdheid in die dagen in groote waarde werden gehouden. Het legaat van f 4000, om van de renten Lithauwsche studenten in de godgeleerdheid te ondersteunen, mag wel een blijk zijn van zijne belangstelling in den bloei der theologische studie. — Vond Alberti's poging om het onderwijs der exegese van het N. T. te verbeteren, tegenstand, niet minder die van zijn ambtgenoot Ewaldus Hollebeek om de bestaande predikwijze te hervormen; doch hij smaakte het voorrecht, van zijn arbeid, die hem in weerwil zijner geleerdheid, zachtmoedigheid en verdraagzaamheid, veel moeite berokkende, vruchten te zien. Uit

zijne school zijn Johannes en Dirk Cornelis van Voorst, Ewaldus Kist, van der Palm en een reeks van uitstekende kerkleeraars, die later de Kerk en Hoogeschool tot sieraad verstrekten, voortgekomen. Ook Broerius Broes en Jona Willem te Water mogen niet onvermeld blijven, de laatste meer als geschiedschrijver dan als godgeleerde bekend, de eerste een geleerd, verlicht, liberaal, echt Bijbelsch Theoloog, die het eerst den titel van hoogleeraar der Uitlegkunde van het Nieuwe Verbond aan de Leidsche Hoogeschool voerde. Onder de hoogleeraren in de geneeskunde, leverde het laatste gedeelte van ons tijdvak een reeks van beroemde mannen, meest allen uit de school van Boerhaave, op. Daartoe behoorde ook zijn ambtgenoot Herman Oosterdijk Schacht, die vroeger als geneesheer te Leiden zijne voorlezingen bijwoonde, en, met een vijf-en-twintigjarige ondervinding toegerust, tot gewoon hoogleeraar in de praktische geneeskunde benoemd, dien post den 22sten October 1718 aanvaardde. Aan dezen werd, ruim twee jaren later, het onderwijs in de theoretische geneeskunde in plaats van zijn overleden vriend, Bernardus Albinus, opgedragen. Ook hij heeft het zijne bijgedragen tot den grooten naam der Leidsche geneeskundige school in de 18^e eeuw, en na zijn overlijden werd, op verlangen van den Senaat, in de Academische Acten aangeteekend: *"vere testatum esse Rectorem in Oosterdykio amississe Senatum virum egregium, insigne Academiae et Medicinae ornamentum, prudentem et cordatum senatorem atque integerrimum amicum*. Van Alphen noemde hem en Boerhaave *de grootste medicijnmeesters van hunnen tijd* en telde hen *onder de schitterendste lichten, waarop onze Nederlandsche Academie zich mocht beroemen*; terwijl Schultens in zijne gedachtenisrede op Boerhaave zijn kalme onderwerping en christelijken heldenmoed onder onbeschrijfelijk zware en folterende pijnen, door graveel en ischurie veroorzaakt, vermeldt. Suringar noemde hem "den grooten Oosterdijk Schacht". Toen Boerhaave in den aanvang van 1738 ernstig en geruimen tijd ongesteld was, werd in de curatorenvergadering van 22 April een voorstel ingediend van den heer van Wassenaer, om hem zelven over zijn meest geschikten opvolger te raad-

plegen. Hierop gaf hij, na zijn oordeel over onderscheidene personen, die hem zouden kunnen opvolgen, gegeven te hebben, te kennen dat, ook zonder benoeming van een bepaalden opvolger, de roem der geneeskundige faculteit door zijne ambtgenooten Schacht, Albinus, van Royen en Gaubius zou worden opgehouden. Curatoren gaven acht op dezen wenk, en toen Boerhaave den tol der natuur betaald had, werden de geneeskundige lessen tusschen de genoemde hoogleeraren verdeeld. Aan van Royen werden die der botanie, waarin hij sedert 1732 gewoon hoogleeraar was, opgedragen. Hij was het die den beroemden Linnaeus, die zich tijdelijk te Leiden ophield, trachtte over te halen, den academischen kruidtuin, tegen een vast jaarlijksch inkomen, naar zijn systema sexuale te rangschikken. Linnaeus gaf echter aan dat aanzoek geen gevolg, doch ontwierp eene afzonderlijke, deels natuurlijke, deels kunstmatige classificatie, om daarmede de in den Hortus aanwezige planten te ordenen. — Van Royen behaalde niet alleen door zijn praktisch onderwijs en botanische en medische schriften, maar ook door zijne Latijnsche gedichten, grooten roem. Gelijk hij de betrekking van academisch docent gedurende een tijdvak van 30 jaren (*magno Academiae emolumento et ornamento*) heeft waargenomen, zoo was zulks ook het geval met Gaubius. Even als bij Boerhaave, Linnaeus, Haller en andere groote mannen, ontdekte men bij Gaubius in jeugdigen leeftijd niets dat zijn aanleg voor iets groots deed voorspellen. Eerst later openbaarde zich die, toen hij, onder de leiding van Boerhaave, zijne te Harderwijk aangevangen en te Amsterdam voortgezette studie in de geneeskunst voltooide. Op voorspraak van dezen Maecenas werd hij lector chemiae en later hoogleeraar. Zijn onderwijs en zijne schriften lokten scharen van vreemdelingen, zoo uit Duitschland en Engeland als van elders, naar Leiden, en weinigen hoogleeraren mochten zoo vele blijken van hoogachting, zoo van binnen- en buitenlandsche leerlingen, van curatoren en verscheidene vorstelijke personen, waaronder de keizerin Elizabeth van Rusland, te beurt vallen. — Tot de ambtgenooten van Van Royen

en Gaubius behoorde ook Frederik Winter, wiens naam als historisch persoon geenszins van gewicht ontbloomt is, en die een grooten invloed op de richting van het geneeskundig onderwijs aan de Leidsche Hoogeschool uitoefende. Tot de in Winter's school gevormde landgenooten behoorden Lambert Bicker, Iman Jacob van den Bosch en vooral Gualtherus van Doeveren. Deze was een man van veelomvattende kennis, wien, na het hoogleeraarsambt te Groningen in de genees- schei- en vroedkunde bekleed te hebben, en in 1771 tot vervulling van denzelfden post te Leiden, in plaats van Winter, be-roepen te zijn, in 1778, na den dood van Frederik Bernhard Albinus, jongere zoon van den vermelden Bernard Albinus, het houden van een collegium Physiologicum werd opgedragen, en onder wiens leerlingen vooral Mattheus van Geuns en Wouter Forster Verschuur hebben uitgemaakt.

Tot zijn ambtgenooten behoorden de beroemde Pieter van Musschenbroek, die door zijn talrijke geschriften over vele onderwerpen uit het gebied der natuurkunde een nieuw licht verspreidde, schoon hij in scherpzinnigheid van oordeel voor zijn voorganger 's Gravesande moest onderdoen, Johannes Nicolaas Sebastianus Allamand, leerling van 's Gravesande, Christiaan Hendrik Damen en diens uitstekende leerling, Petrus Nieuwland, zoowel door zijne letterkundige kennis als groote verdiensten in de natuurkundige wetenschappen vermaard.

“Curatoren volgden niet zoo zeer de recommandatien van doorluchtige personagien en hunne eigene zinnelijkheid, als wel de voorlichtingen van den Senaat, en zorgden dat het nooit aan waardige leermeesters ontbrak, ja aarzelden niet, zoo ze in de Republiek niet te vinden waren, ze in den vreemde te zoeken.” Zoo was het, en deze getuigenis werd schier bij elke benoeming van een hoogleeraar bevestigd. Zoo waren van de 6 hoogleeraren in de Rechten, die in den loop der 18^e eeuw te Leiden onderwezen, 4 Duitschers: Joannes Ortwinus Westenberg, te Niënhuis in het graafschap Bentheim, Johannes Conradus

Rücker, te Windesheim in Frankenland, Joachim Schwartz, te Maagdenburg, Frederik Wilhelm Pestel, te Rintelen geboren. Gerloff Scheltinga en Bavius Voorda waren Friezen, en Dionysius Godefridus van der Keessel van Deventer. Alle deze mannen muntten, de een meer, de andere minder uit, en waren door hun onderwijs en geschriften sieraden der Hoogeschool.

Toen Westenberg te Leiden kwam, had hij reeds den leeftijd van 56 jaren bereikt en te Steinfurt, Harderwijk en Franeker het hoogleeraarsambt bekleed. "Groot," meldt zijn biograaf, "was zijn roem, en weinig minder schitterde zijn naam dan die van Schultingh." Scheltinga, die, uit Deventer beroepen, van 1738—1765 het hoogleeraarsambt bekleedde, was volgens getuigenis van Ruhnkenius een even uitmuntend taalkenner als rechtsgeleerde, "wiens verdiensten door de Wal en Evertz, gelijk die van Pestel door Rau en Bilderdijk, zijn vermeld. Hij was een uitstekend rechtsgeleerde, wiens lessen, inzonderheid over het algemeene staatsrecht, door een groot getal studenten, onder welke vele vreemdelingen, werden bijgewoond, en in wier schriften zijn naam met onderscheiding genoemd wordt, terwijl bij zijn leven een groote roep van zijn geleerdheid uitging. Niet minder was de roem van Bavius Voorda. En toch, dezelfde man, door Luzac een *jureconsultus literatissimus* genoemd, had in zijn jeugd zulk een afkeer van de rechtsgeleerdheid, dat zijn vader, hoogleeraar te Franeker, hem in een mand, met een corpus juris bij zich, naar den zolder deed hijschen om hem tot de rechtsgeleerde studie te dwingen. Van van der Keessel wordt de getuigenis afgelegd, dat hij een even voortreffelijk onderwijzer, bondig geleerde als rechtschappen mensch en Christen was. Hoe uitstekend het onderwijs van hem en Pestel was, blijkt ook uit de dissertatiën, die onder hun praesidium verdedigd werden. Zulks was ook het geval met die onder het oog van den beroemden Adrianus Kluit werden geschreven. Kluit had, na een beroep als hoogleeraar in de oude talen en oudheden te Harderwijk afgeslagen te hebben, dat in de vaderlandsche oudheden en later in de statistiek te Leiden

aanvaard. Als kenner van het Hollandsche staatsrecht had hij zijns gelijken niet; ook heeft hij door zijn werken, vooral door zijne *Geschiedenis der Hollandsche staatsregeling*, recht op de dankbaarheid van tijdgenoot en nageslacht.

Een der uitstekendste voorrechten der Leidsche Hoogeschool was de schat van oostersche handschriften. Het bezit van deze en het uitstekend onderwijs van Erpenius en Golius, en later dat der Schultensen, bewoog een menigte vreemdelingen, die zich aan de beoefening dier talen wijdden, zich voor korter of langer tijd naar Leiden te begeven. Daar ontmoeten wij in de 17^e eeuw een Pococke, in de 18^e een Uffenbach, Reiske, Björnsthål. Onder de Schultensen vooral was Leiden "de zetel der oostersche taalkunde (*sedes linguarum orientilium unica et celeberrima*), en eenstemmig is de lof door al hare beoefenaars aan dat driemanschap toegebracht. Even uitstekend als deze leermeesters in de Oostersche talen, waren Hemsterhuis, Ruhnkenius, Wyttenbach in die der Grieksche en Romeinsche letteren. Een vroeger geleerde vergeleek Albert Schultens (den grootvader) met Hemsterhuis. "Beiden, schrijft hij, waren stad- tijd- en landgenooten, zoowel te Franeker als te Leiden. Beiden baanden zich een nieuwen weg ter beoefening dier twee talen, waarin de oorkonden van onzen godsdienst zijn opgesteld, en beiden op dezelfde wijs door analogie. Hemsterhuis bewees de overeenkomst van het Latijn met het Grieksch, Schultens die van het Arabisch met het Hebreewsch. Hemsterhuis gaf Ruhnkenius, Schultens gaf Schröder aan Nederland. Beiden hadden zonen hunner waardig, doch van verschillenden aanleg. Schultens een uitstekend taalkenner, Hemsterhuis een wijsgeer, op wiens lippen de honingzoete taal van Plato was uitgestort. Beiden deden de beoefening der talen, waaraan zij hun leven hadden toegewijd, met reuzenschreden vooruitgaan, en gaven, om zoo te spreken, een stoot, die ze in de 18^e eeuw tot zulk een hoogte deed klimmen en beider overblijfselen zoo grondig beoefenen. Maar Hemsterhuis hield zich alleen bij zijn vak, Schultens voegde daarbij de beoefening van het Grieksch en Latijn en van de Godgeleerdheid. Hij was zelfs in staat om eene waardige lofrede

te houden op een ambtgenoot, die een schepper was in zijn vak als hij — Hermannus Boerhaave."

De grenzen ons afgebakend veroorloven ons niet deze schets uit te breiden, en onwillens zijn wij gedwongen een aantal schitterende mannen onvermeld te laten.

Was de lijst der beroemde mannen groot, die Fabricius in zijn jubelrede vermeldde, niet minder die van Gaubius, toen hij den 8sten Febr. 1775 de zijne op het tweehonderd jarig feest der Academie uitsprak. Met grooten luister werd dit feest gevierd, waartoe curatoren door eene buitengewone toelage van f 10,000 werden in staat gesteld.

Ook thans had de regeering groote toebereidselen gemaakt, want ook de prins Erfstadhouder zou als "rector magnificentissimus" deel aan de feestvreugde nemen. Bij zijn komst was de geheele burgerij in de wapenen, werden kanonnen gelost, de trommels geroerd, hoorde men beurtelings klokkespel en trompetgeschal van het stadhuis, terwijl overal oranjevaandels wapperden. Na door Burgemeesteren en Curatoren op het stadhuis ontvangen te zijn en een ontbijt gebruikt te hebben, begaf hij zich, voorafgegaan door zijne garde-dragonders, de cent-suisses, boden en loopers, en gevolgd door de curatoren en stadsregeering, naar de St. Pieterskerk, die voor deze plechtigheid was ingericht, terwijl de voor den prins bestemde bank met een rood fluweelen, met gouden kanten omzet kleed omhangen was. Hier werd de Stadhouder door den rector en de overige professoren opgewacht, door den senaat en door vier studenten uit de verschillende faculteiten, met zwarte, roode, groene en witte strikken aan hoed en degen verwelkomd en naar zijn zetel geleid, terwijl zoowel de overige banken als de zitplaatsen in het schip der kerk en een reeks van tegen en in het choor geplaatste stoelen door de genoodigden en een groote schaar van aanzienlijke vrouwen bezet waren. Bij de komst van den Prins liet zich het orkest, uit 60 bekwame meesters samengesteld, hooren. Intusschen beklom de aftredende rector magnificus Gaubius het spreekgestoelte en hield een oratie *de admi-*

randis Providentiae divinae documentis in condenda, servanda et amplificanda Academia Lugduno-Batava, die ruim twee uren duurde, waarna de hoogleeraar van Doeveren, secretaris der Universiteit, zijn plaats innam en de namen van den nieuw benoemden rector en zijne assessoren voorlas. Hem volgde de hoogleeraar Van Royen, die, gelijk in 1725 Petrus Burman, een Latijnsch gedicht voorlas, waarna men onder muziek, dat ook de verschillende plechtigheden had afgewisseld, in statie de kerk verliet. "Jammer dat de redevoering en het dichtstuk slechts door weinigen verstaan was wegens de zwakke stemme des sprekers en het praten der vrouwen, die met elkander drukke gesprekken hielden, om de verveling te verminderen."

Uit de Pieterskerk trok men naar den Doel, waar een vorstelijke maaltijd was aangericht, die onder een fraai muziek werd genoten. Het prachtige nagerecht (voor 300 dukaten door den suikerbakker Honkoop aangenomen) ¹ pronkte met vele "sieraden van suiker, kunstiglijk gemaakt en op de merkwaardigste omstandigheden van dezen dag zinspelende." Des avonds te 8 uren stond de vorst op en keerde, daar het vuurwerk der studenten door het ongunstige weder niet kon afgestoken worden, naar 's Hage terug. Den volgenden morgen, te half elf uren, naderde het vorstelijk jacht onder het gebulder van het geschut weder de stad, en werd op dezelfde wijze als den vorigen dag ontvangen. Kort daarna begaf de prins zich op dezelfde wijze als den vorigen dag naar de kerk, waar zich wederom een uitgelezen muziek liet hooren en onder toevloed van een ontzettende menigte de plechtige promotie met de kap plaats had. ²

¹ Voor den maaltijd waren bestemd:

25 flesschen Madera, 25 flesschen Champagne.

30 " Bourgogne, 30 " Hermitage.

25 " Madera Molvoisie.

2 Ankers Hochheimer, 1 Anker Moezelwijn.

8 " Roode wijn, 3 " Witte wijn.

² Deze plechtigheid wordt later beschreven.

Na het eindigen dezer plechtigheid werd de prins door magistraat en curatoren, tusschen twee reien studenten met ontbloote degens, uit de kerk geleid en begaven allen zich in plechtigen optocht naar het stadhuis, van waar de prins en curatoren naar het Gemeenlandshuis gingen, waar zij door dijkgraaf en hoogheemraden ter maaltijd genoodigd waren. Ondertusschen verlieten ook de gepromoveerden in hunne tabbaarden en versierd met de eereteekenen, die zij ontvangen hadden, de kerk, en trokken, gevolgd door de studenten met ontbloote degens door een gedeelte der stad naar den Doel, waar de magistraat en de hoogleeraren reeds vergaderd waren om aan een prachtigen, op kosten der nieuwe doctoren aangerichten maaltijd deel te nemen. Vóór zulks geschiedde werd aan elk der vier gepromoveerden door den pensionaris Van Royen een gouden penning aangeboden. Tusschen den maaltijd en het banket, die door heerlijke muziek werden afgewisseld, traden de vier stedbodens in hun tabbaarden de zaal binnen en boden den doctoren den eerewijn aan, waarna de secretaris Mr. IJsbrand van Dam elk hunner een ordonnantie van Burgemeesteren groot *f* 40 op de Thesaurie overhandigde. Na het eindigen van het banket begaven zich de gasten, zoo uit den Doel als Rijnland, onder trompet- en bazuingeschal en de uitvoering van een studentenmarsch door Colizzi gecomponeerd, naar het Galgenwater, waar het vuurwerk zou afgestoken worden, 't geen ook thans, ten gevolge van het onstuimige weer grootendeels mislukte, waarna de prins, wederom onder het gebulder van het geschut, de stad verliet. Ook de volgende dagen waren aan het feest gewijd. Den 10^{den} had de plechtige voorlezing der Statuten in het groot auditorium plaats; des avonds waren, even als op de vorige dagen, de Burg, het Zwijnshoofd en andere gebouwen verlicht, en gaven de tooneelsten, onder directie van Nyls, eene opera, de orkestmeester Vermeulen een overheerlijk concert, waarop hij zelf een solo op de viool uitvoerde, die de toehoorders in verrukking bracht, waarna het feest met een bal, door 63 studenten gegeven, gesloten werd. Zoowel door beroemde als on-

bekende dichters werden bij die gelegenheid Grieksche, Latijnsche en Nederduitsche verzen vervaardigd, die deels in handschrift, deels in druk een aanzienlijke verzameling vormden. De Staten van Holland vereeuwigen de viering van dit feest door een gouden en zilveren gedenkpenning, aan de regeering, curatoren, professoren, studenten, de geestelijkheid van alle kerkgenootschappen, doctoren, advocaten, den rector enz. vereerd. Op de voorzijde van dezen penning ziet men Minerva, het zinnebeeld der Hoogeschool, met schild en speer in de linker-, en een geopend boek in de rechterhand. Zij zit overschaduwd door haren olijfboom, aan welken de wapenschilden van Holland, van den Stadhouder en der stad Leiden hangen. Op de rechterzijde vertoont zich een eerekrans, van een olijftak en klimop gevlochten, met deze woorden: *Altero. seculari. Acad. Batavae. ipsa. cum. Reip. eodem Auctore fundatae. MDCCLXXV.* (Ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest van Hollands Hoogeschool met den Staet zelven door denzelfden Grondlegger gevestigd).

Den 6^{den} Januari van het volgende jaar hielden de leden van het Leidsche dichtgenootschap *Veniam pro laude* een plechtige sledevaart "ter gedachtenisse van het tweede eeuwgetijde van Leydens verlossing," terwijl een ander genootschap, onder de spreuk *Kunst wordt door arbeid verkregen*, reeds vroeger bij die gelegenheid vervaardigde prijsverzen, onder welke een van Van der Palm, had uitgegeven.

HOOFDSTUK XIII.

DE CURATOREN.

De betrekking van Curator der Academie te Leiden werd van hare stichting af voor een der aanzienlijkste in ons vaderland gehouden, en steeds door de Staten van Holland en West-Friesland aan mannen, die zich door geboorte, aanzien en kundigheden onderscheidden, toevertrouwd. Op de breede lijst hunner namen leest men er niet één, die niet tevens met gulde letteren in de geschiedenis des vaderlands of die der kunsten en wetenschappen geschreven staat. Aan het hoofd van allen vindt men den naam van den dapperen verdediger van Leiden, en tevens een onzer uitmuntendste Latijnsche dichters, Janus Dousa, wien, nevens Gerard Amelisz van Hoogeveen en mr. Cornelis de Coning van Belois, de moeilijke taak der oprichting van de Hoogeschool werd toevertrouwd. Op hen volgden mr. Paulus Buys, "een der kundigste, werkzaamste en moedigste bevorderaars der vrijheid", door de hoogleeraren zelve tot Curator verzocht, mr. Johan van Banchem, voorzitter van den Hoogen Raad, "een man van groot beleid, wijsheid en gematigdheid", mr. Johan de Groot, burgemeester van Delft, raadsheer van den Graaf van Hohenloo, beoefenaar en voorstander van

wetenschap en letteren. Vele hunner opvolgers waren uitstekende staatslieden, die den lande, zoo in de raadzaalen als aan verschillende hoven met eere en roem dienden, zoo als Jonkr. Cornelis van der Myle, Jonkr. Johan van Wassenauer en Duivenvoorde, mr. Adriaan Paauw, mr. Rochus van den Honaert, Jonkr. François van Aerssen, mr. Hieronymus van Beverningh, mr. Coenraad van Beuningen, mr. Cornelis de Witt, Willem, Graaf van Bentinck, boezemvriend van Willem III, Jacob, Graaf, en Willem, Baron van Wassenauer, en mr. Pieter Paulus. Wederom anderen onderscheidden zich als beoefenaars en beschermers der fraaie letteren en wetenschappen, zoo als mr. Jacob Cats, dr. Gerard Schaap, mr. Cornelis van Beveren, Jonkr. Frederik van Dorp, mr. Johan Hop, thesaurier-generaal der Unie, mr. Pieter Steyn, raadpensionaris van Holland, mr. Pieter Hendrik van de Wall, mr. Pieter van Bleiswyck, mr. Louw van Santen, mr. Pieter van Lelyveld, mr. Leonard van de Kastele, Jeronimo de Bosch, mr. Jan de Kruyff. Allen waren warme voorstanders der belangen van 's lands universiteit; op allen zijn de woorden van Van Someren aan Van Beveren toepasselijk: *“Zy waren mannen van groot beleid, prudentie in saken van staet, der geleerdheid en constten, voorstanders en protecteurs, destigh van afcompst, treffelick door Vaderlandsliefde, hebbende hunne voorolders den lande grootelick dienst bewesen”*.

Het collegie bestond uit 7 leden en een secretaris. Drie werden door de Staten van Holland (oppercurateurs) gekozen, één uit de ridderschap, twee meestal uit burgemeesteren of pensionarissen van de een of andere aanzienlijke Hollandsche stad. Het lid der ridderschap bekleedde het praesidium. Zoo was, na Dousa, Jonkr. Adriaen van Mathenesse voorzittend-curator. De overige leden waren de 4 regerende Burgemeesters van Leiden. De drie door de Staten benoemde curatoren werden eerst voor hun leven, daarna (1619) voor drie jaren, vervolgens wederom voor hun leven aangesteld. Enkele, zooals mr. Johan de Groot, nam vrijwillig zijn ontslag, doch mr. Cornelis Tere-steyn van Halewyn, die in 1688 bij Willem III in ongenade was

gevallen, bleef, schoon hij van alle zijne bedieningen ontslagen werd, alleen het curatorschap behouden.

Curatoren moesten, volgens de Statuten, "zorgen voor 't geen zij in het bijzonder of gezamenlijk met den rector en de assessoren, tot sieraad, vermeerdering en heerlijkmaking der Universiteit en van het Fransche en Duitsche collegie noodig en oorbaar oordeelden", en hadden vrijen toegang en stem in den Senaat, en, ofschoon meermalen door de Staten betwist, het recht van benoeming en afzetting van hoogleeraren.

De eerste die zijne dimissie kreeg was Hermannus Renecherus, wegens onkunde en ongeschiktheid voor zijn ambt (1578); omstreeks een eeuw later Heidanus, wegens verzet in de Cartesiaansche zaak. Donellus en Saravia werden in 1587, even als in 1619 de Remonstrantschgezinde professoren, in 1788 Bavius Voorda, in 1795 Adriaan Kluit en Carolus Boers, en in 1796 Jan Luzac om politieke redenen afgezet. Toen deze laatste, op voordracht der Provisioneele Representanten van 't volk van Holland, wegens zijne aristocratische denkwijze was gedimiteerd, maar later door een decreet van het Provinciaal Bestuur van Holland weder hersteld, namen zulks Curatoren zeer euvel. "Het was een verkrachting hunner rechten, nimmer hadden de Staten van Holland zich vermeten zulks te doen, noch vroeger noch later hadden zij een besluit van Curatoren eigenmachtig vernietigd." Het Provinciaal Bestuur kwam dien ten gevolge van zijn besluit terug, en Curatoren waren zóó voorzichtig, dat wanneer zij met het Bestuur over academische zaken in rapport kwamen, zij zulks onder reserve hunner voorrechten en vroegere resolutiën deden. Zulks bleek o. a., toen zij bij de kennisgeving, dat de Burger Hoogleeraar J. G. Huschē in Mei 1793 zijn oratio inauguralis zou houden, voegden: "dat het niet gebruikelijk was, dat Curatoren bericht gaven van het beroep of de aanstelling van een professor". Met kracht streden zij voor de onafhankelijkheid der Hoogeschool en het behoud harer voorrechten. Zij gedoogden noch den invloed der geestelijke,

noch die der politieke macht, ja waagden het die der Stadhouders te trotseren. Zij verzetten zich tegen Leicester, tegen de pogingen om ook in Zeeland een universiteit, te Amsterdam een doorluchtige school te stichten, en gedoogden geen andere betrekking der stedelijke regeering tot de Academie dan in zoo verre de statuten die voorschreven.

Wanneer zij oordeelden dat zulks het belang der Hoogeschool gold, achtten zij geen aanbevelingen van wie ook, en zelfs moesten de prinsen en prinsessen van Oranje en menig Duitsch vorst ondervinden, dat het heil der Hoogeschool hun dierbaarder was dan hunne gunst. Koning Jacobus zelfs gaven zij niet onduidelijk te kennen, dat zij met zijn inmenging niet gediend waren. Zij wilden dat de Leidsche Hoogeschool den eersten rang zou bekleeden onder de beroemdste universiteiten. Vernamen zij dat zich hier of daar een man bevond, die door uitstekende gaven uitblonk, zij rustten niet voor zij hem bezaten, hoe groote opofferingen het hun mocht kosten; en werden zij teleurgesteld, dan was het alleen ten gevolge van den onwil van dien geleerden man, om zijn standplaats te verlaten of van den wil van zijn vorst. Van hier, dat van hare grondvesting af, de Hoogeschool op het bezit der uitstekendste geleerden van Europa mocht roemen (*nulla Europae totius academia tales habuit viros*), en de Acten van Curatoren getuigen, dat het niet aan hen heeft gelegen dat er niet nog veel meerdere onze Hoogeschool tot sieraad hebben gestrekt.

Ook lag het niet aan hen dat van den aanvang af geen mannen van allerlei belijdenis aan de Universiteit verbonden werden; hunne keus werd door de heerschende kerk beperkt, en toch waren er onder hen, die eerst heimelijk later openlijk meer de gevoelens van Rome, Augsburg en der Remonstranten dan die van Genève waren toegedaan, en schoon bij de Synode verdacht, onder bescherming van Curatoren veilig waren en door hen gehandhaafd werden. Vreemdelingen en inlanders hebben dan ook eenstemmig de vrijheid van godsdienst aan de Leidsche Hoogeschool geroemd. Uitgenomen in 1619, leed geen hoogleeraar om zijne godsdienstige begrippen eenigen aanstoot, en zelfs

werden sommigen, die van de formulieren afweken, krachtig door hen gehandhaafd. Wanneer wij de Resolutiën van Curatoren doorloopen, ontdekken wij schier op elke bladzijde sporen van waakzame en hartelijke, bijna zouden wij zeggen vaderlijke bezorgdheid voor de Academie en hare leeraren. In alle gewichtige en moeilijke gevallen werden de laatste geraadpleegd. Niet zelden verschenen op hun bevel rector, senaat, ja het geheele corps hoogleeraren voor hunne vergadering, om met hen over de belangen der Hoogeschool te spreken, met hen te overleggen hoe in deze of gene gewichtige zaak te handelen. Zij hoorden hunne klachten, trachtten den onderlingen vrede te bewaren, beslisten hunne geschillen, verhoogden hunne wedden, gaven hun geschenken en belooningen. In den loop der 17^e eeuw werd er schier geen boek, oratie of carmen door hen uitgegeven, of zij ontvingen voor de aanbidding en opdracht min of meer aanzienlijke sommen; vele hunner werken werden op kosten der Universiteit gedrukt, en hun extraordinair bedroeg soms meer dan hun gewoon inkomen. Streng werd echter op hun gedrag gelet, en menige berisping moesten zij zich in de vergadering van Curatoren laten welgevallen. Leiden mochten zij gedurende de lessen, zonder verlof van Curatoren niet verlaten, slechts voorlezingen houden over onderwerpen door hen voorgeschreven, en zoo zij een ander onderwerp wenschten te behandelen of een auteur met de studenten te lezen, moesten zij het hun vragen. Aan pedellen werd gelast opteteekenen welke lessen werden verzuimd en de "uren hunner absentie van hunne wedden afgetrokken". Zij geboden, wanneer zij het nuttig oordeelden, het een of ander geschrift te beantwoorden, of werken te schrijven en uitgegeven, verboden schimp- en lasterschriften te beantwoorden.

Hetzelfde gezag oefenden Curatoren uit over allen die zich op de rolle der Universiteit hadden laten inschrijven; zeldzaam riepen zij den bijstand der Staten in; alleen dan waren zij er toe verplicht, wanneer er geschillen tusschen de vierschaar der Academie en andere vierscharen ontstonden, wanneer zij zelven met het stedelijk bestuur oneenigheden

hadden, of het gedrag der studenten strenge maatregelen vorderde: ook moesten de door hen gemaakte veranderingen in de statuten door de Staten geaprobeerd worden. Zij hielden overigens niet op, waar en wanneer zij konden, op allerlei wijze den bloei der wetenschappen te bevorderen. Die zich bij hen aanmeldten om voorlezingen te houden, werden, zoo zij na rijp onderzoek zulks voor de studeerende jeugd nuttig oordeelden, zeldzaam afgewezen. Van hier dat zoo vele vreemdelingen korter of langer tijd als docenten optraden en met een geschenk of goeden reispenning werden beloond, zoo als Philip. Fern. Neophita (1569), de geleerde Griek, Phocas Panagiota (1633), de Venetiaan Antonius Mureus (1621), een geleerde monnik van den berg Athos (1607); de Engelschman Hamphny Bromley. Gebannen of wegens godsdienst vervolgde hoogleeraren, predikanten en andere geleerden en arme studenten riepen nooit te vergeefs hun bijstand in; zoo ondersteunden zij de verdrevene predikanten en bannelingen uit Bohemen en de Paltz, Spanjaarden en Italianen, die om den godsdienst hun vaderland hadden verlaten en rondzwierven, de Waldenzen en Saltzburgers; gaven aan Samuel Trasius, gewezen raadsheer van den keurvorst van de Paltz *f* 60, "tot onderstand in zijnen nood- en ballingschap," aan Frederik Scheltshorn uit de Paltz *f* 6, "tot reispenning", aan Johannes Demelius, "gereformeerd predikant in 't Hertogdom Bergh, nu balling," *f* 12 (1624), aan Johannes Sutor "exul Bohemicus" (1626) *f* 12; aan Samuel Heuserius "exul Umbstadianus" *f* 25, en aan vele anderen reisgeld; aan Gerard Bardelois, gewezen monnik *f* 30 "tot onderstand in zijne armoede", aan Archibald Hamilton, "aartsbisschop van Cassel in Ierland" *f* 600 (1646). Aanzienlijke sommen werden ook gegeven aan buiten- en binnenlandse hoogleeraren, doctoren en studenten, die tot armoede vervallen waren, zoo als aan Renecherus, Sosius, Trutius, Baudius. Doctor Stopius ontving in zijn armoede 3 rozenobels" (1605), Anthoine de la Barre *f* 100, "tot subsidie van zijn sobere conditie." Velen vroegen onderstand in Grieksche en Latijnsche carmina, anderen in brieven in die talen geschreven. Eenige meldden zich aan om in het een of ander

vak onderwijs te geven, doch werden met een goede fooi afgewezen. Verbazend groot was vooral in het laatst der 16^e en begin der 17^e eeuw de armoede, waarin vele geleerden gedompeld waren, en zelfs uitstekende mannen moesten zich door afschrijven en bedelen van het noodige voorzien; ja Leiden was in die dagen het groote "*hospitium virorum eruditione et scientiis clarissimorum*," die elders geen brood konden verdienen, waarvan enkele echter aan deze of gene inrichting voor korter of langer tijd geplaatst werden, of zich met het schrijven van disputen en allerlei geleerde werken bezig hielden, waarvoor zij door Curatoren, professoren en studenten beloond werden.

Wanneer Curatoren in de stad kwamen, namen zij hun intrek in het Prinsenhof, en vergaderden eerst in een herberg, vervolgens op kamers in een burgerhuis, die zij voor *f* 150 's jaars huurden, doch sedert 1602 hielden zij hunne bijeenkomsten in een vertrek op het stadhuis voor hen ingericht (*Universiteitskamer*). De plafonds en het schoorsteenstuk werden door Theodorus Verschuuring geschilderd, en voor de tapijten, behangsels, het verguldsel en het overige meublement tusschen de *f* 3 en 4000 betaald.

De bijeenkomsten hadden op onbepaalde dagen en uren plaats, en werden ook nu en dan te 's Hage gehouden. Curatoren hadden een vasten secretaris, die doorgaans tevens een stedelijk ambt bekleedde. Onder deze secretarissen waren zeer verdienstelijke mannen, zoo als Jan van Hout, die van de stichting der Hoogeschool af dit ambt bekleedde, doch eerst in 1586 tot dien post werd benoemd; Nicolaas van Zeyst, raad en pensionaris, volgens Hugo Grotius "een man van uitstekende deugden, die in de staatsvergaderingen met even groote wijsheid als vrijmoedigheid zijne stem uitbracht", "wiens voorbeeld de Groot steeds trachtte na te volgen en wiens vriendschap hij zich tot de hoogste eer rekende"; mr. Rombout Hoogerbeets, die hem in zijne betrekking tot de stad en hoogeschool opvolgde. Na zijn gevangenneming werd het secretariaat door Joost van Swanenburg waargenomen, waarna de pensionaris mr. Joachim van Wevelinchoven het ambt tot 1669 bekleedde. Zijne

opvolgers waren mr. Pieter, zoon van den hoogleeraar Franco Burgersdijk, gelijk zijn voorganger pensionaris van Leiden, "een man van groote bekwaamheden, die ook op het staatstoonel een aanzienlijken rol vervulde", mr. Johan van den Bergh, raad, schepen, twintigmaal burgemeester van Leiden, lid van den raad van State, gedeputeerde te velde, en van 1706 negen jaren een der gevolmagtigden van dezen Staat tot het opperbestuur der ten behoeve van Oostenrijk veroverde Spaansche Nederlanden, sedert 1720 gecommiteerde raad van Holland en in 1725 bailuw en dijkgraaf van Rijnland. Doch voor hij tot die hooge betrekkingen werd geroepen, was hij vervangen door mr. Pieter Gijs, die in 1725 door mr. David, en deze door zijn zoon Jan van Royen opgevolgd werd, beide verdienstelijke mannen, aan wie de Hoogeschool veel verplichting heeft. Mr. Jonas Johannes Hubrecht bekleedde het secretariaat tot 1795, toen hij ontslagen en door Jacobus de Fremery werd opgevolgd.

Zoo wel aan het curatorschap als aan het secretariaat was eene wedde verbonden: Curatoren ontvingen jaarlijks elk *f* 300, benevens tusschen Allerheiligen en Maria Lichtmis wekelijks elk 4 konijnen en vrijdom van accijnsen. In 1663 ontvingen zij, behalve hun tractement en kamerhuur, voor hunne vacatiën *f* 750, de vier Burgemeesteren *f* 400 en *f* 150 vacatiegeld. In 1726 werd elken Curator *f* 600 toegestaan.

De secretarissen hadden behalve konijnen- en tabberd-geld, benevens vrijdom van accijnsen, een jaarwedde, Jan van Hout van *f* 24, van Zeyst *f* 120 tot *f* 200, latere secretarissen van *f* 300, en sedert 1726 van *f* 1000. Soms ontvingen zij nog extraordinaris-toelagen, zoo als mr. Pieter van Burgersdijk in 1670 van *f* 500, terwijl zijn konijnen- en tabberd-geld en "defroyement voor advyzen en assistentie in de vierschaar" *f* 80 bedroeg.

Curatoren namen deel aan den "rectoralendisch, maar noodigden ook van tijd tot tijd alle professoren, benevens eenige leden van den raad" aan een vriendschappelijken maaltijd, tot bevordering van de goede ver-

standhouding en de onderlinge vriendschap." Hoe veel deze kostte wordt niet vermeld; doch gewis zal hij overeenkomstig de "hoogheid en achtbaarheid van waarden en gasten" geweest zijn. Onze vaders waren gansch niet karig, wanneer het op het geven van banketten aankwam:

*"Wanneer het Hollands volck, gewent aen suinig leven,
"Zich tot een feest bereit, een gastmael wenscht te geven,
"Dan spillt het wat hy langh in kasten heeft bewaert,
"En toont sich aen den disch van eenen milden aert.
"Wilt gy een lustigh mael, wilt ghy een vroolyck feest,
"Gy vindt het by het volck van Hollant aller meest."*

HOOFDSTUK XIV.

DE RECTOR MAGNIFICUS.

Geen betrekking was weleer zoo luisterrijk en eervol, als die van Rector eener Universiteit; "*rector* (zeide men) *est rex Universitatis, habet officium regium, sceptrum gerit.*" Zijne waardigheid werd aan die der Grootmeesters der ridderorden, van geestelijke en wereldlijke vorsten gelijk gesteld. Te Bologne, waar de oudste hoogeschool gevestigd was, was de Rector met hooger gezag dan de aartsbisschoppen en bisschoppen bekleed; alleen dat van den aartsdiaken en bisschop dier stad was grooter. Te Tubingen en te Parijs had de Rector den voorrang boven bisschoppen en abten, te Koningsbergen boven den evangelischen bisschop van Samland. Markgraaf Albrecht van Brandenburg schonk niet alleen aan die hoogeschool zijn wapen, maar gaf den Rector en de professoren den rang boven al zijne overige onderdanen. Gelijk keizer Karel te Leuven, liet Joachim II den Rector van Frankfort aan zijne rechterhand gaan, en toen deze schuchter terugtrad, zeide hij: "*Wir wollen's also gehabt haben.*" Zoo verhaalt men, dat toen de Rector Magnificus Pestel eens te s' Hage aan de linkerhand van den raadpensionaris van de Spiegel ging, deze verklaarde dat hij het denk-

beeld niet kon verdragen, dat een Rector der Leidsche Hoogeschool aan de linkerzijde van een raadpensionaris zou gaan.

In de middeleeuwen werd hij slechts "Rector" genoemd, maar sedert het laatst der 15^e eeuw "Magnificus," een titel die alleen door hen, die den rang van rijksvorsten bekleedden, ja door keizers en koningen gevoerd werd. Hij werd als een vorst onder het luiden der klokken ingehuldigd. Te Göttingen geschiedde zulks vroeger bij een plechtige godsdienstoefening. Na het houden eener rede trad de aftredende Rector voor den altaar en gaf zijn opvolger de insigniën, een zilveren scepter, de statuten, het zegel, den sleutel en het purperen kleed over, waarop hij 's hemels zegen afbad. "*In deiner Hand*" (zoo luidde het gebed van M. Geier, prof. ling. Hebr., in 1659 bij het overnemen van het rectoraat te Leipzig), *steht es, Iemand grosz und stark zu machen; nun, Herr mein Gott, ich weiss, dass des Menschen Thun steht nicht in seiner Gewalt und in Niemandes Macht, wie er wandle und seinen Gang richte: derowegen, weil dir, mein Gott, gefallen, mich zum Haupt der Deinigen bei dieser Akademie zu machen, ich auch in und an mir nichts finde als Schwachheit und Unvermögen, wohlan, so gieb du mir, Herr, deinen Geist der Weisheit und des Verstandes, den Geist der Raths und der Stärke und der Furcht des Herrn u. s. w.*

Deze plechtigheid geschiedde in tegenwoordigheid van den landsheer of zijn gevolmagtigde, afgevaardigden van de hooge regeering, den magistraat der stad en eene talrijke schare van genoodigden. Op verschillende plaatsen werd de Rector als een vorst begroet, presenteerden de soldaten voor hem het geweer, vertoonde hij zich nimmer dan in zijn rectoraal gewaad op de straat, en zulks geschiedde "*gleichsam als ein Wesen höherer Art nur selten*."

Te Brunswijk, Mecklenburg, Hannover enz. lieten zich de vorsten zelve met deze waardigheid bekleeden, werden magnificentissimi genoemd en hadden een prorector of kanselier nevens zich, of lieten het ambt door een hunner zonen waarnemen, zoo als zulks o. a. Augustus, zoon van keurvorst Christiaan, deed. Volgens een keizerlijk

privilegie was de regeerende hertog van Holstein-Gottorp *perpetuerlich und unverrückt* Rector en Cancellarius van de hoogeschool te Helmstadt; te Halle, was, volgens privilegie van keizer Leopold, het rectoraat aan het keurvorstelijke huis verbonden, en de keurprins, zoon van Frederik Wilhelm, de eerste Rector Magnificentissimus. Ook de Graaf of Vrijheer bekleedde die waardigheid te Altdorf, en de Landgraaf te Giessen. Zonen van rijksvorsten, die in deze of gene hoogeschool studeerden, werden eershalve Rectores en hadden zitting in den senaat.

Te Bologne werd de Rector door de studenten gekozen, en toen zich de doctoren en de magistraat hier tegen verzetten, vervoegden zich de eerstgemelden tot paus Honorius III, die het privilegie van keizer Frederik I, waarbij hun zulks werd toegestaan, bevestigde. Te Parijs kozen de procuratores der 4 natiën (Francica, Picardica, Anglica, Normannica) den Rector, en het verdient opmerking, dat zoowel dáár als elders vele Nederlanders met de rectorale waardigheid bekleed werden. Te Groningen werd de Rector door de gewone hoogleeraren, die den Senaat vormden; te Utrecht door den Senaat, later door Burgemeesters en den Senaat, ook door de Vroedschap, de Burgemeesters en de Gecommitteerden tot de academische zaken, eindelijk door de Provisionale municipaliteit; te Harderwijk door Curatoren; op eenige academiën te Duitschland door den landvorst, den magistraat of wel door de hoogleeraren zelve, meestal voor een jaar, soms voor een half jaar, ja voor drie maanden, benoemd. In de eerste ordonnantie door de Gevolmagtigden van prins Willem I opgesteld, lezen wij: *“dat by die van de Universiteit (te Leiden), die nu zyn ofte namaels wesen zullen, gecoren zall worden een rectoer, wiens offitie een jaer zall geduyren, welverstaende dat de zelve rectoer by zyne absentie ofte siecte een vicarius zall moeten kiezen, by consent van zyn assessseurs. Des zall by die van 't zelve collegie voor deerste reyse nominatie van zeeckere personen gedaen ende Zyn Excell. gepresenteert worden ofte by Zyn Excell. een rectoer ende oock assessores gecoren ende gestelt te werden naer behooren.* Deze ordonnantie droeg de goedkeuring der buitenlandsche professoren niet weg: in den geest van Genève wilden zij veel dat der regeering tegen de borst

was; "de universiteit moest, volgens hen, zich geheel aan de kerk aansluiten, ja de Rector zelf niet als met goedkeuring van het presbyterium worden gekozen, terwijl hij op zijn beurt op het leven, de zeden, de plichtsbetrachting en de rechtzinnigheid van alle leden der hoogeschool, het toezicht houden zou met zoodanig gezag, dat hij de weêrstrevigen uit hunne betrekkingen zou mogen verwijderen." De magistraat daarentegen wilde dat de universiteit, rectoren, professoren en studenten, onder hun oppergezag zouden staan, en noemde "het toezicht van den rector op elks leven en manieren en rechtzinnigheid, inquisitie". Na de gevoelens van beide, professoren en magistraat, overwogen te hebben, gaf de prins, den 2 Juni 1575 "statuten, waarbij hij de electie of creatie van den eersten rector en zijne assessoren aan zijne ordonnantie hield", en bepaalde, dat op den eersten Februari bij de meeste stemmen door den Senaat "drye van de Duytsche Spraecken" zouden worden genomineerd, waaruit door hem, en bij zijne afwezigheid door het Hof van Holland, bij advys van Burgemeesteren der stad Leiden, een nieuwe Rector zou worden gecreëerd, wiens dienst en officie den volgenden 8 Februari zou ingaan en beginnen"; dat ook de aftredende Rectoren, zoo zulks door hem werd goedgevonden, in hun dienst zouden kunnen continueeren, en bij afwezigheid of ziekte, met consent hunner assessoren door een ander kunnen vervangen worden. Voorts benoemde hij Petrus Tiara tot eersten rector en koos ook den volgende, en zoo hij afwezig was, geschiedde de benoeming door den Hove van Holland. In 1586 was de Senaat het niet eens aan wien de benoeming stond, of aan prins Maurits of aan den graaf van Leicester, en na overleg met den magistraat, bij monde van hunnen secretaris Bonaventura Vulcanius, begaf zich de Rector Saravia naar s' Hage, om met Curatoren te raadplegen. De Curator Buys was eerst van oordeel dat de keus aan den prins, doch later dat zij aan den graaf stond, die het rectoraat op nieuw aan Saravia opdroeg. Na den dood van Willem II (1651) heerschte op nieuw onzekerheid aan wien de nominatie stond, en werden twee professoren naar 's Hage gezonden om het gevoelen van de

Staten van Holland te verstaan, die de keus aan zich behielden tot 1673, toen de stadhouder Willem III de benoeming deed, en voortging tot zijn dood. Vitriarius was de laatste Rector zijner keuze. Ook Willem IV en Willem V nomineerden jaarlijks een Rector Magnificus, die eenmaal de voordracht van den Senaat desapprobeerde en een ander dan Brouërius Broes tot Rector benoemde. Niet zelden werden de Rectoren, vooral in de 16^e en 17^e eeuw, in hun ambt geprolongeed. Zoo bekleedde Tiara, Lipsius, Heurnius, Saravia, Grotius, Gomarus, Snellius, Polyander, Bontius, Vorstius, Cunaeus, Walaëus, Burgersdijk, en in deze eeuw Brugmans en Kemper, twee, Grotius drie achtereenvolgende jaren het rectoraat. Blijkens de statuten werd van den Rector kennis der Nederlandsche taal gevorderd, doch, ofschoon Donellus die niet verstond, plaatste hem de Senaat tweemaal eershalve op de nominatie. In hoe hooge achting deze beroemde man bij zijne ambtgenooten stond, blijkt uit de volgende aantekening in de Acta van den senaat op den 24 October 1579: "*Quod felix et faustum sit. Donellus sub vesperum advenisse nuntiatum est, et gratulandi causa, ex decreto communi, convivium praebitur in domo Rectoris*". Plechtig werd de dag gevierd, toen Donellus zijn eerste lezing hield, en toen in het volgende jaar twee studenten in de rechten promoveerden, werd Donellus tot hun promotor gekozen.

Omstreeks een eeuw later was er in den Senaat sprake om Drelincourt op de voordracht tot Rector te plaatsen. Vele leden beweerden dat hij der nederduitsche spraak onkundig was; hij zelf getuigde dat hij haar verstond; hij werd echter, schoon de Senaat bij stemming besloot dat hij benoemd kon worden, niet gekozen.

In 1631 werden de statuten ten opzichte van den Rector Magnificus door de Staten van Holland herzien en werd besloten, "dat zijn ambt niet langer dan een jaar mocht duren; dat hij, die in het vorige jaar Rector geweest was, niet op de nominatie mocht worden gesteld, maar vier jaren moest stilstaan; dat ook in die vier jaren geen uit zijn faculteit mocht benoemd worden, maar jaarlijks de benoeming uit een andere faculteit plaats hebben, opdat alzoo voorsz. rectoraatschap

mocht gaan en komen van de eene faculteit op de andere, geene uitgezonderd;" even als bij de vorige statuten werd bepaald, "dat de Rector bij absentie of ziekte, met toestemming zijner assessoren, een vicarius, doch alleen hem, die hem in de bediening was voorafgegaan, kon benoemen". Reeds bij de statuten van 1575 was voorgeschreven, dat de Rector door 4 door den Senaat benoemde assessoren, uit elke faculteit één, van welke twee jaarlijks moesten aftreden, in zijne bediening zou worden bijgestaan.

Met deze moest hij, "over alle voorkomende zaken delibereeren, de opinien colligeren, en, na 't meerendeel, resolveren, doch over gewichtige en zware zaken de Curatoren raadplegen," waarbij later gevoegd werd: "dat ook de verkiezing van professoren, even als die van den Rector, naar de orde en rang, die zij in hunne respective faculteiten hielden, moest geschieden." De Rector moest den Senaat, "het lichaam der Universiteit, representeerende", bijeen roepen en praesideren. Volgens de statuten van 1575 was deze zamengesteld "uit de gestipendieerde professoren en doctoren en alle in de Universiteit gegradueerde doctoren en magistri," doch volgens die van 1631 "hadden er 12 ordinari professoren uit elke faculteit, als drie theologen, drie rechtsgeleerden, drie geneeskundigen, drie filosofhen, onder welke ook de professoren in de talen en goede kunsten waren begrepen, zitting in;" dit getal echter kon om gewichtige oorzaken door Curatoren en Burgemeesteren, naar gelegenheid, worden verminderd of vermeerderd, alleen mocht het dat van 15 niet te boven gaan. Ook zat de Rector in de academische vierschaar en benoemde met Curatoren en Assessoren den Secretaris dier rechtbank en van den senaat, bepaalde met Curatoren, "wat autheurs, boeken of materie elk professor moest lezen"; hield aantekening van de namen, toenames, ouderdom, woonplaats, soort van studien en het vaderland van allen die zich onder de Universiteit wilden begeven; ook werden zij door hem geïmmatriculeerd en gerecenseerd op den dag van hunne aankomst. Hij bewaarde het zegel der Universiteit, ontving "het geld der immatriculatie en van alle verdere gerechtheden en emolumenten," waarvan hij verantwoording moest doen aan den Senaat. Ook

was hij door Curatoren gemachtigd, behoeftige geleerden en studenten met een reispenning te ondersteunen.

De voordeelen aan het rectoraat verbonden waren zeer gering en bestonden slechts uit het "honorarium rectoratus" (ƒ 50) en het dubbele getal konijnen en eens zoo veel tabberdlaken, of in plaats daarvan ƒ 120; de "immatriculatiepenningen" en boeten werden onder de leden van den Senaat verdeeld. Groot echter was de eer, die de Rector genoot. Begaf hij zich naar de Academie om te lezen, promotiën bij te wonen, een vergadering van den Senaat te praesideeren, of naar de vierschaar, dan werd hij steeds door een pedel "in staatsie", d. i. met toga en schepter, vergezeld. Hij zelf was, bij die gelegenheid, gelijk alle hoogleeraren, wanneer zij in functie waren, getabberd. Bij alle academische plechtigheden had hij den voorrang, ook aan alle officieele maaltijden, zelfs boven de Curatoren. Bij promotiën of door orateurs werd hij vóór deze aangesproken, en genoot de Hoogeschool het voorrecht van een bezoek van een vorst of eene vorstin, dan was hij het die de harangue hield. De Prinsen van Oranje gaven hem de hooge hand, ook ten hove aan den maaltijd. Met groote plechtigheid werd hij geinaugureerd. Des morgens van den 8sten Februari en, zoo die dag op een zon- of feestdag viel, na de predikatie, begaven zich Curatoren en Burgemeesters, voorafgegaan door stadsboden, van het raadhuis naar de Senaatskamer, waar alle hoogleeraren, lectoren, doctoren, de regenten der collegiën en de subregent met den Rector vergaderd waren.

Na het gebed, legde deze in handen van Curatoren een plechtigen eed af, "de statuten en ordonnantien der Universiteit te zullen onderhouden en te doen onderhouden; naar zijn vermogen te beletten 't geen hij bevinden zou tot vermindering der waardigheid en profijt der Universiteit te strekken, maar ter contrarie met alle vlijt, naarstigheid en zorg te bevorderen 't geen tot vermeerdering van 't voordeel en de eer der Universiteit, tot behoud der gemeene welvaart en profijt van alle hare lidmaten en studenten, en voornamelijk tot vermeerdering van den waarachtigen dienst Gods, en bevestiging van alle goede deciplinen kon dienen, zonder te zullen gebruiken eenige particuliere affectie,

gunst, haat noch inzicht te hebben op eigen baat of voordeel en voorts alles te zullen doen wat een goed rector der Universiteit schuldig is te doen."

Na het afleggen van den eed en de onderteekening der statuten werd de eerste ook van de assessoren, burgemeesters en schepenen, als leden der vierschaar, en van den schout als promotor afgenomen, waarop de stoet zich naar het voor de plechtigheid van dezen dag ingericht en met tapijten behangen auditorium theologicum begaf, waar zij door de studenten onder muziek ontvangen werd. Nu betrad de aftredende rector het spreekgestoelte en hield met gedekten hoofde zijne oratie, waarna de secretaris van den Senaat de brieven van gecommitteerde raden, waarbij een nieuwe rector benoemd werd, en de statuten voorlas. Hierop verlieten allen onder orgelspel of bazuingeschal het auditorium en begaven zich, voorafgegaan door boden en pedellen, naar de woning van den nieuwen rector, waar hij door den president curator geharangueerd werd. Des middags vereenigden zich allen aan een deftigen maaltijd, waaraan behalve de curatoren, burgemeesters, alle professoren en leden der vierschaar, ook de Prins en, zoo er aan de academie vorstelijke personen studeerden, zooals Maurits, Frederik Hendrik, Willem III, Willem V, ook de Graaf van Culemborg, de groote Keurvorst, de Prinsen van Bohemen en anderen genoodigd werden.

In 1579 vind ik het eerst van den rectoralen maaltijd melding gemaakt, die, *conciliandae benevolentiae magistratus*, op kosten der Hoogeschool werd gegeven. Behalve de professoren waren curatoren en 4 magistraatspersonen tegenwoordig. De kosten beliepen omstreeks 16 gulden; de wijn (16 kannen) werd door de regeering geschonken. In 1580 besloot de Senaat, in tegenwoordigheid van curatoren, om de Staten eenig geld te vragen, deels tot een honorarium voor den rector, deels voor een maaltijd.

De Staten schijnen zulks toegestaan te hebben, wijl sedert onder de uitgave jaarlijks f50 voor den rector voorkomen, en de maaltijd

in 1581 plaats had, die door den curator Dousa en 5 leden van den magistraat, die even als vroeger 16 kannen wijn ten beste gaven, werd bijgewoond.

De maaltijd was in 1583 voor *f* 38 aanbesteed, doch de hospita bracht *f* 68 in rekening; diensengevolge besloot de Senaat, dat elk professor voor zich een gulden zou bijdragen. In 1586 hield men geen maaltijd, wijl men dan verplicht zou zijn den Graaf van Leicester, die omstreeks dien tijd te Leiden verwacht werd, te noodigen, 't geen te veel zou kosten; men gebruikte bij den rector het middagmaal. In 1587 besloten curatoren den jaarlijkschen maaltijd voor hunne rekening te nemen; doch dit besluit schijnt later ingetrokken te zijn, wijl de Senaat in 1613 goedvond om er een gedeelte van het promotiegeld voor te gebruiken. Zoo er geen promotie bij de theologische en philosophische faculteit plaats had gehad, zouden deze elk *f* 18 bijdragen. Nadat de maaltijd gedurende eenige jaren niet gehouden was, werd hij in 1654 weder ingevoerd, en in 1663 kwamen de leden van den Senaat overeen, dat hij uit de boeten zou worden bekostigd, en, zoo die niet voldoende waren, de ontbrekende som voor rekening van de professoren zou komen; de rector voor den wijn en de assessoren voor de marcepeinen zouden zorgen. Ook zouden de vrouwen genoodigd worden, en die ongehuwd was kon een weduwe of een meisje medebrengen; de tijd der bijeenkomst kon door den rector en de assessoren naar goeddunken bepaald worden, mits niet gedurende de vacantie. In dat jaar kostte de maaltijd *f* 324 : 12 en in het volgende *f* 204 : 5; in 1667 *f* 350 : 4. Sedert werd de rectorale maaltijd niet meer op den 8 Februari, maar op een der dagen van die maand, ook in Januari, Juni en November gehouden, dan eens in het huis van den rector, te Soeterwoude of te Leiderdorp, dan op het buitenverblijf van een der hoogleeraren, of elders. De maaltijd was jaarlijks een punt van ernstige deliberatie, en werd zelden verzuimd, zelfs in 1672 en 1673 niet; ja in het pestjaar van 1679 kwamen de hoogleeraren buiten de stad bijeen. Alleen in 1678 werd hij, wegens de ziekte van eenige hoogleeraren, uitgesteld. Hij werd immer uit de boeten betaald, doch rector

en assessoren moesten een aanmerkelijke som bijdragen, 't geen in 1711 werd afgeschaft. Op den 30 Januari 1727 vind ik nog aangeeteekend, dat de Senaat besloot voortaan den maaltijd steeds in November te houden en uit de boeten te betalen. Wanneer men hem echter weder den 8 Februari, naar oude gewoonte, en ten koste van den aftredenden rector is beginnen te vieren, vond ik niet vermeld. Niemand verwondere zich echter over de uitvoerige berichten in de Acta van den Senaat betreffende de rectorale maaltijden; men leest diergelijke aantekeningen in schier alle kerkelijke en wereldlijke actaboeken dier dagen, en in sommige zelfs waar en wanneer en wat men eten moest; zelfs werd voorgeschreven, in welk gewaad men aan den disch, en dat men in geen kamerjapon mocht verschijnen. Er was in de XVIIe en XVIIIe eeuw geen bestuur, vereeniging, collegie, broederschap, gild, of het had ten minste eenmaal 's jaars zijn plechtigen maaltijd, die doorgaans op den dag der stichting gehouden werd. Was de levenswijs eenvoudig, op die dagen achtte men keuren noch usitantiën en maakte goede Eier. Lustig ging dan de bokaal rond en

“Ten was geen schae of schand als 't volck van Holland dronck

“Tot 't aenschijn gloende als vier en als een sterre blonck:

“Geleerden, predikants, en die het land bestierden,

“Dan met een volle buik langs 's heeren straten zwierden.

Zoo was het hier, zoo elders, en Carpzovius klaagde dat velen aan de Duitsche hoogeschole, “die kweekerijen moesten zijn van deugd, ten nutte van 't gemeen, hunnen roem in drinkgelagen zochten, en dat, even als in de drinkstrijden van Mithridates, het meer roem geacht werd een goed drinker dan een goed orateur te zijn.”

Germanis vivere est bibere was een gemeen spreekwoord, en een Italiaansch dichter zong:

Germani mullos possunt tolerare labores,

O utinam possent tam tolerare sitim!

HOOFDSTUK XV.

DE HOOGLEERAREN.

De hoogleeraren der Leidsche Hoogeschool werden door curatoren, na den Senaat en de faculteiten geraadpleegd te hebben, beroepen. Zij maakten eerst een gros, waarnit een zes- en drietal werd gekozen. Was het een vreemdeling, dien zij verkozen, dan werden een of twee hoogleeraren met brieven van de Staten, den Stadhouder, ook wel van Prinsessen, inzonderheid van Louise de Coligny, die groot belang in den bloei der Hoogeschool stelde, aan den vorst, wiens onderdaan hij was, of wel naar onze ambassadeurs en vervolgens naar den hoogleeraar zelven gezonden, met wien dan onderhandelingen werden aangeknoopt. Behalve door de Synode en Staten werden de hoogleeraren ook door aanzienlijke mannen, zoo als Beza, Mornay du Plessis, Dousa, Aldegonde, Scaliger, van Beuningen, de Witt, Beverningh, de prinsen van Oranje, of wel door Duitsche vorsten aanbevolen, doch, gelijk wij reeds opmerkten, de curatoren deden liever zelf een keus en wenschten zoo mogelijk de Universiteit bij hare onafhankelijkheid van allen invloed der Kerk, Staten en van het Hof, te bewaren, en evenzeer als Leicester scheepten zij niet zelden Maurits, Frederik Hendrik, zelfs Willem II met een "gratius refus" af. Zoo benoemden zij den on-

beduidenden Carolus Gallus niet tot regent van 't Staten-collegie, schoon de Staten zich het recht van benoeming hadden voorbehouden, en toen Maurits een hoogleeraar aanbeval, "gaven zij geen regard op die recommendatie, om de consequentie," en ook geen gehoor aan zijne recommendatie om Juffrouw Christina Beyers (1602), weduwe van den hoogleeraar J. Heurnius, een jaarwedde te verleen, en wel "om de quereleuse questie, die daaruit zou voorkomen en de schaarschheid der beurs." Later kregen de Stadhouders en vooral Willem V meer invloed op de benoeming.

Groot was het verschil tusschen de vroegere en latere hoogleeraren. In den aanvang waren zij meest alle vreemdelingen, hetzij door Willem I en de Staten, op schitterende voorwaarden, voor korter of langer tijd aan de Hoogeschool verbonden (sommigen bleven slechts maanden, zooals Capellus, Bollius, Westerhooven: deze van 25 December 1583 tot 4 Maart 1584), of wel ballingen en vluchtelingen, vooral uit Duitschland, die zich te Leiden neêrzetten, verzochten om te mogen lezen en vervolgens (bij gebrek aan bekwame mannen) tot hoogleeraren benoemd werden. Onder deze waren zeer geleerde mannen, die reeds elders het hoogleeraarsambt bediend hadden, doch velen zeer arm en rijkelijk met kinderen gezegend. Onmogelijk konden zij met hun gezin van 2, 3 of uiterlijk 400 gulden leven. Men klaagde dat het hier te lande veel duurder dan in Duitschland was, en ofschoon zij nog milde giften voor de opdracht hunner theses, disputatiën, carmina en boeken van curatoren ontvingen, zoo moesten sommigen toch uit armoede naar hun vaderland wederkeeren. Daartoe behoorde o. a. Hermannus Sturmius, buitengewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid. *Traho* (schreef hij in 1584 aan curatoren) *familiam magnam, liberorum sex febribus affectam cum uxore gravida*; hij verzocht dat zij zijn huishuur (ƒ 50) wilden betalen en hem een reispenning geven, welk verzoek de studenten ondersteunden. Renecherus, hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal, was tot zulk eene armoede vervallen, dat hij een ellendig bovenvertrek in een onaanzienlijke straat bewoonde,

en door Curatoren met *f* 12 ondersteund werd. Adrianus Damman, heer van Beysterveld, hoogleeraar in de godgeleerdheid, op voorspraak van Willem Lodewijk, Graaf van Nassau, Stadhouders van Friesland, wiens praeceptor hij geweest was, 31 Mei 1586 tot hoogleeraar in de wijsbegeerte, met name in de zedekunde aangesteld, klaagde omtrent een jaar later over den grooten last zijner familie, duren tijd en groote huishuur, zoodat hij zijne "cateelkens had moeten belasten." In dien toestand verkeerden ook Alexander de Ratloo en Anthonius Trutius, hoogleeraar in de wijsbegeerte, redeneer- en natuurkunde, Bredius, Merula en anderen, zoodat zij genoodzaakt waren studenten te houden en zich door hen geld bij promotiën of publieke disputeren in de hand te laten stoppen. Zoo, teekende Bronckhorst in zijn *Diarium* den 22 October 1593 op, "gaf de candidaat in de rechten, Adriaan Veen, mij een rijksdaalder om mij gunstig te stemmen ter verkrijging van een graad."

Hunne woningen, geëvenredigd aan hunne inkomsten, stonden niet in de hoofdstraten, maar dikwerf in het Bagijnhof en onaanzienlijke buurten en golden *f* 50 à *f* 60 aan huur, terwijl de huishuur op het Rapenburg en de Breedestraat van *f* 200 à *f* 300 bedroeg. Doch niet allen verkeerden in dien behoeftigen toestand. Zoo waren Holmannus, Vorstius en van der Linden vermogend, en toen al de professoren na het Bestand werden verzocht voor de afgevaardigden der Staten op het stadhuis te verschijnen, ten einde op te geven, wie één per mille van zijne goederen, zonder gevolg voor de toekomst, zou willen opbrengen, daar zij volgens het academisch recht vrij waren, teekende Bronckhorst voor *f* 50, Vorstius en Bontius elk voor *f* 100, doch Rivet verontschuldigde zich, wijl hij pas was gekomen en zijn goederen in Frankrijk lagen. Hunne levenswijze was dan ook hoogst eenvoudig; de vrouwen gingen zelve naar de markt om levensbehoeften te koopen. Zij verkeerden met de studenten als hunne confraters, bezochten hen op hunne kamers, namen deel aan hunne gelagen en werden des avonds door hen te huis gebracht, 't geen Bronckhorst bijna het leven kostte. Doorgaans gingen professoren en studenten, na

den noon, naar een der talrijke vaantjes buiten en binnen de stad, te bier. Eens begaf zich Baudius over de Breedestraat naar zulk een bierhuis, de Hemel genaamd. *Eo per viam latam ad coelum*, riep hij Arminius toe, op diens vraag werwaarts hij ging. Bij een andere gelegenheid, toen hij, "door den wijn of het bier bevangen", op straat lag, riep Arminius hem toe: *Pestis Academiae!* waarop hij dadelijk antwoordde: *Pestis Ecclesiae!*

Deze Baudius was een uitnemend Latijnsch dichter en elegant prozaschrijver, maar van een zeer slecht gedrag, zoodat hij meermalen door curatoren ernstig onderhouden en hem, om zijn oneerlijk leven, zelfs de toegang tot den Senaat ontzegd en hij van zijne waardigheid als senaatslid ontzet werd. Geldgebrek was eene bij hem ingewortelde kwaal. Hoe veel curatoren hem schonken, toch verbeterde zijn toestand niet. "Den 22sten Augustus 1613 (teekende Bronckhorst in zijn *Diarium* op) is overleden Dominicus Baudius, professor in de geschiedenis, die zich door wat te ruimen dronk eene ziekte op den hals had gehaald. Op het einde van zijn leven kwam hij weder bij zich zelve, en ten aanhoore van den predikant Châtelain zeide hij: dat hij uit dit leven naar het hemelrijk wenschte over te gaan. Hij betuigde voor God vele zonden te hebben bedreven, doch dat hij verzekerd was dat God hem die vergeven had." Het zedelijk gedrag veler hoogleeraren liet veel te wenschen over, en algemeen was de klacht over hunne neiging tot den drank.

Het is bekend, dat Lipsius, ten gevolge van een bacchanaal, in een doodelijke ziekte stortte; dat Cuchlinus, Bronckhorst, Bredius, Lettigius zich aan dronkenschap overgaven. Deze laatste, eerst hoogleeraar in de rechten, en later rector aan de Latijnsche school, werd als zoodanig den 8sten Jan. 1625 afgezet, "wijl hij te veel aan den wijngod offerde en zijne school verzuimde"; ook Heinsius gaf zich aan het misbruik van den wijn over. Bekend is het distichon, dat hij, door den wijn bevangen, maakte, en men verhaalt, dat, toen hij eens na een bacchanalie zijne lessen verzuimde, de studenten aan de deur van het auditorium schreven: *Daniel Heinsius non legit hodie propter hesternam crapulam*. Ook Tunin-

gius levenswijs was niet onberispelijk, zoodat curatoren zich genoodzaakt zagen hem te "censureeren", 't geen zijn ambtgenooten zoo euvel opnamen, "dat zij zich alle in hem gecensureerd achtten". Rycquius, Heereboort en van Thienen werden om hun gedrag geschorst en gecensureerd. Doch genoeg; wij willen geen andere voorbeelden, noch die van hunne ijdelheid en verregaande lichtzinnigheid vermelden. Het aangevoerde zij genoeg om de oorzaak van de weinige achting, die in het algemeen de hoogleeraren in dien tijd genoten, te bevroeden. Nog in 1686 schreef Benthem: "*durchgehends die Holländer ihren Professoren wenig Ehre zeigen*". Doch zulks kan niet van allen gezegd worden. Trelcatius, Beima, Vossius, Arminius, Episcopius, Bastingius, zelfs Cuchlinus en Bertius genoten algemeene achting en ontvingen van curatoren herhaalde blijken hunner tevredenheid. Vreemdelingen bezochten Leiden, om Heinsius, dien Huët, bisschop van Avranches, een "lumen mundi" noemde, te bezoeken; Holmannus ging steeds door een groot aantal studenten omringd naar de Academie, een eer, die ook Scaliger en Boerhaave te beurt viel. Van Trutius werd gezegd, dat hij "een fijn geleerd man" was; — en hoeveel loftuitingen en gedichten op Vossius, Barlaeus, Merula en zoovele anderen zouden wij, als zoo vele getuigenissen van algemeene achting en waardeering hunner verdiensten, niet kunnen aanvoeren!

Hoe meer wij het midden der 17^e eeuw naderen, hoe meer wij de hoogleeraren zich van hunne medeburgers zien afscheiden en zich als tot een caste vormen. Zij namen geen of weinig deel aan het maatschappelijk leven, vertoonden zich zelden in den kring van ongeleerden, en spreidden een deftigheid en achtbaarheid ten toon, die allen van hen afstieten, maar geheel in harmonie waren met hunne kleeding en vooral met de vervaarlijke pruiken, die van het hoofd tot de lenden nederdaalden. Velen wilden als goden geëerd zijn; hunne trotschheid en opgeblazenheid waren vaak grenzenloos, zoodat zelfs geleerden, die hen bezochten, zich over hunne "hoogheid beklagden." Zoo was het hier, zoo elders. Toen eens eenige jongelingen den Franeker hoogleeraar Johannes van der Waeyen moesten spreken, "dachten ze niet

anders of ze zouden ter audientie van een vorst geïntroduceerd worden, met zoo vele ceremoniën, langs zoovele trappen en door zoovele kamers werden zij tot hem geleid. Zij vonden den hooggeleerde zitten in een grooten blauw fluweelen armstoel, met twee witte van kalk gepleisterde leeuwjes op elk der leuning; over zijne tafel waren zeer vele zegels, bullen en brieven verspreid, zoodat, indien er juist geen Bijbel bij ware geweest, men geloofd zou hebben ter secretarie van Amsterdam te zijn. Nadat ze hunne plichtpleging hadden afgelegd en driemaal het hoofd tot den grond hadden gebogen, werden ze, nadat ze omtrent zes treden van den professor waren genaderd, door hem gelast zich aldaar op lage spaansche stoelen neêr te zetten, en na een gesprek, dat ruim een kwartier duurde en uit niet anders dan wederzijdsche complimenten bestond, door twee studenten naar beneden en tot op de straat geleid. Opgezwollen van ambitie en glorie (lezen wij elders) schreeuwden de geletterde vorsten publice en privatim, dat het meer dan billijk was, dat de wet uit hun Sion werd gehaald; dat God aan die plaatsen, daar zij professoren waren, zijn vuur en haardstede, als van ouds onder de Joden, had; dat zij geöctrojeerde en geprivilegeerde rabbijnen waren, die alleen van den God des hemels het karakter hadden om priesters en leeraren te maken. Zij waren echter onophoudelijk onder elkander verdeeld: doch "hoe openbaerlyck, tot blame der kercke, zij dissentieerden in gevoelens, die de uniformiteit der leer uitmaakten, zoo waren zij echter in dat punt politiek genoeg, om als een eenig man aan te spannen, en hun haan overal te doen kraaijen." Ook de overige faculteiten leefden niet zelden in groote oneenigheden. Onder de medici twistten Empirici, Dogmatici, die Hippocrates voor hun hoofd hielden, Galenici, Methodici, Eclectici, Stablianen, Cartesianen, Brownianen en Boerhaavianen; onder de filosofen Aristotelianen, Cartesianen, later Newtonianen, Leibnitzianen, Wolffianen; onder de literatoren grammatici en critici, de laatste in een gedurigen oorlog met de theologanten, die hen verketterden, wyl zij door hunne emendaties de H. S. verdraaiden.

Daarenboven waren al de faculteiten in een onophoudelijken strijd met de schepenen en professoren honorarii en met elkander over den voorrang in de vergaderingen, bij academische plechtigheden, in de kerk, aan de maaltijden, en vermoeiden curatoren met hunne kleingeestige klachten. Geen betere bronnen om de hoogleeraren te leeren kennen dan hunne werken, vooral hunne twistschriften, de acten van Senaat en curatoren, de brieven en reisbeschrijvingen van geleerden en studenten. Tot de studenten behoort o. a. Fredrick Lucae, een Sileziër van geboorte, die te Leiden in de theologie studeerde in de tweede helft der 17^e eeuw.

“In de Theologische faculteit (schreef hij o. a.), was de Senior Abrahamus Heidanus. In zijne jonge jaren had God hem bijzonder gezegend. Nog student zijnde preekte hij eens. Een van zijne toehoorders, een rijk koopman, vond er zoo veel behagen in, dat hij hem de hand zijner dochter liet aanbieden. 't Huwelijk kwam tot stand, en Heidanus werd, op deze wijs, erfgenaam van verscheiden tonnen gouds. De beroemde Coccejus had grooten toeloop, vooral van Nederlanders, Engelschen, Schotten en Westfalen.

Even als Heidanus is hij een deftig Heer, blond van wezen, met een gekrulde pruik op. De ruime professorale toga met zwart atlassen kraag en opslagen, staat hem daarbij zeer goed; omtrent de studenten, vooral omtrent buitenlanders, is hij zeer beleefd. Bij onze bezoeken intusschen, laat hij zich niet lang ophouden; zijne grandessa breekt 't gewone gesprek dan al heel spoedig af. — Onder de rechtsgeleerde Professoren (vervolgt hij) zijn van Thienen en Colonius in groot aanzien. De andere Heeren van de faculteit heb ik niet gekend. — Men houdt het er voor, dat dr. Sylvius in Nederland en Duitschland zijns gelijken niet heeft, als ontleedkundige is dr. van Hoven vooral in sectionibus ervaren.

Jacobus Golius, reeds hoog bejaard, is in zijne jeugd met een stipendium (?) van de Staten Generaal (?) naar de Levant geweest. Hij onderwijst 't Arabisch, Syrisch en Aethiopisch. 't Sineesch is hem zóó gemeenzaam als zijne moedertaal. Johan Frederik Gronovius (de philoloog) is de roem der Academie. Vele studenten komen vooral om hem. Bij

zijne voordracht houdt hij altijd de oogen toe. Dat geeft aan zijne Suada (overreding) een bijzonderen nadruk; de professor in de geschiedenis en politiek, Georgius Hornius, is een man, wiens roem niet onder zal gaan, zoo lang de wereld staat. Hij heeft maar één oog, maar met dat ééne ziet hij meer dan andere met twee, zoo als de Hollanders plegen te zeggen. Mij is hij bijzonder genegen. Als 't collegie is afgelopen, moet ik hem dikwijls gezelschap houden en een pijp rooken.

Hoog stond ook Stuart bij hem in achting. *Hij nam zijn post uitstekend waar, en wat hij voordroeg was voortreffelijk. De Duitschers droegen hem vrij wat meer achting toe, dan de ruwe Hollanders. Omstreeks dien tijd huwde hij de nagelatene dochter van den beroemden Thysius. Deze was eene zeer galante dame, ook bij de studenten zeer bekend. Hij en de Raey waren geslagen vijanden. Meermalen kwam het tot belagchelijke tooneelen tusschen beiden en tot vechten onder de studenten. Nopens de Raey schreef hij nog, dat hij zoo wel in taal als zeden een echte Hollander was, en zich aan beleefdheid weinig stoorde.*

Een twintigtal jaren later (1687) werd de Hoogeschool door Hendrik Ludolph Benthem bezocht, die een korte levens- en karakterschets der door hem toen en later bezochte hoogleeraren gaf. Breedvoerig handelt hij o. a. over Frederik Spanheim, den professor primarius, van wien, toen hij nog hoogleeraar te Heidelberg was, een groote naam uitging, die te Leiden zeer toenam, zoodat hij de eerste plaats onder alle hoogleeraren in de kerkelijke geschiedenis innam. Ook was hij, ver in controversis, en een welsprekend leeraar; *der damahlige Printzliche Hof im Haag ist durch sein Lehre von der Cantzel öfters bewogen worden.* Veel verdriet had hij van de jonge Cartesiaansche studenten, die zijn wapen, dat, volgens gebruik van dien tijd, bij het overlijden zijner huisvrouw boven zijn voordeur geplaatst was, wegnamen, en in plaats daarvan een zwart bord hingen, waarop geschreven stond: *datur vacuum*. Benthem was echter niet goed onderricht. Die pots werd Spanheim niet gespeeld omdat hij geen Cartesiaan was, maar omdat hij als rector zich de studenten tot vijand gemaakt had, wijl

hij ze zwaar beboet en met den schout het geld gedeeld had. Hoog stond hij wegens zijn verdiensten in Engeland aangeschreven, inzonderheid bij Henry Compton, bisschop van Londen. Benthem bezocht ook Stephanus le Moyne, die zeer met de Duitschers en hunne godgeleerde schriften was ingenomen.

Germani (zeide hij eens tot hem) *et ingenio valent et industria, Gallis vero, quamvis saepe optimae incidant cogitationes, non tamen ob laboris taedium iis diu inhaerent, Batavi vero licet et laboriosi et ingeniosi satis sint, languere tamen Musas inter nimias divitias plurimi sinunt.* Benthem was eens bij hem, toen een Franschman aan zijn deur kwam bedelen en hem het huisje van Loretto toonde. Le Moyne spotte met zijn dwaasheid en verhaalde dat de geleerde Sismondus naar Loretto reisde, om te onderzoeken of het huisje ook in oosterschen stijl gebouwd was, doch hij bevond dat het niet van de overige woningen verschilde en van steen uit een nabij zijnde groeve gebouwd was, 't geen hij terstond aan Baronius mededeelde, die hem beloofde de fabel uit zijn Annales te nemen, 't geen hij echter niet gedaan heeft. Ook van den Cartesiaan-coccejaanschen Wittichius gewaagt hij met grooten lof, en vermeldt zijn strijd tegen Maresius en Leydekker; *indessen war er wegen seines guten Wandels, grossen Fleisse und sonderlichen Erudition bey allem in grossem Ansehen.* Het zou geen vreemdeling berouwen, Jacobus Triglandus bezocht te hebben, wiens beleefdheid en geleerdheid hij prees, en wiens lessen ter wederlegging der kritiek van Richard Simon hij bijwoonde. *Der stadt Leyden, ja gantz Holland weiss zu ruhmen dass der Herr Trigland einer der besten Predikanten in den VII Provintzien ist.*

Nopens Jacob Gaillard schreef hij dat deze *den Namen mit der That hatte*, en altoos opgeruimd was. Ook deze bewees Benthem groote beleefdheid, en leerde hem veel dat hij niet wist. Hij hoorde hem lezen over Hagar en Sara en vele *sonderbare observationes de Sacrificiis* maken. *Er hatte so seine eigene Gedanken.* Grooten lof gaf hij den geleerden Jacobus Gronovius, professor in de Grieksche taal, Historie en Welsprekendheid. Hij had, na het onderwijs van zijnen voortref-

felijken vader genoten te hebben, Engeland, Frankrijk, Spanje en Italië bezocht en aldaar een schat van handschriften verzameld. *Die Wohlfahren seiner Seele* drong hem echter naar zijn vaderland weder te keeren. Nimmer ontmoette Benthem een geleerde, *der sich aus dem studiren weniger Arbeit machet, denn er dabey Reden, Lachen und Springen kan; und doch mehr ausrichtet als einer, der alle seine Nägel dabey abnaget*. Hij geeft verder zijn wensch te kennen dat hij zijn kennis *in lingua et antiquitate Graeca* tot verklaring van het N. T., gelijk zoo vele andere beroemde mannen gedaan hadden, mocht aanwenden. Het was gevaarlijk met hem in het strijdperk te treden; zulks hadden de abt Fabretti en Isaac Vossius ondervonden, die in hem een grooteren vijand dan in Hornius hadden gevonden. Hij, Graevius en Perizonius, waren de drie voortreffelijkste mannen in de Republiek der Letteren. Hij roemt ook Vitriarius, Matthaeus en de Volder "een *subtiler philosophus*", die Cartesius tegen Huet, bisschop van Avranches, verdedigd had.

Weinige jaren na hem kreeg Leiden een bezoek van den geleerden Zacharias Koenraad von Uffenbach. Gelijk vroeger Zeller, Monconys, Benthem en anderen bezocht en beschreef hij zeer uitvoerig de academische inrichtingen en particuliere kabinetten, vele hoogleeraren en andere beroemde mannen. Tot de laatste behoorde de kunstschilder Frans van Mieris, de koopman La Court en de zonderlinge geleerde Thomas Crenius, *die des prahlens und Groszsprechens kein Ende war*; op alle geleerden schimpte en smaalde, uitgezonderd op Cellarius, dien hij zijn vader noemde, en bij het uitspreken van wiens naam hij telkens zijn calot afnam. De hoogleeraar Senguerdus leidde hem rond in de bibliotheek, de custos, Gerard Blanche, in het anatomisch kabinet, ook legde hij bij den beroemden mechanicus Musschenbroek, broeder van den hoogleeraar, en bij de weduwe van den vermaarden reiziger en botanicus Paulus Hermann een bezoek af. Deze had haar *f* 40,000 nagelaten, doch zij had alles "*mit sauffen*" verteerd en leefde zeer armoedig.

Nopens Salomon van Til schreef hij: *ein dicker Mann, bey Sechzig*

Jahr alt, und hatte das Podagra. Er war ziemlich höflich, soll aber sonst ein sehr geiziger Mann seyn. Nopens den Waalschen predikant en hoogleeraar in de physica Jaques Bernard getuigde hij: *Er ist ein Mann von fünfzig Jahren, etwas verdrieszlich und schlecht im Umgange. Weil er die Nouvelles de la Republ. des Lettres schreibt und ein guter Mathematicus seyn will, meynten wir Wunder, was wir von einen Liebhaber und Kenner von Büchern und Instrumenten an ihm finden würden. Seine Wissenschaft von allen aber war sehr schlecht,* hetgeen hij door voorbeelden bevestigt. Zeer stelde hem deze beroemde man te leur. Uffenbach noemt een reeks van hoogleeraren op, die hij bezocht. De meeste stelden zijne verwachting bitter te leur. *Allein* (schreef hij) *die Herren Professores stellen sich so albern, wenn man zu ihnen kommt, dass uns die Lust, mehrere zu besuchen, vergienge. Ihre erste Frage ist gemeiniglich: Is er iets van myns Heeren dienst? Wann man ihnen dan sagt, dass man ihnen aufwarten, oder sie zu sprechen die Ehre haben wollen, lachen sie entweder, oder sehen saur.* Bij Bidloo klopte hij driemaal aan, doch kreeg telkens belet; de man was, sedert hij lijfarts van Koning Willem III geworden was, niet te genaken.

Uffenbachs broeder, die hem op reis vergezelde, liet zich, om vrijdom voor zijn boeken te genieten, bij Albinus inschrijven, waarop hij bij van Til een pas ontving. Ook andere reizigers klaagden over de stijfheid en statigheid, waarmede zij aan de hoogeschole ontvangen werden, en tevens over de groote onkunde van sommige hoogleeraren buiten hun eigenlijk vak. Zoo verstonden enkelen geen der moderne talen en waren alleen grondig met de oude bekend; een klacht, die nog in deze eeuw door Lindemann herhaald werd, doch in de 18^e eeuw ook op vele hoogleeraren van buitenlandsche universiteiten betrekking heeft. Juist den 3 October 1774 kwam de beroemde reiziger J. J. Björnsthäl, hoogleeraar in de Oostersche en Grieksche talen te Lund in Zweden, te Leiden. De plechtigheden van den dag bestonden enkel daarin, dat burgemeesters en verdere overheidspersonen in een statigen optocht van het stadhuis naar de Pieterskerk gingen, waar een

predikatie gedaan werd. *De aandacht der toehoorders* (schreef hij) *scheen maar middelmatig te zijn; want men liep, met den hoed op het hoofd, de kerk op en neer; de overheid en hoogleeraren waren de eenigsten, die met aandachtig stilzwijgen aanhoorden hetgeen de geestelijke rede-naar te zeggen had. Voor dezen was het gebruikelijk deze jubelrede in tweeën te verdeelen, wordende het eene gedeelte des voormiddags en het andere des namiddags uitgesproken; maar nu had de Raad bevolen, dat de geheele redevoering op eens zou afgedaan worden.* Het voorname doel zijner komst was om de Oostersche handschriften in onze bibliotheek te zien, die hij dan ook onder geleide van Ruhnkenius in oogenschouw nam. Hij klaagde over de bekrompen plaats, die de boeken (omtrent 40,000 deelen) hadden, en het gemis van een Catalogus van de Oostersche handschriften, meer dan 2000 in getal. Ook gaf hij den boekhandelaar Le Mair, die de Oostersche boeken drukte, een bezoek. De hoogleeraar Allemand was zijn gids in het "universiteits-kabinet". "De natuurkundige werktuigen waren van zulke deugdzaamheid, dat men ze tegen die te Parijs niet zou willen ruilen. Zij waren meest alle door s' Gravensande uitgevonden en beschreven en door den broeder van den hoogleeraar Musschenbroek gemaakt." Ook bezocht hij het kabinet van natuurlijke zeldzaamheden van den hoogleeraar van Doeveren, met den griffier van Alphen het Pan Poëticum, en met J. Le Francq van Berkhey het kabinet van natuurlijke zeldzaamheden. Even als zijne voorgangers legde hij een bezoek af bij eenige der beroemdste hoogleeraren en onder deze bij Allemand, van Royen, Valckenaer, *den grootsten kenner van het Grieksch dien Holland toen had*, ook bij Ruhnkenius, van wien hij vele belangrijke bijzonderheden mededeelt, en Abraham Gronovius, nopens wiens vader en oom hij het volgende opteekende: *De eerste, Jacob Gronovius, was hoogleeraar te Pisa, en werd door de Venetianen naar Padua beroepen, doch bedankte voor het beroep. Zijn broeder was te Rome; de koningin Christina kwam in Amazonen gewaad op de vatikaansche boekerij, alwaar zij lang met hem sprak, en onder anderen zeide, dat zij zoowel zijne verdiensten als die zijner geachte*

familie kende, en hem beloofde, indien hij R. C. en een geestelijke wilde worden, eene voordeelige abdij; doch zoo niet, dan hem een rijk meisje te bezorgen, waarmede hij zijn fortuin zou maken; maar al deze beloften hadden geen uitwerking op hem. De hoogleeraar Schultens deelde hem mede, dat zijn vader, zonder vooraf iets op te schrijven, op zijn collegiën gesproken had, en dat hij zoo veel vuurs en tegenwoordigheid van geest bezat, dat hij zijn schriften dikwijls opstelde gedurende den tijd, dat zij gedrukt werden; dat hij zelfs niet eens het geduld had om aan eene tafel te gaan zitten schrijven, maar het papier op den rug van den zetter leí en zoo schreef, terwijl de andere zette. Björnsthål maakte ook kennis met Le Francq van Berkhey, van wien hij o. a. schrijft, dat hij even als Boerhaave met loshangende hairen ging. Zeer veel vernam hij van den laatste, dien hij een wereld beroemden man noemde, en wiens dochter, de gravin Toms, toen nog te Leiden leefde. Men verhaalde hem o. a. hoeveel eer en voordeel hij de stad had verschaft door de menigte patienten, die uit alle oorden kwamen om hem te raadplegen; meer dan 200 Engelschen bezochten om zijnen wil Leiden en verteerden er hun geld.

Hij liet zich voor zijne consulten betalen; zelfs waren de boeren daar niet vrij van en gaven hem met vreugde hun zesthalf; anderen gaven hem niet minder dan een dukaat, maar wel meer; men zag bij hem groote hoop en in papier gewikkelde dukaten, die in de uren, waarin hij om raad gevraagd werd, om hem heen lagen. Dat hij zich van den gemeenen man liet betalen, geschiedde omdat hij anders te zeer zou zijn overloopen worden, en nooit een oogenblik rust zou gehad hebben. Somwijlen stonden wel honderd menschen in de voorkamer op hem te wachten; zij werden in de orde, zooals zij gekomen waren, door hem binnen gelaten, en hierin richtte hij zich naar eene lijst, waarop zij hunne namen geschreven hadden.

Het gebeurde vaak, dat men wegens de menigte twee of drie uren moest wachten; zelfs Czaar Peter wachtte twee uren in zijn jacht, eer hij met hem kon spreken, wíl hij juist met zijne voorlezingen bezig was. Hij nam geen geld van predikanten of hunne kinderen, wíl hij zelf de zoon

van een dorpspredikant was. Zijn broeder was predikant te Leiden, wiens leerredenen hij vlijtig bijwoonde, schoon zijne gaven voor den predikstoel zeer middelmatig waren. Hij ging altijd eenvoudig gekleed. Zijne oogen verkondigden veel vuur en geest. Een gedeelte van zijne werken werd door den Roomsche keizerlijken tolk Herbert in het Turksch vertaald, waartoe hij zich van een geleerden Turk bediende.

Vele geleerden, die de Hoogeschool, vooral ten tijde der Vitriariussen, Boerhaave en de Albinussen bezochten, wijdden met den hoogsten lof over haar uit, en gewaagden van *“hare heerlijke voorrechten, die zoozeer haren bloei bevorderen, de onafhankelijkheid harer leeraars en leerlingen, de bescherming die zij van hare eigene regeering genoot, de wijze voorzorg en voorzichtige maatregelen harer beschermers, het groot aantal vreemdelingen, de geleerdheid en schranderheid en de gulde lessen der hoogleeraren, flonkerlichten die dit verblijf der geleerdheid door hunne kundigheden tot eer verstrekten, en konden niet zwijgen van dien fakkel der geneeskunde, om wiens doorwrochte lessen te hooren de stad overvloedde van geleerden en studenten uit alle natien en volkeren.”* Zij die omtrent 1760—1780 onze Universiteit tot hunne *“alma mater”* kozen, sloegen echter een geheel anderen toon aan. *“Helaas (schreef er een) die luisterrijke en blijde dagen zijn voorbij, het is gedaan met den roem van het wijsheidlievend Leiden, Fuimus Troës! Fuit Ilion et gloria Teucrorum!”*

De groote Boerhaave is niet meer, zijn vriend Albinus, die nog na hem den roem der geneeskunde op deze Hoogeschool staande hield, is overleden, de rechtsgeleerde Vitriariussen, de taalwijze Schultensen, de beroemde Wijsgeer s' Gravenzande zijn geweest! 't Is waar er zijn nog van hunne tijdgenooten, die hier de geleerdheid mannelijk schragen, maar hunne schouders zijn door den ouderdom verzwakt en deze ouderdom geeft ons het droevig vooruitzicht van hen mede eerlang te zullen verliezen. De plaatsen der vorige zijn wel door geleerde mannen vervuld, de nijd zou dit zelf moeten bekennen; maar nimmer, indien men eenige weinigen uitzondert, zullen deze het doorkneed verstand en den uitgestrekten roem van hunne doorluchtige voorgangers evenaren. Ondertusschen ziet men een

reeks van nieuwigheden insluipen, alles wat vreemdelingen voorschrijven, wordt, zonder onderzoek, gretig aangenomen; terwijl belesenheid zonder oordeel de plaats van grondige geleerdheid vervult. Zucht tot nieuwigheden was immer de Hollandsche natie eigen; maar legenwoordig gaat die verder dan ooit; de oude en prijzenswaardige gewoonten worden verschopt voor ongerijmde nieuwigheden; de bondige geleerdheid der vorige leeraren ligt achter de bank voor eene lange en onverstaanbare wartaal op drogredenen of valsche proeven gegrond; de vastgestelde schriften der ouden worden verwaarloosd voor onlangs uitgekomen en los opgestelde boeken, en, schier ongelooflijk, de groote Boerhaave, de onvergelykelijke Albinus, de oordeelkundige Vitriarius en de schrandere's Gravenzande worden dagelijks gelaakt, en men schaamt zich niet hunne nagelaten onderwijzingen elk oogenblik tegen te spreken. Maar dat is niet alles. Onze voorrechten houden op, Curatoren en Burgemeesteren besturen ons niet meer met de oude wijsheid en voorzichtigheid. Men belet de studenten in de Geneeskunde het bekomen van cadavers om proeven te doen; buiten de gewone lessen, waarvoor men thans, tegen de Statuten, betalen moet, is niets te leeren, de ijver der leerlingen neemt af, de tijd voor de Akademie bestemd wordt verkort, die weleer ja 8 jaren besteedde om zich in zijne wetenschap te bekwamen, houdt zich tegenwoordig 3 of 4 jaren te Leiden op; de gemakkelijkheid, waarmede men de waardigheid aan de meesten weg schenkt, is oorzaak dat men zich weinig oefent, de korte tijd dien men aan de Akademie doorbrengt, wordt met beuzelingen versleten, de boeken liggen achter de bank, de schouwplaatsen en speelhuizen worden driftig bezocht, de collegien zijn ledig, Leiden is een verblijf van vermaak en wellust!

Waarlijk een treurig tafereel van den staat der Academie in die dagen! Dat de hevige partijwoede die daarop volgde, de afzetting van beroemde hoogleeraren, en het offer van de privilegiën door curatoren aan 't vaderland gebracht, de woelzieke dagen in het laatst der 18^e eeuw, niet geschikter waren tot studie en den roem der Hoogeschool niet bevorderden, is licht na te gaan.

Willem I bepaalde bij zijne eerste Statuten (1575) dat er aan de Hoogeschool elf hoogleeraren zouden geplaatst worden, twee in de Godgeleerdheid, twee in de Rechten, een in de Medicijnen, zes in de Philosophie, (Logica, Physica, Mathesis, Latijn, Grieksch, Hebreeuwsch), —

die in onze dagen in twee faculteiten, die van de zoogenaamde Natuurlijke of Proefondervindelijke Wijsbegeerte en die van de Bespiegelende Wijsbegeerte en Letteren, gesplist is) — met bijvoeging dat dit getal, naarmate er studenten in elke faculteit waren, zou kunnen verminderd of vermeerderd worden. Die vermeerdering had dan ook reeds spoedig plaats, daar de behoefte der studenten vorderde dat er aan de medische en philosophische faculteit een hoogleeraar werd toegevoegd.

In 1587 gaven er twaalf onderwijs: Saravia en Trelcatius in de Godgeleerdheid; Sosius à Beyma en de Groot in de Rechten; Heurnius en Bontius in de Medicijnen; Trutius, Damantius, Snellius, Raphelengius, Vulcanius, Lipsius in de Physica, Ethica, Politica, Mathesis, het Hebreeuwsch, Grieksch en Latijn. De betrekking van hoogleeraar in de Logica was dus vacant. In 1600 bekleedden Junius en Trelcatius, de jonge, het hoogleeraarsambt in de Godgeleerdheid; Bronckhorst en Tuningius in de Rechten. Heurnius (die in dat jaar overleed), Vorstius en Paeuw in de Medicijnen. Trutius (die toen nog in leven was) onderwees de Logica, Bredius de Rhetorica, Bertius de Ethica, Snellius de Mathesis, Lipsius het Latijn, Vulcanius het Grieksch, Merula de Historie, Ferdinando Philippus Polonus het Arabisch, terwijl aan Clusius het bestuur van den kruidhof met den titel van professor honorarius was opgedragen. Het blijkt uit de *ordo lectionum aestiva* van dit jaar, dat toen de lessen van Bronckhorst, Tuningius, Heurnius, Paeuw, Snellius stilstonden en noch in het Grieksch, noch in het N. Testament (Junius doceerde Hebreeuwsch en Trelcatius *loci communes de libero arbitrio*) onderwijs gegeven werd.

In 1649 waren er 21 gewone en buitengewone hoogleeraren: vier (Trigland, Spanheim, Heidanus en de regent Regius) in de Godgeleerdheid; vier (Schotanus, Vinnius, Maestertius, Colonius) in de Rechten; vier (Heurnius, Vorstius, Falcoburgius, Wallaeus) in de Geneeskunde; Heinsius in de Historie, Golius in de Mathesis en 't Arabisch, Boxhorn in de Geschiedenis, Stuart en Heereboort in de Logica

en Metaphysica, Barlaeus in 't Grieksch, Thysius in 't Latijn en de professor honorarius Salmasius.

In 1663 waren er 19 hoogleeraren; in de Rechten vier, Beekerts van Thienen, Colonius, Rusius, Marchand; in de Godgeleerdheid drie, Heidanus, Coccejus en Hoornbeek; in de Geneeskunde vier, Vorstius, van der Linden, Sylrius en van Horne; voorts gaven Stuart en de Raey onderwijs in de Wijsbegeerte, die toen ook de Sterre- en Natuurkunde omvatte; Golius, hoogleeraar in het Arabisch, was toen tevens met het onderwijs in de Wiskunde, Uchtmans, met het Hebreeuwsch, Gronovius met het Grieksch belast, terwijl de Geschiedenis aan Hornius was opgedragen, en Thysius de Welsprekendheid en het Latijn onderwees. Behalve deze was er nog een hoogleeraar in de "Duitsche Mathesis."

Evenmin als in de 17^e was het getal van hoogleeraren in de 18^e eeuw hetzelfde; soms bedroeg het 18 soms 20, 21 enz. In de 17^e eeuw, toen de Hoogeschool nog geene wereldvermaardheid had, werden Scaliger, Salmasius, Clusius, Dodonaeus tot professoren honorarii aangesteld, en Cluverius tot *Geographus Academicus* benoemd; later komen geen honorarii meer voor, maar zetten zich vele geleerden, die zich aan de beoefening der wetenschappen wijdden, gelijk Sriverius, Crenius, Reiske, Linnaeus en anderen voor korter of langer tijd te Leiden neder. In den aanvang waren er twee, later drie, soms vier hoogleeraren in de Godgeleerdheid, vier in de Rechtsgeleerdheid, vier in de Geneeskunde, terwijl de overigen Rhetorica, Logica, Metaphysica, Ethica, Politica, Arithmetica, Mathesis, Astronomia en de Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche talen onderwezen. Zij gaven openbare en bijzondere lessen. De eerste werden vier keeren in de week, en wel maandags, dingsdags, donderdags en vrijdags op hetzelfde uur gegeven, en op de Series Lectionum, die vroeger tweemaal 's jaars verschenen, aangekondigd. De voorlezingen moesten in de gehoorzalen der Academie, of in een der academische gebouwen gehouden worden en de hoogleeraren in hunne tabberden in den

aanvang, — de godgeleerden in een oranje, de rechtsgeleerden in een rooden, de geneeskundigen in een groenen en de filosofen in een witten tabberd, die echter reeds spoedig met zwarte tabberden verwisseld werden. Voor de openbare lessen werd door de studenten niets betaald, maar wel voor de bijzondere, die de hoogleeraren aan hunne woning hielden. Eerst in den loop der 18^e eeuw verviel het onderscheid tusschen de openbare en bijzondere lessen, zoo te Leiden als elders, tot dat eindelijk het geven van de laatste schier de eenige geregelde werkzaamheid der hoogleeraren uitmaakte. De overige dagen, woensdags en zaterdags, waren bestemd voor examina, promotiën en openbare disputoefeningen, alsmede voor de lessen der lectoren.

Vaste bepalingen voor de jaarwedden der professoren bestonden er vóór de wet van 2 Augustus 1815 niet. Bij de eerste Statuten der Universiteit van 2 Juni 1575 was vastgesteld: “dat elck van de Professeuren voorzien zal worden van behoorlijke salaris, zulcx de Curateurs ofte toesienders van de Universiteit gezaementlyck met Burgemeesteren met hun luyden sullen connen accorderen.” Bij iedere benoeming werd de bezoldiging geregeld, waarbij zoowel de meerdere of mindere beroemdheid als het meer of min winstgevende der betrekking en die welke hij verlaten moest in aanmerking werd genomen. Bijzondere ijver in het hoogleeraarsambt betoond of beroeping naar elders gaven dikwerf aanleiding tot verhooging der jaarwedde, terwijl ook voor die collegiën, welke aan een hoogleeraar soms later werden opgedragen, een bijzondere toelage gegeven werd. In den aanvang had de betaling vrij ongeregeld plaats, en klaagden professoren herhaaldelijk over wanbetaling. Dit veroorzaakte aan curatoren veel moeilijkheden; zelfs werd den 19^{den} Sept. 1581, “met geweld geld uit 's Lands kantoor tot betaling der hoogleeraren genomen, met bedreiging aan de Staten zulks elk vierendeel jaars te laten doen.” Toen echter de financiële zaken der Universiteit geregeld waren, zorgde de rentmeester voor een behoorlijke voldoening der wedden.

In de Godgeleerdheid werden de uitheemsche hoogleeraren, zoo als Fugeraeus, Danaeus, Zanchius, Crueiger, Fabritius, Junius, Saravia, op *f* 600, Mollerus de tweede maal op *f* 700 en de derde maal op *f* 800 beroepen. Ook werd die som Pezelius en Lannoy aangeboden. Holmannus Secundus en Gallus daarentegen ontvingen *f* 500, Sturmius, Bastingius en Trelcatius *f* 300. In 1593 genoten Junius *f* 1200 en Trelcatius *f* 500. De eerstgenoemde som bleef sedert het gewone tractement voor elken Theol. Professor, doch er kwamen vele emolumenten bij. Zoo ontving in 1641 Johannes Polyander, tot ordinaris tractement *f* 1200, tot extraordinaris *f* 200, en *f* 300 tot huishuur, dus *f* 1700; even zooveel zijne ambtgenooten Trigland en Spanheim; zoo ook in 1649 de beide laatsten en Heidanus. In 1663 had Coccejus *f* 1200 ord. *f* 200 extraord., *f* 500 voor het schrijven tegen de Joden, en *f* 300 huishuur, dus *f* 2100, Hoornbeek *f* 1700. Spanheims inkomen klom later tot *f* 2600, dat van Trigland en à Marck tot *f* 2000; alleen de beide laatsten kregen huishuur. In 't laatst der 18e eeuw had Boers *f* 2500, te Water *f* 2200, Rau *f* 2500, van Voorst *f* 2200. In 1593 had de professor der juridische faculteit à Beyma een inkomen van *f* 800, Bronckhorst van *f* 700, Grotius en Tuningius elk van *f* 500, Donellus van *f* 1000 en *f* 300 van den Prins; in 1641 Lindershausen van *f* 900, Schotanus van *f* 1830, (*f* 1000 wedde, *f* 200 extraord., *f* 300 voor de exercitie van 't coll. prac. jurid., *f* 30 als Raad Universiteit), Dedel *f* 1200; in 1649 genoot Schotanus hetzelfde inkomen, doch dat van Vinnius, Maestertius en Colonius was elk *f* 1700; in 1663 de laatste slechts *f* 1272, (waaronder *f* 72 als secretaris van den Senaat), van Thienen *f* 1200, Rusius *f* 1400 en de buitengewone hoogleeraar Marchandt *f* 800; in 't begin der 18^e eeuw Matthaëus *f* 1400, Voet *f* 1800, (*f* 400 als Prof. juris priv.), Vitriarius *f* 1400, Noot *f* 1800, (400 als Prof. juris publ.); in 't laatst dier eeuw van der Keessel en Smallenburg elk *f* 2200 en Hageman *f* 2400.

Zeer gering waren aanvankelijk de wedden der hoogleeraren der medische faculteit. Zoo genoot Bontius slechts *f* 600, Paeuw *f* 500

en Clusius *f* 690; doch hunne inkomsten verbeterden allengskens, zoodat ongeveer 50 jaren later die van Vorstius *f* 1200 en vrije huishuur, van Heurnius, Schrevelius *f* 1900 en van Falcoburgius *f* 1200 bedroegen. Weinige jaren later had Heurnius als prof. med. *f* 800, als prof. anat. et chirurgicus *f* 200, extraord. *f* 400, voor het bedienen van het coll. priv. *f* 200, voor 't publiceeren zijner geschriften *f* 300, dus *f* 2200 inkomen. Vorstius had, behalve vrije woning (het huis in den kruidhof) *f* 1400, Falcoburgius *f* 1200, de buitengewoon professor Walaeus *f* 800, en voor de bediening van 't coll. med. pract. *f* 200, dus *f* 1000.

In 1663 ontving Vorstius, behalve de gewone wedde van *f* 1000 nog *f* 600 extraord., dus *f* 1600; van der Linden nog *f* 200 extraord. en *f* 200 van 't coll. pract. behalve de gewone wedde, dus *f* 1400.; Sylvius, behalve zijne wedde, tot extraord. *f* 800 en voor 't coll. pract. *f* 200, dus *f* 2000, terwijl van Horne, die even als Vorstius, kort na zijn studietijd, tot hoogleeraar aangesteld, eerst als buitengewoon, maar reeds een jaar later, en wel in 1652, als gewoon hoogleeraar benoemd was, slechts *f* 800 genoot. In het laatst der 16^e en een gedeelte der 17^e eeuw bleven gewone hoogleeraren de wedde van *f* 1000 genieten, doch de buitengewone verschilde. Drelincourt b. v. genoot er een van *f* 600 en Hotton van *f* 400. Daarenboven ontving de eerste nog als professor anat. *f* 400, zoodat zijne wedde *f* 2000 beliep; de tweede had als prof. coll. pract. en med. nog *f* 200 en als correspondent nog *f* 300, en genoot dus *f* 1500, Dematius *f* 1600. In het laatst dezer eeuw en later had Du Pui *f* 2100, Oosterdyck *f* 2300, Sandifort *f* 2400, Brugmans *f* 2900.

De philosophische en literarische faculteit werd over het algemeen in de 16^e eeuw zeer schraal bezoldigd. Zoo ontvingen Bredius *f* 200, Molinaens en Snellius elk *f* 300, Merula *f* 500, Vulcanius *f* 547, Raphelingius *f* 600; doch in 1641 Heinsius *f* 1672, Golius *f* 1500, l'Empereur *f* 1300 en Barlaeus *f* 1000, du Ban, hoogleeraar in de Redeneer- en Zedekunde *f* 1000, Boxhorn, hoogleeraar in de Welsprekendheid *f* 800,

Heereboort *f* 520, Walaeus *f* 500, Thysius *f* 300 en van Schoten *f* 450. In 1649 had Heinsius *f* 1572 (*f* 1200 gewoon tractement, *f* 200 als professor bibliothecae, *f* 72 als secretaris van den senaat, *f* 100 als correspondent,) Uchtmans, buitengewoon hoogleeraar in het Hebreuwsch, *f* 1000, Golius *f* 2100, (*f* 600 als prof. math., *f* 600 extraord. *f* 400 als prof. ling. arab. *f* 500, Boxhorn *f* 1200 (*f* 1000 wedde, *f* 200 voor de directie van 't coll. orat. publicum), de hoogleeraren Stuart *f* 600, Heereboort *f* 700, Barlaeus *f* 1000, Thysius *f* 300, van Schoten *f* 400, terwijl Regius als regent een wedde van *f* 1400, en Heereboort als onderregent eene van *f* 600 genoot. In 1663 hadden Golius en Uchtmans dezelfde wedden als vroeger. Gronovius, behalve het gewone tractement van *f* 1000, nog *f* 200 extraord. en *f* 300 als honorarius, De Raey *f* 1000, Hornius, hoogleeraar in de Historie *f* 1200. Later had de Volder, hoogleeraar in de Wiskunde *f* 1600, Senguerdus, hoogleeraar in de Wijsbegeerte *f* 1200, Perizonius en Gronovius, hoogleeraren in de Historie en 't Grieksch, elk *f* 1800.

In 't laatst der 18^e eeuw was de wedde van Wytttenbach *f* 4400 en *f* 600 als Bibliothecarius, van Van der Palm *f* 2200, Siegenbeek *f* 1800, van D. van de Wynpersse *f* 2000, en Speijert van der Eijk *f* 1400. Daarenboven ontving elk hoogleeraar, in elke faculteit, een jaarlijksche som van omtrent *f* 60 voor tabberd- en konijnengeld. Ook hadden al de leden der Universiteit, mits geen koopmanschap of nering drijvende, vrijdom van stads- en landsbelastingen en van den impost op wijn en bier tot een zeker bedrag, dat meer dan voldoende geacht kon worden om in de behoeften hunner huisgezinnen te voorzien, en waren hoogleeraren en vreemde studenten vrijgesteld van inkwartiering, nachtwachten en schutterlijke diensten. Voor de bijzondere collegies ontvingen de professoren van de studenten betaling, zooals reeds boven vermeld is; doch hoe groot de som te Leiden was, is niet te bepalen. Te Harderwijk werd voor de bijzondere lessen *eeregeld* betaald, dat naar de onderscheidene vakken van het onderwijs en naar het meerder of minder tal der daartoe bestemde uren eene ver-

schillende som bedroeg, waarvan de helft volgens de oorspronkelijke verordening (die niet altijd gehandhaafd werd) moest worden vooruit betaald. Zoo werd in 1733 voor een student die 5 jaren lang de lessen over de Instituten en Pandecten had bijgewoond, gezegd daarvoor *f* 120 aan den hoogleeraar schuldig te zijn.

Te Leiden was voor examina en promotiën in de statuten presentiegeld bepaald. Voor iedere disputeer-oefening, door professoren bestuurd, kregen zij aldaar telkens *f* 1. Aan de overige hoogeschoolen in de Vereenigde Nederlanden werden, over het geheel genomen, zulke aanzienlijke bezoldigingen als aan Coccejus en Sylvius niet gegeven. In 1668 en '69 had ieder hoogleeraar te Harderwijk, waar de levenswijze veel goedkooper was, *f* 800, met uitzondering van den primarius professor, die *f* 1000 trok. Daarenboven hadden drie hoogleeraren, evenals te Leiden, het genot van vrije woning. Ook hadden zij daar, evenals aan andere hoogeschoolen, bijzondere vrijheden. Bij de oprichting der Utrechtsche hoogeschool in 1636, werd het tractement van Van der Straten, den eersten hoogleeraar in de Geneeskunde, op *f* 600 bepaald, maar ook aan die hoogeschool hebben wij voorbeelden, dat men zich aanzienlijke geldelijke offers getroostte, om mannen van naam duurzaam aan haar te verbinden.

Toen de beroemde Graevius in 1663 van Utrecht naar Amsterdam, op eene bezoldiging van *f* 3000, was beroepen, werd zijn inkomen te Utrecht tot op *f* 2000 verhoogd, iets, dat aldaar zonder voorbeeld was; later werd het nog op *f* 2130 gebracht, terwijl zijn zoon voor zijn opvoeding tot aan zijn 25ste levensjaar *f* 200 zou trekken, en er daarenboven aan zijne vrouw, zoo deze hem mocht overleven, een pensioen van *f* 400 verzekerd werd.

Men ziet, welk een prijs men op beroemde hoogleeraren stelde, en dat zelfs die hoogeschoolen, welke minder inkomsten hadden dan de Leidsche, soms in dit opzicht met de Leidsche wedijverden. Zoo verhoogde Franeker in 1665 de jaarwedde van Frencelius, toen deze, na den dood van Van der Linden, op een inkomen van *f* 2000 naar

250 INKOMSTEN VAN HOOGLEERAREN AAN ANDERE HOOGESCHOLEN.

Leiden beroepen werd, tot dezelfde som. De grootste bezoldiging van een hoogleeraar in ons vaderland in de 17^e eeuw, die ons bekend is, was die van Vossius, die in 1632 naar Amsterdam werd beroepen op eene jaarwedde van *f* 2500, met toezegging van vrije woning, waartoe curatoren een huis voor hem huurden van *f* 900 's jaars. Later had de Raey, die van Leiden beroepen was, aldaar *f* 2500, welke som naderhand op *f* 3000 gebracht werd. Hoe aanzienlijk, over het geheel genomen, de bezoldigingen aan onze academiën waren, blijkt uit hetgeen elders aan hoogleeraren in dit tijdstip gegeven werd. Zoo was de jaarwedde van den professor Poëtices te Wittenberg, onder Christiaan I, in 1589 180 goudgulden van 21 goede grosschen, en nog in 1728 trok de prof. phil. met inbegrip zijner emolumenten 250 rijksdaalders.

Onder denzelfden Christiaan I waren in 1589 de inkomsten der drie eerste hoogleeraren in de Godgeleerdheid *f* 410, in Koningsbergen (1586) *f* 400. Te Jena genoot de primarius, in 1590, *f* 360, te Herborn, in 1587 *f* 300. In 1622 had B. Meisner te Wittenberg *f* 500, Franz *f* 519, Calixt in 1637 als Primarius te Helmstadt *f* 500, Hornesius *f* 400, de superintendent *f* 300, de vierde hoogleeraar *f* 300, en na den dood van Calixt verwierf Titius diens plaats met een inkomen van 350 rijksdaalders. Nog in het begin der 18^e eeuw werd het inkomen van den Wittenberger hoogleeraar Wernsdorf met de emolumenten op 315 rijksdaalders geschat. Gedurende den dertigjarigen oorlog leden de hoogleeraren honger, wjl zij jaren naar hun inkomen moesten wachten, de levensmiddelen tot eene ongekende hoogte gestegen waren, daar een koe *f* 200, een paard *f* 1000 gold, 't geen aanleiding gaf dat vele het brood moesten bedelen, andere naar Holland weken, waar het in dit tijdperk wemelde van in diepe armoede gedompelde hoogleeraren en studenten. Ook in Italië en Frankrijk waren de inkomsten zeer gering. Malpighi had te Bologne niet meer dan 240 scudi, omtrent zoo vele rijksdaalders, terwijl zekere Scarpes Scotto aldaar in 1634 de grootste bezoldiging had, die er ooit was gegeven, name-

lijk 1000 scudi, en dit geschiedde om het Fransche hof te believen, dat hem den titel van raadsheer had gegeven.

In 1635 had Riolanus, de oudste hoogleeraar in het collège de France, slechts 400 kronen of 1200 francs, terwijl het inkomen aan de zoo beroemde hoogeschool te Bazel destijds maar 100 en te Genève 200 kronen bedroeg. Niet te verwonderen dat in de 16e, 17e en 18e eeuw een professoraat aan een der hoogescholen der Vereenigde Nederlanden, vooral te Leiden, een uiterst begeerlijk ambt was, te meer daar aan de gewone inkomsten nog zoo veel emolumenten en voorrechten verbonden waren.

Zulks had ten gevolge dat de aanvragen bij curatoren om het een of ander professoraat, of om dezen of genen hoogleeraar op te volgen, of om bij hun professoraat nog een ander te mogen bekleeden, of om den titel van hoogleeraar te mogen voeren, zeer talrijk waren. Zoo verzocht o. a. in 1614 Willem Boot, professor Juris te mogen worden, in 1615 Cornelis Bosch, advocaat van den Hove, Pijnacker te mogen opvolgen, Baudius, na den dood van Merula, den opvolger van Lipsius (1609), den titel van professor Historiarum et Institutionum, Heinsius dien van professor politicus (1612), Bontius dien van professor Med. en Phys., Johan Nezelius in 1660, "die lang de Orientaalsche taal aan de studenten had onderwezen, en zelf een drukkerij had opgericht, den titel van professor extraordinair te mogen voeren. Doorgaans werd hun zulks toegestaan, doch onder voorwaarde van zich eerst te laten onderzoeken "of zij genoegzame bekwaamheden hadden."

Wij wisten echter niet, bij het doorloopen der Resolutiën van curatoren, of wij ons meer moesten bedroeven over de baatzucht van sommige hoogleeraren, dan verheugen over de onbeperkte milddadigheid der curatoren, die niet alleen den eersten de reiskosten ruim vergoedden, (zoo kreeg b. v. Barlaeus *f* 72, Vorstius 125 Rijksdaalders en *f* 84 reisgeld, Le Moyne *f* 900, Hahn, Schacht, Burman elk *f* 300), maar zelfs de huur, die zij nog schuldig waren in de plaats vanwaar zij kwamen, op hun verzoek betaalden.

Zoodra een beroepen hoogleeraar te Leiden kwam, werd hij of door een curator of door den rector aan het hoofd eener deputatie uit de faculteit waartoe hij behoorde, ontvangen, op een maaltijd onthaald, en gedefroyeerd tot hij een bekwaam "logys" had, waarna hij door curatoren plechtig aan den senaat of het corps professoren werd voorgesteld, en door de eersten de dag, waarop hij zijne oratio inauguralis mocht houden, bepaald werd. Een enkele maal werd hij, gelijk Hotton, van het houden zijner oratie gedispenseerd. Op den bepaalden dag haalde de faculteit hem af en bracht hem in de senaatskamer, waar hij den volgenden eed in handen van curatoren moest afleggen:

"Ick sweere ende getoove dat ic onder de regeringe, opsicht ende boleit van den Heeren Curateurs ende Burgemeesteren dezer Stede achtervolgens onderhouden ende naercomen zal de Statuten van de Universiteyt, zulck die tegenwoordichlyck en in wezen zijn, zonder daer inne tot achterdeel van de zelfde eenige veranderinge of nyeuwicheyt te doen, off innete doene ten ware met voorweten van den gen. Curateurs en Burgemeesters. Zoo waerlyck moedt mij Godt helpen."

Hierop volgde, zoo de hoogleeraren tot de theologische faculteit behoorden, de onderteekening van de formulieren van eenheid; doch daar het boek waarin zij vervat waren, herhaaldelyk eenige jaren te zoek was, mist men de onderteekening van verschillende hoogleeraren. Na deze plechtigheid werd de oratio gehouden. Deze orationes zijn, vooral in lateren tijd, op last van curatoren, in quarto gedrukt, doch van die uit de 16^e en 17^e eeuw zien slechts enkele, zooals die van Heinsius, Cunaeus, Bertius, Baudius, benevens die welke zij bij de opening hunner lessen en bij bijzondere gelegenheden bielden, het licht.

Behalve de promotiën ¹, en de orationes inaugurales, werden er in het auditorium theologicum, op bevel van den senaat en de cu-

¹ Hierover nader

ratoren, ook bij bijzondere gelegenheden, plechtige redevoeringen door de hoogleeraren gehouden, die alle op kosten der Universiteit gedrukt en rondgedeeld werden. Aan den wensch van Baudius om, bij gelegenheid van een studenten-oproer, zijne *oratio ad Studiosos tumultuantes* (1607) aldaar te houden, meenden curatoren, schoon ze er hem voor beloonden, niet te mogen voldoen, uit vrees van verdere onaangenaamheden; doch Cunaeus hield er later (1661) eene aanspraak tot de studeerende jongelingschap, toen de Poolsche Prins Radzevil ze tot oproer aanzette. In 1625 hield Daniel Heinsius er eene lijkrede op Prins Maurits, in 1653 Anthonius Thysius op M. Harpertz. Tromp, en in 1660 op den curator Jacob Cats. Het is mij niet gebleken dat op andere curatoren, tenzij op Cats, en door Barlaeus op Cornelis van den Mijle (1649), lijkredenen zijn gehouden, maar wel zagen er zoo bij hunne benoeming als overlijden Latijnsche en Nederduitsche gedichten het licht, die deels in de bundels der toenmalige dichters zijn opgenomen, deels afzonderlijk, zooals dat door Capell bij gelegenheid dat de curator van Bleiswijk voor het eerst den senaat praesideerde, toen de Volder als rector aftrad, vervaardigd. In 1667 werd de curator mr. Cornelis de Witt door den hoogleeraar van Thienen met de roemrijke overwinning bij Chattam, in naam der Academie geluk gewenscht.

De genoemde Thysius droeg in 1641 in het auditorium een Latijnsch gedicht voor bij het huwelijk van Willem II met de prinses van Engeland, terwijl Boxhorn in 1651 eene lijkrede op dien vorst hield. Ook verwelkomde de eerste in 1659 er Willem III, in naam van curatoren en senaat, bij zijne komst aan de Hoogeschool met eene plechtige redevoering, die ook in 1674, toen deze vorst de Hoogeschool bezocht, door Heidanus gehouden werd. In datzelfde jaar hield mr. Carolus Crucius er eene jubelorate op de verlossing der stad en Jacobus Trigland eene academische rede over den luister der openbare boekerij.

Niet zelden weergalmde het auditorium van het gejubel der academieburgers, wanneer er deze of gene hoogleeraar optrad om de

roemrijke daden van dezen vorst, die hoezeer curatoren hunne onafhankelijkheid ook tegenover hem trachtten te bewaren, de Leidsche Hoogeschool begunstigde, te vermelden. Zoo vierde den 10^{en} September 1689, gelijk Graevius te Utrecht, Jacobus Gronovius zijnen overtocht naar Engeland en kroning, in 1690 zijn tocht naar Ierland, in 1691 zijn komst in Holland; zelfs bood deze Hoogleeraar zich in dit jaar aan tot het schrijven van een *Panegyricus* op de bijeenkomst der Duitsche Vorsten te 's Gravenhage, welk aanbod door curatoren voor aangenaam werd verklaard.

Gaf het jaar 1695 stoffe tot vreugde door de overwinning van Namen, ook door Gronovius op last van curatoren met een plechtige redevoering gevierd, de dood van Maria, 's Konings gemalin, werd als een algemeene ramp beschouwd en door geheel Nederland betreurd. Alleen de titels der kerkelijke en openbare redevoeringen, gedichten en epitaphiën, bij die gelegenheid uitgegeven, zouden een boekdeel kunnen vormen. Ook curatoren besloten dat de Hoogeschool deel aan den algemeenen rouw zou nemen. Geen kosten werden daartoe gespaard, het auditorium geheel met nieuw rouwlaken bekleed, en de beide sprekers, Spanheim en Perizonius, bestegen in rouwtabberden, voorafgegaan door de pedellen wier schepters met floers omhuld waren, het met zwart laken bekleede spreekgestoelte.

De bij die gelegenheid uitgesproken redevoeringen werden, in violet fluweel gebonden, in een ebbenhouten kistje naar Londen gezonden. Meer dan f 2200 werd voor die akademische plechtigheid besteed. De reden, waarom twee lijkredenaars optraden, had haren oorsprong in een geschil tusschen curatoren ontstaan. De meerderheid had, gelijk gewoonlijk, die taak aan den hoogleeraar in de Welsprekendheid opgedragen. Een hunner, de president van den hoogen raad, Roseboom, had daarentegen den hoogleeraar Spanheim er voor bestemd, en met hem over die zaak gesproken. Men vond derhalve, tot wegneming van alle moeilijkheden, geraten de beide hoogleeraren te benoemen. Ook gaven Gronovius en de toenmalige rector der Latijnsche school, Hendrik Sna-

kenburg, Latijnsche gedichten in het licht. Bij zulke gelegenheden ontvingen de hoogleeraren geschenken in zilver en geld, thans ontvingen de beide redenaars elk f 250. In 1696 gaf de gelukkige ontdekking van den verraderlijken aanslag tegen het leven van den Koning den hoogleeraar Bidloo, 's vorsten lijfarts, aanleiding, om met toestemming van curatoren de algemeene dankbaarheid en vreugde over de afwending van dit gevaar, door het houden eener plechtige redevoering uit te drukken, en toen in 1702 de geliefde vorst gestorven was, zag men op nieuw het auditorium in rouw gehuld en Trigland en Gronovius op twee achtereenvolgende dagen het gestoelte beklimmen, om zijn nagedachtenis plechtig te vieren. Ook na 's konings dood was het auditorium meermalen de plaats, waar aan de overwinnaars in den strijd en de ontslapene vorsten hulde werd gebracht. Zoo vierde er Gronovius in 1706, Perizonius in 1709, den gelukkigen veldtocht, terwijl in 1707 de eerste den slag bij Ramillies plechtig herdacht werd, en was Ouderdorp in 1752 de tolk van den algemeenen rouw en van de droefheid, waarin de dood van Willem IV het vaderland had gestort. Later betreurde hij er het overlijden van prinses Anna. Het was op deze plaats, dat meermalen Willem V begroet, de beroemde J. F. Gronovius den Groot-Hertog van Toscanen toesprak en in zijn tegenwoordigheid een lofrede op het Huis de Medicis hield; dat zoo vele uitstekende geleerden over allerlei wetenschappelijke onderwerpen redevoeringen hielden, Heinsius, Burman, van Royen en Speijert van Eijk hunne treffelijke gedichten uitspraken, Siegenbeek den vrede van Amiens (1802) vierde.

Doch niet slechts was het auditorium met rouw behangen en waren de redenaars in rouwgewaad gehuld, wanneer een der hoofden van den staat den tol aan de natuur had betaald; maar ook wanneer er een hoogleeraar aan de Hoogeschool was ontvallen. Plechtig was zijne ter aarde bestelling, waaraan de rector, curatoren, senaat en de studenten, allen in diepen rouw, de laatsten met strikken aan den arm en den degen, deelnamen, en waarbij soms begrafenispenningen werden uit-

gedeeld. Na de ter aarde bestelling keerde de stoet naar het groot auditorium terug, waar dan de lijkrede, meestal een lofrede, die alle kenmerken droeg van den haast waarmede zij was opgesteld, doch die ook vaak belangrijke bijzonderheden nopens de afkomst en het karakter van den overledene behelsde, werd uitgesproken. Soms traden er, gelijk bij den dood van Raphelengius en Scaliger, twee lijkredenaars op. Meestal koos de senaat den lijkredenaar; doch niet zelden bood zich een der vrienden van den overledene aan, of had deze zelf bij zijn leven den persoon aangewezen. Niet altijd werden er lijkredenen uitgesproken, b. v. wanneer de overledene zijn wensch had te kennen gegeven dat er geen oratie op hem zou gehouden worden, zooals Thysius, Valckenier, Noodt, Wesselius en anderen. Soms meenden curatoren, gelijk bij den dood van Sylvius, dat er geen termen bestonden de *oratio funebris* na te laten, ofschoon zulks de begeerte van den overledene was. Langzamerhand nam het weigeren der lijkredenen zoo toe, dat curatoren in hunne vergadering van 8 November 1719 besloten, dat de lijkredenen moesten gehouden worden.

Dit besluit lokte veel discussiën uit, doch de professoren bleven de lijkredenen weigeren en eindelijk raakte die oude gewoonte geheel in onbruik. De laatste plechtige lijkrede werd in 1758 door Lulofs op J. van den Honert uitgesproken.

Er werden echter geen lijkredenen gehouden op hoogleeraren, die elders overleden waren, gelijk Merula te Rostock, Tuningius in Brabant, Stuart te Parijs, doch op den eerstgemelde hield Johannes Kirchmann te Rostock er een, die in 1672 te Leiden werd uitgegeven, en Vorstius sprak er een te Leiden (1654) op Salmasius uit. Ook hoogleeraren die hun emeritaat hadden verkregen of van hun ambt ontzet waren, hadden geen lijkredenaars, met uitzondering van Bronckhorst en Heidanus. Op Vulcanius wilde geen der hoogleeraren een lijkrede houden, wijl zijne godsdienstige gevoelens verdacht waren, en men hem zelfs van atheïsterij beschuldigde. Eindelijk liet zich Cunaeus door den senaat overhalen. Hij had te recht begrepen, dat hij alleen

spreeken moest over Vulcanius als geleerde. Maar zoo binnen als buiten Leiden werd er veel gepraat, niet zoozeer over 't geen hij gezegd, als wel over hetgeen hij niet gezegd had."

Eenige dier oratiën, vooral uit de 17^e eeuw, zijn onder de orationes der geleerden, die ze gehouden hebben, opgenomen en in het licht gegeven. —

Een onzer oude dichters noemde Leiden:

Een bij die honig gaf maar ook een angel had.

en die angel was het ongelukkige lot van vele weduwen der hoogleeraren. De meeste ontvingen slechts nu en dan eene sobere geldelijke bijdrage of na den dood harer mannen nog een jaar tractement, zoodat zij genoodzaakt waren commensalen te houden of voor de studenten te wasschen en te koken.

Zoo ontving Judith Buys, weduwe van Paulus Merula, voor haar en hare 6 kinderen, *f* 450 in eens, Aaltje Geestermans, weduwe van den subregent Dammius, *f* 200, Christina Beyers, weduwe van Johannes Heurnius, een gratificatie van *f* 150. Aan Philippine Bossu, weduwe van de Ban, werd "bij provisie *f* 50 toegeleid wegens hare armoede". Aan Marya van Loo; weduwe van Bandius, gaven curatoren telkens grootere of kleinere sommen, zoo ook aan Catharina Sneca, weduwe van Trutius, aan Grietje Willems, weduwe van Clutius, en aan Anna Lieftring, weduwe van den sub-regent Justus Bulaeus.

Veel meer genoten de weduwen der hoogleeraren in de Theologie. Catharina Beyers, weduwe van de Dieu, de weduwe van den ouden Trelcatius, Jacomina Dodoth, weduwe van den jongen Trelcatius, "die een desolute boedel naliet (1610)", ontvingen jaarlijks elk *f* 200, en Hester, dochter van wijlen den laatsten (1651), *f* 100 "tot ondersteuning van hare armoede". Curatoren gaven ook eene jaarlijksche ondersteuning aan de weduwe van Junius en hare 5 kinderen. Op verzoek van Trigland, Schotanus en op voorspraak van prins Frederik Hendrik, gaven curatoren aan de weduwe van prof. Spanheim *f* 2500 in eens. Vroeger hadden zij het verzoek van Maurits om

de weduwe van J. Heurnius een vaste jaarwedde te schenken, afgeslagen, "wyl de kas zulks niet gedoogde". Zij gaven ook jaarwedden aan enkele weduwen, aan wier mannen de Hoogeschool verplichting had gehad, gelijk aan Jonkvrouw (aan de overige weduwen gaven curatoren het praedicaat van Juffrouw) Beecke van Ydenbittel, weduwe van Holmannus, die zijne bibliotheek aan de Hoogeschool vermaakt had: ook betaalden zij hare schulden en de custing, die op haar gekocht huis stond (f 50). De weduwe van Prof. Herman, die een gedeelte van het kabinet van haar man aan curatoren verkocht had, ontving daarvoor een jaarwedde van f 300. De vrouw en kinderen van Coccejus, die aan curatoren de *Opera omnia* van haren man en vader hadden aangeboden, boden zij een geschenk in zilver aan. Zij gaven ook bijdragen tot de begrafenis van professoren. Zoo ontving de weduwe van Arminius voor de begrafenis van haar man f 100, een don gratuit van f 300, en voor de opdracht van een zijner schriften f 150. Ook aan Louis l'Escluse werd voor de begrafenis van zijn oom f 100, en dezelfde som aan de weduwe van Baudius voor die van haar man gegeven. Baudius had een desolaten boedel nagelaten, "doch curatoren lieten hem, tot eer der Akademie, ongeroerd".

Het kon niet anders of er moesten van tijd tot tijd plannen gevormd worden om het lot der weduwen te verbeteren; zij slaagden echter niet, en meest altijd moesten curatoren zich tot een jaarlijksche gratificatie, een don gratuit in eens, of een jaar tractement van den overledene blijven bepalen, totdat eindelijk in het laatst van 1791 professoren zelve besloten een fonds ten behoeve der weduwen op te richten. Het door hen tot stand gebrachte fonds kreeg weldra eene aanzienlijke ondersteuning door een legaat van 500 ponden sterling, door P. Huguët, Heer van Vryhoeven, een geletterd Engelschman, aan de Akademie vermaakt, en van f 1500 door de beschikking van Vrouwe C. M. Wierman, wed. van S. Drolenvaux, burgemeester van Leiden, en andere giften.

HOOFDSTUK XVI.

DE LECTOREN.

Reeds merkten wij op dat zich, vooral in de 16^e en den aanvang der 17^e eeuw, een menigte geleerden uit Duitschland, Engeland en Schotland te Leiden neêrzetten en verzochten "exercitii gratia" voorlezingen, hetzij over eenige werken van Hippocrates of Aristoteles, over de instituten of pandecten, hetzij over de godgeleerdheid, wijsbegeerte of geneeskunde te mogen houden. Curatoren stonden zulks, nadat ze op hun bevel door professoren onderzocht waren, veelal toe, doch soms werden zij, zonder dat zulk een examen plaats had gehad, afgewezen, zooals Jacobus Tollius, secretaris van G. J. Vossius, later hoogleeraar te Harderwijk, Leonardus Gromelius, die in 1649 verzocht het jus canonicum te mogen lezen. Onder hen, die tot het lectoraat werden toegelaten, waren er niet weinigen, die later tot het hoogleeraarsambt te Leiden of elders, ook wel tot het leeraarsambt in de publieke kerk werden benoemd. Tot de eersten behoorden onder velen Vossius, Heinsius, Walaëus, Le Mort, Boerhaave, de Albinussen, Haverkamp, Ruhnkenius, en in deze eeuw nog Borger, Sandifort; tot de laatsten Adriaan Smoutius, die in 1601 verlof ont-

ving voorlezingen over de dialectica te houden en predikant te Amsterdam werd; Johannes Klenck, in 1644 gemachtigd om "bij openbare disputationen over onderwerpen de ethica betreffende het toezicht te voeren", die tot hoogleeraar in de philosophie te Amsterdam; Johannes van der Does, in 1669 tot lector in de rechten benoemd, die tot eersten hoogleeraar in dat vak te Harderwijk; Gerard de Vries, die verlof had ontvangen om bij openbare disputationen over wijsgeerige onderwerpen voor te zitten, en die tot hoogleeraar in de wijsbegeerte te Utrecht beroepen werd.

De meeste lectoren hielden een cursus over het een of ander boek of onderwerp, ontvingen een belooning naar hunne verdiensten, en werden weggezonden; anderen vertrokken uit eigen beweging naar elders. Zoo was het verblijf slechts kort van Gerardus van der Meulen (1667), Jacobus Gaillard (1667), Gerardus Conradus Crasius (1669), hoogleeraren in de godgeleerdheid; van Luthold (1620), Simon Vinnius (1650), Stephanus Marchant (1650), Johannes Bapist de Roccoles (1667), in de rechten, Hubertus Rykius, Herman Florentius (1617), in de ontleedkunde, Johannes Broen (1694), in de geneeskunde, Johannes Makolo, Nicolaas Hasius (1613), Johannes Botesius (1643), Jacobus Bernart (1705), Johannes Swartenhengst (1675), Johannes Seelmatter (1675), in de wijsbegeerte; Ferdinandus Philippus of Ferdinand Neophita (1599), Eusebius Mesnerus (1646), Johannes Antho- nides (1672) en Hieronymus Harderus, (die van curatoren twee jaren verlof ontving om in het Oosten te reizen), in de Arabische en andere oostersche talen; Henricus Delmanhorst in de dialectica, Petrus Jarrigius in de welsprekendheid, Johannes Conradus (1649), Nuberus (1672) in de litterae humaniores.

Alleen die lectoren, welke tevens een betrekking bij het Staten-collegie bekleedde, die de Nederduitsche mathesis doceerden en aan de astronomie verbonden waren, bleven meest allen hun leven lang, en aanvaardden ook soms hun ambt met een nederduitsche redevoering, zoo als Hendrik Coets, Adrianus Cuypers, Pibo Stinstra, Johannes

Arent Tas. Ook deed zulks Johannes Le Francq van Berkhey bij het aanvaarden van het lectoraat in de natuurlijke historie.

Behalve de lectoren waren er nog vele andere geleerden in het Album studiosorum ingeschreven, die zoowel de oude als nieuwe talen onderwezen. Vooral was het aantal die zulks de oostersche deden aanzienlijk. Nimmer werden die talen, vooral het Hebreeuwsch, in ons vaderland zoo algemeen beoefend als in de 17^e eeuw. Niet alleen waren de godgeleerden, maar zeer vele leeken in staat den grondtekst van het O. T. te verstaan; ja zelfs was het volstrekt niet zeldzaam, vrouwen met den Hebreeuwschen bijbel ter kerke te zien gaan; ook is het bekend dat Everard van der Hooght, predikant te Nieuwendam, een cöllegie over de Hebreeuwsche taal opende, waaraan vrouwen deelnamen. Daar er te Leiden uitstekend onderwijs in het Oostersch werd gegeven en de bibliotheek een schat van handschriften bezat, is het niet te verwonderen dat zich derwaarts uit verschillende landen niet alleen jonge lieden maar ook geleerden begaven, om zich daar in het oostersch grondig te oefenen en tevens te onderwijzen en alzoo in hunne behoeften te voorzien. Tot de laatsten behoorden verscheidene Joden, die zich ook op de geneeskunst toeleghden, zoo als Moyses Salomo d'Assevedo uit Brazilië, Aaron Mendez d'Almanza van Salamanca, en tot de eersten Johannes Jacobus Buxtorff (1666), Leutholf Hiob Ludolf, Isaäcus del Monte van Madrid, Alexander Amadeus van Pistoja in Toscane, Sjakin Kandi, een Armeniër, die zich ook aan de studie van het Arabisch wijdde.

Tot de geleerde Joden en buitenlanders, die zich in den loop der 17^e en 18^e eeuw zoo met het uitgeven van schriften en het onderzoeken der handschriften als met het onderwijs bezig hielden, mogen wij Isaac Cabai van Constantinopel (1625), Salomon Levi Hebraeus, Zaadus Abraham Judaeus van Marocco "in Hebraicis versatissimus", Rabbi Mozes uit Polen (1647), Isaacus Rohamora uit Spanje (1648), Mozes Mechaelius uit Jeruzalem (1658), Isaacus Abbendana van Hamburg, Benjamin Israel de Cea uit Andalusië (1659), Israel Ben Abraham uit An-

halt, Johannes Candio uit Jeruzalem rangschikken; ook hielden zich de beide tolken der Turksche en Perzische talen, Haiwardin en Riza Spahalensis, in 1644 te Leiden een geruimen tijd op. Van verre de meeste kenners van het Hebreeuwsch in de 17^e eeuw blijkt, dat zij tot op zekere hoogte van de Joden les genomen hebben. Zoo leerde Josephus Justus Scaliger den Talmud van een Jood lezen, genoot Jacob Alting het onderwijs van den Rabbijn Gumprecht Ben Abraham, bewerkte Johannes Leusden zijn woordenboek met behulp der Amsterdamsche Joden, legde Dionysius Vossius zich onder Manasseh Ben Israel op de gewijde taal toe. Ook Coccejus, Braun en Rhenferd ontvingen onderwijs van Joden, en Valentijn verhaalt dat hij van den geleerden Jood Mozes Nathan te Leiden het Hebreeuwsch leerde. Deze invloed der Joden op de Hebreeuwsche taalstudie duurde voort tot op Albert Schultens, die aan de Rabbijnsche en Talmudische studiën den doodsteek gaf.

Ofschoon het aan geen bewijzen ontbreekt dat te Leiden in het laatst der 18^e en de helft der volgende eeuw ook het Grieksch vele uitstekende beoefenaars had, en deze taal ook grondig onderwezen werd, zoo komen er echter geen onderwijzers daarin in het Album studiosorum voor. Later werd zij al minder en minder beoefend, en in den loop der 18^e eeuw waren er slechts enkelen, die tijd en vlijt aan hare beoefening wijdden. Het Latijn daarentegen werd algemeen bestudeerd, gesproken, geschreven, en schier waren er geen studenten, die geen Latijnsche verzen maakten; doch klein was het getal van hen, die er onderricht in gaven, en die het deden gaven het tevens in de een of andere moderne taal. Behalve deze waren er steeds Franschen, Engelschen, Duitschers, Italianen en Spanjaarden, die, aan de Hoogeschool verbonden, hun moedertaal onderwezen; zelfs gaf men les in het Portugeesch. Vooral was de beoefening van het Italiaansch in den loop der 17^e eeuw zeer algemeen, en de onderwijzers er in niet weinige; zelfs verzocht zekere Carolus Lombardus in 1652 curatoren, openlijk voorlezingen over die taal te mogen houden, 't geen echter, om welke

reden is onbekend, werd afgeslagen. Ook ontbrak het niet aan onderwijzers in de schrijf-, reken- en wiskunde, die wel den naam of rang van hoogleeraar niet mochten voeren, maar toch door curatoren werden aangesteld. Zij genoten echter geen jaarwedden, evenmin als de scherm-, vecht- en boks-meesters, de onderwijzers in het hanteeren der wapenen en het paardrijden, der schilder- teeken- en danskunst, muziek en andere fraaie kunsten, die evenwel alle als leden der Hoogeschool voorkomen. Vaste muzikanten bezat de Hoogeschool niet, doch voor de muziek, bij de inauguratie van den rector, werd afzonderlijk betaald, zoo als in 1663 f 225.4. Ook waren er akademische leeraars in de historie en heraldie.

Geen wonder dat vreemdelingen Leiden een "sedes omnium artium", "templum Masarum", "mater benignissima", "praeclarissima Academia" noemden; dat een onzer dichters zong:

*"Er is geen kennis ryck, geen const schoon die uit Leyen
 "Zich over heel Euroop niet als een heyr verbreyen;
 "Uit Leyen gaet al uyt wat ernstelyck is en goet,
 "Gelyck een frisse stroom en gulden watervloet.
 "Comt jongeluyden, comt U in dat parck vermeyen,
 "Comt puyck van gansch Euroop, comt aen van alle zyen."*

Maar ook niet te verwonderen, dat de kerkeraden niet zelden klaagden "over de verregaende slappigheid der tucht, stoutigheid der studenten en het verdringen van goede en wyze consten door ydele vermackingen." Doch curatoren wilden dat de Leidsche Hoogeschool "een Republiek in de Republiek zou zijn, een Republieke, waarin vrijheid moet heerschen, voor zoo ver die met de betamelijckheid overeenkwam". "Leiden moest geen dompige kerker wezen, maar een vrijplaats, waar men in alle goede consten en wetenschappen kon onderwezen, en adel en burger, elk naer zijn zinnelijckheid mocht geriefd werden".

HOOFDSTUK XVII.

UITHEEMSCHE STUDENTEN.

Er was in den aanvang der 17^e eeuw geen oord, waarop het oog van geheel de wereld zóó gericht was als op ons vaderland, het kleine Nederland, dat met den machtigsten monarch van Europa, in wiens uitgestrekt gebied de zon niet onderging, op leven en dood een worstelstrijd had aangevangen; dat, gelijk Blijenburgh zong, “door een oceaan van rampen bedolven, zich met de bliksemsnelheid van den jongen adelaar er boven verhief, en uit de wolken met een schelle kreet op zijn vijand neêrstortte, hem onder zijn ijzeren klauwen verpletterde en met zijn koperen bek verscheurde”.

Wat was het, dat onze vaders tot dien wanhopigen strijd dreef? Welk was het tooverwoord, dat hun den moed inboezemde om in dien strijd te volharden?

Wat hen daartoe dreef was het verlangen om de ondragelijke kluis- ters der burgerlijke slavernij te verbreken, en het tooverwoord was vrijheid van conscientie-dwang en onafhankelijkheid van Spanje. Machtig door eendracht, worstelden zij door duizenden moeilijkheden en gevaren, was hun elk offer op het altaar des vaderlands gebracht licht, zoo zij daarvoor het dierbaarste kleinood, de vrijheid, slechts

mochten erlangen. Zij hebben haar dan ook verworven, maar door stroommen bloeds. Doch terwijl Maurits en Frederik Hendrik vesting op vesting veroverden, den vijand elken duim gronds te vuur en te zwaard betwistten, bedekten onze vloten den oceaan, behaalden ze zege op zege, bestookten ze den vijand in zijne afgelegenste bezittingen, veroverden rijken en stichtten andere. Met de overwinningen breidden zich alom handel en welvaart uit. Rijkbeladene schepen voeren de havens binnen, steden werden stapelplaatsen van den handel, Amsterdam een ander Venetië, de beurs voor Europa.

Van alle zijden stroomden nu vreemdelingen herwaarts om de jeugdige Republiek — “die prachtige waterbloem, als door een tooverslag ontsproten en in korten tijd tot zulk een reusachtige grootte opgegroeid, dat zelfs de Groote Heer er de hand des Allerhoogsten in opmerkte”, dat volk, ’t geen men een ander Israël noemde, “door des Heeren mogende hand door een ander Mozes gered uit de slavernij der Spanjaarden” — te bezoeken; onder “de Matthatiassen van Duitschen bloede” de krijgskunst, “inzonderheid die van fortificatien aan te leggen en bemeeisteren”, te leeren, handelsbetrekkingen aan te knopen of zich op alle vakken van kunsten en wetenschappen op hare pas gestichte en toch reeds beroemde hoogeschoolen, en inzonderheid de Leidsche, toe te leggen.

“De hoogeschool was eene vrijplaats van alle ballingen en voortvluchtigen om der conscientie wille.” Hier heerschte geen conscientiedwang, hield men geen auto-da-fe’s, werden geen galgen opgericht. Roomsche en Calvinist, Luthersch en Mennist, Jood en Muzelman was er welkom, “mits men zich aan de statuten en ordonantien van curatoren onderwierp”. Die haar verlieten ontbrak het schier aan woorden om de voorrechten die zij te Leiden genoten hadden af te schetsen. Zij schreven over de fraaiheid der stad, hare schoone landsdouwen, heerlijke omstreken, de rust, stilte en vrede die men er genoot, den goeden aard der burgers, de wijsheid en liberaliteit der curatoren, de geleerdheid, voorkomendheid en minzaamheid der hoogleeraren, den

goeden geest die onder de studeerende jongelingschap heerschte, de voorrechten die aan het lidmaatschap der Universiteit verbonden waren. Men roemde er op te Leiden gestudeerd te hebben, onder zijn naam te kunnen schrijven "van de Leidsche studie", en verbreidde in brieven en geschriften de *academiae Iugduno-Batavae celebritas, qua nulla erat comparanda ceterarum universitatum*.

Vorsten en edelen, die tot nu toe hunne zonen naar Duitschland, Zwitserland, Frankrijk en Italië lieten reizen, om aldaar hoogeschoolen te bezoeken, zonden ze nu naar Nederland, en allengskens werd Leiden door telgen uit de edelste geslachten van alle wereldstreken bezocht en door Franschen, Engelschen, Schotten, Ieren, Duitschers, Bohemers, Hongaren, Sileziërs, Polen, Pommeranen, Italianen, Spanjaarden, Portugeezen, ja Arabieren, Syriërs, Turken en Japanners bevolkt.

Het begon tot eene goede opvoeding te behooren, zoo al niet de doctorale waardigheid te Leiden te behalen, ten minste te kunnen zeggen aan hare hoogeschool vertoefd, de namen der groote mannen die er aan onderwezen in hunne alba amicorum te hebben. Sommigen kwamen alleen met hun paedagoog en bedienden, velen met hofmeesters, paedagoog, predikant, edellieden, pages en bedienden. Zoo kwam de poolsche graaf Martinus a Grudna Grundzinki met zijn gouverneur en twee dienaren (1654), Hendrik XIII, graaf van Plauen, met een gevolg van drie heeren, die in de rechten studeerden (1689), de Hongaarsche vorst Anton Esterhazy met een Franschen gouverneur, Hongaarschen kamerdienaar en twee knechten (1730), Rodrigo, hertog van Wurtemberg, met twee gouverneurs, twee kamerheeren en even zoovele bedienden (1627). De beide Russische graven Stanislaus Moravits en Alexander Michael hadden een gevolg van drie gouverneurs, een edelknaap en zes dienaren, en prins Radzivil, van een opperhofmeester, hofmeester, hofredenaar, paedagoog en twaalf edelknapen (1631), die allen werden ingeschreven, en een menigte bedienden. Veel kleiner was de stoet, die den jeugdigen Frederik Hendrik, kroonprins van Bohemen, zoon van den winterkoning en prinses Elisabeth

van Engeland — “een jongeling van ongemeene hoedanigheden, door welke hij in kennis en verstand zijne jaren voorbijstreefde”, “een prins van groote hope, van een prématuur verstand en een zeer goed naturel”, — vergezelde. Nauwelijks negen jaren oud, had hij met zijn ouders de Paltz verlaten, en was door de stenden des rijks kroonprins van Bohemen verklaard. Kort voor den slag bij den Witten Berg, kwam hij, onder geleide van zijn oom, den hertog van Simmern, in ons vaderland, waar hij aan het hof van graaf Ernst Casimir bleef, totdat zijne ouders zich te s’ Hage hadden gevestigd. Met zijn broeder Karel Lodewijk ontving hij een geleerde opvoeding, eerst te Utrecht, vervolgens te Leiden, onder toezicht van Hendrik Alting, hoogleeraar te Heidelberg. Te Leiden werd hij den 14^{en} September 1623 met Hendrik, graaf van Nassau, zoon van Johan, graaf van Nassau Catzenellebogen en Ernestine, gravin van Aremberg, en een niet zeer talrijk gevolg, ingeschreven. Tot in den winter van 1629 nam hij de lessen der hoogleeraren, vooral van Vossius, met getrouwheid waar, toen hij met zijn vader naar Amsterdam reisde om de door Piet Hein op de spaansche zilvervloot veroverde schatten te gaan zien. Te Haarlem drong de regeering er op aan, dat de koning in de stad zou vernachten, wjl het weêr windig en sneeuwachtig was. Doch hij sloeg die uitnoodiging af en ging met zijn gevolg aan boord van een gewone veerschuit. In den aanvang was de reis voorspoedig, doch toen men aan de Hollesloot bij den Steenen hoek op het IJ kwam, zeilde een Medenbliksche botschuit tegen de veerschuit aan, zoodat deze terstond vol water liep en wegzonk. Cornelis Claesz., geholpen door den botschipper, op wiens schuit hij sprong, redde den koning en vijf passagiers, doch voor de overigen was geen redding mogelijk, en Frederik zag zijn zoon, terwijl hij hem: “Vader, red mij! Vader, red mij!” hoorde roepen, door de golven verzwelgen. Hij had den ouderdom van 15 jaren bereikt. *Mit ihm gingen die grössten Hoffnungen des pfälzischen Hauses zu Grunde!* Nog bevond zich Frederik Hendrik aan de Hoogeschool, toen (16 Februari 1628) zijn jongere broeder, Karel Lodewijk,

Robbert en Maurits, met hunne ephoren, edellieden en dienaren, als studenten werden ingeschreven. Karel Lodewijk was toen elf jaren oud en legde zich vlijtig op die talen en wetenschappen toe, welke hem later als regent (na den Munsterschen vrede volgde hij zijn vader als paltzgraaf op) nuttig waren. Sommigen noemden hem zelfs onder de geleerde vorsten. Robbert zag in 1619 te Praag het levenslicht, en wellicht werd 'er nimmer een kind onder meer gejuich in de wereld ontvangen en door grootere pracht en luister bij zijn geboorte omringd. Al de godinnen kwamen om het te begroeten. Zijn wieg was een klein paleis van louter goud, en geen andere dan gouden voorwerpen mochten het omringen. Helaas! ééne godin bleef achter, en deze ééne was de fortuin. Later koos hij de militaire loopbaan, trad in Engelschen dienst, werd een kloek en dapper cavalier, doch een slecht bevelhebber, wien koning Karel nimmer de volvoering eener belangrijke onderneming had moeten toevertrouwen. Aan Maurits, "de zoon der droefheid", schonk Elisabeth op hare vlucht naar Holland het leven; hij streed aan de zijde van zijn broeder Robbert in den oorlog tegen het parlement en volgde hem op zijne kruistochten in de Middellandsche zee en den Atlantischen oceaan. Hij zou, volgens sommigen, in een storm bij de Karabische eilanden verdronken, of in Amerika overleden zijn. Gedurende den tijd dat deze zonen te Leiden studeerden, bewoonde de koningin met hen en hare dochters, alle rijk begaafde en schoone prinsessen, het prinsenhof. Na het voleindigen hunner studie gaf zij de regeering, die alles aangewend had om haar verblijf en dat harer zonen te veraangenamen, een prachtig zilver vergulde coupe, die met den daarbij gevoegden brief in het stedelijk museum bewaard wordt.

Te gelijker tijd met de zonen van den koning van Bohemen studeerden te Leiden hunne neven, de paltzgraaf Frederik Lodewijk (1632) en de kroonprins, later de groote keurvorst van Brandenburg, Frederik Wilhelm. Volgens Vehse ging hij in 1634 naar Holland, en (dus vervolgt hij) "*diese Aufenthalt in einem freien Lande war fur Frederick entscheidend, er lernte die Welt von einer ganz andern Seite kennen lernen,*

er sah in Holland nicht nur freie sondern auch kluge und gebildete Menschen, statt die beschränkten kleinen Horizonts den das Leben im Binnenlandt giebt". Te Arnhem hield hij zich met ridderlijke oefeningen bezig, en dikwerf legde hij te Rhenen bij de koningin van Bohemen een bezoek af. Het meest bevond hij zich echter te Leiden en te 's Hage, waar hij met onze beroemde staatslieden en met de gezanten van Engeland en Frankrijk nauwe verbindtenissen aanknoopte. Wel poogde men hem aldaar in den maalstroom van losbandige vermaken te trekken, doch te vergeefs. Hij ontrukte zich aan den gevaarlijken omgang van jongelieden, "dat was hij aan zijn ouders, zijn eer en zijn land verschuldigd", en nam de vlucht naar Breda, dat door Frederik Hendrik belegerd werd. Toen deze de reden zijner komst vernam, klopte hij den jeugdigen vorst op de schouders en zeide: "*eine solche Flucht ist heldenmässiger als wenn ich Breda einnahme. Vetter! Ich habe das gethan, Ihr werdet mehr thun. Wer sich selbst bezwingen kann ist fähig zu groszen Dingen.*" Zijn kleinzoon, later koning Frederik Willem, reisde, 17 jaren oud, naar Holland, waarvoor hij eene groote sympathie gevoelde, doch het blijkt niet dat hij te Leiden gestudeerd heeft. Ook had hij geen smaak voor de letteren, en moest ten gevolge van den dood zijner moeder (1 Febr. 1705) deze streken spoedig verlaten. Behalve de keurvorsten van den Paltz en Brandenburg, zonden meest alle regeerende Duitsche vorsten hunne zonen naar Leiden, zooals die van Anhalt, Fulda, Furstenberg, Hannau, Hannover, Hessen, Mecklenburg, Nassau, Oldenburg, O. Friesland, Plauen, Wurtemberg, zelfs die van Zevenbergen, Hongarije, Polen en vele andere vorsten, hertogen en graven.

In 1648 studeerden er de drie zonen (Casimir, Wilhelm en Maurits) van Simon VI, graaf van Lippe, en Margaretha van Nassau Dillenburg, twee jaren later Simon Philippe, zoon van Simon Lodewijk en Catharina van Waldek, en Gustaaf Adolf, Hertog van Mecklenburg Schwerin, met een gevolg van vijf edelen, in 1676 Arnold Wilhelm, graaf van Bentheim en Steinfurt met zijn rector en bedienden, en in 1695 Arnold Christophorus, Bernardus en Fredericus, graven van Bent-

heim Tekelenburg. Vele dezer vorstenzonen kwamen op zeer jeugdigen leeftijd, en werden, voor zij tot de openbare lessen werden toegelaten, alleen door hunne paedagogen onderwezen; later legden zij zich vooral op de politica, mathesis, historie en ook wel op de rechten toe. Anderen vertoefden slechts nu en dan te Leiden, en hielden zich meest te 's Hage en aan het hof op. Het was hun voldoende hunne namen op de akademie-rol geteekend te hebben, om de voordeelen aan het lidmaatschap er aan verbonden te kunnen genieten.

Maar niet alleen was Leiden de oefenschool van vorsten, die later den scepter voerden, maar ook van graven, baronnen en andere edelen van allerlei rang en titels, die uit Oostenrijk, Bohemen, Beieren, Saksen, Pruisen, Wurtemberg, de Paltz, Westphalen, Gulik, Kleef, O. Friesland en andere staten van Duitschland, ook uit de vrije handelsteden Leiden bezochten, om daar hunne opvoeding aan te vangen of te voltooien; van edellieden, die later als gezanten naar verschillende hoven werden gezonden of als staatslieden aan die van Weenen, Munster, Dresden, Berlijn, Stutgart, Heidelberg, Hannover, Praag en andere schitterden, zooals de graven van Nesselbrokt, van Thurn en Valsassina, van Solms, Witgenstein, van Stein, van Rothal, van Bruhl, Königsmark, Trautmansdorff, Waldek, van Starenberck, Sterrenberg, Donhoef, Schönborn, Hohenloo, de baronnen Wolzogen, Zinzendorff, Hoffmann van Hofmanswaldaw, van Burgenrode, van Neidek van Rossenbergh, van Riessenfels, van Ulner, van Lasser, van Ehrenfels, van Eek, van Heydeck.... Doch wij willen die lange lijsten van Duitsche edelen niet afschrijven, van welke er soms in hetzelfde jaar zich een veertig, vijftig of zestigtal te gelijk te Leiden ophielden, soms het getal der burgerlijke, dat ook vrij aanzienlijk was, evenaardden, en van velen waarvan nog heden de geslachten bloeijen, gelijk dat van Bismarck, van der Heyden, van Moltke. Tot deze behoorde een menigte, die door hunne schriften in de godgeleerheid, rechtsgeleerdheid, geneeskunde, philosophie en letterkunde groote vermaardheid verwierven. Alleen vermelden wij den beroemden Carl Gottlieb Guichard, den Quintus Scilius

van Frederik den Groote, den geleerden abt Jernzalem, den treurspeldichter David Kaspar von Lohenstein, Julius Wilhelm Zinkgref, Andries Gryphius, den schepper van het Duitsche drama, den vertaler van Vondel, Martin Opitz, den vader der Duitsche dichtkunst, leerling, vriend en bewonderaar van Daniel Heinsius, wien hij zijne lofliederen wijdde. Geheel anders was echter het oordeel over dezen, dan dat van zijn medestudent Johan Balthasar Schuppius:

“Ich bin (schreef hij) nach Leiden gezogen, nur zu dem Ende, dass ich die Opinien haben möge, dass ich mit dem groszem Heinsius, dem General Major in dem bello grammaticali sei bekannt gewesen. Allein Ihre Excellenz waren so hoffärtig dass ich eher bei den Prinsen van Orancen hätte Audienz erlangen können als bei ihm. Famam quidam merentur, quidam habent.”

Was het getal Duitsche literatoren, die onder Heinsius, Gronovius, Perizonius onze universiteit bezochten groot, niet minder dat van juristen onder Schultingh, Voet en Vitriarius, van theologanten onder Heidanus, Hoornbeek, Coccejus en à Marck. Onder Heurnius zag men ook vele Duitschers zich te Leiden in de geneeskunde oefenen, maar dit getal klom verbazend, toen eene inrichting voor praktisch onderwijs in het St. Caccilia-gasthuis gesticht was, en de wereldberoemde Sylvius daarbij onderwijs gaf. “In de jaren, waarin hij het hoogleeraarsambt bekleedde, werden er dagelijks studenten uit ieder land in de geneeskunde ingeschreven.” “Uit Hongarijen, Rusland, Polen, Deutschland, Denemarken, Zweden, Zwitserland, Italie, Frankrijk en Engeland, en welk land”, riep Schacht, zijn lijkredenaar, uit, “bood ons geen akademieburgers aan?” Borichius schreef den 23 Julij 1663 aan Bartholinus: “in deze maand zijn er bijna dagelijks promotiën in de medicijnen.” “Sedert den dertigjarigen oorlog werden onze vaderlandsche hoogeschoolen door studenten uit de Paltz, Beijeren, vooral Boemen, Pommeren, Polen, Hongarijen, Pruisen en Saksen overstroomd.”

Men zag onder hen niet alleen mannen van hoogen adel met vorstelijken stoet, maar ook armen, die door de staten en curatoren onder-

steund, of in een der collegiën werden opgenomen. Die stroom vloeide tot diep in de 18^e eeuw. Pölnitz schreef, dat er bijna geen Boheemsch edelman was die Holland niet bezocht, en een onzer hoogleeraren getuigde, "dat Leiden de geliefde verblijfplaats was voor alle vreemdelingen, zoo uit Polen, Silesie als elders, en om het voortreffelijke onderwijs en om de goede zeden en om de groote vrijheid, vrijheid van denken, spreken en gelooven." Elk student, welk een godsdienst hij was toegedaan, genoot onbeperkte vrijheid, en ieder werd gelegenheid gegeven zijn eeredienst naar behooren waar te nemen. Nog bestaat een perkamenten album van de jaren 1634 tot 1784, dat ongeveer 5000 naamteekeningen bevat van Luthersche studenten en hun aangeboden werd om hunne naamteekening, benevens eenige gift voor de kerk, er in te schrijven. Onder die namen ontmoet men er van beroemde geleerden en staatsmannen. In twee Roomsche Katholieke kerken werd de dienst door twee Fransche karmelieten, waarschijnlijk met het oog op buitenlandsche studenten, waargenomen. De Waalsche gemeente had twee kerken en vier predikanten; er was een Engelsch-Presbyteriaansche gemeente, waaraan een predikant verbonden was; ook werd er in het Hoogduitsch en Latijn gepredikt, en terwijl de Joden in 1776 nog niet te Utrecht mochten overnachten, hadden zij te Leiden een synagoge.

Verscheidene studenten gaven in hunne later uitgegeven brieven langere of kortere berichten nopens hun verblijf te Leiden, of hielden journaalen, die nog aanwezig zijn. Onder deze zijn zeer merkwaardige, b. v. dat van Friedrich Lucae, een Silesiër van geboorte, die zich in 1665, onder het rectoraat van Golius, als student in de godgeleerdheid liet inschrijven. "*Bij mijne komst,*" schreef hij o. a., "*vond ik onder de studenten veel landslui, die mij allen hartelijk ontvingen. De meesten waren van adel. Met Gotfried Besser van Olaa vernieuwde ik onze oude kennis uit Silezie, en wij werden groote vrienden. De Akademie was in vollen bloei. De professoren in alle vakken waren human en 't aantal studenten liep over de 3000. Golius, als taalkenner en wiskundige beroemd,*

was rector. Over 't geheel genieten de studenten vele voorrechten, maar ze moeten ingeschreven wezen. Zoo hebben zij vrijdom van accijns voor wijn en bier. Als een student van elders een ton bier laat komen, kost ze hem maar f 8, terwijl een burger er f 10 voor moet betalen. Op een vat wijn van f 48 wint hij f 8 uit. Met het eten is 't naar evenredigheid, en de studenten, wier patria dicht bij Holland licht, kunnen hier goedkoop studeeren."

Hij verhaalt verder dat er zelden vechtpartijen plaats hadden, maar dat de Duitschers zeer veel van de straatjongens hadden te lijden, die hen sarden en narielen: "mof, mof, hazekop." Wilde men 't hun betaald zetten, dan kwam het Janhagel voor hen op en het werd niet beter."

De Sileziërs, ofschoon tot de *natio germanica* behorende, hielden zich echter meest bij elkander en "verkregen in dien tijd een witten voet bij de Hollanders." De Silezische jonkers namelijk, die hier mathesis studeerden, hadden een vuurwerk tot proef hunner bedrevenheid in dit vak gemaakt. Om 't af te steken namen zij de gelegenheid te baat, die de openbare vreugdebedrijven over de overwinning in den vierdaagschen zeeslag hun aanboden. In Juni 1666 's avonds om negen uren voeren ze met een schip door de voornaamste grachten van Leiden, onder 't geroep van *vivant Batavi!* Inmiddels lieten ze onder een toevloed van duizenden aanschouwers raketten, waterkegels en ander vuurwerk opgaan. "De Staten-Generaal (?), de Universiteit en de Regeering namen het zeer gunstig op, en drie dagen na het gebeurde betuigde de Rector Magnificus aan die van de Silezische natie zijn bijzonderen dank. 't *Kwam in de couranten, en 't land door, de Sileziërs hadden er alle eer van.*"

Voorts bezocht onze student met een zijner landgenooten Amsterdam, en teekende in zijn dagboek op, "dat de gereformeerde predikanten hier als goden vereerd, door de regeering ontzien en veel toegegeven werden, omdat de groote hoop niet in beweging mocht komen, en dat op feestdagen de couranten even als eene leerrede in de kerk hardop werden voorgelezen." — Even als de voorname Sileziërs en Polen bezochten ook de Dennen veelal, nadat ze te Franeker of elders hadden afgestudeerd, onze

Hoogeschool, om hunne opvoeding te voltooien of eene meer beschaafde opleiding te krijgen, zich in het paardrijden, dansen, schermen en de moderne talen te oefenen; terwijl zij eenige collegies over natuurlijke historie, meetkunde, geschiedenis en staatkunde waarnamen. Dit blijkt uit sommige nog voorhanden dagboeken, gelijk dat van Corfitz Braem, die in 1667 zich te Leiden als *politices studiosus* liet inschrijven, later, gedurende een reeks van jaren gezantschaps-secretaris van verscheidene Deensche ambassadeurs was en als burgemeester van Elzeneur overleed. Met hem studeerden o. a. de drie gebroeders Christianus, Casparus en Henricus, ridders van Gersdorf, Otto Szeel en Olaus Borrichius of Ole Borch, toen reeds bestemd voor een akademischen leerstoel te Kopenhagen en later een beroemd geneeskundige; Nicolaas Stenonius, later een voornaam anatoom; de methematicus Thomas Walgenstein, die jaren achtereen de sterrekundige berekeningen voor de Deensche almanakken bezorgde; de theologant Matthias Jacobi Matthiades; de *politices studiosi* Georgius Hasebard en Petrus Schult of Schultzonius, de theologant Magnus Frits, Henning Mejer, in 1674 als Deensch gezant in Frankrijk tot den adelstand verheven, en vele anderen. Het diarium van Fredericus Rostgaard, die in 1692 overkwam om de levende talen te leeren, en later baljuw en voorzitter der kanselarij te Kopenhagen werd, is verloren; maar nog bestaat het in sierlijk Latijn geschreven journaal van Laarids Thura, die na rector op eene school te Thiöge op Seeland geweest te zijn, als gouverneur van Peder Hovenbeck en Christianus Luxdorf, Franeker, daarna Leiden bezocht en als bisschop van Ribe stierf. Zij volgden het collegie van Gronovius over Polybius, voor zoover zij, gelijk de meeste uitheemsche studenten, geen uitstapjes naar de omliggende steden of wel naar Brabant deden.

Thura prees zeer de voorkomendheid der Leidsche professoren, beschreef de Leidsche gewoonten en manieren, en was bijzonder ingenomen met den beschaafden toon die er heerschte: het goede gezelschap van zoovele fatsoenlijke jongelieden uit verschillende gedeelten van Europa maakte deze Hollandsche hoogeschool tot eene school van be-

schaving en opvoeding. In die dagen bezocht de Deensche kroonprins Frederik IV Leiden, en stapte in het "huis van Bourgondie" af. Den volgenden dag maakten de Deensche studenten hunne opwachting bij den prins. Deze ontving ook den Lutherschen predikant Walker met twee onderlingen, bezocht de rariteitskamer van professor Herman, bij wien hij een kop thee en confituren gebruikte, de anatomie en de zangeres Dora, die zich zelve op de clavecimbel accompaneerde. Hierop ging hij den Burg zien, en vertrok na het middagmaal met een jacht naar den Haag. Op een zijner uitstapjes bezocht Thura te Amsterdam den bekenden Balthasar Bekker, met wien hij over spoken redeneerde; hij verhaalde hem wat te Riöge gebeurd was met den heer Brunsman, welk voorval hij te boek heeft gesteld en te Leiden in 1693 uitgegeven onder den titel van *Energumeni Coagienses*. Ook verscheen in hetzelfde jaar bij Luchtmans een werk van den Deen Rostgaard, getiteld: *Deliciae quorundam Poëtarum Danorum*. Tot de beroemde Denen, die zich korter of langer te Leiden ophielden, behoorden de vermaarde geneesheeren en letterkundigen Caspar en Thomas Bartholin, de laatste lijfarts der Deensche koningen, die met de meeste geleerden van Europa briefwisseling hielden, voorts Paulus Winding of Vindingius, hoogleeraar in de Grieksche taal en assessor in het hoogste gerechtshof (1677); Petrus Schumaeker, later als graaf van Griffenfeldt onder de eerste staatsdienaren van Europa bekend. In een zijner brieven deelde hij mede, "dat hij te Leiden een rijtuig had gezien, dat met een mechanisme van binnen werd voortbewogen: zonder paarden was de maker met 5 personen in korten tijd daarmede gereden van Leiden naar Utrecht en had 100 Joachims daalders in een weddenschap daardoor gewonnen." Te Rotterdam zag hij een werktuig om de sterkste schepen te verbrijzelen. Deze geleerde, die van 1655 tot 1663 in Holland, Frankrijk enz. reisde, werd minister van Staat, maar later bij gerechtelijk vonnis tot levenslange gevangenschap veroordeeld.

Reeds kort na de stichting der Hoogeschool kwamen Holsteinsche edelen in Leiden studeeren, en de eerste die deze stad bezocht was

een "nobilis Holsatus". Sedert nam hun getal steeds toe, en men kan van Holstein zeggen wat Burmann Becker van Denemarken getuigde, "dat alle edelen uit dit hertogdom te Leiden hebben gestudeerd." Onder hen ontmoet men den orientalist Theodorus Petraeus, die 10 Juni 1664 honoris causa werd ingeschreven en een geruimen tijd in 't Hof van Gelderland leefde, de beide zoons van Olaf Worms, den mathematicus Erasmus Bartolin en ook in 1660 Johannes Augustus, hertog van Sleeswijk en Holstein, tot troonopvolger van Noorwegen bestemd, met een schitterend gevolg van gouverneur, edelman, pages, secretaris, paedagoog, kamerdienaren en bedienden.

Ook uit Noorwegen, Zweden en Rusland kwamen scharen van edelen met hunne hofmeesters, paedagogen en dienaren, die te Leiden groote verteringen maakten en zich niet zelden vereenigden tot het bestrijden der Duitsche natie (*natio germanica*). Soms trof men een twintig-, dertigtal Zweedsche graven, baronnen en edellieden aan en nog een veel grooter aantal burgers, die zich later als staatslieden, geneesheeren en wiskundigen grooten naam maakten. "Er was ook bijna geen Zweedsch edelman die Leiden onbezocht liet," en onder dezen behoorden velen uit de eerste familiën, zoo als Bannier, Brant, Bielke, Erentson, Guldenstern, Haga, Oxenstierna, Rumpff, Skytte, Sparre, Wrangel, Walstein, Wildenstein, Magnus Gabriel III de la Gardie, graaf van Leckov en Arenberg, ook als schrijver bekend. Wanneer men de rij der edelen die zich vooral in het eerste gedeelte der 17^e eeuw te Leiden ophielden doorloopt, dan zou men haast de klacht, door Axel Oxenstierna ontboezemd, dat de Zweedsche adel zich toen meer met dansen, paardrijden en hoofsche kunsten dan met ernstige studiën bezig hield, overdreven achten. Uit Rusland kwamen in de eerste helft der 17^e eeuw slechts weinigen te Leiden studeeren; later zien wij er nu en dan een Moskoviet en voornaam edelman. Zoo liet zich in 1641 "Janussius Isidorus, illustrissimus princeps Zaslauae et Ostrogiae Dux palat." uit het Woiwodschap Kiew, als student inschrijven. Bij zijn bezoek aan Boerhaave vond Czaar Peter geen

Russen aan de Hoogeschool; later kwamen er vele, ook afstammelingen van hen, die den Czaar naar Holland gevolgd waren. Tot de edelen behoorden o. a. Henning Frederik Risevits, russisch-generaal en opperhofmaarschalk van den hertog van Golstein Gottorp, en in 1674 studeerden er twee graven van Romanzoff, de edelman Nicolaas de Boressov, Stephanus Apraxin, Alexis vorst Kourakin in de rechten. De Russen die te Leiden kwamen waren allen zeer rijk en hadden doorgaans een groot gevolg van Russische en Fransche bedienden; de beide laatstgemelden met hun gouverneur Alexandre Guillaume de Mussy, advokaat aan 't hof van Parijs.

Reeds zeer vroeg bezochten de studenten uit de zuidelijke Nederlanden en het noorden van Frankrijk onze Universiteit. De toevloed der eersten verminderde meer en meer in het laatst der 16^e eeuw, doch die der laatsten nam toe, vooral sedert Danaeus, Scaliger, Saumaise, Junius, du Moulin en andere beroemde Fransche geleerden aan de Hoogeschool verbonden waren; doch hij bereikte zijn toppunt na het herroepen van het edict van Nantes. Wel was de schare, die jaarlijks naar Leiden trok, in de 18^e eeuw niet zoo groot, doch nimmer ontbrak het der *natio francica* aan studenten, vooral sedert het smaak werd zich door Fransche gouverneurs en bedienden te laten vergezellen en de Franschen in zeden, gewoonten, kleeding en spraak na te volgen.

Wij zullen den lezer niet vermoeien met de opsomming van die reeks van geslachten, welke hunne zonen herwaarts zonden. Genoeg zij het, de namen van Ancillon, Aubert, Montmorency, de la Tour, Tremouille de Hornes, de Lugny, Rocheposai, der heeren de l'Ecluse, de la Rochette, Mornay de Plessis, Aumale, Grandeval genoemd te hebben. Onder de studenten ontmoeten wij ook den bekenden Jacques Alexandre Tilly, van wien het volgende distichon op Louis XIII bekend is:

*Il ne sut que mourir, aimer et pardonner,
S'il avait su punir, il avait su regner.*

Ook Tancredo de Rohan, zoon van Hendrik II, hertog van Rohan, pair van Frankrijk en van Margaretha de Bethune, door het parle-

ment in 1646 bastaard verklaard, wiens zonderlinge lotgevallen een poos de aandacht der groote wereld bezig hielden, heeft hier gestudeerd.

Van de honderden studenten die zich in alle vakken van kunsten en wetenschappen roem verwierven, na de grondslagen hunner kennis te Leiden gelegd te hebben, noemen wij slechts den archaeoloog Jean Jacques Barthelemy, Tavernier, Jean Baptiste Bassant den botanist, Charles Aliton den filosooph, Firmien Abauzit den geschiedschrijver, Jean Simon, Nicolaas Poiret d'Ablaincourt, de kanselredenaars Agache, Portal en Saurin. Onmogelijk kunnen wij hier een lijst van Fransche geleerden, die aan onze Hoogeschool hunne opvoeding ontvingen en later hun vaderland in verschillende betrekkingen dienden, invlechten. Van velen is het bekend dat zij in nauwe betrekking met ons bleven, hunne werken in Holland lieten drukken, en zich slechts tijdelijk, zonder hun naam in het Album te laten schrijven, te Leiden hebben opgehouden, zoo als Ancillon, Bigorre, Julien Offray de la Metrie, schrijver van *l'Homme machine*, Voltaire, die de lessen van 's Gravesande bijwoonde, Jean Baptiste Boisot en vele anderen. Niet minder aanzienlijk was het aantal Zwitsers, die zich te Leiden, vooral in de godgeleerdheid en geneeskunde, kwamen oefenen, zoo als Philippe, de zoon van Jean Deodati, Benedict Turetin, Zollikofer, Pfenniger, de artsen Amman, Bauer, Eglinger, de botanicus J. Caspar Bauhinus, de geleerde J. L. Fabricius, de publicist Baulaere, om enkele te noemen. Ook uit Savoye, Tyrol en het land van Waad kwamen er te Leiden studeeren, en menig Italiaan vond in deze streek vrijheid van godsdienst, die hij te Rome, Milaan of Napels niet gevonden had. Over het algemeen kan men zeggen, dat de geloofsvervolging in Italië, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Bohemen en Hongarijen, niet weinig hebben bijgebracht tot den bloei der Hoogeschool. Van de vele Italianen die te Leiden hun studie-tijd doorbrachten, noemen wij den monnik Ranuleus uit Napels, die in 1697 te Leiden in het Italiaansch onderwijs in de bouwkunde gaf, voorts Servatius Ottelini van Verona, Angelus Florato, Paul Joh. Philippi uit Venetië, Joh. Cordier en Nic. Pandolphinus uit Florence, Joh. Anton Rossi uit Rome, Benedictus Lig-

nanus uit Padua, Mattheus Tortorelli uit Napels, Josephus Gabalconus, graaf van Salmatoris uit Turin, den karmeliet Josephus Anthonius, graaf van Quanta, om den godsdienst voortvuchtig. Evenals de meeste Italianen studeerden de Spanjaarden en Portugezen in de mathesis en geneeskunde. Onder hen ontmoeten wij Alphonso de Bonne Maisone, Jacobus a Sancto Claro uit Arragon, Dominicus de Mendoza uit Madrid, Isaacus Mauriquez, Ludovicus Perez, Joan Franco de Rovadois, graaf van Saule, den beroemden arts Anton Nunhez Ribeiro Sanchez, leerling van Boerhaave. Wij zouden bij deze lijst nog kunnen voegen de namen van hen die uit Arabie, Constantinopel, de kust van Guinea (o. a. de bekende Jacobus Eliza Johannes Capitem, die te Leiden promoveerde, proponent werd, hier en daar predikte, weder naar de kust keerde en eensklaps verdween), Japan, Britsch- en Nederlandsch Indië, Mauritanië, Amerika (o. a. John Quincy Adams, in 1848 op het kapitoel te Washington gestorven), Marokko, Palestina, Syrië hunne studiën aan de Leidsche Hoogeschool kwamen voortzetten of voleindigen. Hun getal was echter niet te vergelijken met dat van hen, die vooral uit Engeland, Schotland en Ierland kwamen; en van de 16 of 18000 vreemdelingen, die gedurende een tijdsbestek van 300 jaar te Leiden studeerden, waren die van de beide eerste natiën het talrijkst. Er komt in hunne geschiedenis en die hunner literatuur bijna geen beroemde naam voor, of men vindt dien ook in het Album Studiosorum, zoo als onder de Schotten die der Aikins, Bernees, St. Clairs, Gordons, Glasgows, Hamilton's, Janissons, Murrays, Olyphaunts, Patersons, Quaers, Draeske, Stuarts, Wallaces, Arundels; onder de Engelschen die van Bentinck, Buckingham, Browne, Chesterfield, Grenville, Holland, Harrington, Falckland, Morrisson, Stanhope, Suffolek, Eduard Ingram, burggraaf van Irwin, de Howells, Abbot, Burnet, Peene, Somerset, Cuningham, Holy, Monk, Neale, F. Beaumont, Sydenham, Watson, Weales, die van Paddy, geneesheer van koning Jacobus I, Thomas Cartwright, godgeleerde te Cambridge, Peregrine Hoby en der beroemde romanschrijvers Goldsmith en Fielding.

Na de reformatie der Hoogeschool in 1619, onder het dietatorschap van Cromwell, was het getal der theologen, onder Boerhaave dat der medici het aanzienlijkst; het werd op meer dan 600 begroot. Soms waren er meer vreemdelingen dan Nederlanders te Leiden.

Onder deze moeten ook geteld worden, die zich niet zoozeer om te studeeren, als wel om den tijd genoegelijk door te brengen, naar Leiden begaven.

In alle tijden waren er reizigers, mannen van rang en geleerdheid, die deze stad bezochten. Velen lieten zich inschrijven, doch de rector voegde steeds achter hun naam *honoris causa*, of het vak waarin hij uitmuntte. Zoo schreef hij achter dien van Samuel Verone, "Italus, "variarum linguarum notitia praeditus", van Daniel Sachsus Anhaltinus, "vir eruditione ac virtute praestantissimus", van Reinhold Blommius, "jam prof. designatus in Acad. Heidelb.", en van Godefridus "art. mag. phil. prof. Steinfurt." Hiertoe behooren ook de beroemde John Robinson, de vader der pelgrims, die onder Jacobus I de puriteinen naar Leiden, vervolgens naar Amerika voerde; Joannes Julianus Anglus, "literatus"; Thanckfirl Trewenus, "vir eruditus", Sam-Balcangual, "art. mag."; Everardus Missenden, "s. s. theol. et variarum eruditionum cultor"; Joh. Struchar, schotsch edelman, prof. in de phil. te Aberdeen; W. Gordon, "anatom."; Paterson, "Archiep. Glaescovensis, hon. causa"; W. Stuart, kamerheer van koning Karel II; Ezechiël Surreau, geneesheer der koningin van Zweden; Olaus Borrichius, professor te Kopenhagen; Henricus Brandes, "mag. et litt. cultor"; Daniel de Flavy uit Picardië, "ecclesiae faciens professionem"; Isaacus Briand, uit Parijs, prof. te Berlijn en Koningsbergen; Joh. Velhoven, genees- en kamerheer van den koning van Polen; Johan Jacob Westmullerus, een krijgsoverste uit Zurich, "magister nobilissimus mathematicarum disciplinarum; Stadia Hierosolymitanus, "Hebr. Chald. et Arab. Linguae peritissimus"; de beroemde reiziger Le Vaillant enz.

Onder die beroemde mannen, welke Leiden bezochten, doch hunne namen niet in het Album opteekenden, behooren Johan Conrad Ammon,

Robert Blomfield, August Bohse, David Faszman, Wilhelm Ernst Ewald, die te Utrecht studeerde, Vrijheer von Giblen, Theodor Gottlieb von Hippel, Christian Hoffmann von Hoffmanswaldau, Abraham Godthelp Kästner, Daniel Kaspar Lohenstein, Daniël Morhoff, Milton, Johan Rist, Justus George Schottel, Jacob Schwieger, Johann George Zimmermann, Julius Wilhelm Zinkgraf.

Hun getal (wij noemden er slechts eenigen), hoe groot ook, zou nog veel aanzienlijker worden, indien wij de namen der vorsten en edelen wilden vermelden, die de Hoogeschool slechts ter loops bezocht hebben en van wie alleen in de *Acta curatorum* wordt melding gemaakt, zooals de hertog van Mantua, de keurvorst en keurvorstin van de Paltz, Maria de Medicis, de hertog van Toscane, de koningin van Engeland, Czaar Peter I, Ferdinand van Denemarken, de Kardinaal Ganganelli en vele anderen.

Het getal vreemdelingen te Leiden stond dikwerf bijna gelijk aan dat der inheemsche studenten. Zoo studeerden er in 1661 onder het rectoraat van Otto Heurnius, een 250-tal vreemdelingen, onder welke 67 edelen, uit Aken, Berlijn, Bohemen, Brandenburg, Bremen, Brussel, Dantzig, Denemarken, Dresden, Emden, Engeland, Essen, Frankfort, Frankrijk, Gulik, Hamburg, Halle, Hannover, Heidelberg, Holstein, Hongarijen, Ierland, Italië, Keulen, Kleef, Livorno, Lotharingen, Lubek, Luik, Luxemburg, Mecklenburg, Meiszen, Milaan, Moskou, Neurenburg, Noorwegen, Nassau, O. Friesland, de Paltz, Pommeren, Polen, Pruissen, Regensburg, Saksen, Silezië, Spiers, Staden, Steinfurt, Slavonië, Tweebruggen, Venetië, Vlaanderen, Wezel, Zweden, waaronder de Engelschen, Franschen, Polen en Denen verre het grootste aantal uitmaakten.

In 1663 studeerden er tusschen 180—190 vreemdelingen uit Brabant en Vlaanderen, Denemarken, Frankrijk, Hongarijen, Holstein, Italië, Polen, Pannonië, Pommeren, Silezië, Zweden; 84 Duitschers, 43 Engelschen en twee uit Brazilië; in 1714 was hun getal 123, waaronder een Spanjaard, 5 uit Stiermarken, een uit Suriname en Tyrol; wederom hadden de Duitschers (40) en de Engelschen (38) de meerderheid. In 1761 vond men onder de vreemdelingen vele Duitschers, Zwit-

sers, Russen, en onder de Engelschen Eduard Wortley, den beruchten zoon van lady Wortley Montague, die in de oostersche talen studeerde. In het laatst der 18^e eeuw begonnen zich meer studenten uit de Kaap de Goede Hoop en onze O. I. bezittingen naar Leiden te begeven; ook lieten zich verscheidene R. C. priesters, en in 1794, behalve 3 pastoors, Joannes Baptiste van Halle, Sacri-Palatii Lateranensis Comes, ridder van de gouden spoor, in de rechten inschrijven. In dat jaar was het getal vreemdelingen nog zeer aanzienlijk, doch in 1795 trof men er slechts één aan.

Ofschoon meestal op 15, 16, 17 en 18jarigen leeftijd, waren er echter buitenlanders die zich in den ouderdom van 6, 7 en 8 jaren lieten immatriculeren. Deze waren doorgaans jonge edellieden, die uit Polen, Hongarije of Rusland met hun gouverneurs naar Leiden waren gekomen, om hunne geheele opvoeding onder hunne paedagogen aan te vangen en later onder de professoren te voltooien. Soms kwamen de vreemdelingen alleen om te promoveeren. Al de buitenlanders vereenigden zich tot clubs, clubs der naties genoemd. Waren er van eene of andere natie te weinig om eene bijzondere club te vormen, dan vereenigden zij zich met een andere, zooals de Polen met Sileziërs, de Oostenrijkers met de Hongaren, de Italianen met de Spanjaarden en Portugezen.

In de 17^e eeuw was er onder de studenten weinig esprit de corps; niet alleen toch waren zij doorgaans onderling verdeeld, maar de natiën gingen weinig met elkander om en hadden hunne eigene vierdagen. Zoo waren het de Engelschen alleen, die bij de herstelling van Karel II vreugdevuren aanstaken en illumineerden en den 1^{en} November 1745 den verjaardag des konings ook met een vuurwerk vierden.

“Op den Rijn achter het logement de Gouden Leeuw (lezen wij in een handschrift dier dagen) was opgericht een pyramiede van geolied papier, op welk een wereldkloot prijkte. Het lichaam der pyramiede zelve was beschilderd met lauwerier takken, het vierkante voetstuk aan de zijde van den Gouden Leeuw met een landkaart,

Engeland, Schotland en Ierland voorstellende, waar boven stond V (ivat) G (eorge) R (ex) A (ngliae) H (iberniae) et S (cotiae). Op de andere zijden zag men de wapens der drie rijken. Ook was het gemeld logement aan de zijde van den Rijn nog met 6 diverse zinnebeelden geillumineerd. Boven de deur was een chassinet, voorstellende een woeste zee met schepen op het punt om te vergaan, met het onderschrift: *Jove victrice*; Neptunus met zijn drietand in de hand de brullende winden bestraffende, met de inscriptie *Quos ego...*; een kolom met een struis en ander gevogelte door onweêr bedreigd wordende, waar boven *Res mea nunc agitur*; Pallas gevolgd door Mars met het bovenschrift *Frater et Duces*, onderaan *Quid non speramus, sequitur dum Pallada Mavors*; een deel van den zodiak, den leeuw en de weegschaal, waar boven de zon." Dit vuurwerk werd gevolgd door het branden van pektonnen, het lossen van eenige stukken geschut en een vroolijken en magnifieken maaltijd. De namen veler beroemde mannen, die als studenten in het Album voorkomen, zijn bij Jördens, Jöcher, Adelung, in de Biogr. générale moderne, de Biogr. Univers. en diergelijke werken vermeld, komen in de brieven en gedichten van hunne vrienden voor, of zijn door hunne eigen werken en brieven bekend; maar waar zij ook voorkomen en waar van hen geschreven wordt, staat het steeds tot hunne eer opgeteekend dat zij te Leiden studeerden, en het blijkt uit de Acta van den Senaat en der Curatoren, en uit de aantekeningen van van Mieris, van Alphen en anderen, dat zij steeds de grootste sympathie voor Nederland gevoelden, en deel in het lot van hun tweede vaderland namen; want was er een veldslag gewonnen of verloren, dan toonden zij hunne blijdschap en droefheid, die zij ook openbaarden bij de geboorte van een telg uit het Oranjehuis of de een of andere gelukkige gebeurtenis. Dit kunnen honderden Oratiuncula, Latijnsche-, Grieksche, Hebreeuwsche Jubel- en Treurliederen getuigen.

Wij zullen de laatsten zijn die beweren, dat vreemde natiën zich aan ondankbaarheid omtrent Nederland hebben schuldig gemaakt. Duitschland heeft erkend, "dat Nederland de krijgsschool zijner dap-

peren, Leiden de voedster zijner groote mannen in alle vakken van kunsten en wetenschappen is geweest, dat het aan Nederland de beschaving van taal en tooneel verschuldigd is"; Frankrijk legde de getuigenis af, "dat Nederland het toevluchtsoord van duizenden zijner landgenooten, die naar politieke en conscientie-vrijheid verlangden, is geweest, en voor voorvluchtigen en ballingen steeds zijn schoot opende; dat zijne protestantsche kerk hare uitstekende mannen aan onze hoogeschoolen verschuldigd is"; de Engelschen, "dat Nederland onder Cromwell en Jacobus II voor Engeland was, wat Engeland onder Elisabeth voor Nederland geweest is"; anderen, "dat de Hervormde kerken van Oostenrijk, Bohemen, de Paltz, ja van geheel het protestantsche Duitschland, Hongarije, Polen, Silezië, haar blijvend bestaan en tegenwoordigen bloei hoofdzakelijk aan onze hoogeschoolen verschuldigd zijn; dat honderden geleerden, die gedurende den dertig- en zevenjarigen oorlog van armoede zouden zijn weggekwijnd, hier ondersteuning, werk en brood vonden."

STUDENTEN UIT HET LAATST DER 17^e EN DE EERSTE HELFT DER 18^e EEUW.

1

1

1

1

1

1

HOOFDSTUK XVIII.

INHEEMSCHE STUDENTEN.

Prins Willem toonde dat het hem ernst was de belangen zijner nieuwe stichting te bevorderen, ook door haar de opleiding zijner zonen toe te vertrouwen. De oudste, Justinus van Nassau, zijn natuurlijke zoon, had den leeftijd van 17 jaren bereikt, toen hij zich met zijn leermeester, den lateren hoogleeraar Rembertus Horraeus, als student liet inschrijven. Drie jaren mocht hij, behalve het onderwijs van zijnen paedagoog, dat van Grotius en Lipsius genieten. Te gelijk met hem bevonden zich Johannes, de vader van Hugo de Groot, Jacob, de zoon van Marnix van Aldegonde, Adam, de zoon van Willem Zuylen van Nyeveld, den boezemvriend van Willem I, een jongeling van grooten aanleg, die zich later ook als schrijver bekend maakte, en de toekomstige hoogleeraren Drusius, Raffo, Baudius, Merula en de bekende Latijnsche dichter Franciscus Modius aan de Hoogeschool. In hetzelfde jaar, dat Justinus naar Leiden ging, zond Willem zijn jongsten zoon Maurits naar Heidelberg, waar hij in gezelschap zijner neven, de Graven van Nassau en van den Bergh, met een aanzienlijken stoet eenige jaren doorbracht.

Den 19^{en} April 1583 kwam hij met zijn hofmeester Hendrik Wittenhorst, heer van Sonsfeld, te Leiden, en liet zich te gelijk met zijn neef Philips van Nassau, die ook te Heidelberg zijn makker was geweest, Philips, zoon van Philips de Merode van Petershem, en den baron Willem de Melville door Johannes Heurnius inschrijven. Hij genoot het onderwijs van Grotius, Snellius en Lipsius in de rechten, de wis- en de krijgskunde der Romeinen. Hoe hoog hij zijne onderwijzers, vooral Lipsius, schatte, blijkt uit zijn brief aan dezen geschreven nadat hij nog geen jaar na zijne komst, ten gevolge van den moord aan zijn vader gepleegd, de Academie vaarwel had moeten zeggen.

Hij leefde te Leiden op een grooten voet in het Prinsenhof, omringd door een stoet van dienaars, onthaalde curatoren en professoren, zoodat hij schulden maakte, die door de Staten welwillend wegens zijne armoede voldaan werden. Ook van hunne zijde deden curatoren en professoren wat zijn verblijf kon veraangenamen. Hij werd met zijn neef Philips aan den rectoralen maaltijd en een plechtige promotie genoodigd. Waarschijnlijk had de bekende geschiedenis van het in het lijntje loopen gedurende zijn verblijf te Leiden plaats.

In den aanvang van hetzelfde jaar, waarin het door Philips II in het Escuriaal beraamde plan om Willem I te vermoorden, werd ten uitvoer gebracht, zag Frederik Hendrik te Delft het levenslicht. Zijne moeder, Louise de Coligny, door Wtenbogaert bijgestaan, voedde hem op. Gaarne had zij die opvoeding in Frankrijk voltooid, doch Maurits wilde niet dat zijn broeder Nederland verliet. Hij bleef dus te 's Hage, waar de voortreffelijke Janus Dousa, "beroemde zoon van een beroemden vader", zijn leermeester in de Latijnsche taal, speelmakker en vriend werd. Met dezen vertrok hij naar Leiden, en liet zich daar, den 1 Januari 1594, door den hoogleeraar Johannes Heurnius als student inschrijven. Hier was hij onder het oppertoezicht van den vader van zijnen jeugdigen vriend, had den heer van Donnerville, "een heere van groote discretie, seer bequaem tot sulcken ambt, naemaels geweest colonel in dienste van den lande" tot gou-

verneur, en gedurende de uitlandigheid van Dousa den vermaarden Daniël, broeder van den predikant Jan Taffin tot praeceptores, terwijl hij bij zijne moeder op het Prinsenhof inwoonde. Te Leiden leefde de prins als een jongeling van hoogen huize, en legde zich niet alleen op politica, historia, jurisprudentia, mathesis, maar ook op ridderlijke oefening, rijden, kolven, met de kloot werpen, ringsteken toe, ging met de studenten broederlijk om en betreurde diep den vroegen dood van zijn beroemden leermeester Janus Dousa. Nadat de aanslag van den Dinantschen priester Don Michiel Renichon op zijn leven ontdekt en verijdeld was, reisde hij met zijne moeder naar Parijs, om aldaar bij het huwelijk zijner zuster Charlotte Brabantine met Claude de la Tremouille tegenwoordig te zijn.

Omtrent een jaar vroeger had zich (den 16^{en} Februari 1593) Floris II van Palland, grave van Culemborg, als student laten inschrijven. Reeds vroeger had zijn vader het plan gehad hem naar Leiden te zenden, en was de zaak zoover gekomen dat de jonge graaf het Prinsenhof ter bewoning erlangen en de concierge hem van nooddrift zou voorzien; doch dit was afgesprongen, en zijn vader, oud en zwak, wenschte hem te Culemborg te houden. Zijne moeder echter wist de Staten te overtuigen, dat het meer dan tijd was dat hij naar Leiden ging. Deze zonden nu een deputatie uit hun midden naar Culemborg, om den ouden graaf onder het oog te brengen "dat zijn zoon, nu tot bequame jaren gecomen zijnde, zij het allesints voor den lande en zijn huis nuttelick ende dienstig achtten, dat de jonge grave voortaan adelick ende andersins behoorlyck opgetrokken ende gevoedt ende in goede leere, tucht ende manieren, nae sijn qualiteyt geïnstrueerd zoude worden." De graaf liet zich bewegen zich van zijn zoon te scheiden, doch, beangstigd dat men hem mocht oplichten en naar vreemde landen vervoeren, hem streng bewaken, en veroorloofde hem niet dan in gezelschap van een der burgemeesters van Culemborg het huis te verlaten.

Den 16^{en} Februari 1593 werd hij door den rector Joannes Heurnius als student ingeschreven en door den Magistraat met den eerewijn

begroet. Wél was het, van zijn jeugd af, zijn vurig verlangen geweest om het zwaard voor het vaderland te mogen aangorden en aan Maurits' zijde te strijden. Wél had hij zijnen vader gebeden, dat die wensch mocht verhoord worden; maar hij had de tranen van dien vader, "geaccableerd als hij was door so grote swaricheden, sieckten, pijnen, en begeerende van zijn eeniche soon, tot eenich soulagement van deselve gediënt te worden", zien vloeien, "en hem als een gehoorsaem kint geobedieerd", en nu had hij "geen groter ambitie, als om sich bequaem te maken, dese landen naar zijn vermogen te dienen". In den aanvang schijnt de jonge graaf, even als zoovele andere edellieden, het onderwijs van zijne gouverneurs en praeceptoren, in gezelschap der beide Prounincks, gezegd van Deventer, genoten te hebben. Een dezer leermeesters was Bernardus Swaerdecroon of Bernard van Amersfoort, een godvreezend en geleerd man, onder wiens beeldtenis de bevallige dichter Caspar Kinschot, de vriend van Nicolaas Heinsius, deze regels schreef:

Modesta pietas, candor, eruditio,

Et vita nullis inquinata labibus

Una tabella continentur omnia.

An plus requiris? plus tabella continet.

Een andere was Samuel de Lecherniere de la Rivière, een gevlucht edelman uit Sedan, een gunsteling zijner moeder, later van Maurits, hoog gezien bij de Walen, wier predikant hij werd te Delft. Hij moest, volgens zijn voorschrift, "hem onderwijzen in adellijcke goede tucht, zeeden en oeffeningen, zijn afcoempsten ende qualiteyt betamelyck", en had eene jaarwedde van f 600. Rivière zelf was dichter en maakte Latijnsche en Fransche verzen. Ook schijnt hij het onderwijs van Pierre du Moulin, met Franciscus Junius te Leiden gekomen, genoten te hebben. Zijn vader "kende dezen als ervaren in de Latijnsche en Fransche talen, die kaatste, ende die alle uit- en inwendige exercitiën ondernam." Swaerdecroon bleef bij uitnemendheid 's jongelings "scoelmeister"; hij en Aart Amelisz, zoon van burgemeester Amelis

Allartz., gaven onderricht in het Latijn spreken en het lezen van goede autenren. Welke hoogleeraren, buiten Scaliger en Merula, de graaf gehoord, en of hij ook de openbare lessen der rechtsgeleerden heeft bijgewoond, is onzeker.

Hoe hoog hij *son très cher Scaliger*, zoo als hij hem placht te noemen, stelde, blijkt uit een brief aan zijn vader. Scaliger zelf bewees hem "groote eer en vriendschap". Met Merula hield hij, ook nadat hij de Academie verlaten had, briefwisseling. "Floris behoefde niet om vlijtich te leeren en in deuchden sich te benaerstigen" opgewekt te worden, hij was een der leerzaamste en vlijtigste onder het honderdtal dat met hem de gehoorzalen der hoogleeraren bezocht; het Fransch leerde hij onder Rivière en Moulin schrijven en spreken, en van zijne vorderingen in de taal der geleerden getuigen zijne geschriften, die ook van zijn rechtskennis blijken dragen.

"Nyet altijd magh de corde sijn aengespannen, oeffeningen naer 't lichaam sijn de jonge jeucht profijtelijck." Dit wisten zijne leermeesters, en daarom lieten zij toe dat hun kweekeling van tijd tot tijd de pen met den "sprinckstock", de studeerceel met de "kaats- of kolfbaan" verwisselde, of wel, op "groot-henexken" gezeten, terwijl zijne dienaren op "klein-henexken", "het bontken," "het moortken" of de "twee bruynen" volgden, de omstreken van Leiden doorkruiste.

Nu ontmoeten wij hem op de paardenmarkt te Valkenburg, waar hij, "drie guldens en twee stuivers verijffelde," en "een silvere schale, f 12 werdich" won; dan te Voorschoten, om een nieuw orgel, en elders om een oliphant, toen nog een zeldzaam verschijnsel in deze landen, te zien. Dan reed hij op een wagen naar 's Hage, of voer met een schuit naar Rijnsburg, of bezocht hij zijn vader te Culemborg en zijne moeie te Yselmonde. Werden er gastmalen binnen of in den omtrek van Leiden gegeven, Floris was onder de genoodigden en betuigde zijne tevredenheid over het onthaal door een "belle chiere". Soms noodigde ook hij, met verlof van zijn vader, gasten, en onder dezen den jongen graaf van Hanau, Scaliger, den rector,

de vier burgemeesters, den secretaris en pensionaris van Leiden. Zijn gevolg bestond uit tien personen, die allen onder den burgemeester Amelis Alartsz. stonden, en hij bewoonde het huis, dat eenen mr. Landscroom toebehoorde. De eigenaar zorgde voor "alle noodwendige meubles ende lijnwaet om de tafel driemaal in de week te ververschen, en de nootdruft voer bedden en keucken." De kok, mr. Geerloff, "deed het meeste oirbaer, soo in het te merck gaen, als in de keucken", en richtte steeds een eenvoudigen maaltijd aan van "versche of gezoute visch, als: bocking, herrinck, slab- en pekelherringh, abberdaen, krabbe, garnalen" enz., soms van vleesch, vooral van "schaapsvoeten en hoofden", die toen te Leiden reeds zeer geliefd waren, of van gevogelte, als: "houtsnippen, calcutze, hoenderen, ganzen, poelen, cappoenen, tellingen". Tot toespijs dienden: "rogge- en wittebrood, artisons, ghele- en suykerwortelen, enollen en cool, pinksternakelen, groen erwte, salaet, castanjers", terwijl de "druiven en al-, eerd-, doren-, stekel-, genever-, barbessen haselnoten, prumen, oranjeappelen", of wel "citronen en stroop van citronen, albesse-, cruydt- en sukerconfit, crackelingen, kuecxkens, kase en boter" het nagerecht uitmaakten. "Men liet de specerijen uit Utrecht, wijn, worst en boter uit Culemborch komen, "overmits men te Leiden voor yeder stoop wijn betalen moest 36 stuvers, voor een pont botteren omtrent 5 stuvers, ende alle andere nootdruft naer avenant". Van edel wild of uitstekende gerechten, die toen plachten voorgediend te worden, vond ik niets vermeld. Gebrande-, Spaansche-, Fransche- en deelwijn was de dagelijksche drank.

In het laatst van 1593 en begin van 94 was van Pallant een geruimen tijd van de Hoogeschool afwezig. Uit een brief aan Merula blijkt, dat hij van plan was, gelijk zoovele jongelieden, een kostbaar werk en zijn wapen aan de Universiteit te vereeren. Blijkens den *Catalogus Civitatum Principum, et Singulariorum qui donatione Bibl. publicam ditarent*, heeft hij zijn plan volvoerd.

Wanneer van Pallant de Hoogeschool verlaten heeft, deelen de

familiepapieren niet mede; alleen vind ik vermeld, dat in het midden van 1594 Swaerdecroon en la Rivière ontslagen zijn, en hij sedert de lessen der hoogleeraren heeft bijgewoond; dat hij in dat jaar Arnoldus Oostcampius tot gouverneur had en in Augustus van dat jaar, op verzoek van den Culemborgschen magistraat, met verlof der Staten-Generaal, onder wiens speciale protectie en sauvegarde hij echter bleef, naar Culemborg mocht vertrekken en aldaar een maand vertoeven, om bij het maken van zijns vaders testament tegenwoordig te zijn.

Nog een korte poos schijnt hij met graaf Hendrik te Leiden geweest te zijn, doch diens eenige zoon, Willem II, bezocht de Hoogeschool niet. Hij had meer lust tot den krijgshandel dan tot de letteren, en het was zijn grootste genoegen met Salmasius over de krijgskunst der Romeinen te spreken. Deze droeg hem zijn in het Fransch geschreven werk over de krijgskunst der Romeinen op. Zijn voornaamste leermeester was evenwel een hoogleeraar der Leidsche Hoogeschool, de vrome en geleerde André Rivet, onder wiens opzicht hij van 1632—1646 stond. Het Latijn en andere wetenschappen leerde hij van Guilielmus Hildersichius, een geleerd man, vriend van Heinsius en Gronovius. De prins bereikte den mannelijken leeftijd niet en stierf aan de kinderpokken, één zoon nalatende, die onder het oog van den vromen Haagschen predikant Jacobus Trigland werd opgevoed en even als zijn vader reeds in prille jeugd neiging voor den krijgsmanstand deed blijken. Hij was echter door zijne moeder voor eene academische opvoeding bestemd en werd in November 1659 door Constantijn Huygens naar Leiden gebracht, waar hij door de Leidsche regeering, burgerij en den academischen senaat luisterrijk ontvangen, bij monde van den rector Coccejus begroet en hem het Prinsenhof tot verblijf aangewezen werd. "Groot was de vreugde der Hoogeschool, dien eenigen telg uit den vorstenstam, de hoop des vaderlands, te mogen bezitten", en Anthonius Thijsius wenschte haar in een plechtige rede met zijne komst geluk. Drie jaren bleef hij onder het opzicht van Henricus Bornius, hoogleeraar in de wijsbegeerte,

en Samuël Chapuzeau van Parijs, en tot zijn dood toe in een nauwe betrekking tot hem en de Hoogeschool, die hij in alle opzichten begunstigde.

Ook uit het Friesche stamhuis werden er prinsen aan de Hoogeschool gevormd, b. v. in 1626 Hendrik Kasimir en Willem Frederik, zonen van graaf Ernst Kasimir en Sophia van Brunswijk: Tot hun gevolg behoorde Maurits graaf van Nassau, eenige zoon van Willem van Nassau, natuurlijke zoon van prins Maurits, "een jongeling van groote hoop", die zich als krijgsman verdienstelijk maakte en in 1638 bij de schans Helloo sneuvelde. Johannes Boguslaf was hun gouverneur en Petrus Bootius hun paedagoog. Onze erfstadhouder Willem IV, aan beide prinsen verwant, heeft niet te Leiden maar te Franeker gestudeerd, doch toen hij Leiden bezocht, werd hij in het groot auditorium door zijn voormaligen leermeester Hemsterhuis begroet. Had het van zijne moeder prinses Anna afgehangen, dan had Willem V zich te Leiden voor zijn gewichtig ambt bereid, doch zij stierf in 1759, en de jonge vorst kwam onder de voogdij van den hertog van Brunswijk, die zijn pupil niet naar Leiden zond, maar diens opvoeding aan Andreas Weiss, hoogleeraar in het natuur- en volkenrecht, toevertrouwde. Deze was, schoon een vreemdeling, evenwel in een Republiek geboren, "een eenvoudige beschaafde Zwitser, een man van den ouden stempel, zonder gunst en eerbejach; onder wien de prins uitstekende vorderingen maakte." Hij toch las en excerpeerde de voornaamste schrijvers uit den tijd van Augustus, kende de dichters bijna van buiten, verrijkte de "Unie van Utrecht", onze toenmalige grondwet, met zijne aantekeningen en beoefende ook in de uren van uitspanning de physica. Plechtig werd hij bij de aanvaarding zijner waardigheden (1766) door den senaat begroet, was bij de luistervolle viering van het tweede eeuwfeest (1775), en kwam (1776) van het Loo, om professor A. van Royen zijn Latijnsch gedicht, *de Otio suo*, in het groot auditorium te hooren voordragen. Ook vereerde hij met zijne tegenwoordigheid de redevoeringen, waar-

mede de hoogleeraar te Water zijn post als rector magnificus neêrlegde, en daarna met zijne beide zonen den rectoralen maaltijd van den afgetreden rector. Den 23 April van datzelfde jaar luisterde hij met zijne zonen, van welke de erfprins reeds student was, het feest der promotie met de kap door zijn tegenwoordigheid op. Na den erfprins, later koning Willem I, die slechts een jaar de lessen der hoogleeraren Pestel, van der Keessel, Sandifort, Kluit en Damen bijwoonde, hebben er nog zeven vorsten uit het regeerende Huis aan de Leidsche Hoogeschool hunne opleiding ontvangen. Waren bij het eerste en tweede honderdjarig jubilé afstammelingen van den stichter tegenwoordig, ook koning Willem III, een kweekeling der Akademie, wilde door zijne tegenwoordigheid aan het derde luister bijzetten, en aan den feestdisch zaten drie prinsen van Nassau, die ook hunne letteroefeningen aan de Leidsche Hoogeschool hadden voleindigd, de grijze Frederik, de erfprins en prins Alexander der Nederlanden mede aan.

Niet alleen zijn er loten van den Hollandschen en Frieschen stam, maar ook uit de Duitsche en de bastaardstammen van Nassau naar Leiden overgeplant. In 1617 studeerde er Hendrik van Nassau; te Brussel geboren, oud 13 jaren, in de wiskunde, en in 1623 graaf Hendrik, zoon van Jan van Nassau Siegen, in 1626 Karel van Nassau, van Delft, oud 13 jaren, in de letteren, en Maurits van Nassau, zoon van Willem van der Leck en kleinzoon van prins Maurits. In 1632 liet zich Christiaan graaf van Nassau Siegen, 15 jaren oud, als student in de letteren, en in 1633 Maurits Frederik, zoon van graaf Willem en kleinzoon van Jan van Nassau, in den ouderdom van 13 jaren inschrijven. In 1667 ontmoeten wij wederom een Maurits, Willem en Justinus van Nassau, de eerste 15, de beide laatsten 13 jaren oud. Van den laatste weten wij dat hij te 's Hage geboren werd. Dat was ook de geboorteplaats van Floris van Nassau, die in 1658 (bij was toen 20 jaren oud) in de rechten kwam studeeren. Twee jaren later deed zulks zijn broeder Hendrik Titus. In 1719 studeerde er wederom een Willem Adriaan graaf van Nassau,

20 jaar oud, in de letteren. Gelijken ouderdom had in 1728 Hendrik graaf van Nassau, een Engelschman, die in de rechten studeerde. In 1792 werd Karel Willem Frederik, prins van Nassau-Weilburg, op 16jarigen leeftijd, lid der Hoogeschool.

Vorsten, edelen en burger-studenten gingen te Leiden broederlijk met elkander om; er bestond aan de Hoogeschool geen andere stand dan die van student. De prinsen van Oranje en graven van Nassau werden in de 17^e en 18^e eeuw niet aan hunne woningen door de hoogleeraren onderwezen, maar bezochten de colleges even als de overige studenten. Genoten zij dezelfde vrijheden niet als deze, zulks hadden zij dank te wijten aan hunne meesters en paedagogen, die volgens de hun gegevene instructiën moesten handelen.

Even als de uitheemsche volgden de inheemsche edelen het spoor hunner vorsten. Geen adellijke familie in de zeven provinciën, die niet één of meerdere harer zonen naar een Universiteit zond. Het praedicaat van mr. was ook een traditioneele voorwaarde om in het bestuur van stad en land geplaatst te worden; de naam van "Heer en Meester" de hoogste titel dien men verwerven kon. Natuurlijk was Leiden de uitverkorene plaats waarheen zich de Hollandsche en Zeeuwsche edelen begaven, en wel zal niemand van 1575 tot 1795 in de ridderschap gezeten hebben, die niet te Leiden gestudeerd of daar of elders zijn meestergraad behaald had. Van alle nog bloeiende of voor lang uitgestorvene geslachten trof men hier afstammelingen aan. Zoo als van Alkemade, Boetselaar, Brederode, Duyst van Voorhout, Marquette, Persijn, Teylingen, Wassenaer, Pompe van Meerdervoort, Boreel, Borselen, van Citters, van de Perre, Tuyl, en honderden anderen. Ook edellieden uit de overige provinciën gaven soms de voorkeur aan Leiden, en niet zelden was hun getal uit Gelderland, Utrecht en Friesland niet gering. In het Album teekenden Heemstras, Juckemas, Schellingas, Pallants, Scheltemas, van Zuylens, van Brakels, Heekerens, Keppels, Spaans, Waardenborgen en zoo vele anderen hunne namen. Veel grooter was echter het aantal patriciërs en burgers, die te Leiden hunne

letteroefeningen begonnen en voleindigden, dan dat der edelen.

De meeste dezer jongelingen werden later onze groote staatsmannen, god- en rechtsgeleerden, geneesheeren, taalkundigen, dichters. Van de duizenden namen, die in de geschiedenis der wereld, van ons vaderland en zijne letterkunde schitteren, zijn er weinigen, die niet ook in het *Album Studiosorum* voorkomen. "Zoo was dan Leiden niet alleen een oefenschool voor de geheele wereld in 't gemeen, maar voor deze provinciën in 't bijzonder eene schoole, waaruit duizenden mannen van groote reputatie in 't geestelijke en wereldlijke zijn voortgekomen, want in waarheid, dit kleine land moge trotsch zijn op zijnen rijkdom en welvaart, maar nog veel trotscher op die velen, welke zijn glorie onsterfelijk hebben gemaakt door onvolprezene geschriften, waardoor zij geheel Europa tot groot profijt zijn geweest". Wel werd onze roem door den vreemde benijd; wel trachtte men een schaduw over onze glorie te werpen, maar Nederland had ook zijn verdedigers in Sully, de Thou, Descartes, Bayle, Beaumarchais, Lady Montague, Maurier, Temple, den graaf d'Albion, Pilati, Mirabeau, Garve, Tetz, Schilling, zelfs in Hendrik IV en Lodewijk XIV van Frankrijk, Christiaan V van Denemarken, Gustaaf Adolf van Zweden, den grooten Keurvorst en zijne opvolgers en Czaar Peter van Rusland; "alleen domheid, onkunde, jaloezij, haat, kan een vlek op de kroon werpen, die het in het oog der gansche wereld met de hoogste eere heeft gedragen."

HOOFDSTUK XIX.

STUDENTENKAMERS.

Een schrijver uit de 17^e eeuw noemde de universiteiten “republieken”. “Zij (zoo lezen wij) zijn alle gelijk aan grootere of kleinere republieken, staande onder denzelfden magistraat (forum academicum), hebbende dezelfde wetten en statuten (want de een heeft de andere nagevolgd), zijnde alle vrij van imposten en accijnsen en sprekende eene en dezelfde taal.” Die taal was de Latijnsche. Geen andere werd aan de Hoogeschool gebruikt; zelfs de pedellen en famuli moesten er zich van kunnen bedienen, ja de burgers der steden waarin zij gevestigd waren, vooral wanneer ze Polen, Hongaren, Russen, die geen andere taal spraken, huisvestten, konden er zich min of meer in uitdrukken. Alle ordonnantiën, besluiten en bevelen werden in die taal geschreven, of er door een der hoogleeraren in overgezet. Zoo leverde de hoogleeraar Bonaventura Vulcanius bij curatoren eene rekening in van door hem, op hun last, vertaalde stukken. Ook de Acta van den Senaat, het Album Studiosorum zijn beide in het Latijn, doch de Notulen van Curatoren in de landstaal geschreven. Die onder de alumnen niet zoo veel Latijn kon dat hij zijn onderwijzer er in verstaan, of liever

de Colloquia van Corderius niet van buiten kon, werd niet tot de lessen toegelaten, maar voor korter of langer tijd bij den Rector besteld; doch dit had zelden plaats; de meesten jongelieden verstonden die taal, waarin zij van hunne prille jeugd af onderwezen waren; zelfs was het geen ongewoon verschijnsel de dochters van den huize (men denke aan Cornelia Vos, de dochters van Beverwijk, Godewijck en Colvius), vooral wanneer haar vader tot den geleerden stand behoorde, die taal vlug te hooren spreken, daar er in den huiselijken kring geen andere gebezigd werd.

Op zijde der luifels, die toen bijna alle huizen bezaten, hingen bordekeus, waarop met groote letters geschilderd was: *Cubicula locanda*. Zeer verschillend was de prijs dier kamers; men had ze van *f* 20 tot *f* 100. Aanzienlijke jongelingen hadden hun hofmeester, kok en bedienden, of woonden bij professoren en deftige burgers in, zoo als Huig de Groot bij Franciscus Junius; Jan en Cornelis de Witt bij Bernardus Schotanus; Festus Hommius, Colonius, Platevoet, Hornius huisvestten er velen; de weduwe van professor Merula hield commensalen en open tafel. Professor Bronckhorst ontving voor kost en inwoning voor den zoon van Jan van Hout *f* 150, een gelijke som voor den zoon van Bertius, *f* 200 voor dien van Voght van Arnhem (Nikolaas de Vooght), Nicolaas Casius van Amsterdam, Stanislas Archuser een Sileziër (buiten de wasch van lijf- en beddegoed), Jacobus Boudewijn gaf *f* 100, maar alleen voor den kost, wijl hij buiten woonde, zoo ook Adriaan Pars, die, toen hij een betere kamer en broodsuiker kreeg, *f* 20 meer moest betalen. Zijne commensalen schenen het zeer goed bij hem te hebben, en werden bij elk huiselijk feest genoodigd. De kosten voor inwoning en voedsel waren aan de Duitsche hoogeschoolen vroeger zeer gering. Zoo klaagden de Marburger studenten, die in 1538 naar Tubingen kwamen, dat men te Marburg voor *f* 16 jaarlijks "laute" kon leven, maar in Tubingen voor *f* 26 geen kost, en onder de *f* 34 geen bed en huisvesting bekomen. In het midden der volgende eeuw was de prijs aldaar voor

kost en inwoning reeds f200. Men kon daarvoor in 1663 te Altdorf "anständig leben". In Leipzig bedroegen in 1697 de studiekosten jaarlijks ongeveer 200 Thaler, een prijs, waarvoor men ruim te Leiden kon leven, zoodat menige vriend zijn vriend aanraade zijn zoon naar Leiden te zenden, wijl het daar goedkooper dan in Duitschland was. Andreas Knuthuis schreef den 16 Mei 1604 aan zijn leermeester Joh. Brant, rector te Wezel, dat men te Leiden 's maands een rijksdaalder voor het middageten gaf.

In het laatst der 17e eeuw betaalde men te Venetië maandelijks 8 kronen voor een kamer, en voor één middagmaal 8 kreutzers, terwijl te Sienna maandelijks 8 à 10 dukaten voor kost en inwoning voldaan werd. Wat er in een burgerhuishouden werd opgedischt, kan men het best uit de statuten van weeshuizen en collegies opmaken. Het ontbijt bestond in het staten-collegie uit tarwebrood en boter, het noenmaal uit drie gerechten, b.v. uit tarwebrood-soppe op den vleeschketel geweekt, gesprengd of gezouten warm rundvleesch, schapenhutspot met groente, met wittebrood-sop en melk of schapennat geweekt, of gestoofde knollen, gesprengd of gezouten vleesch, gehakt met korenten, naar behooren gestoofd; uit kort warmoesgroen of warmoes van kool, gesprengd of gezouten vleesch, schapenhutspot met wortelen, bruine of turksche boontjes; uit groene of grauwe erwten met boter en azijn, of in stukken gewreven groene erwten met boter, gember en salie er in gekookt, zee-, rivier-, gezouten- of stokvisch en boter, brood en koeienkaas; uit turksche boontjes, groen of gepeld, roomsche boonen of peulen, gesprengd of gezouten vleesch, hutspot met roode of witte wortelen; uit grauwe erwten, knollen, kool of gestoofd lang warmoes, visch en brood met boter en kaas, groene erwten met koek doorslagen en boter overgoten, boter en brood. Ook des avonds werden er drie gerechten opgedischt, b. v. zoete of gekarnde melk met beschnit of wittebrood, visch, of het overgeblevene vleesch met pruimen gestoofd, en gekloofde zoete appelen er om, en tot nagerecht salaet, bier en broot of knollen gestoofd en wel met boter overgoten, geroost met boter overgoten en met appelpent omringd schapenvleesch,

doch altijd met brood, boter en koeienkaas tot nagerecht. Werden zij getracteerd, dan aten zij heerlijke warmoes (spek en melk gekookt met kool), of wel een gekieremierde marcepein. Er waren echter ook zeer arme studenten, die op zolderkamers in onaanzienlijke buurten woonden en van een kleine prebende moesten leven, of door het geven van onderwijs, zoo als vele Duitschers, Sileziërs en Hongaren, hun brood verdienen. Zij verzochten en verkregen van tijd tot tijd geringen bijstand van curatoren, aan wie zij hunne theses, die ten koste der Hoogeschool gedrukt werden, opdroegen: ook werden zij, zoo zij zich bij professoren aangenaam wisten te maken, door deze voortgeholpen en aanbevolen, gelijk de student Christoffel Splinder, een Slavoniër, die op hunne voorspraak deel mocht nemen aan de voyagien van Jan Huyghen van Linschoten, om aan de Tartaarsche kust als tolk te dienen.

De studentenkamers misten in de beide vorige eeuwen al de gemakken der tegenwoordige. Men vond er geen tapijten, matten, schilderijen, fraaije meubelen, nog minder fauteuils, rustbanken en behangsels. Midden op den houten vloer stond doorgaans slechts een zware vierkanten eikenhouten tafel; tegen den gewitten of met tegels bedekten wand stonden stoelen met hooge ruggen en lage houten zittingen. Op een voor ons liggende plaat zit een student, omringd van boeken, ledige flapkan, kroes en tabaksgerei, met de handen onder het hoofd te studeeren. Zijn lederen wambuis en korte broek zijn ontveterd, hoed en mantel hangen achter hem aan een kapstok. Op den achtergrond staat een scapraei, waarop het overschot van zijn middagmaal, voorts zijn bedstede enz. Op een andere plaat zit een student met den hoed op het hoofd en slippers aan de voeten te studeeren. Achter hem ziet men een kast met boeken en globes er op. Op de tafel liggen boeken, heele en gebroken pijpen, tusschen een tabaksdoos, kruik en glas; op den grond staan laarzen enz. liggen scherven en gebroken pijpen. Op den achtergrond bevindt zich een kast, waarop drie borden, tegen den wand hangt eene schilderij, met dit onderschrift:

EEN STUDENT IN SYN KAMER.

*Ick ben een Heremyt en altijd in 't gewoel,
 Ick sit niet stil en ga door zee en aarde lopen;
 Die doot syn spreke vry, die levenloos verkoopen
 Voor arbeydt wetenschap, waerop ick stadig doel.
 Wat koningh is soo ryck, de werelt is myn sot,
 De wysheid is myn goed, myn seden syn gebreken,
 Myn kasten niet vol gelt, myn armoe vol van streken,
 Myn leven vol geneugt, myn heer de wyngaard God.*

Onder de afbeelding van een deftig in den smaak van het midden der 18^e eeuw gekleed student, leest men de volgende woorden, die men ook onder de *Hondert geestige Characteren in afbeeldingen aantreft*.

"HET CARAKTER VAN EEN STUDENT.

"Hij is een jonge plant, om de vruchten van wetenschappen voort te brengen ter bequamer tijdt.

Als hij niet wil leren, zoo bedroeft hij zijne ouders en bedriegt zich zelve.

Quaadt gezelschap is de felle wondt, die hem het voortwassen van zijne botten en bloeisels belet, en bon compagnons zijn de dieven, die hem zijnen tijdt afstelen.

Hij wordt door het woordenboek geleert om kennis te maken met de konsten.

Rym en Redeneerkunst kunnen hem dienen voor plaizier en wiskunst om oorlogen mede te voeren, zo tegens de rede als met de rede, om de waarheit en de rede te beter bij een te brengen.

Als hij in de Filosofie zijne bespiegeling heeft gehad, dan kan hij kiezen, of hij zich uit de hel wil helpen bewaren of ziek tens uit des menschen lichamen verdrijven of den twist, die zoo lang tusschen recht en onrecht in de wereldt geduurd heeft, slissen.

1.

2.

3.

G.J. Bos lith.

Loh-Emrik & Dinger.

1. STUDENTEN-KAMER UIT DE 17^e EEUW. 2. BURSALen UIT DE 17^e EEUW. 3. STUDENTEN-KAMER UIT DE 18^e EEUW.

Van de eerste krijgt hij loon van Godt, en van de twee andere loon van de menschen. Zo mag hij dan met even goeden moed in het een of ander voortvaren."

Een andere plaat stelt een medicus voor. Hij zit deftig gekleed, met den hoed op het hoofd, in Hippocrates of Dodonaeus te studeeren. Verder is de tafel met een wijnkruik, fluit, bonkesje en cruydt-tabaxs-doos bezet. Hij zit op een hoogen trijpten stoel; op een andere licht een doodshoofd, achter hem staat een boekenkast. Onder aan leest men:

*Soo soeckt de soete jeught, in yvergloet ontstoocken,
Van dat de avont neigt tot 't licht is aengebroocken,
Te wercken voor het heyl van 't lieve vaderlant,
Opdat hij sieckt en pest van arm en rijk verbant.
Ai siel de wakre knaep zijn smugger brein verhoogen,
Opdat gij eens op hem als Hippocraat moogt boogen.*

Op de meeste voorstellingen uit het leven der studenten zien wij ze steeds met heele of gebroken tabakspijpen omringd en een tabakspijp in den mond. Het is bekend, dat de geleerde wereld in de 16^e en 17^e eeuw verdeeld was omtrent het nut en nadeel van het "cruyt taback". Wel was het in sommiger oog een "duivelsch cruydt", "swaer fenijn", in dat van anderen een "heilsaeme remedie tegen allerlei qualen", een "wondercruydt", waarvan Bontekoe en Scriverius, beide weleer studenten te Leiden, de deugden en krachten verhieven, het gebruik en misbruik aantoonde. Kerkleeraars van alle gezindten verboden het op straffe van den ban. Zelfs waren er plaatsen, waar men geen lidmaat der gemeente kon worden, tenzij men afstand van het "moordercruydt" had gedaan. Doch in weerwil daarvan, was het rooken reeds in de eerste helft der 17^e eeuw zeer algemeen, en werd zelfs door vrouwen tabak gedroncken. In het Staten-Collegie was het echter streng verboden, doch studenten zag men nimmer zonder bonkesje, later zonder lange pijp, en in de 18^e eeuw was er geen studentenkamer, waar het bekende vers van Petrus Burmannus

*Meditatio seria super tabacatione pipali, rejecta nasali
et anathemata knablativa, fumus gloria mundi.*

niet aan den wand hing.

Indien er tusschen huurder en verhuurder oneenigheden ontstonden, dan werden die door de vierschaar beslist, doch de laatste mocht, indien de student zijn kamerhuur niet had betaald, geen beslag op zijn boeken, lezenaar, schrijfgereedschap of op welke bezitting ook leggen. De student kon echter niet, gelijk in Duitschland en Italië, wanneer hij een kamer zag die hem aanstond, den eigenaar dwingen die aan hem te verhuren, blijvende het aan den rector voorbehouden er den prijs van te bepalen; noch zijn kamer voor den verschenen huurtijd verlaten, en tot dien tijd de huur slechts betalen; ook een handwerksman, die het een of ander geraasmakend handwerk uitoefende, niet verplichten de buurt te verlaten.

De studenten droegen allen de kleederen van den tijd, waarin ze leefden, en zaten, gelijk onze vadersen plachten te doen, van den morgen tot den avond in hun wambuis, waarover zij, wanneer zij uitgingen, den mantel sloegen; doch in het laatst der 17^e eeuw werd onder hen het gebruik algemeen, Japansche japonnen, ook tabbarden, rokken, door de burgers luy-rokken, laffe en weeke jonker-japonnen, japonnen van samaer en melksmuilen genoemd, te dragen, niet alleen in huis maar ook op straat, op de collegiën, in de kerk. Doedyns gewaagt van deze mode in zijn Haegsche Mercurius. Weldra sloeg zij tot de burgerij over: "*Les étudiants*" (schreef de baron Pillnitz) "*ne s'y piquent point, comme en Allemagne, de magnificence en habits, plusieurs ne quittent presque jamais leur robe de chambre, et c'est l'habillemant favori des bourgeois. Cela me fit croire, la première fois que je passai par cette ville, qu'il y regnoit quelque maladie epidémique. En effet, tous les deshhabillés dans les rues paroissent autant de convalescents.*" en elders:

"Les Hollandais sont toujours chez eux en robe de chambre fournée

de flanelle et affublés de trois ou quatre grosses camisoles. Si le froid est grand, ils se servent aussi d'un stoof."

De studenten droegen ze van "bleumerant satijn", van voren als een keurslijf vastgeregen. Men droeg ze zonder broek, met witte kousen en roode muiltjes, die men uit Engeland liet komen.

De regeering wilde dat misbruik zooveel mogelijk keeren, en liet een stoep (stinkende piekdrager), die lood had gestolen of gesnoeid, om de akademieburgers allen smaak van dien dracht te ontnemen, in een japon te pronk staan. Dit had echter geen gevolg; nog laat in de 18^e eeuw was het dragen van een japon algemeen. Men ging er mede naar het koffijhuis en de kerk; zelfs predikanten wandelden in de japon met de steek op het hoofd, en een lange pijp in den mond, met hunne vrouwen met witte pelisen en cornetten, door en buiten de steden, en aanzienlijke kooplieden noodigden elkander op een glaasje met of zonder de japon. Velen hadden huis- en staatsiejaponnen van groen en rood kalemink, anderen van Indisch cits. Met dezelfde japon zaten zij op het kantoor en gingen zij te gast, doch keerden hem in het laatste geval om. Overigens wisten de studenten zich in het laatst der vorige eeuw goed te kleeden en te kappen, blijkens de verbazende rekeningen aan laken- en passementverkoopers, kooplieden in zijde en fluweel, en de kanten lubben en jabots die ze in de wasch hadden. Wij zagen ze afgebeeld met den kleinen driekant onder den arm, hoog gekapt of met een tot den rug toe hangende allonge, gebloemd zijden vest, zijden of fluweelen broek en rok met goud borduursel, kanten lubben, das, overhemd, gekleurde schoenen met gouden gespen, zijden kousen en een degen op zijde.

Mij is niet bekend, dat aan de Leidsche studenten immer werd voorgeschreven hoe zich te kleeden. Zulks was echter wel in Frankrijk en Duitschland het geval, ook te Leuven en Douai.

*Gister avont (zong Zevecote) als de stralen
Van de sonne nederdalen,*

*Als men eerst verneemt den uyl,
Als de nacht bedeckt de straten,
Hoord, ick uyt mijn venster praten
Een volmaeckte botte-muyt,
Soo ick aen zijn kleet konst mercken,
Dacht mij, 't was een van de klercken,
Die haer houden voor geleert,
Omdat zij in d'hoogerscholen
Of van Loven of van Dolen
Hebben langen tijt verkeert.
En van die den tijt verdrijven,
Of met vechten, of met kijven,
Of te wesen in den wijn,
Of met dochterkens te vrijen,
Of uyt spelen te gaen rijen,
Of in d'hoeren-kot te zijn."*

HOOFDSTUK XX.

STUDENTEN - L E V E N.

In den aanvang bestond te Leiden, zooals op andere hoogeschoolen, geen bepaling nopens den ouderdom, dien een student moest bereikt hebben om zich tot akademieburger te laten inschrijven. Zoo lieten zich in 1603 Willem en Adriaan Marquette uit 's Hage, 9 en 10 jaren oud, in 1621 Christophel Carolus en Otto, zonen van Christophel Carolus de Ruppa, 7 en 14 jaren oud, in 1625 Boruslaw Wenceslaus, Karel Bernard en Adam Jaroslaw van den Bergh, oud 6, 7 en 11 jaren; met hunnen paedagoog Matthaeus Americus inschrijven. Hugo de Groot was elf jaren toen hij student werd. Later mocht de inschrijving niet voor de zestien jaren bereikt waren geschieden. Van hier dat zoo vele knapen, die jonger waren, zich eenige maanden ouder opgaven, gelijk zulks o. a. het geval was met Johan de Witt.

Te Leiden lieten zich alleen vreemde studenten, die slechts kwamen promoveeren, even voor hunne promotie inschrijven; doch te Utrecht gebeurde het wel dat men reeds eenigen tijd student was geweest, eer men zijn naam in het album liet plaatsen. Zoo was van Goens er reeds 4 jaren student geweest eer hij zulks deed. Doorgaans geschiedde zulks bij eene publieke defensie sub praeside of promotie. Ter-

stond nadat van Goens was ingeschreven, volgden zijne *Observationes miscellaneae*. Hij was toen 16 jaren oud. Hetzelfde was het geval met zijn zwager Hieronymus van Alphen. Te Leiden was men verplicht zich binnen acht dagen na de aankomst te laten immatriculeeren, waarvoor, zooals ook te Utrecht, 13 stuivers, en later tot f 3 betaald werd. Deze immatriculatie moest jaarlijks (waarvoor men 6 en 4 st. betaalde (later f 3) herhaald worden. Aan bursalen, arme studenten, zonen van aanzienlijken, hoogleeraren en predikanten werd het geld kwijtgescholden. Daar de inschrijving door den rector geschiedde, werden vele namen, vooral die van vreemdelingen, op den klank af door hem geboekt. Gelukkig echter dat er van de meeste vreemdelingen theses, dissertatiën, ook wel carmina bestaan, waarbij hun naam en vaderland wordt vermeld. Zoodra men zich had laten inschrijven, moest men, indien men den ouderdom van 16 jaren had bereikt, den eed afleggen, en met uitgestrekte vingers zweren, "rector, curatoren en senaat alle onderdanigheid en eer te bewijzen; allen geboden en wettelijken bevelen en verboden der Universiteit te gehoorzamen, en zoo men iets bevond of vernam ten nadeele der Universiteit, zulks curatoren of professoren aan te zeggen." Daarenboven moesten de studenten in de godgeleerdheid, die op beurzen studeerden, zweren: "in 't stuk der religie geen andere leeringen aan te hangen dan die aan de Universiteit werden geleerd."

Zoodra de student den eed had afgelegd, en zijn naam op de rolle der akademieburgers stond, was hij groen, en bleef hij zulks zoolang tot dat hij zekere plechtigheid (ontgroening) had ondergaan. Diergelijke plechtigheid had niet alleen aan onze vaderlandsche, maar aan alle hoogeschoolen, wat meer is bij alle gilden of collegiën, plaats. Zoo moesten de zeelieden, die het eerst de linie passeerden, rederijkers en schilders, die tot leden der kamer of van de bent werden aangenomen, gedoopt worden, en ontvingen de laatste een bent-naam. De keizers der kamers spraken bij gelegenheid van zulk een doop den nieuwelings dus aan:

*“Virgilius end Ovidius in consten wel bedreven,
 Wil u in alle deught hun benedictie geven,
 Wees jonstich, Groote Goon, Apollo met uw snaren
 En laet van dynen geest in desen jonckman varen.
 Ay zusters op Parnas, wees dy zyn voetstermoers,
 En geef als Pegasus hem van uw hemel voers.”*

en de deken van de bent te Rome den nieuwen bentvogel:

*“Verkrijg Backhuysens eer in de natuurtooneelen,
 Van Rembrandt 't schoon effect, van Rubens 't fraai geheel,
 Schets met Jan Steens penseel de geestigste tafereelen,
 Wil de doorschijnenheid van Van der Velde steelen,
 De kleur van eenen Cuyp, Van Dijk zijn malsch penseel,
 Laat Dou's uitvoerigheid u steeds tot spoorslag strekken,
 Ruysdael wijz' u den weg tot groot natuurelyk,
 De Voys bevalligheid wil u tot navolg wekken,
 En m' in uw teekening Jan Luikens geest ontdekken,
 Zoo is uw eer gevest in Neêrlands Republyk.”*

Op een bepaalde plaats, tusschen Neurenburg en Leipzig, lag een steen met een gat, waardoor de koopman, die het eerst de mis bezocht, moest kruipen. In 1688 verzocht het consistorium te Frankfurt a/M den magistraat te verbieden, “dat sommige handwerkslieden, vooral de boekdrukkers, hunne leerlingen onder den naam van Cornuti, in priesterlijk gewaad, in de namen van Bacchus, Ceres en Venus deponeerden.” Zulks was in navolging van een aan de hoogeschoolen in zwang zijnd gebruik, dat reeds van zeer oude tijden dagteekent.

Wanneer er te Athene nieuwe studenten aankwamen, was het gebruikelijk dat eenige oudere, die als wervers voor hunne meesters dienden, de pas aangekomenen opwachtten en in hun huis herbergden, waar het ieder, wien het lustte, vrijstond deze nieuwelingen te bespotten en overlast aan te doen, “om hen nederig, verdraagzaam en tot akademische verkeerling geschikt te maken.” Op een bepaal-

den tijd leidden zij hen in rijen of gelederen van twee aan twee over de markt naar het bad. Hier aangekomen, begonnen de veteranen of oude studenten te schreeuwen en te razen, alsof zij de nieuwelingen wilden beletten in het bad te gaan. Eerst na lang kloppen werden dezen de deuren ontsloten, waarna zij zwart gemaakt en met water overgoten werden. Uit het bad teruggekeerd, gaf men hun de broederhand en noemde men hen broeders.

De kerkvader Gregorius Nazianzenus moest deze plechtigheid ondergaan, en Basilius, uit Byzantium te Athene komende om er zijne studiën te vervolgen, werd, wegens zijne godsvrucht en geleerdheid, er van verschoond. Hij noemde haar "een attische wet", "een spel met ernst doormengd, strekkende om den inborst der leerlingen te beproeven". De sophisten te Athene gedoogden niet dat iemand den mantel droeg, voor hij deze plechtigheid had ondergaan. Olympiodorus noemde het deponeeren "op den sophistischen boom geplaatst worden". Eurapeus verhaalt dat hij, ofschoon hij zoo krank was dat hij nauwelijks op zijne voeten kon staan, deze "razende plechtigheid" moest ondergaan. Keizer Justinianus schafte haar op de beroemde rechtsgeleerde school te Berytus af. De redenen waarom Augustinus liever te Rome dan te Carthago studeerde, waren de grove buitensporigheden, die aldaar plaats hadden. Dergelijke plechtigheden hadden, van hare stichting af, aan schier alle hoogeschoolen in Duitschland, Frankrijk en Italië plaats, en bleven, schoon vaak verboden, bestaan. De nieuweling heette aan de Deutsche hoogeschoolen *beanus*, aan de Fransche *be-jaune* (ons groentje). Men beschouwde hem als een os (*beanus est animal nesciens vitam studiosorum*), die, wilde hij de akademische lessen bijwonen, zijne horens moest afleggen, d. i. zich met allerlei vuil laten besmeren, met een ossenhuid bedekken en, onder allerlei, vaak grove plagerijen, een examen laten afnemen. Men noemde deze plechtigheid de horens afleggen (*cornua deponere*), deponeeren. Zij werd door den famulus communis der studenten (wel te onderscheiden van den famulus nationum) voltrokken. Deze moest evenals de overige academische

ambtenaren een eed afleggen, en werd te Parijs de abt der beanen (abbas beanorum), in Duitschland depositor genoemd. In 1540 legden de zonen van eenige burgers van Joachimsthal, in tegenwoordigheid hunner ouders, die bij Luther gehuisvest waren, de horens af. Bij deze depositie hield Luther de volgende aanspraak: *“Mein Sohn, dies ist nur der Anfang jener Depositionen, die im ganzen Leben Deiner warten. Jener legt Dir auf eine halbe Stunde die Hörner an und verspottet Dich: aber es werden gröszere Depositoren über Dich kommen, zunächst Dein Lehrer, der täglich an Dir deponiren wird, was in Sitten und Religion ungeschliffen ist, bis er Dich tüchtig abgehobelt dem Pastor übergeben wird; auf den wird die Oberigkeit folgen; dann wirst Du ein Weib nehmen, das Dich auf ihre Weise deponiren und leutseliger machen wird; dann wirst Du in ein Staats-oder Kirchenamt kommen: was werden Dir nicht da Bauern, Adlige und Bürger für Hörner aufsetzen!”*

De ruimte, ons toegestaan, gedooft niet dat wij over de verschillende plechtigheden, die bij het deponeeren plaats hadden en in een in 1671 te Augsburg uitgegeven werk met afbeeldingen (*Ritus depositionis*) en in Schoch's *Comoedia von Studentenleben*, (Leipzig 1758) voorkomen, uitweiden. Wij mogen echter niet onvermeld laten, dat het bij die gelegenheid door den depositor gehouden tentamen veel overeenkomst had met hetgeen vroeger bij de ontgroening aan onze universiteiten plaats greep. In de genoemde *Comoedia* van Schoch, vraagt de depositor, terwijl hij den beanus een oorvijs geeft: *“Hast Du eine Mutter gehabt!”* “Ja”, (nog een oorvijs). *“Nein Schelm, sie hat Dich gehabt.”* *“Wie viel Flöhe gehen in einen Scheffel?”* *“Ach, das hat mich mein Praeceptor nicht gelehrt?”* (weêr een oorvijs). *“Sie gehen ja nicht, sie hüpfen hinein.”* Tholuck meent dat aan de Leidsche hoogeschool niet gedeponeerd werd, wjl Elias Putsch, die drie jaren te Leiden gestudeerd, de vriendschap der voornaamste geleerden genoten en zich door eene uitgaaf van Sallustius bekend gemaakt had, toen hij zich naar Jena begaf, en het daar bekend werd dat hij te Leiden niet gedeponeerd was, er zich daar aan onderwerpen moest. Er hadden evenwel te Leiden

evenals aan de overige Nederlandsche hoogeschoolen plechtigheden plaats, die men dan eens depositie, dan eens ontgroening, dan weder penalisme noemde, die vaak met grove buitensporigheden gepaard gingen, en, gelijk in de middeneeuwen de "wanstallige plechtigheden" op de toenmalige hoogeschoolen door de conciliën en mandamenten, hier door de Staten verboden werden. Zoo leest men in artikel 20 der wetten en statuten der Leidsche universiteit: "*De studenten zullen haer niet veroorloven maeltijden, simposia, gelt ofte yet anders, directelyck ofte indirectelyck afeischen ofte doen geven, noch ter oorsaecke van inkomste, welkom, adieu ofte vertreck, nochte van promotien, oratien, propositien, disputatien, ofte andere solemnele acten ende exercitien, die bij de academie gepleeght werden, hoedanighe die oock soudén mogen sijn, veel min diegene, die sulcks weygeren in eenige publycque exercitien uyt te kloppen, ofte in eeniger manieren te turberen, oock selfs niemandt daerover te drijven, ende dit alles op soodanige straffe, als bij ons placæet van den 27 September 1620 daertoe gesteld is.*" Ook te Franeker werd in 1601 een plakkaat tegen dien verweerden handel ende maniere van doen, dien men dispositie noemt, geoesent aen de aankomelingen gegeven, waarop de studenten besloten, de depositie alleen toe te passen aan hen, die zulks begeerden. In 1660 werd de depositie geheel verboden, op poene dat de overtreder als verstoorder der openbare rust zou beschouwd worden.

Ofschoon wij niet kunnen vermelden hoe er in ons land gedeponeerd werd, zoo is het echter zeker, dat het niet bij alle natiën plaats had, en zeer verschillend was. Elke natie ontgroende hare eigene studenten, en de overlevering is bewaard van de zware proeven, waarop zij bij die gelegenheid werden gesteld; proeven, zoo als die der vroegere maçons, met allerlei mysteriën en goochelarijen vergezeld. Aan onze Hoogeschool was de aankomeling een jaar groen, en werd dan gedeponeerd, doch in Duitschland had eerst na de depositie de immatriculatie plaats, en nu begon, nadat de beanus de gelofte van stipte gehoorzaamheid had afgelegd, het zoogenoemde

Penaal-jaar. Men kan zich nauwelijks voorstellen welke mishandelingen zich de penalisten gedurende dat jaar moesten laten welgevalen. Zij waren knechten of liever slaven der oudere studenten, moesten de laagste diensten verrichten, hadden bij de lessen een afzonderlijke plaats, werden op straat en in de kerk getrapt, geslagen, gedwongen de walgelijkste spijzen door te zwelgen, en deel te nemen aan drinkgelagen en bacchanaliën. Men kan hetgeen Tholuck in zijn *Academisches Leben* daaromtrent opteekende, niet zonder walging lezen, en het was de Theologische faculteit, die zich inzonderheid door dierlijke ruwheid onderscheidde. Uit de sporadische berichten, die omtrent het groenwezen te Leiden tot ons gekomen zijn, en de vertoogen in den *Spectator der studenten*, den *Hollandschen* en *Nederlandschen Spectator* en anderen, die er over handelen, is ons wel gebleken, dat de groenen deerlijk geplaagd, op allerlei wijzen voor den gek gehouden, op de collegiën niet met rust gelaten, op de straat uitgejouwd werden; ja, dat er waren, die de groenen onder hun bescherming namen, broederlijk met hen omgingen, doch intusschen hunne beurs plunderden; dat er ontgroeningsfeesten werden gehouden, waarop het vrij ruw toeging. Maar in vergelijking der behandeling die zij in Duitschland moesten ondergaan, was die zacht te noemen, en verdienden onze studenten den lof van zedigheid en bedaardheid en eerzaamheid, hun door vreemdelingen gegeven. Die getuigenis wordt niet alleen nopens het gedrag der studenten ten aanzien der groenen, maar over het algemeen met betrekking tot hun academisch leven gegeven. In zulk een poel van losbandigheid en zedeloosheid, waarin de Duitsche studenten zich rondwentelden, waren onze vaderlandsche studenten ten minste niet gezonken, en men erkende den Leidschen student niet, gelijk den Jenaschen, "aan zijnen stootdegen en aan de twintig pasglazen, die hij achter elkan- der kan doorzwelgen". "*De toutes les Universités protestantes, j'excepte celles d'Angleterre* (schreef de baron Pöllnitz), *je n'en connois point où les étudiants soient moins debauchés et moins cavillonneurs qu'à Leide*"; en Benthem: *Unterdessen gehen allhier (te Leiden) nicht so viel Duell*

und Tödtschläge vor, als auff der Teutschen Academien, weil die Holländer kein gross wesen von den Ehrenzeichen machen, und nicht sonderlich empfindlich sind." Denn auch das die Studiosi die Zeit wohl in acht nehmen, nicht sauffen, oder sich balgen, ferner dass man von kein Bursen-Manier weiss, und der Geringere von dem Höhern nicht verachtet wird, auch keiner sich um den andern bekümmert, sondern ein Jeder vor sich lebt und nur seine Studien abwartet."

Het is zoo, toen Benthem dit in het laatst der 17^e eeuw schreef, waren er geen Bursen-Manier of liever clubs der natiën meer, maar vroeger bestonden die echter te Leiden, gelijk oudtijds aan de universiteiten in Griekenland, en in de middeleeuwen aan die van Italië, Frankrijk en Duitschland. Te Leipzig hielden zij zich van 1409 tot 1630 staande, hadden hare eigene verzamelplaats, tuin, bibliotheek, ziekenfonds en register; hare leden verdeelden zich in *novitii*, *recentiores*, *juniores* en *seniores*, terwijl uit deze vereenigingen (*Landmanschaften*) ontstonden, die wederom een eigen fiscus, kleur en register hadden. In weerwil van den tegenstand der Staten en curatoren, die deze broederschappen voor "pesten der hoogescholen", "bronnen van altoosdurende questiën, tumulten en seditiën", "van onafgebrokene veete tusschen de verschillende natiën" hielden, bleven dergelijke vereenigingen aan onze akademiën bijna twee eeuwen in stand. Ook zij hadden hare onderdeelen, die onder hoofdlieden (*praepositi*) stonden, welke zij zelve aanstelden; te Utrecht hare praetoren, assessoren en archivisten. Den 4 Nov. 1578 verzochten de Leidsche studenten aan den senaat *collegia singularum nationum* te mogen hebben, 't geen echter, uit vrees voor rustverstoring, werd afgeslagen. Zij richtten ze echter op, doch vroegen, gelijk in 1582 de "Friesche en Hollandsche Natie of Landslui" te vergeefs, dat de senaat hunne broederschappen bevestigen mocht. Evenals elders leefden zij ook aan onze hoogescholen in aanhoudenden oorlog met elkander. Dan waren het de Engelschen en Franschen, dan Polen, Hongaren en Duitschers, dan weder Hollanders, die tegen Friezen en Gelderschen vochten. Er was geen oproer in

de stad, of zij kozen partij, en niet alleen bedreven zij bij ingezetenen, die studenten hunner tegenpartij huisvestten, grove baldadigheden, maar ontzagen niet ze met zwaarden en dolken te wonden en bloed te vergieten. Niet zelden vond men des morgens zwaar gewonden of lijken op de straten. Maar randde men hunne privilegiën aan, of sloeg de schout en zijne rakkers de hand aan een student, dan hield alle veete op, en men wendde het zwaard tegen hen, als tot een gemeenen vijand. Te vergeefs poogden curatoren en senaat die broederschappen, die zij terecht voor de oorzaak hielden van al het kwaad dat de Academie overkwam, te ontbinden, totdat zij in 1624, na een hevig oproer, de Staten ernstig verzochten ze af te schaffen. Doch het was eerst in 1629 dat deze bij plakkaat geboden, *“dat de studenten zich niet hadden te vervorderen eenige collegien onder henlynden, die van eene stadt, provincie ofte natie waren, op te richten, ofte die voor desen opgericht waren te onderhouden, ofte Lidmaten daervan te zijn, om uyt kracht van eenige aengenomen wetten malkander tot solemnele bijeenkomsten te verbinden, onder welk pretext het oock soude mogen zijn.”* Doch ook dat plakkaat had, evenmin als het latere van 1633, eenige gunstige gevolgen, en het was eerst diep in de 17^e eeuw dat de laatste sporen van die collegia verdwenen. In 1643 werd er ook te Utrecht een plakkaat tegen de “nationale collegiën” uitgegeven, bij hetwelk de leden er van met een boete van f 100, en zij die functiën er bij bekleedden, met eene van f 200 en arbitraire correctie bedreigd werden, doch zonder gevolg; want in 1674 klaagden sommige studenten, “dat zij ten koste hunner studiën en zedelijkheid tegen hunnen wil gedwongen werden leden dezer vereenigingen te worden, en bij hunne aankomst en vertrek van de Academie, publieke disputen en promotiën geduchte sommen in de kas er van moesten storten, die aan kostbare maaltijden werden besteed; dat zij den Utrechtschen burgers slapelooze nachten bezorgden, hevige gevechten deden ontstaan, die dikwerf den dood ten gevolge hadden. Hierop werden de “functionarissen dezer confraternisten” voor twee jaren uit de stad gebannen, en zij die er contributiën

of giften aan schonken, met boeten of bij recidive met arbitraire straffen bedreigd.

Ook te Groningen waren deze vereenigingen zoo oud als de Academie zelve. Men had ze van Hollanders, Gelderschen, Overijselschen, Oostfriezen, Westphalingers. Zij waren sterk georganiseerd, hadden hunne hoofden, trachtten ook door dwang nieuwe leden te verwerven, en lieten deze een zekere contributie betalen. Ondanks het verzet van den senaat namen deze collegiën eer toe dan af. Reeds bij de stichting der Hoogeschool werd er tegen gewaarschuwd, en werden ze verboden, doch de afzonderlijke programma's, die er van jaar tot jaar tegen werden afgekondigd, toonden hoe het kwaad niet uit te roeien was. Niet alleen beschouwde de senaat ook daar die vereenigingen als de oorzaak van alle slemppartijen, en als broeinesten van alle ondeugden, maar men schreef daaraan de vele tumulten toe, die de stad in rep en roer brachten.

Ook de senaat te Harderwijk oordeelde, dat de gewestelijke landmanschappen (collegia), die Hollandsche, Geldersche en Stichtsche heetten, voor allerlei rampen en verkeerdheden de deur openden, ontzegde op zware geldboeten de vrijheid tot het oprichten en bijwonen er van, en nam ten jare 1664 scherpe besluiten, om ze, die ook hier zoo diep wortel geschoten hadden, te vernietigen. Het waren ook deze collegiën, die het beanisme en penalisme aan de hoogeschoolen invoerden. Het eerste gelukte hun volkomen, en het tweede schijnt ook hier en daar in zwang te zijn gekomen.

De baldadigheden der Leidsche studenten mogen bij die der Duitschers en Franschen niet te vergelijken zijn geweest, en hunne moraliteit die hunner broeders te Jena, Göttingen, Wittenberg, Orleans en Parijs hebben overtroffen, — dat er echter veel op dien lof, hun door Benthem en Pöllnitz gegeven, is af te dingen, bewijzen de acten van curatoren en senaat, die van *“verregaande en enorme straatschenderijen bij gemeene burgers en mannen van aanzien, insmijten van glazen, vernielen van vensters, luifels en lantarenpalen; van steken met messen,*

priemen, zwaarden, degens en andere moordinstrumenten; van bloedstorting, verwonding en dooding; van vermomd gaan over straten en aanval-
len van eerbare burgers" gewagen. Zoo hoog klom eens het oproer, dat sommige studenten aan de Staten schreven "dat indien zij er geen einde aan maakten, de Academie met geheelen ondergang bedreigd werd, zij haar zouden moeten verlaten en elders een rustige plaats zoeken om hunne studien te vervorderen".

Dat alles wordt bevestigd door zoovele Latijnsche en Hollandsche drinkliederen van dien tijd, sommige vertoogen in de verschillende *Spectators* en vele Blijspelen, waarin het woeste en ontuchtige leven der studenten wordt afgeschetst, zoo als J. Nooseman's *Beroyde Student* (Amst. 1679 3de dr.), Th. Rodenburgh's *Jaloersche Studenten* (Amst. 1644), van Hoven's *Student Stalknecht* (Amst. 1700) en de *Toverende Student*, Bernaige's *Franeker* (Amst. 1735), en Mauricius', *Leydsche Studenten leven*, de Neyn's *Studenten leven* (Amst. 1697), de *Wederspannige Utrechtsche Student* of de *Tegenstrever des huwelijks*, vooral de befaamde *Studentes. Comoedia de Vita Studiosorum* van Chr. Stummelius, oorspronkelijk (1551) voor Duitsche studenten geschreven, doch later (1775) ook voor Nederlandsche bewerkt; het door Duitschers opgestelde, maar herhaalde malen in ons land herdrukte gedicht de *lassitudine Studentica*, de *Cornelius relegatus s. Comoedia nova de vita pseudostudiosorum* van A. Wichtgrevius, en de *Agapetus paedagogus* van H. Craustinus, waarin echter het leven van den Duitschen student wordt geschetst. Doorbladeren wij de genoemde acten en de archieven van het forum academicum, dan merken wij ook op, dat de studenten levendig deelnamen aan de geschillen der hoogleeraren, zich naar hen noemden, en de twisten met het zwaard beslechtten. Evenals in Oxford, ten tijde dat Thomas Morus kanselier van Engeland was, sommige studenten tegen het Grieksch waren, zich Trojanen noemden, de namen van Hector, Paris enz. aannamen, Priamus aan het hoofd hadden en tegen de voorstanders dier taal, welke zich Hellenisten noemden en onder bevel van Agamemnon stonden, streden, zoo had men te Leiden

Voetianen en Coccejanen, Boerhavianen en Brownianen, Cartesianen en Aristotelianen, die steeds met elkander in veete leefden, en, evenals de Grieksche studenten leerlingen voor hunne leermeesters wierven, zoo deden zij het voor de hunnen. De ruimte ons gegund gedooft niet dat wij een breede schets geven van de hevige oproeren en gevechten, waarvan Leiden gedurende drie eeuwen het tooneel is geweest; met een enkel woord moeten wij echter van sommige gewagen. Den 9^{den} Jan. 1592 liet de senaat aanplakken, dat de studenten zich des avonds na 8 uren niet op straat zouden vertoonen dan ongewapend en met lantarens; doch zij rukten het plakkaat van de poort, vereenigden zich en stormden de Academie binnen, beletten de hoogleeraren binnen te gaan, tenzij ze het plakkaat vernietigden, plakten een ander, door hen zelven gesteld, in naam van den rector aan, waarbij gelast werd dat de studenten voor den senaat moesten verschijnen en de vernietiging van het plakkaat eischten, hetgeen ten gevolge had dat de collegiën 7 weken moesten stilstaan. Het plakkaat werd later wel vernieuwd, maar het ontbrak aan krachten om het te handhaven.

Wij hebben elders gewaagd van het oproer der bursalen in 1594. In dat zelfde jaar ontstond er een, waartoe de student Jan Borre aanleiding gaf. Tegen het verbod van den senaat, had hij zich bij nacht met geweer op straat begeven en was tot een boete veroordeeld. Bij het hooren van dit vonnis geraakte hij in woede, ontboezemde bittere smaad- en schimpreden en werd daarop geschrapt. Dit vonnis achtten zijne makkers te streng, weten die gestrengheid aan den invloed der regeering, en vooral aan Jan van Hout. Het regende schimpschriften op hem; men verbrijzelde zijn deuren en vensters, wierp zijne meubelen in den Rijn en leverde een verzoekschrift bij de Staten in om alleen onder het rechtsgebied van de hoogleeraren te mogen staan. De regeering daarentegen drong bij de Staten aan tot het nemen van ernstige maatregelen ter beteugeling van den euvelmoed der studenten, weigerde volstandig toe te geven en handhaafde met kracht elke verkorting van hare rechten, gezag en acht-

baarheid. Aan den invloed van Hoogerbeets, Dousa en het gezag der Gedeputeerden uit 's Hage was het te danken, dat de gemoederen tot bedaren werden gebracht, het oproer gedempt en het recht der regeering gehandhaafd werd. Van Hout maakte later zwaarigheid zijn kleinzoon te Leiden te laten studeeren, *"beweecht synde (schrijft hij in zijn Testament) deur de overgroote dertelkeyt ende ongebonden moetwille in welc ic (God betert) 't mynen grooten leetwesen niet alleen gemerckt, maer in den minen soo groffelyck gevoelt hebbe, datte studenten alhier werden opgetrocken door de al te groote toestant, slofficheit ende slappicheyt dier gener, die 't selve in 't begin hadden mogen ende behooren te verhinderen, ende als nu (1606) te verre verlopen wesende, qualyck connen doen, of te wegen brengen tot groote scandael ende ergernisse van alle de werelt ende hartzeer van den goeden luyden, ondergang ende bederf van 't gemene beste."* Nog heviger was het oproer dat in 1607 uitbarstte, toen de student Assuerus Hornhoven, des avonds van den dag waarop hij tot doctor in de rechten bevorderd was, na het houden van een vroolijken maaltijd, waarbij de voorzitter der disputatie, de hoogleeraar Bronckhorst, tegenwoordig was, door een soldaat van de wacht gedood was geworden. De soldaat werd wel in hechtenis genomen, doch daar zijn veroordeeling wegens verschil tusschen de stedelijke en academische rechtbank niet spoedig genoeg volgde, werden de studenten oproerig, maakten zich aan grove baldadigheden schuldig en stoorden de plechtigheid van den 8^{en} Februari 1608, 't geen ten gevolge had, dat de voornaamste belhamers in hechtenis werden genomen, anderen de vlucht namen en een collegie der studenten uit afgevaardigden der verschillende natiën opgericht, voor het voorname broeinest der gepleegde baldadigheden gehouden, vernietigd werd. Toen dit alles niet baatte en men voortging met schimp- en smaadschriften en oproerige pamfletten aan te plakken, ging het forum over tot het vonnissen der gevangenen, ontzette ze van hun lidmaatschap en verbande ze uit de stad en haar rechtsgebied. Zulks had nieuwe baldadigheden aan de huizen der assessoren ten gevolge. Men loofde *f* 200 uit voor hen, die

de daders konden aanwijzen. Des avonds werd een student in een tweegevecht door zijn makker gedood, ten gevolge van een verschil over het gelag. De overigen, onbekend met de aanleiding der nederlaag, snelden, in den waan dat ook deze door een soldaat in dienst der overigheid was omgebracht, onder den kreet dat de stad voor hen een moordkuil was, naar den rector en noodzaakten hem, hen naar het stadhuis te volgen, ten einde zijne klachten bij de regeering in te brengen. Toen zij echter de ware toedracht der zaak vernamen, keerden zij beschaamd terug. Inmiddels hadden eenige studenten een smeekschrift bij prins Maurits ingediend, waarin zij om vergiffenis verzochten. De vierschaar, in wier handen het door den prins gesteld werd, ondersteunde hun verzoek, doch zonderde hen uit, die zij reeds gevonnisd hadden; doch toen ook deze hadden verzocht om vernietiging van het vonnis, werd ook hun zulks toegestaan, en zoo eindigde een oproer, dat de Academie in groot gevaar bracht, en de hoogleeraren had genoodzaakt elf weken hunne auditoria te sluiten. Het was bij die gelegenheid, dat Baudius de bekende redevoering *ad studiosos tumultuantes* zou gehouden hebben, doch curatoren oordeelden dat de tijd daarvoor niet gunstig was. Daarenboven was Baudius de geschikte man niet tot zulk een taak, en bij de studenten niet gezien, wjl hij als een der hevigste vijanden van Scaliger, die algemeene achting genoot, bekend was.

Nauwelijks was dit oproer gedempt, of er ontstonden nieuwe beroeringen, die steeds met de grofste baldadigheden gepaard gingen, en altijd waren het de collegiën der natiën, die er aanleiding toe gaven of "het vuur stookten". Te vergeefs werden scherpe plakaten tegen het houden van deze rustverstorende en calamiteuse conventiculen *ad valvas* aangeplakt; te vergeefs trachtten de Staten het toenemen van tweegevechten te beteugelen, door het streng verbod van het dragen van wapenen bij avond en nacht, het beleedigen der wacht, het insmijten van glazen en dergelijke ongeregeldheden; te vergeefs waren de pogingen zelfs van den senatus amplissimus en der Staten.

Geen beweging veroorzaakte echter zulk een algemeene ontsteltenis als die van den Poolschen prins Radzivil. In toorn ontstoken wegens het ter dood veroordeelen van een zijner dienaren, die zich aan doodslag had schuldig gemaakt, hitste hij niet slechts de studenten tot oproer op, maar onderwond zich, in weerwil men hem zulks ten sterkste had afgeraden, den 8sten Febr. 1632, aan het hoofd van een talrijken stoet edelen, het groot auditorium binnen te treden en nadat de rector Scriverius zijn rede geëindigd had, door Heinsius de naam van de nieuwe rector en de wetten en privilegiën waren voorgelezen, een Latijnsche rede te houden, waarin hij hevig tegen rector, senaat en vierschaar uitvoer. Zoo zulks ongestraft werd gelaten, was het, meende de senaat, met zijn gezag gedaan, doch verlegen hoe dat gezag te handhaven, wendde men zich tot den prins, die oordeelde dat men Radzivil moest trachten te bewegen, rector, senaat en vierschaar in eene missive voldoening te geven, of in het groot auditorium openlijk afkeuring van zijn gedrag voor te lezen, het toe te schrijven aan kwade raadgevers, die van zijn jongheid misbruik hadden gemaakt, en tegen dezen het recht te doen gelden, terwijl de overige studenten tegen het navolgen van zulk een kwaad voorbeeld zouden worden gewaarschuwd. Doch helaas! de rede van Cunaeus, bij deze gelegenheid gehouden, maakte weinig indruk; de Academie bleef het tooneel van herhaalde oproeren, duellen, manslagen. In weerwil der strengste verordeningen ging men voort met het dragen van pistolen of kleine roerkens en andere verbodene en zonderlinge wapenen, deed onverhoedsche aanvallen op de wachten, die altijd met bloedstorting vergezeld gingen, belette de hoogleeraren het voortzetten hunner lessen door uitjouwen, uitkloppen, uitstampen, bedreef allerlei baldadigheden aan de woningen der ingezetenen, verbrak de baliën, wierp lantarenpalen neer, verbrijzelde glazen, vensters, deuren, besmeerde ze met teer en bedekte ze met veëren. Bijna geen nacht of de straten waren met bloed geverwd. Dit duurde de gansche 17^e eeuw, en ook in de 18^e werden diergelijke tooneelen maar al te vaak herhaald (men denke aan den moord van Hendrik Joseph Schröder,

den 11—16 Oct. 1731 door de Leidsche sloepen), doch in het laatst van deze begonnen ze allengskens te verminderen. De vierschaar sprak ja vonnis uit, maar zeldzaam werd het uitgevoerd; doorgaans gaf de prins vergiffenis. Die schonk hij o. a. aan Hermannus Puppius (1595), Galaen van der Burch (1604), Anthonius Anselmus (1612), Frederik Jakobs (1621), Jacobus Velrius (1624), Jeremias Sparlet en Isaacus van Dam, Cornelis van Diemen (1638), die allen manslag hadden begaan. Ook aan Willem van Assendelft, "die scandeleuze boekxens gese-mineerd" had, aan Adriaen Beverland, om het schrijven van zijn boekjen *de peccato originali et deflorata virginitalis jure*, voor zijn leven uit de landen van Holland en Westfriesland gebannen, werd remissie of absolutie gegeven. Reeds maakten wij vroeger melding hoe de vierschaar met de schouten en zelfs met den hoogen raad over de jurisdictie twistte. Elke misslag op vreemden bodem be-gaan gaf er nieuwe aanleiding toe. Zoo lezen wij o. a., dat in 1667 de student Nicolaas Hogeland, van een speelreisje met de bruiloftsgasten van Gouda terugkeerende, te Boskoop aan het hek den degen trok en het passagie-geld weigerde te betalen, en daarop door den substituut-baljuw van Rijnland gevangen werd gezet, doch door den rector op-geëischt en van zijn detentie ontslagen werd, waarop een proces tus-schen beide partijen volgde, 't geen evenzeer ten voordeele van den rector beslist werd als het proces tusschen het forum en den schout van Dordrecht over het doodschieten van een boer door Jacobus Hoefft in het achterambacht der Heerlijkheid van Pieterman; met sche-penen van Delft over het apprehendeeren (1688) van Johan Dodyns, die een arm stom mensch had geattakeerd en gewond; met die van 's Hage, over het doodsteken van Daniel van Pierre door Dirk Joachim van Plessen, over... Doch genoeg om te bewijzen, dat ook de Academie van Leiden vaak was *eene bederffnisse van de jeught* en een *schole van onge-rechtigheit*. Hoe moet het dan elders geweest zijn, wanneer men Leiden toen voor een plaats van rust en vrede, waar zelden werd geduëlleerd of moorden begaan werden, hield? Gelukkig dat wij tegenover die onbekende

studenten, daartegen kunnen overstellen, wier namen onbevlekt gebleven en niet uit het album zijn uitgewischt; mannen zoo als Beverwijk, van Beuningen, van Beveren, Barlaeus, Cats, Huygens, Hooft, Vossius, de Witt en van duizenden anderen, wier geschriften en daden getuigen dat zij den tijd aan de Akademie niet verbenzelden, dat op hen de herhaalde klachten der professoren over het wangedrag en de weinige lust tot studie aan de Hoogeschool niet toepasselijk was, en die van hun verblijf te Leiden tot in hoogen ouderdom steeds met genoeg spraken en schreven. En geen wonder: want Leiden bood den studenten vele gelegenheden aan hunne studiën met geoorloofd genot af te wisselen.

Tot de vroegste uitspanningen behoort de comédie. In het laatst der 16de eeuw was de in 1508 opgerichte en den 1sten October 1578 bevestigde Rederijkerskamer *De Witte Acoleyen*, *Liefd is 't Fondament*, waarvan de beruchte Jan Beukelsz. keizer was, en P. A. van de Werf en Jan van Hout leden waren, in vollen bloei. Gelijk overal hier te lande was ook hier de geestelijkheid zeer tegen deze Kamer ingenomen, wyl zij zich met kerkelijke twisten bemoeide en de leeraars bespotten, en toen zij in 1592 een stuk had gespeeld, dat tot groote ergernis verstrekke, had de geestelijkheid zich tot den magistraat gewend en verzocht, dat er geen openlijke voorstellingen meer mochten plaats hebben, "opdat alzoo het schandaal mocht worden weggenomen, want dat uit dien hoofde eenige Vlamingers (de strenge orthodoxen) van de kerk zich wilden afscheiden." De magistraat had hierop geantwoord, dat men eerstdaags vergadering zou beleggen, en zoo het alsdan bewezen kon worden, dat die tooneelvertooningen met Gods woord streden, ze verboden zouden worden.

De gevoelens der kerkelijken waren echter verdeeld nopens het schooldrama; verscheidene predikanten, en zelfs Melanchthon, hadden comediën vervaardigd en door de schooljeugd en studenten laten opvoeren. Ook te Leiden hadden de studenten, met toestemming van den senaat, reeds kort na de stichting der Hoogeschool, van tijd tot tijd dramata en den 2^{den} en 3^{den} Januari 1591 de *Ajax* van So-

phocles en den *Orestus* van Euripides, waarbij Hespelius choragus was, "zeer bevallig opgevoerd". Den 7^{den}, 8sten en 9^{den} Januari 1595 vertoonden zij "op voortreffelijke wijze," den *Plutus* van Aristophanes, de *Troades* van Seneca en den *Miles gloriosus* van Plautus, in tegenwoordigheid van den magistraat, de curatoren, en bijna al de professoren. Ofschoon de kerkeraad zich tegen deze tooneelvertooningen verzette, stond echter de senaat van tijd tot tijd deze onschuldige vermakelijkheden toe en lieten de studenten comediën van de genoemde dichters, als ook van Terentius, Schonaeus en anderen, uitvoeren. Zoo speelden zij, in 1617, bij gelegenheid dat de ambassadeurs van Engeland en Zweden de Hoogeschool bezochten, de *Troades* van Seneca, waarover de curatoren zóó tevreden waren, dat zij den acteurs f 60 vereerden. Ook lang daarna zien wij hen, vooral op feestdagen, als den 8sten Februari en den 3^{den} October, dergelijke tooneelvertooningen ook in het Nederduitsch, b. v. het *Belegk en Ontzet van Leiden* van Bontius, opvoeren, en zelfs gaven zij nog in deze eeuw de *Andria* van Terentius. Of sommigen zich in de 17^e eeuw als leden van de Leidsche kamers lieten inschrijven, is ons niet gebleken, maar wel dat in het laatst dier eeuw en in den loop der 18^e liefhebberijtooneelen werden opgericht, de reizende troepen en de Rederijkers der omliggende dorpen zich herhaaldelijk te Leiden ophielden en tooneelvertooningen gaven. Te Groningen dacht de senaat er anders over; want in 1623 werden eenige studenten in de boete van 14 daalders verwezen, wijl zij buiten consent der Akademie comedie hadden gespeeld. Vijf en twintig jaren later werd aldaar de secretaris van den senaat belast "met het opstellen van een programma, dat die tooneelspelen ten strengste verbood, terwijl men zich voorbehold de daders te straffen, wier namen daartoe zouden worden uitgemaakt." Den 3^{den} Januari 1769 achtte de senaat het oprichten van een liefhebberijtooneel nadeelig voor den naam der Akademie, de studie en goede zeden, en noemde het een eerroovend en studiedoodend kwaad. In Duitschland werden in het midden der 17^e eeuw, terwijl in ons vaderland de meesterstukken der ouden werden ten

tooneele gevoerd, nog slechts geestelijke dramata door de studenten gespeeld. Zelfs werden in 1618, 1646, ja nog in 1651, hun daartoe de kerken afgestaan. In de 18e eeuw speelden de studenten te Halle het drama van Dr. Faustus, toen deze door den duivel gehaald werd. De eerste plaats kostte 8 grosschen en de comédie begon tusschen 4 en 5 uren. In Mei 1733 beklagde zich aldaar de godgeleerde faculteit over dergelijk *Gaukel-und Teufelspiel*, dat de Hoogeschool met ondergang dreigde. De Koning, over het al of niet opvoeren van tooneelspelen geraadpleegd, antwoordde: *zu Utrecht und Leyden werden ja Schauspielen geduldet, und zweifelt kein Mensch das diess beiden ersten Universiteiten auf der Welt sindt.*

Minder gunstig dan over het tooneel dacht de senaat te Leiden over het houden van maskerades of het vermommen, wyl zulks vaak tot baldadigheden aanleiding gaf, en reeds in 1594 werd aan student en burger verboden, *eenige masques, momaensichten, neuzen, monden of vermomde klederen te dragen bij avond, nacht of ontijden*, op boete van *f* 20 en het verbeuren der momaangezichten; en zij die zulke kleeding verkochten werden gelast ze kwijt te maken, te breken of binnen 14 dagen uit de stad te brengen, op verbeurte van goederen en arbitrale straffen. De kramers, die de conterfeitselen er van op hunne luifels hadden geschilderd, gelastte men deze *uit te wisschen, en de momaansichten en gelijcke masqueraden uit hunne winkel te verwijderen*. — In de 17^e eeuw wordt ook melding gemaakt van paardrijden, spelevaarten naar Katwijk, Rijnsburg en de Valkenburgsche paardenmarkt. Men ging te bier in de vaantjes, die in menigte rondom Leiden gevonden werden, en hield daar gelag met de professoren (*de treffelijkste gheleerde* (zegt Brederô) *die drinckt de meeste wijn*). Achter deze bier- en wijntuinen had men doorgaans kolf-, kegel- en kaatsbanen (waarvan vele studenten gebruik maakten). Niet zelden schreven de waarden met dubbel krijt, of legden een doek in de kan, en maakten de studenten zóó grove verteringen, dat de senaat te Groningen zich verplicht achtte de eersten te waarschuwen, *dat hij van geen biergelach hoger*

als een rycksdaler ende geen wijngelach hoger als twee rycksdalers ghedencte te loonen. Men ziet daaruit dat er slecht betaald werd, en dat de bierwoede zoo heerschte, dat de senaat geen beroep op de drinkebroers meende te moeten doen, maar op de beurs der kroeghouders.

Verder oefende men zich in het schermen en dansen. "*Ghij dient* (schreef Hooft aan zijn zoon Arnoud) *uwe andre oefeningen van zingen, schermen, dansen, zooveel te onderhouden, dat gij daerinne niet achterwaerts gaet; desgelijx de spieghelinghen op de werelt- en heemelkloot; de kosten troost ik mij...*" Hij leerde met Diederik van Leiden van Leeuwen, later burgemeester van Leiden, *teykenen*; ook gaven "musicyns les op de clavecimbel en vedel." Gelijk te Utrecht had men buiten de Witte-poort een malie- of paille-maillebaan, die door de Akademie werd onderhouden. Men ging derwaarts des namiddags, zoo men de vaantjes niet bezocht. 's Zomers avonds gaf men aubades aan de Leidsche schoonen, en des winters werd er om prijs genard en schaatsgereden. In de 18de eeuw bezocht men ook concerten, koffiehuzen en societeiten, waar men biljartte en kaartspeelde en de nieuwstijdingen las. Men begon dispuut-gezelschappen op te richten, gaf een studenten Almanak uit, in 1774 een weekblad, onder den titel van *Spectator der studenten*. Allengskens werden de zeden verzacht, de kleeding zwieriger, de rekeningen bij de coiffeur en parfumeur hooger, de gevechten minder bloedig, en ging het op bijeenkomsten minder woest toe.

Zong men in de 17de eeuw:

*"Die gheen wijn of cruyn wil smaken,
Niet gaen suypen tot het br...
Met gheen stoep of wacht kan vechten,
Spot met forums ende rechten,
Burgers niet durft vallen aen,
Met geen blanck rappier te slaen,
Is de naem student niet waert,
Deught maer voor d'Oostindie vaert."*

In de 18de eeuw:

*“Die niet uit en hangt den breedten,
Zich niet kruynigh aen kan kleeden,
Die het kaertspel niet verstaet,
Deftigh niet spasieren gaet,
Met geen juffers weet te mallen,
Op zijn frans en duits te kallen,
Met geen degen stoot pareert,
Vedel noch klavier hanteert,
Kome niet in onze kringen
Om het bibite te zingen.”*

HOOFDSTUK XXI.

DE STUDIE.

De universiteiten hadden, van de vroegste tijden af, vier faculteiten, de godgeleerde, rechtsgeleerde, geneeskundige en philosophische. In de middeleeuwen werd in de tweede, behalve het burgerlijk ook het kerkelijk recht, en in de laatste de grammatica, rhetorica, dialectica, mathematica, physica en ethica onderwezen. De drie eerste faculteiten noemde men de facultates superiores, de laatste de facultas artium, en later de ordo philosophorum. Men hield haar voor de minste der vier, 't geen Lipsius hevig bestreed. Hij, die zelf tot haar behoorde, achtte haar de voornaamste, "de brug, waarover men in het Heiligdom der wetenschappen trad". Wanneer de student zich had laten immatriculeeren, dan moest hij tevens de faculteit of de faculteiten waarin hij wenschte te studeeren (sommigen studeerden er in drie) opgeven. Velen, ofschoon zulks niet vereischt werd, wenschten, voor zij tot hun faculteit overgingen, de voorlezingen der hoogleeraren in de philosophie bij te wonen, en lieten zich als literatoren inschrijven. Vooral was het getal van deze ten tijde van Heinsius zeer groot, doch het verminderde allengskens, zoodat zelfs de beroemde Gronovius bijna geen discipelen had. Dit had niet alleen in de scholen der filosofen, maar ook in die der theologen, zelfs der rechts-

geleerden, en na den dood der Albinussen in die der geneeskundigen plaats. Herhaaldelijk werden door de hoogleeraren bij curatoren bittere klachten ingeleverd over het verval der studiën, en dan deze dan gene maatregelen genomen om ze op te beuren. Zeer groot was het verschil te dien aanzien tusschen de 17^e en 18^e eeuw. Deze laatste was ook voor de studie een tijd van rust.

Vóór de uitvinding der boekdrukkunst dicteerden de hoogleeraren eerst den tekst, en gaven vervolgens hunne glossen en commentariën er op in de pen. Vandaar dat elke cursus zeer lang duurde, b. v. die der philosophie of artes te Parijs eerst 6, later 5 (in de 14^e eeuw 3½, in 1600 2), die der medicijnen niet minder dan 7, die der rechtsgeleerdheid 5, en der godgeleerdheid 6 jaren. Te Leiden moest, volgens de statuten, "elcke faculteyt haeren behoorlijcken cours uyt doceren en binnen den tijd van drie, of uyerlijck vier jaeren absolveren". Aan vele hoogeschoolen waren geen bepalingen, wanneer de voorlezingen moesten aanvangen en geëindigd zijn. De hoogleeraren waren hierin volkomen vrij, evenals in de keus der onderwerpen waarover zij lezen wilden. Aan de Nederlandsche hoogeschoolen waren zij dat niet. Te Leiden moest door rector, curatoren, en burgemeesteren "gestatueerd worden, wat autheuren, boeck ofte materi elck professor lezen zou;" ook mochten zij later niet voorlezen, maar moesten uit het hoofd spreken. Te Utrecht bepaalde de rector met zijne beide assessoren, na advies van burgemeesteren en van den president-curator, welk onderwerp ieder hoogleeraar zou behandelen. Dikwerf stelden de hoogleeraren zelve aan curatoren voor, over het een of ander boek of onderwerp te mogen lezen, 't geen doorgaans werd toegestaan. Ook deden zulks soms de studenten, die zelfs curatoren verzochten dezen of genen hoogleeraar te beroepen, of, beroepen zijnde, voor de Hoogeschool te behouden. Ook waren zij het, op wier verzoek het Collegium Pharmaceuticum werd opgericht, schoon hun wensch, dat Dr. Trelcatius daaraan mocht onderwijzen, werd afgeslagen.

In den aanvang wist men van geen series lectionum; maar elk

hoogleeraar prees in een hoogdravend programma zijne voorlezingen aan. De oudste gedrukte series zijn die van Wittenberg (1507), Tubingen (1525), Leiden (1587). Eerst in 1778 werd er een te Heidelberg gedrukt. De openbare lessen werden in de verschillende auditoriën viermaal in iedere week, en wel Maandags, Dingsdags, Donderdags en Vrijdags gegeven, en op de series lectionum, die tweemaal ieder jaar verscheen, aangekondigd, want men had een halfjarigen cursus. De hoogleeraren mochten niet anders dan in hunne tabbaarden lezen. De Woensdag en Zaterdag waren bestemd voor examina, promotiën en openbare dispuutoefeningen, als ook voor enkele collegiën, die later aan de gewone werden bijgevoegd. Ook werd op die dagen, waarop geen collegiën werden gehouden, aan jonge doctoren toegestaan lessen aan studenten te geven.

Vóór 1592 werden er bij de faculteiten geene examina afgenomen, doch in dit jaar klaagden curatoren aan de Staten over het verval der studie, en bij name van die der rechtsgeleerdheid. Zij schreven zulks vooral toe aan de gemakkelijkerheid, waarmede de jonge lieden van de triviale scholen naar de Akademie promoveerden, maar meest aan het verval der voorbereidende studiën. Het gevolg hiervan was, dat den studenten "een examen, of heymelijck ondersoeck in de romeinsche geschiedenis, de antiquiteiten, de morale philosophie en hunne kennis der klassieke orateurs werd opgelegd." Van de theologanten en medici werd zulk een examen niet gevorderd, doch curatoren moesten zorg dragen, dat ook zij zich in de philosophie en letteren oefenden. De theologanten en juristen moesten om de 14 dagen, en de medici om de maand in het groot auditorium disputeeren, in tegenwoordigheid van de hoogleeraren hunner faculteit met toga en bef, die dan, "voor hun wijn", de theologische, medische en juridische elk *f* 1, en de philosophische 12 stuivers ontvingen. In 1645 werd te Utrecht bepaald, dat elk professor jaarlijks 10, maar die in de philosophie slechts 4 dispuuten mocht houden. De theses moesten eerst door een der hoogleeraren worden nagezien, en vervolgens op kosten der Hoo-

geschool gedrukt worden. De akademiedrukker Jan Paedts Jacobz. bracht voor elke honderd disputeren, elk een vel groot op drukpapier gedrukt, f 2:18 in rekening (1598). Het ging op deze disputeren, en ook op die, welke exercitii gratia gehouden werden, soms zeer woest toe, en zij eindigden niet zelden in hevige kloppartijen. Benthem schreef in 1598: "Die disputir-Art (te Leiden) will mir auch nicht allerdings gefallen, denn es hiermit in ordentlicher confusion zugehet. Er werden zwar einige zu ordentlichen Opponenten gebeten, aber nur auf der Nothfäll. Wenn sich sonst keine Opponenten auffinden solten also einem jeden frey zu opponiren. Da solte man nun sein Wunder sehen, denn wohl zehen und mehr auff einmahl auf stehen, und alle zugleich reden. Wer nun der verwegenste ist, und den längsten Odem hat, dass er mit schreyen den andern ermüden kann, der bleibt allein übrig und opponiret. Wenn der seine Argumenten zu Ende gebracht, gehet der Tumult auff's neue wieder an, denn obschon der Praeses ihnen zuredet, so wird solches doch wenig geachtet, wie denn durchgehends Holländer ihren Professoren wenig Ehre erzeigen. Die annehmung der graduum gehet auch so was schlecht zu Kùpfern Geld, Kùpferne-Messen."

Er heerschte weleer aan onze hoogeschoolen een ware disputeermanie; want behalve de openbare en collegiale disputeren, die in het groot auditorium en binnen de wanden der verschillende faculteiten-kamers exercitii gratia werden gehouden, hielden de studenten nog bijeenkomsten, waarin zij disputeerden over de spitsvondigste onderwerpen. "De zwaarste rampen, die het vaderland, de stad en de Akademie troffen, konden de stem der defendenten en opponenten niet verdooven". Het gezag der faculteit, zelfs van den senaat en der curatoren was niet in staat om de ongeregeldheden bij het openlijk en privaat disputeeren te bedwingen, en reeds in 1598 moesten de laatsten besluiten, "bij elke faculteit een dekaan aantestellen, die bij elk dispuut moest tegenwoordig zijn, om der disputanten al te vrijmoedige en hooge woorden te reprehenderen en lange objectiën te doen

ophouden." Ook verboden zij het geven van maaltijden na het dispuut exercitii gratia, en gelastten den hoogleeraars "op hun hoogste indignatie" er niet bij tegenwoordig te zijn. Aan onze hoogeschole kenden men de zoogenoemde disputationes quodlibetanae niet. Te Heidelberg werden zij jaarlijks, elders om de vier jaren gehouden. Zulk een *disputatio* was der feierlichste und umfassendste aller academischen Acte en duurde verscheidene dagen. Zoo hield magister Lamside aan de universiteit te Greifswald meer dan 14 dagen eene disputatio de quolibet. In den aanvang der 16^e eeuw werden zij op de meeste hoogeschole afgeschaft, alleen te Heidelberg duurden zij tot in 1558 voort.

De collegiale disputeren waren aan de Duitsche niet minder dan aan onze hoogeschole in zwang. Een Duitser noemde ze "geleerde tournooien of ridderspelen, en het beste veld voor dialectische heldendaden, om zich in spitsvondigheid en scherpzinnigheid te oefenen."

Zij gaven den studenten ook gelegenheid om met hunne taalkennis te pronken, daar zij, gelijk o. a. te Marburg, ook in het Grieksch en Hebreeuwsch disputeerden. Het ging op die disputeren nog erger dan op die te Leiden toe, en de auditoriën weergalmden van het oorverdoovend geschreeuw: *affirmare, negare, distinguere, thesizare, problemazare, corzare, cornutare, Domine, opponens Domine, respondens, ego insto, ad maiorem, ad minorem.*

Hadden onze vaderlandsche geleerden rijkelijk hun deel aan de *ana* en *facetiae*, alleen aan de Duitschers komt de eer toe, dissertationes vervaardigd te hebben, bij de geletterden onder den naam van *Dissertationes jocosae* bekend. "Vor allen gab es (in de 17^e eeuw) unter den Juristen originelle begabte Männer, die auf die Reste deutschen Wesens in Wort und Schrift aufmerksam waren. Gelehrte Rechtskenner empfahlen das fürtreffliche Gedicht Reineike Fuchs, wenn auch nur als Quelle zur Kenntniss einheimischer Rechtsbegriffe. Schwankhafte Verse wurden zu stehenden Artikeln in den Stammbüchern; die grotesken Formen des akademischen Lebens gaben mit unter Anlass sich vom steifen Gang des gelehrten Herkommens zu

erholen. Oft wurde nach einem abgethanen ernsten Actus zur Behandlung der *jocosa* geschritten. In Druckschriften sogar wandte man die verwickelten Distinctionen der Rechtslehre gern auf scherzhafte Materien an. Da gab es eine Dissertation "An liceat brutorum corpora mutilare et speciatim ob es recht sei, dass man den Hunden die Ohren abschneide"; sie erschien zu Altorf 1722. Eine zweite, gedruckt zu Halle 1744, behandelt das Thema "de ventre ejusque jure, vulgo von Hänssgen im Keller." Andere verbreiten sich über die Nagelprobe beim Weintrinken, über Mauschellen und dergleichen. Meist waren diese lateinische Schriften mit deutschen Sprüchen und Versen ebenso buntscheckig unmischt, wie die damals beliebte macaronische Poesie." Hiertoe behoort ook: "Opzii Jocoserii, Juris utriusque Licentiatii et Practici Veronensis, Dissertatio juridica de eo, quod justum est circa spiritus familiares foeminarum: Hoc est, Pulices: Quaestionibus theoretico-practicis rarioribus adornata, variis variorum Dicasteriorum praejudiciis aucta, rationibus tam dubitandi quam decidendi amplificata, facultatum celeberrimarum responsis solidissimis firmata et ex principiis tam juridicis quam moralibus deprompta. Omnibus Doctoribus, Judicibus, Causarum patronis, Studiosis aliisque in foro, scholis ac gynaeceo versantibus perutilis ac necessaria. Antehac in folio nunc portabili formâ gratiore edita, recognita et variis in locis a mendorum maculis, quibus pardi in morem sentebat, repurgata ab ipso Auctore. *Liberovadi* exstat ad insigne Martialis MDCLXXXIII (1684).

Deze uitgaaf was nog voor weinige jaren in Duitschland onbekend: men kende alleen die van 1768 te Frankfort aan den Main, welke men de eerste en oorspronkelijke achtte, en algemeen aan den beroemden Goethe toeschreef, vooral sedert het verschijnen van "Vogler's sehr umfangreiche Schrift gegen Goethe", waarvan in 1824 te Halberstadt eene tweede vermeederde uitgaaf verscheen. Algemeen houdt men thans Otto Philip Zaunschlifer voor den schrijver, doch wij twijfelen zeer of er onder den pseudoniem Opizius Jocoseries geen Hollandsch rechtsgeleerde schuilt, wyl in de uitgaaf van 1684 en eene

Latijnsche van 1683 het Latijn niet met Duitsche, maar met Nederlandsche spreekwijzen en rijmpjes doormengd is.

Nog in de 18^e eeuw was de klacht algemeen, dat de studenten zich alleen op het disputeeren toelegden en de collegiën verzuimden. Hetgeen er thans nog van disputeren zoo in Duitschland als in ons vaderland overig is, mag men "de lappen van een oud staatsiekleed" noemen. Een menigte op grof papier gedrukte disputatiën zijn nog voorhanden. Zij zijn alle in 4to formaat, met vele Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche lofverzen voorzien, en aan de Maecenaten van den student (die van een Bursaal moest volgens besluit van curatoren van een attestatie van goed gedrag vergezeld gaan) opgedragen. Zij betreffen meest zeer ingewikkelde en netelige philosophische onderwerpen in alle vakken van wetenschap, waarover "met groote subtiliteit en scherpzinnigheid gedisputeerd werd." Had men alzoo een of twee jaren grootendeels met disputeeren doorgebracht, dan begon men aan de disputeren voor een academischen graad te arbeiden, doch die moesten door een examen worden voorafgegaan. Voor die examina waren doorgaans de laatste weken voor de groote vacantie bestemd. De feriën waren in den aanvang zeer vele en duurden lang, in 1650, met inbegrip der zon- woens- en zaterdag, 264 dagen, zoodat de buitenlandsche studenten en de ouders der bursalen dikwerf klachten er over inleverden bij curatoren, die van tijd tot tijd de vacanties verkortten. Eindelijk (o. a. in 1666) besloten zij, "dat het vacantie zou zijn van kersavond tot den 7^{den} Januari, op de nominatie van den nieuwen rector, van den achtsten tot den een-en-twintigsten van dezelfde maand om de recensie, acht dagen voor en na paschen, van 's Heeren hemelvaartsdag tot acht dagen na pinksteren, van den eersten der hondsdagen tot den eersten September daaraan volgende, twee dagen voor de Valkenburgsche markt, van den derden tot den tienden October, om de gedachtenis van 't ontzet van Leiden", terwijl de hoogleeraren wel ernstig vermaand werden, terstond na elke vacantie hunne collegiën te openen, "op poene van in hunne wedde gekort te worden."

HOOFDSTUK XXII.

DE GRADEN.

In Nederland waren de hoogescholeu vrij. Ieder, waar ook geboren en welken godsdienst ook belijdende, kon zich laten inschrijven, en, hetzij hij al of niet de voorlezingen bijwoonde, burger der "respublica docta" worden. Men behoefde, om de lessen bij te kunnen wonen, geen examina af te leggen, en kon zich na voleindigde studie elders laten promoveeren, doch geen academischen graad bekomen dan na afgelegd examen. Die examina waren niet streng, en alles werd in het werk gesteld ze te verlichten. Toen de hoogleeraar Pauw zich tegen de publieke promotie van Laurens Brant tot medicinae doctor verzet had, wyl hij hem onbekwaam tot het verkrijgen van een graad achtte, besloten de Staten de promotie door een heimelijk examen of tentamen te doen voorafgaan. "Dat van nu voortaan" (lezen wij in de statuten) "elck een, die begeert gepromoveert ofte gevordert te worden tot het Doctorschap, Licentiaetschap, Magisterschap ofte Baccalauriaatschap respective, 't zij in de rechten, medicynen, ende goede konsten, voor en aleer hij tot het openbaer ondersoeck, om tot de geroerde waardigheyt te komen, mach werden toegelaten, ge-

houden is aen te spreekken een van de ordinarise Professoren der faculteyten, waertoe hij begeert bevordert te zijn, ende van haer te begeeren tot een heymelijck ondersoek toegelaten te worden. 't Welck gedaen zijnde, zal deselve versochte Professor, alvorens hen ondervragen en vernemen, niet alleen hoe lange sulek eenen in derselver faculteyt zal hebben gestudeert, maer oock ende sonderlingh op sijnen handel ende wandel. Ende daervan ten genoeghen onderricht zijnde, zal hem, met goetduncke ende believen van alle sijne ordinaire medeprofessoren in derselver faculteyt eenen sekeren tijdt voorstellen, om van deselve heymelijck te worden ondersocht."

De minste graad, dien men kon erlangen, was die van *Baccalaurius*, *Baccalaureus*, *Bacellarus*, *Bacellarius*, *Bachelier*, *Bachelor*.

Dit woord leidt men af van *baculus*, een scepter. Het was namelijk vroeger aan de Italiaansche en Duitsche hoogescholen gebruikelijk, dat hij die dezen graad had verworven, vergezeld van zijne vrienden en voorafgegaan door den scepterdrager, zijne examinatoren ten maaltijd ging noodigen. Zij die, vóór zij tot hun eigenlijk vak overgingen, de lessen der hoogleeraren in de philosophie hadden bijgewoond, lieten zich doorgaans in de laatste examineeren en tot *Baccalaureus* promoveeren. Onder de uitheemsche studenten waren er velen, die reeds elders dien graad hadden verworven. In Duitschland werd, op een enkele uitzondering na, het baccalaureaat in de philosophie alleen verkregen; te Groningen in alle faculteiten, uitgenomen in de medicijnen, doch het blijkt niet dat aldaar immer die graad is gegeven.

Ofschoon te Leiden reeds den 12^{den} Februari 1575 door de toen aanwezige curatoren en hoogleeraren bepalingen gemaakt waren op het licentiaat en baccalaureaat in alle faculteiten, zoo kon echter, ten gevolge der statuten der Universiteit, door prins Willem den 2^{den} Juli van dit jaar vastgesteld, alleen het meesterschap en doctoraat worden verkregen. Eerst in 1596 werd de senaat door de Staten van Holland gemachtigd, tot baccalauren te promoveeren. Robertus van Maelsen ver-

kreeg op dienzelfden dag dien graad en daarmee het recht op alle publieke promotiën te mogen disputeeren en proponeeren, en, na afgelegd examen, het licentiaat te verkrijgen. Sedert las men in de statuten: *“dat er aen dese Universiteyt mede sullen werden gemaect doctoren, licentiati in de respective faculteiten, baccalaurei ende magistri.”*

Op het Baccalaureaat volgde het Licentiaat. Die dezen graad bezat, had, evenals de doctor, het recht om openlijke voorlezingen te houden. In Duitschland volgde het doctoraat het licentiaat op den voet, zoodat er slechts eenige dagen tusschen het verkrijgen der beide graden verliepen. Niet alle faculteiten echter verleenden dien graad. Te Tübingen kon men b. v. geen licentiaat in de medicijnen worden, en sedert 1522 hielden aldaar de licentiaat-promotiën op. Te Leipzig kon men doctor in de theologie worden, zonder eerst tot licentiaat te zijn gepromoveerd. Te Leiden werd die graad in alle faculteiten, te Groningen alleen niet in de philosophie verleend. Aldaar maakte men geen onderscheiding tusschen een licentiaat en een doctor in de rechten.

In vroegere tijden hield men den titel van Magister voor even eervol, zoo niet eervoller dan dien van doctor, en de schrijver van den *Dialogus Hierarchiae Coelestis* verweet sommigen navolgers van Thomas van Aquino, Petrus Lombardus en anderen, dat zij den nederigen titel van doctor afgelegd en den weidschen van magister hadden aangenomen. Zoo benoemde de hoogeschool te Praag Richvinus, hertog van Lotharingen, Dietherus, graaf van Isenburg, tot *artium magistri*; de hoogeschool te Freiburg Franciscus Dominicus Ignatius, graaf van Potting, tot licentiaat in de beide rechten. Zelfs voerden de koningen van Engeland dien titel. Aan sommige hoogescholen noemde men allen die openlijk voorlezingen hielden *magistri*. Van de 11^e tot de 13^e eeuw was er in Frankrijk en Italië geen onderscheid tusschen een magister en doctor. Aan de Deutsche hoogescholen begon men in den aanvang der 14^e eeuw, bij de godgeleerden, den titel van doctor boven dien van magister te stellen, en in den aanvang der 15^e

werden aldaar, in navolging der universiteit te Praag, de gepromoveerden in de rechten en geneeskunde doctores, in de theologie en philosophie magistri geheeten.

In later tijd namen ook de filosofen, die het langst magister genoemd werden, den titel van doctor aan. Ook geschiedde zulks te Franeker en te Leiden.

De hoogste graad, dien men aan eene universiteit kon erlangen, was die van Doctor. Sommige geleerden, die over den oorsprong van dit woord schreven, meenden dat de doctorale waardigheid reeds bij de Israëlieten en eerste Christenen voorkomt, en willen dat de Propheeten, Rabbijnen, Barnabas, Paulus, Simon Magus, Lucius Cyrenensis met die waardigheid bekleed waren. Het is echter bekend, dat zij eerst in de 12^e eeuw te Bologne verleend werd. Vóór dien tijd noemde men elken geleerde doctor, doch sedert de Keizers deze universiteit het recht toekenden doctores canonum te benoemen, werd het doctoraat eene waardigheid. De Pausen volgden welhaast het voorbeeld der Keizers, en gaven der universiteiten macht om doctores canonum et decretalium aan te stellen. Het was de universiteit te Parijs, die in 1251 het eerst tot doctoren in de godgeleerdheid promoveerde. Spoedig volgden doctoren medicinae et physicae, logicae en doctores notarii. De doctoren in de godgeleerdheid en het jus canonicum moesten geestelijken zijn, en later mocht niemand doctor in die faculteiten worden, tenzij hij eerst tot priester was gewijd. Ook over de geneeskunde werden te Parijs in den beginne alleen door geestelijken voorlezingen gehouden, en eerst in 1452 hief de kardinaal de Touthville het besluit op, dat baccalaurei in de geneeskunde ongehuwd moesten zijn. Alleen artium magistri waren van de vroegste tijden af deels geestelijken, deels wereldlijken.

De doctorale waardigheid was, vooral in de middeneeuwen, in groot aanzien. Een doctor was meer dan een bloot adellijk persoon, stond gelijk met den ridder. Er was echter onderscheid tusschen doctoren. Die door de keizerlijke Hofpaltzgraven, die er het recht toe hadden

verkregen van de keizers, waren aangesteld, noemde men met verachting "doctores bullati" (Bullen-doctors), naar de door de Paltzgraven gegeven diplomata, met een aanhangend zegel in een doos (bulla) gesloten. Doch zij, die op de gewone wijze tot doctor promoveerden, en in veel hooger aanzien stonden, heetten "rite promoti". Een doctorale bul was een adelbrief. Hij, die hem had verworven, was edel. Zoo leest men in den voorrechtsbrief, door den keizer van Duitschland aan de Universiteit te Weenen gegeven, 7 September 1641, dat hij, die deze waardigheid aldaar had verkregen, was van een *vera et indubitata nobilitas, etiam ad posteros descendens*. Karel V gaf aan de aartshertogen van Oostenrijk het recht om graven, baronnen, edelen en doctoren te benoemen. Te Parijs werden de doctoren (viri togati) ook voor edel gehouden, waren vrij van die belastingen, die van onedelen werden geheven, en zij, hunne zonen en kleinzonen konden ridders van den H. Geest, hunne nakomelingen ridders van Malthea worden. Mannen van den hoogsten adel verlangden met den doctoralen titel vereerd te worden. Zoo werd Johannes, hertog van Mecklenburg-Schwerin, te Parijs Theol. doctor. Een doctor had den toegang ten hove, den voorrang boven den gewonen adel, ook aan de openbare maaltijden, bij promotiën, processiën, burgerlijke en kerkelijke plechtigheden. Zelfs werd de doctorale boven de bisschoppelijke waardigheid gesteld, en mochten doctoren zonder speciaal verlof van den keizer een wapen met open helm voeren en hermelijn dragen.

Weleer werden, evenals Elisabeth Johanna Weston in Engeland tot dichteres werd gekroond, geleerde vrouwen tot de doctorale waardigheid verheven. Die in de rechten werd o. a. aan Izabella Losa van Cordua in Spanje en aan Beltizia Gozadina te Bologne geschonken.

Met groote plechtigheid werd men tot doctor gepromoveerd, doch daar die plechtigheden nog heden bij de promotiën met de kap plaats hebben, zullen wij in die een afzonderlijk hoofdstuk beschrijven.

HOOFDSTUK XXIII.

PROMOTIE MET DE KAP.

Zoowel aan de Leidsche als aan de uitheemsche hoogeschole hadden er van den aanvang af private en openbare promotiën plaats; de eerste in de senaatskamer (sub camino), de laatste in het groot auditorium. Ook promoveerde men reeds in de 16^e eeuw honoris causa, hetzij zonder voorafgaand examen, hetzij na eene sermocinatio. Zoo werd in de 17^e eeuw de geleerde Haagsche predikant Guilielmus Saldenus te Utrecht met algemeene stemmen tot doctor in de Godgeleerdheid benoemd, doch Burman teekende aan, dat zulks contra legem was; te Leiden viel deze eer o. a. aan Trelecatius de Jonge en Swanenburgh ten deel. Meest altijd ontving later de hoogleeraar, die de doctorale waardigheid niet bezat, haar eershalve van den senaat, doch somtijds werd hem die eer geweigerd. Nadat de examina gunstig uitgevallen en de voorbereidende disputationen gehouden waren (in de philosophische faculteit werden er drie pro gradu gevorderd), stelde de doctorandus theses op, die, na door de faculteit goedgekeurd te zijn, met lofverzen werden gedrukt en rondgedeeld. Op den titel waren de dag en het uur wanneer de promotie zou plaats hebben, de naam van den rector, pro-

motor en die des verdedigers te lezen. Na "de gerechtigheydt pro doctoratu" *f* 60 (welke som men ook pro licentia gaf, terwijl pro magisterio et pro baccalaureatu *f* 30 betaald werd) voldaan was, had de promotie plaats, die altijd met groote plechtigheid geschiedde. Nadat de doctorandus zijne disputatie of theses verdedigd had, trad de promotor uit een hoogere catheder dan die waarin de doctor stond, geleidde dezen naar den eerstgenoemde, en gaf hem een boek (den Bijbel, het Corpus Juris, Hippocrates of Aristoteles) ter herinnering dat, gelijk dit boek den schat der wetenschap bevatte, alzoo ook de doctor in het bezit der wetenschap zijn moest. Vervolgens opende hij het boek, beteekenende dat, gelijk de wetenschap steeds vooruitgaat, het ook de plicht van den doctor is, zijne krachten tot vermeerdering zijner kennis aan te wenden. Na deze plechtigheid bedekte hij zijn hoofd, de theologanten met een zwarten, de rechtsgeleerden met een rooden, de medici en filosofen met een violetkleurigen ronden hoed. Het zwart beteekende, dat een godgeleerde der wereld moet afgestorven zijn; het rood gaf te kennen dat de rechtsgeleerde koningen en vorsten, wier sieraad het purper is, moet bijstaan; het violet, dat de geneesheer en wijsgeer de oogen steeds hemelwaarts moeten richten; de rondheid was een symbool der volmaaktheid en ervaring. Ook was de hoed het zinnebeeld der deugd en der vrijheid; en evenals de hoed het hoofd tegen storm en regen beschermt, zoo is hij het beeld der goddelijke bescherming, ook tegen kwaadsprekendheid, laster en vervolging. Hierop stak hij den doctor een ring aan den vinger, als een symbool van adeldom, wijl het dragen van een ring het teken van adel was. Eindelijk gaf hij hem een kus, ten bewijze dat hij hem als zijns gelijke beschouwde, waarna hij hem het diploma overgaf. Die plechtigheid had bij alle promotiën, en in den aanvang ook te Leiden plaats. Voor het eerst vindt men er in de Acta van den Senaat op 14 Maart van het jaar 1583, bij gelegenheid dat Donellus eershalve het praesidium werd opgedragen en de graven van Nassau tot bijwoning van die plechtigheid waren

uitgenoodigd, melding van gemaakt. "Promotus in Doctorem Juris Jacobus Amstelod. praeside D. Hugone Donello. Decretum in Senatu Acad. ut ad actum promotionis vocaretur magistratus Leyd. et comites Nassovii; ut haberetur oratio; ut ceremoniis uteremur simplicibus, impositione scilicet pilei, annuli aurei, libri aperti et clausi; ut loco convivii darentur chirothecae Professoribus et advenis; Praesidi darentur floreni V."

In vervolg van tijd ging de doctorandus daags te voren, voorafgegaan door de beide pedellen der Universiteit met de universiteitscepters in de hand, "de professoren in hare huysen ende de heeren officieren, burgemeesteren ende gerechte der stede Leyden op het raedhuys noodigen om sijne promotie te vereeren." Vroeger was het gebruikelijk den praeses der faculteit en de examinatoren bij die gelegenheid een geschenk te geven, gelijk de studenten te Napels, en nog niet lang geleden te Pisa, aan den praeses van het collegie en de examinatoren een zilveren koker, ter waarde van 5 dukaten, een beurs, ivoren kam, handschoenen en een ring; te Leiden, Groningen en Harderwijk, handschoenen (chirothecae) aan curatoren en professoren gaven, terwijl de praeses daarenboven f 5 ontving. Tot in 1583 werden de professoren aan een maaltijd genoodigd, doch toen besloot de senaat het gastmaal met een geschenk van handschoenen te verwisselen. Men gaf elken curator en hoogleeraar 3 of 4 paar, doch sedert 1585 kon men met één paar volstaan, mits dat ze drie of viermaal zooveel kostten als de gewone 3 of 4 paar. In later tijd kwamen de maaltijden weder in gebruik. Curatoren waren er zeer op gesteld, dat aan deze plechtigheid alle luister werd bijgezet, en in 1612 besloten zij, "dat de promotiën van doctoren en de electie van den rector met meerder solemniteiten zouden gedaen worden, als te weten in het t' huys brengen van d'een en d'ander zouden werden gebruyckt trompetten en schalmeyen". Na afloop der plechtigheid werd er een feestelijke maaltijd gehouden, waaraan magistraat, curatoren, professoren, de paranympen en de betrekkingen en vrienden van den doctor deelnamen. — Veel is er over de doctorale maaltijden, zoo in Engeland als Duitschland geschreven, en

het blijkt dat zij aldaar niet minder opulent en kostbaar dan in ons vaderland waren. In 1531 gaven 5 doctoren in de rechten te Londen na hunne promotie een groot gastmaal, waarop 24 ossen, 100 vette hamels, 50 groote kalveren, 90 speenvarkens, 100 dozijn Grieksche kapoenen, 10 dozijn kapoenen uit Kent, 7 vette hanen, 13 dozijn zwanen, 340 dozijn leeuwrikken, 37 dozijn jonge duiven, 90 dozijn jonge hanen werden opgedischt. Ook vindt men vermeld, dat in het laatst der 16^e eeuw in Duitschland de kosten eener promotie soms 100 Thaler en even zoo veel die van het prandium beliepen. Te Dillenburg werd in 1613, daar die maaltijden tot lang na middernacht duurden, en de daarop genoodigde vrouwen en dochters aan het eind er van *mit Tanzen von den berauschten Burschen über die Zeit und in die Mitternacht zur Ungebühr aufgehalten werden*, bevolen, voortaan de vrouwen van dergelijke nitnoodigingen te verschoonen. Te Jena werd in 1669 toegestaan, dat de *Schmauserien* op den volgenden dag mochten worden voortgezet, maar in 1696 werd er twee dagen lang, en op den tweeden dag nog meer dan op den eersten, gezwolgen. De keurvorst van Saksen schreef in 1628 aan den senaat te Leipzig, dat het voldoende was, indien het corpus academicum en de senatus oppidanus werd genoodigd; dat er niet meer dan 8 tafels werden aangericht, en de kosten de som van 250 Thaler niet mochten te boven gaan. Te Helmstadt mochten er niet meer dan 8 gerechten worden opgedischt. Ook aan meer universiteiten werden herhaalde klachten over de kostbaarheid der disput- en promotiemaaltijden aangeheven, en niet minder over de zwelgerijen en andere exorbitantiën en debaucheriën, die er bij plaats hadden; en na vele vergeefsche pogingen om "die abusen te reformeren, als schadelijk voor de eere en faem der hoogeschool" namen curatoren te Leiden den 8sten November 1641 het volgende besluit:

"In den eersten, dat als iemant in 't heymelick promoveert, al ist oock dat hij in 't openbaer heeft gedisputeert, (hij) gheen maeltijt sal mogen houden, op poene dat syn Diploma alleen bij de secretaris ondertekent ende sonder casse ghezeghelt sal worden. Sullen mede

gheen Professoren, ook niet den Rector of Promotor op die maeltijt mogen compareren, op de indignatie van Heeren Curatoren."

"Maer die gheboren edelluyden sijn, ofte over de 25 jaren, dit sal gheorloft wesen doen. Maer op 't selvige reglement als die doen mogen, die in 't openbaer promoveren, ende sullen een volkomen Diploma genieten."

"Die in 't openbaer promoveren, mogen alleen één dag een maaltijd houden, waarop te noodigen de rector, promotor, zijn bloedverwanten, twee speelnooten, de magistraet en nog 6 of 8 personen, die hem gelieven zal; of anders zal hem gegeven worden een slecht diploma, en geen wijn van de magistraat genieten. Indien hij echter naar deze ordonnantie doet, zal in 't Diploma gesteld worden, "dat hij in 't openbaer met volle solemniteyt is gepromoveerd, van den geheelen senaet der universiteyt solemneel is naer huys geleydt, ende met den wijn vereert is."

"Sal sijn diploma worden onderteekent van den rector, secretaris, ende alle ordinariisse professoren der respective faculteyt op perkament gheschreven ende in de casse ghezeghelt."

Op die maaltijden mocht maar eens worden aangerecht, en "*daerna een smakelyck banket*." Die *contrarie* deed, ontving geen wijn van den magistraat. De doctoren hielden zich echter evenmin aan deze ordonantie als de Amsterdamsche magistraat aan zijn eigen keuren, en de promotie-maaltijden bleven bacchanaliën.

*"Soo can de wijsheyt in dwaesheyt verkeerren,
En 't bidden tot exorbitante bancketten en smeeren.
Die promotie-maeltijden met sijn hoogke presentie vereeren,
Al waer hij een prins, hij comt t' huys met geplockte veeren,
Daer is nyet teghen te redeneeren.
't Is out hollands manier, die alle begeeren,
Die naer de olde manier in pontificalien te Leyen promoveren.
De vaders, die anders seer cort sijn in 't gelt verteeren,*

G.J. Bos, Lith.

Lith. Eursch & Bonger.

PROMOTIE MET DE KAP.

Hijer gheen moderatie in willen leeren.

Comt alle princen, exellentien, graven en heeren

Tot Leyens Atheen in wijsheyt studeren."

Het is bekend dat men, zoo in Duitschland als in ons vaderland, niet zeer nauwgezet was in het uitreiken van doctorale bullen; ja dat ze zelfs aan verscheidene akademiën verkocht werden. Wel hebben wij geen spoor van dit laatste te Leiden ontdekt; maar toch schijnt men, vooral in de 18^e eeuw, omtrent vreemdelingen niet zeer nauwlettend geweest te zijn. Sommige ten minste schrijven den toevloed van deze naar Leiden ook toe aan de "vrijgevigheid der professoren ten aanzien der bullen" en het "goedkoop promoveren."

Zulks moet echter plaats gehad hebben na de afschaffing of het allengs in onbruik geraken van de plechtigheden, die oudtijds bij de doctorale promotiën plaats hadden. Reeds in het begin der 18^e eeuw waren die verouderd, en sprak men van de promotie met de kap of *more majorum* als van een oud gebruik. Hoogst zeldzaam had dan ook zulk een promotie plaats. Zij hing echter niet van de vrije verkiezing van den kandidaat, maar van de examinatoren af. Had de eerste in alle opzichten aan de examina voldaan, dan werd hem het recht gegeven stil, in 't openbaar, of met de kap te promoveren. Zeldzaam koos de kandidaat de promotie met de kap, wijl zij veel geld kostte en zeer omslachtig was; meest de stille promotie, ofschoon hij het recht tot eene publieke had verkregen. Men achtte zulks echter in die eeuw eene "kwade gewoonte, waartegen bij een wet moest voorzien worden." Van tijd tot tijd hadden er echter promoties *more majorum* plaats, als den 17^{den} Dec. 1733 die van mr. Daniel van Alphen, griffier, in de groote gehoorzaal der akademie; den 23sten April 1790 van mr. Cornelis, zoon van den rector magnificus Diderik van der Kemp, ter eere van den Stadhouder Willem V en den Erfprins, die beide bij de plechtigheid tegenwoordig waren; in 1802 van F. G. A. Boelens, baron van Lijnden; in 1820 van D. L. F. L. J. G. de Gaiffier, allen in de rechten. Ook werden

de jubilé's van 1775 en 1825 door deze plechtige promotie opgeluisterd. Die van 1775 willen wij den lezer mededeelen.

Den 31sten Januari van het genoemde jaar ving de plechtigheid aan met de openbare verdediging der strijdschriften in het groot auditorium. Het eerst verdedigde Antony van der Heim van Rotterdam van 8—10 uren zijn *Specimen philosophicum de injustitia Populorum per faustum successum punita*, vervolgens van 10—12 uren Pieter Brandtsma van Dokkum zijn verhandeling *de jure Summorum Imperantium et civium singulorum per solam usus intermissionem non pereunte*. Den 3den Februari verdedigde Rudolf Forsten, in het Groninger Oldambt geboren, van 8—10 uren zijn geneeskundig proefschrift *Cantharidum historia, naturalis, chemica et medica*, en van 10—12 uren Willem Karel Vosmaer zijn *Specimen juridicum, exhibens doctrinam de imputatione ad delicta universitatis applicatam*.

Drie dagen later (6 Februari) gingen de kandidaten, voorafgegaan door de pedellen met hunne zilveren staven, in het midden hunner paranymphe, Vosmaer, vergezeld door mr. Cornelis de Gyzelaer J. V. D. en mr. Jacob Rijgersman J. V. D.; Brantsma, door Pieter Ubbo Rengers en Daniel Jacob Canter Camerling, beide studenten; Forsten, door Ferdinand de Jean, Med. et Phil. Dr. en Gijsbert Verzyt Muylman, Med. Dr.; van der Heim, door Abraham Adriaan Bichon J. V. candidaat en Lodewijk Rengers, alle in costuum, de paranymphe met zilveren degen-strikken, zijden kousen en handschoenen, hun door de kandidaten vereerd, naar het stadhuis, en vertoefden in schepenskamer, terwijl zij aangediend werden, waarna de pedellen hen tot de groote deur van 's burgemeesterskamer geleidden, waar die van den gerechte, benevens de pensionaris, secretaris, griffier, adjunct-griffier en onder-secretaris vergaderd waren. Hier gaf de kandidaat Vosmaer, ook uit naam der overige doctorandi, te kennen, dat de rector en de akademische senaat hun had toegestaan, om, ieder in die wetenschap waarop hij zich had toegelegd, de eer van het Meesterschap naar de wijze der voorouderen te erlangen; dat deze plechtigheid den 9den

dezer maand zou plaats hebben, op welken dag zij dan ook hunne Edele Groot-Achtbaarheden, die van den Gerechte en de Ministers der stad verzochten om deze hunne openbare bevordering in hun plechtgewaad te willen bijwonen en vervolgens den maaltijd, dien zij op den Doel zouden geven, met hunne aanzienlijke tegenwoordigheid te vereeren."

"Hierop werden de kandidaten en hunne paranympen door een stadsbode naar de vroedschapskamer, doch spoedig weder naar burgemeesterskamer geleid, waar hun werd bekend gemaakt, dat de Heeren de uitnoodiging hadden aangenomen, waarna zij zich wederom naar de vroedschapskamer begaven, doch, nadat schout en schepenen zich naar hun eigen vertrek hadden begeven, voor de derde maal terug kwamen, en zij uit handen van Burgemeesters een gouden eerepenning ontvingen." Deze penning vertoonde aan de eene zijde een leeuw, in den eenen klauw het wapen van Leiden en in den anderen een bloot zwaard houdende, met dit bijschrift: *virtutis avitae praemium Academia*; onder den leeuw las men: *Donum Consulum Leidensium*. Op de andere zijde stond Pallas met haar schild en speer in de eene, en den hoed der vrijheid in de andere hand, beteckende "het recht van allen, die tot het meester- of leeraarsschap bevorderd zijn, om bij alle gelegenheden als vrijgeborenen het hoofd met den hoed te mogen dekken, en dus ook met gedekten hoofde alomme te mogen leeren." Onder Pallas las men den naam van den kandidaat, aan wien de penning vereerd werd, en op den rand van den penning *Pretium non vile laborum pilius*.

Na het ontvangen van en het dankzeggen voor die penningen, begaven zich de kandidaten met de pedellen en paranympen naar den rector en den senaat, doch zonder pedellen naar de lectores, de predikanten, de viri honorati, d. i. de leden der vroedschap, secretarissen, kolonel, kapiteinen en secretaris der schutterij, de ontvangers en rentmeesters der geestelijke goederen, advocaten, doctoren enz., om ook hen tot het bijwonen der promotie nit te noodigen,

gevende aan elk een paar kabretlederen handschoenen, zoodat er vaak bij die gelegenheid tot drie dozijn werden uitgedeeld.

Op den bepaalden dag begaven zich de kandidaten, in zwarte zijden damaste tabberden, hun op kosten der akademie geschonken, vergezeld door hunne paranymphe, elk naar zijn promotor, en met dezen naar de Akademie, waar de promotors in de senaatskamer, en zij in een ander vertrek gingen, terwijl de studenten met strikken aan hoed en degen versierd, ieder in het auditorium van zijn faculteit, vergaderden. Intusschen kwamen curatoren, burgemeesters en pensionaris in 's burgemeesterskamer, en die van den gerechte met de andere stadsministers, alle in hunne staatsietabberden met de hun vereerde handschoenen aan, in de vroedschapskamer bijeen, om de komst van den Prins Erfstadhouder af te wachten. Tegen half elf kondigde het gebulder van het geschut die aan. Uit het jacht trad hij in de staatsiekoets en reed, door zijne edellieden en twee andere koetsen gevolgd, en van eenige cent-suisses vergezeld, voorafgegaan en gevolgd door dragonders, naar het raadhuis, waar hij verwelkomd, in burgemeesterskamer geleid en hem een ontbijt aangeboden werd.

Inmiddels verlieten de hoogleeraren de Akademie, en trokken naar de St. Pieterskerk. Vooraf ging de rector magnificus van der Kemp, ter rechter, met den promotor der rechtsgeleerde kandidaten aan zijne linkerzijde, en de beide kandidaten, Vosmaer en Brandtsma, tusschen hen in. Hierop volgde Forster, kandidaat in de geneeskunde, aan de rechterhand van zijn promotor van Doeveren, en de kandidaat van der Heim ter rechterzijde van zijn promotor Allamand. Nu volgden de hoogleeraren naar hunnen rang, de secretaris der vierschaar, de lectoren, de paranymphe der kandidaten en de student Huygens, die den vorigen dag de aanspraak aan den Prins had gedaan, met de vier hem uit elke faculteit toegevoegde studenten. De stoet werd voorafgegaan door de pedellen, en door dragonders geopend en gesloten. In de kerk begaven zij zich naar de kamer der kerkmeesters, om de overige heeren

af te wachten, terwijl de kandidaten met hunne paranympen in de consistoriekamer vertoefden, en de studenten de voor hen bestemde plaatsen innamen.

Ondertusschen hadden ook de Prins, curatoren en regeering het stadhuis verlaten, kwamen in de kerk en namen onder keurig muziek, door de kandidaten bekostigd, hunne zitplaatsen in, waarna de professoren en kandidaten met hunne paranympen zich naar hunne zetels begaven, de rector, curatoren, promotoren, hoogleeraren en secretaris der universiteit ter rechter- en de stadsregeering ter linkerzijde van den Prins, terwijl de kandidaten ter rechter en hunne paranympen ter linkerzijde van de beide katheders, voor den predikstoel opgericht, plaats namen. Voor de katheders lagen op eene tafel boeken, ringen, kappen en penningen en het formulier van den eed, welken allen die tot doctoren bevorderd werden moesten afleggen. Schildwachten hielden ruimte rondom de katheders, en de eereteekenen bewaakte een bediende, die ze aan de paranympen en deze aan de promotoren moesten overgeven. Nadat Pestel den bovensten katheders beklommen had, verscheen de kandidaat Vosmaer met zijne paranympen in de onderste en hield eene korte rede, waarin hij hoofdzakelijk den promotor verzocht, dat zijne bevordering, volgens besluit van den rector en senaat, thans mocht plaats hebben. Hierop keerde hij naar zijne plaats terug, waarna de kandidaat Brandtsma den katheders besteeg en hetzelfde verzoek deed. Nu sprak Pestel eene redevoering uit en betoogde dat de wetenschappen bloeijen zoolang de regeerders der volkeren die eeren en beloonen, waarna hij de beide kandidaten uitnoodigde, zich ter wederzijden in zijn katheders te plaatsen, en verklaarde hun de beteekenis der eereteekenen, die hun thans geschonken werden; de tabbaard beduidde eene uitstekende waardigheid, het "corpus juris" den plicht tot aanhoudende beoefening der wetenschappen, niet alleen door het raadplegen der schriften van anderen, maar ook door ondervinding en overdenking; de gouden ring, dien de promotor hun aan den voorsten vinger stak, was het zinnebeeld van

standvastige en trouwe aankleving aan de wetenschap, waaraan zij zich hadden toegewijd; de muts of kap, die hij hun op het hoofd zette, een teeken van vrijheid. Hierop hing hij hun den gouden penning aan den hals, waarna het gewichtige "ego doctor utriusque juris et professor ordinarius te creo utriusque juris doctorem" etc. uitgesproken en de broederhand gegeven werd. Na deze plechtigheid trad de promotor af en begaf zich naar zijne plaats, waarna beide overige kandidaten door hunne promotoren met dezelfde ceremoniën werden gepromoveerd met dit onderscheid, dat het corpus juris door Hippocrates en Aristoteles werd vervangen. Toen deze plechtigheden, door muziek afgewisseld, waren geëindigd, beklom van der Heim den bovensten kathedder, dankte zoo voor zichzelf als de overige gepromoveerden God, voorts den Stadhouder, den rector, de curatoren, die van den gerechte, de hoogleeraren, doctoren, predikanten en verdere toehoorders voor hunne tegenwoordigheid.

Reeds vroeger hebben wij de overige plechtigheden van dezen dag vermeld. Wij voegen er alleen nog bij, dat J. Grabner, eerste luitenant in dienst der republiek, die bij deze promotiën tegenwoordig was, meldt, dat de vorstelijke maaltijd, die er op volgde, *f* 3000 zou gekost hebben.

HOOFDSTUK XXIV.

STUDENTEN-REIZEN.

Reeds vermeldden wij vroeger hoe er jaarlijks uit alle deelen van Europa honderden vreemdelingen de Nederlandsche akademiën en vooral Leiden, door Calixtus, in de 17^e eeuw, een "kort begrip der geheele geleerde wereld" genoemd, bezochten, en er nog in de 18^e eeuw bijna geen geleerde in Europa was, die niet eenigen tijd te Utrecht of Leiden had vertoefd. Het bezoek te Leiden vooral zette "de kroon op alle studiën, en 't scheen dat er "een straal aan de gloriekrans der geleerdsten ontbrak", zoo zij te Leiden niet hadden gestudeerd. Nog zijn er talrijke brieven voorhanden, waarin zij, die korter of langer aan deze hoogeschool hadden doorgebracht, van hun verblijf aldaar met opgetogenheid gewagen. C. Richter, kanselier van Altdorf, die twee jaren te Leiden had gestudeerd, schreef in 1615 aan drie Neurenburgsche jongelingen, die derwaarts reisden: "*Sie wurden in Leyden ein Haus finden, wo die Nürnberger zu wohnen pflegten*". Erasmus (niet de Rotterdammer), die er met Episcopius, Meursius, Heinsius en Cunaeus had omgegaan, getuigt, dat er nergens zoovele geleerden waren te vinden als "in dat kleine hoekje der aarde." Doch niet alleen de akademiën, maar geheel Nederland bracht hen in verrukking, en om strijd wijdden zij over de macht en den rijkdom der

republiek en de nijverheid en bekwaamheid harer burgers uit. Abraham Scultetus, die in 1614 den koning van Bohemen naar Engeland vergezelde, schreef uit Holland: *“Wir bewundern in Leijden urbis elegantiam, platearum munditiem. — Amsterdam, welche zwei Gasthäuser hat, ein französisches und ein englisches, hat am meisten mich interessirt durch die ausgezeichnete Sorge für den Kranken, Armen, Waisen, wie die viele Gebäude dafür sprechen, von denen man nicht weis, ob man sie Hospitälern oder Paläste nennen soll, zu geschweigen das Zuchthaus.”* — *“Man erstaunt (schreef een ander) über die Humanität dieser Niederländer, denn da ist Keiner auch nur unter den Vorüberfliegenden, der sich nicht rühmen dürfte mit den Heroen der Wissenschaft einer Stunde gelehrter Conversation gepflogen zu haben.”* Het geheele werk van Grabner is eene lofrede op ons vaderland. — Het waren echter de Nederlandsche hoogeschoolen niet alleen, die de vreemdelingen bezochten, maar velen deden het de voornaamste hoogeschoolen in Europa. De bekende Rist uit Holstein bezocht eerst de school te Bremen, vervolgens de universiteiten te Rintelen, Rostock, Leipzig, Utrecht en Leiden. Zijn landgenoot Reinbohr bracht twee jaren te Leipzig, vijf te Jena door, en studeerde verder nog te Rostock en Leiden; Michaëlis uit Mecklenburg studeerde in 1642 aan de hoogeschoolen te Koningsberg, Rostock, Greifswald, Kopenhagen en Leiden; Joh. Fabritius uit Dantzig, te Rostock, Wittenberg, Koningsberg, en studeerde drie jaren te Leiden onder Golius; Nik. Bang, later bisschop van Odensee, te Amsterdam en te Franeker, waar hij zijne studiën met eene Grieksche redevoering eindigde; later herinnerde hij Coccejus hun aangenaam verkeer aldaar en beval hem eenige Deensche studenten aan. De godgeleerde Joh. Wandalin begaf zich, na zes jaren te Kopenhagen gestudeerd te hebben, naar Leiden om Heinsius, Vossius en Spanheim te hooren, en de niet minder vermaarde Birchenrod bezocht niet slechts de voorlezingen van Salmasius, maar ook die van Voetius. De beide laatsten waren Luthersch, en zoo groot was het aantal godgeleerden van die belijdenis, die onder de beroemde theologen onzer Hoogeschool gingen studeeren, dat de Deensche proost

van Ripen, in 1661, den godgeleerden uitdrukkelijk verbood, andere dan Luthersche universiteiten te bezoeken. De beroemde Roill studeerde te Heidelberg, Zurich, Utrecht en Ham; Martin Hundius uit Dusseldorp te Groningen, Leiden, Utrecht, Saumur; en Hulsius te Marburg, Leiden en Harderwijk, en Joh. Corn. Berg te Frankfort en Leiden. De Mecklenburgsche Proost Willebrand bezocht in 1617 de hoogeschoolen in Holland en die te Londen; de godgeleerde Lindemann van Rostock studeerde 7 jaren te Wittenberg, $\frac{1}{2}$ jaar te Utrecht, 1 jaar te Londen en Oxford en 1 jaar te Parijs. Ook de artsen Gunther, Christ. Schelhamerus, Philip Lorenz Wethof, Thomas Browne, Albrecht Haller, de dichters Berthold, Heinrich Brockes, Johan George Zimmermann, voorts Claudius Puteanus, Daniel Rogers, Franc Thorius, de beroemde Willem Ernestus Ewald, Daniel George Morhoff, later hoogleeraar te Rostock, de vermaarde cartesiasche wijsgeer en Leidsche hoogleeraar Christophorus Wittichius, bezochten verschillende universiteiten. Dit deden ook vele Nederlandsche studenten, na een of meerdere jaren de lessen der hoogleeraren aan een vaderlandsche universiteit te hebben bijgewoond. Lokte de roem van sommige hoogleeraren vreemdelingen naar Holland, de Nederlanders bezochten — behalve Leuven, Donai en Dôle, die, op Spaansch grondgebied gelegen, op bevel der Staten, geen Nederlander op een boete van f 300 mocht bezoeken — uitheemsche universiteiten, waaraan mannen van groote geleerdheid verbonden waren, b.v. Cambridge, Oxford, Parijs, Orleans, Angers, Montpellier, Saumur, Caen, Heidelberg, Jena, Wittenberg, Genève, Bazel en Padua. Zoo vonden wij de doctoren Cornelis van Someren en Johannes Narsius te Caen, dr. Johan van Hoorn of Hornius en dr. Reynerus de Graaff te Angers, dr. Vincentius Fortunatus Plempius te Bologne, dr. Johannes van Beverwyck te Caen, Montpellier, Padua, waar ook Dr. Sebastiaan Hoogendijk, Tulp, de hoogleeraren Pauw, Vorstius en Heurnius onder den vermaarden abt Aquapendente gestudeerd hadden. Gerardus Johannes Vossius studeerde te Cambridge, Paulus Merula en de gebroeders de Witt bezochten de hoogeschool van Orleans, Christiaan Huy-

gens die van Angers, de staatsman Adriaan van der Myle en de hoogleeraar Paulus Herman die van Genève en Padua, Mr. Johan Rutgers die van Parijs, Mr. Rochus van der Honert die van Padua, de hoogleeraar Jacobus Gronovius die van Pisa, Baudartius die van Heidelberg en Bremen, Wtenbogaert die van Genève. De studentenreis van Rembt Rengers ter Post heeft Starter bij gelegenheid van het huwelijk van dien edelman met Francisca van Camminga bezongen.

*“Wat land, wat hoogeschool is schier voor hem verholen,
Die d'Academien en al de hoogeschoolen
Meest yvrigh heeft doorsien, daer eerlijck lang verkeerd,
En van een yeder wat tot sijnen lof geleerd.
Die 't lieflijck Engelandt heeft door en door gereden,
Die Frankrijck heeft doorreyst met al haer trotsche steden.
Italiën doorsien van d'Hadriaetsche strand,
Tot op den Tiber toe, te water en te land.”*

Aan uitstekende studenten en bursalen, wier geldmiddelen geen buitenslandsche reis toelieten, gaven curatoren verlof die op kosten der Akademie te doen. Vooral in de 16^e en 17^e eeuw was het aantal jongelingen, die hunne akademische loopbaan in den vreemde voleindigden, zeer groot, en ontmoet men niet weinigen, die later in hun vaderland als geleerden of staatsmannen uitmunten, wier namen op de rollen der akademieburgers in den vreemde staan opgeteekend. Aan vele studenten werden eervolle betrekkingen aan gymnasiën, bibliotheken, hoogeschoolen aangeboden, en door hen aangenomen. Later werden velen hunner in dezelfde betrekking in hun vaderland, of van daar aan die hoogeschoolen, waar zij een grooten naam van hunne geleerdheid hadden achtergelaten, beroepen.

Vele dier reizende studenten behaalden aan vreemde akademiën, na het verdedigen van eene dissertatie, een graad, en verkregen daarop de bulla, die, gelijk wij reeds meldden, aan eenige Duitsche universiteiten zeer goedkoop waren.

Zulks werd zelfs in onze kluchtspelen vermeld:

*“Hij heeft een bul in Duitschland gehaelt,
Of voor een Harderwijksche hondert ronde scheiven betaelt,
Men can sonder studie daer te marckt komen
En de geleerde uythangen, al weet je geen syllabe latijn, sonder
schromen.
De professors worden er daer vet van, doch 't sijn magere beeren,
Die met zulcken kackbullen te huys komen, en niet te eeren.”*

Evenals aan de Leidsche was het aan uitheemsche akademiën de gewoonte, dat door de reizende studenten, met toestemming van den senaat, kanselier, rector of de regeering, orationes werden gehouden, hetzij om lof en eer in te oogsten, hetzij om een geschenk of geld te verkrijgen. Zoo deden zulks o. a. Heinsius en Heurnius in Italië, Vossius in Engeland. Willem Verheiden sprak te Heidelberg over het waardigste voorwerp van des menschen streven, en betoogde dat dit was de verdediging der vrijheid des vaderlands. Te Bazel sprak hij over de verdiensten van Bazel omtrent de vrije volken en over de eerste Redevoering van Sallustius aan Caesar over de inrichting van het Gemeenebest. Ook sprak hij te Venetië en elders. Aan die studenten-reizen hebben wij ook een schat van Epistolae te danken, die belangrijke bronnen zijn, inzonderheid voor de Grieksche en Latijnsche literatuur. De reizigers knoopten kennis met de geleerden die zij ontmoetten aan, en deelden in de brieven, die zij later wisselden en in het licht gaven, allerlei letterkundige nieuwtjes mede of onderwierpen hunne emendatiën op de classici aan elkanders oordeel.

Velen namen bij hoogleeraren of geleerden hun intrek, anderen in herbergen, of betrokken met een of meer hunner landgenooten gehuurde kamers. Aan enkele universiteiten moest men bij doctoren zijn intrek nemen. Aanzienlijke jongelieden reisden te paard, door een of meer dienaren vergezeld, anderen te voet, hetzij alleen, hetzij in gezelschap. De “lijfsbehoeften”, die zij medenamen, waren weinige, zeldzaam meer dan de “reissack” kon bevatten. Hun voornaamste pak-

Mijlen.

18. 's Morgens gecomen voor Calis, doch den wint contrarie loopende, hebben wij noch geavanceert ende tegen den middach de vloed aenkomende, tusschen Calis ende Doeveren moeten ankeren 14
 Hier deden wij ons oversetten in 't schip van Marinus Junebol, vermits van den Broeck naer Bordeaux moste conduiseeren; des avonts met de ebbe den windt noorden loopende, hebben het anker gelicht 18
19. Vroech Diepen gepasseerd, ende des avonts omtrent een mijle van de ree van Havre de Grace geankerd, dewijle de windt meer ende meer scherpte ende stilde 12
20. Quamen binnen de Stadt s' merghens ten 7 uren; log. au Prince d'Orange, ende vertroocken tegen den middach, besien hebbende 't kasteel, 't welcke seer regulier is ende sterck van gelegentheyt ende quamen des avonts te Lissabon. 7
21. Hielden ons middachmael te Claadebe 5
 Ende reden van daar voort op Roen. Log. à la ville d'Anvers. 7

Sommige journalen bevatten, in stede van plaatsbeschrijvingen en bijzonderheden nopens geleerden, een reeks van avonturen en ontmoetingen, van welke later sommige in almanakken en volksboeken worden weêrgevonden.

In den "reysac" bevond zich ook het Album amicorum. Geen student of hij had er een, reeds door hem als groen aangelegd, en zijn trouwe maker gedurende zijn geheelen akademietijd en op zijne reizen. De oudste zijn van den aanvang der 16^e eeuw. Meest alle zijn in langwerpig formaat, vele hebben vooraan een geteekend familiewapen, terwijl sommigen, die er hun spreuk of een regel in schreven, ook hun eigen wapen er boven teekenden. In vele zijn niet zelden geestige teekeningen van landschappen, kasteelen, bloemen, en in alle spreuken uit de H. S. en de Classici, ook uit Hebreeuwsche, Arabische en Grieksche, Fransche, Duitsche, Latijnsche en Engelsche schrijvers en dichters. Zij vangen

doorgaans aan met inschriften van leermeesters, vrienden, magen, waarop dan die van geleerden, studenten en van hen, die zij later leerden kennen, volgen. De meeste eindigen met den dag hunner tehuiskomst; enkele werden later, vooral op reizen, vervolgd. Van sommige geleerden vindt men meer dan één Album, voor verschillende reizen aangelegd. Groot is het aantal Alba amicorum, die in openbare bibliotheken en particuliere verzamelingen berusten. Sommige, gelijk dat van Hemsterhuis, zijn gedeeltelijk, andere, gelijk dat van Narsius, geheel uitgegeven. Velen lieten de door hen vervaardigde en ontvangene albumverzen later achter of tusschen hunne eigene Poëmata of Gedichten drukken; ja er zijn weinige dichtbundels uit de 17^e eeuw, waarin ze niet voorkomen. Men raadplege slechts de uitgegevene bundels der Heinsiussen, van Grotius, Barlaeus, Huygens, Kinschot, Zevencote, Heiblocq, Keuchenius, Pilius en anderen. De Spectator der studenten heeft een verhoog aan deze Alba gewijd, en vermeldt eenige spreuken er uit, o. a.

*"Utendum est aetate, cito pede labitur aetas.
Was eertijds Jonathan tot zijn David gezind,
Wij mogen op malkander ook als zij, vertrouwen;
Ja ik heb met sterke liefde u alleid bemind,
Wonderlijker ook dan de liefde tot de vrouwen.
Ce n'est pas un ami, que n'aime que pour boire,
Moi je aime, que pour l'honneur et pour la gloire."*

De Spectator vaart uit tegen de wartaal, die men in sommige Alba, denkelijk onder pocula geschreven, vindt, en geeft den raad een *Lexicon locorum communium in usum eorum, qui Amicorum Albis nomina dare cupiunt* te vervaardigen.

Behalve de gewone Alba met wit papier, heeft men ook gedrukte boekjes met wit papier doorschoten voor hetzelfde oogmerk, en boekjes met zinnebeeldige voorstellingen of blanco wapenschilden, in koper gegraveerd, gereed om de wapenschilden te ontvangen. Zij

voerden tot titel: *Symbola Heroïca*, of wel *Emblemata Saecularia, nova et jucunda*. Ook waren er Alba, waarvan elk blad met een sierlijken rand en met den omtrek van een wapenschild in houtsnede, of alleen met houtsneeranden versierd waren; en in 1616 gaf Jacobus Marcus te Leiden in het licht: "*Deliciae Batavicae, variae, elegantisque picturae, omnes Belgii antiquitates, et quicquid praeterea in eo visitur, repraesentantes, quae ad Album Studiosorum conficiendum deservire possint*."

Voor al was de Album-manie in den aanvang der 17^e eeuw onder de geleerden zeer groot, en het is bekend, dat meest al de leden der Synode te Dordrecht Alba met zich voerden, die spreuken, gedichten en de namen hunner medeleden bevatten. Ook ontbrak het toen en later niet aan Alba, waarin indecente platen en gedichten, zooals die van Van de Merwede, Overbeke en Focquenborgh voorkomen.

De schrijvers der Spectatoriale vertoogen, die zoo duchtig tegen hoogleeraren en studenten uitvoeren, vlechten in hunne werken nog andere diariën van studenten, die, gelijk Bernaige schreef, "altijd vacantie hielden," waarin zij opteekenden wat zij dagelijks verrichtten. Of deze journalen werkelijk gehouden, of door de van Effens slechts gefingeerd zijn, bleek ons niet. Tot een proeve van diergelijke dagboeken diene de aanvang van een, door den Spectator der studenten vermeld.

"Donderdag (1775).

"Ik werd ten negen uren door den Paruikmaker uit het nest gehaald. Hij was een nieuwe knecht, die vrij stom scheen, en mij maer gansch niet naar mijnen zin heeft opgemaakt. De eene krul hing een half el lager dan de andere. Ieder een zei dat ik slegt opgemaakt was. De baas behoeft dezen uil niet weder te zenden, of ik zal hem de beenen breken. Ik heb hem dat ook rond uit gezegd. Toon verstaat zijn dingen vrij wat beter, en hij weet altijd nog wat te vertellen, daar deze niets anders weet, als: wat belijft mijnheer? Maar al genoeg hier van. — Ik heb mijn commensaal gezien. Hij is nog een jonge bloed, die niet veel gezien heeft. Wat komen er tegen-

woordig kinderen op de Academie, het zal op het laatst nog een kinderschool worden! Ik ben eens op de collegies geweest. Het verveelde mij er ijselijk. Ik heb gezworen er nooit meer eenen voet te zullen zetten, en dat is een eed dien ik wel vast geloof dat ik wel heilig houden zal. Ieder zwetste er als een kwakzalver. Had men het willen geloven, zou er bijna geen zaligheid zijn voor eenen student in de rechten, buiten de Instituten of Pandecten. Ik zie nu wel dat de preëkstool de wonderigheid alleen niet in pacht heeft." — "In plaats van naar 't koffiehuis te gaan, heb ik de stalmeester betaald. Wat praat hij mooy! Hij zou mij gaarne een paard in huur met de maand hebben willen aansmeeren, maer daer heb ik het vorige jaer mijn rekening niet bijgevonden." — "Over de tafel heeft S... mij het boekje gegeven, daar hij zijn definities in geleerd heeft. Nu zal ik gemakkelijk candidaat worden! Hij weet er zoo min van als ik. Na de maeltijd zijn wij met drie chaisen naar gereden."

"Zondag den 20sten.

"Dat is wederom een van die lastige dagen, die men, met goedkeuring der regering, uit de almanakken behoorde te schrappen. Hoe vrij een student ook leeft, op deze dagen moet hij zich altijd nog min of meer generen. Alles is gesloten, en ieder loopt naar de kerk. Ik ging 's morgens onder een borrel nog wat zitten leeren. Ik heb er hoofdpijn van gekregen, was het niet hoog noodzakelijk, ik geloof dat ik het boek schielijk aan een kant smet. Ik heb er evenwel tegenwoordig met groote moeite het eerste boek ingelascht. Nu nog maar derdehalf, dan ben ik klaar." — "Ik ging mij aankleeden. Het was nog al mooi weer. Ik heb mijn nieuwen rok met goud eens aangetrokken. Mijn hoed met pluimen staat mij niet te breed aan. Ik zal hem naar den franschen kramer dienen te zenden, om hem anders te laten optoomen. Men maakt het goed bij ons altijd zoo vervloekt stijf, en nog is het mijn vader te zwierig naar zijn zin." — "Na de middag ging ik met S. en mijn contubernaal eens wandelen. Wij hebben alle de kerken bezocht," enz.

HOOFDSTUK XXV.

BEGRAFENIS VAN EEN STUDENT.

De werken van sommige hoogleeraren uit de 17^e eeuw doorbladerende, waren wij niet zelden verbaasd over het bijgeloof, dat niet minder bij die overigens zoo verlichte en bekwame mannen heerschte. Zoo geloofden velen hunner, zelfs nog in de 18^e eeuw, aan de kracht der wichelroede; ja de beroemde Leeuwenhoek was daar niet vrij van. Algemeen was het geloof aan de wonderen van den Theriak, en van het poeder van sympathie, aan de neusbloeding van den drenkeling wanneer een der magen, en van den vermoorde wanneer de moordenaar het lijk naderde, aan spoken en tooveren. Van het laatste strekke o. a. het volgende ten bewijze.

“Betaelt Gherrit Claesz. Bijwech, stadtshuysbewaerder, neghen ende dertigh gulden neghen stuvers over zeeckere costen gedaen van een maisken, oudt XII ofte XIII jaeren, genaemt Judith Pieters, dochter van Pieter Cuchelier, daer van een groot gerucht was binnen deese stede van betovert te sijn, daermede eenige vrouwpersoon werden beticht, ende uyt een furie by de gemeente in 't water geworpen, nyet

sonder groote pericule van te verdrincken, 't welck met naersticheyt voor sooveel mogelijcken was, ondersocht werde, bij de dienaren des woords ende Professoren der medicinen, ende ghehouden voor een onnatuerlijke sieckte ende quillinge van den bosen, alles naeder blijckende bij de ordonnance van Burghem. van dato den ix Nov. 1600."

Meermalen maakten wij reeds melding van de aanhoudende klein-geestige twisten tusschen professoren, zoo onderling als met de regeering over den rang; twisten die de curatoren zoo verdroten, dat ze niet wilden toestaan dat professoren de begrafenis van Prins Maurits, zoo om de kosten als vooral de oneenigheden van den rang, bijwoonden. Die rang werd bij elke plechtigheid streng gehandhaafd, en ook bij de begrafenis der studenten, die steeds door den rector en al de professoren werd bijgewoond, ja zelfs bij de teraardebestelling van een bursaal de rang in acht genomen.

De Pool Samuel Arnoldi, door de kerk van Groot-Polen gezonden, kwam den 13^{den} October 1726 als student in het Staten-Collegie, werd den 26sten Januari 1727 geëxamineerd, vijf dagen later geadmitteerd, en stierf den 6^{den} November daaraanvolgende in het ziekenhuis van het collegie aan "een brandende ziekte." De Regent "nam advys in bij curatoren van 't collegie, hoe met het lijk te handelen," waarop hem "belast werd voor een eerlijke begraefenis te zorgen." Twee bidders gingen toen het overlijden van den student aan de voornaamste ingezetenen der stad bekend maken, en toen het lijk gewaad en gekist was, noodigden drie bidders den rector magnificus, de burgemeesters, die van 't gerechte, de professoren, den kerkeraad en andere mannen van fatsoen, benevens de burens ten uitvaart. Den 10^{den} November had deze plaats. Veertien bursalen, met zwarte floersen strikken aan den hoed en "cabrette handschoenen" aan de hand, droegen het lijk. Daarop volgden de regent Robertus Aemilius en de onderregent Johannes van Rouveroy; voorts de rector magnificus, de burgemeesters, de professoren "volgens oude gewoonte, omdat de overledene een lid der Akademie was", daarna de heeren van den gerechte,

de kerkeraad, de genoodigde patriciërs, de buren. Het lijk werd in de St. Pieterskerk begraven, en de stoet ten sterfhuize genoodigd, waar elk een geraspt broodje en een roemer Franschen wijn ontving. De kosten der begrafenis werden door de Gecommitteerde Raden voldaan. Zij waren deze:

“Voor het begraefreght op het stadhuis voor een lick

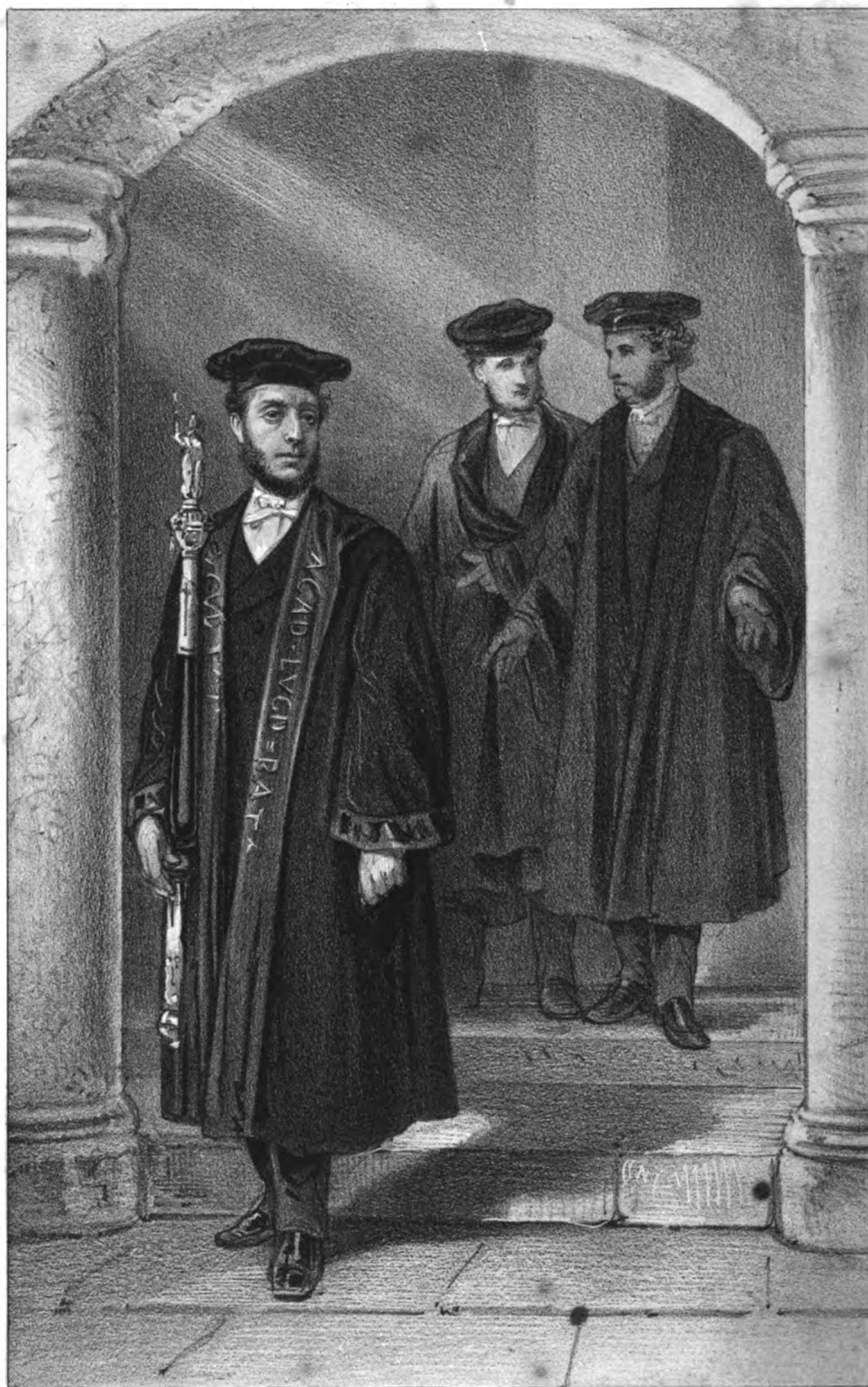
betaelt	f	3— 3—6
Voor het kerkreght en voor 't graft.	„	12— 6—0
Voor geraspt en ander broot	„	3— —
Voor lanfers en handschoenen der drie bidders	„	4— 4—0
Voor erkenenis aen de buurt	„	1— 0—0
Voor de dienders	„	1— 2—0
Voor de klokhuer	„	0— 5—8
Voor de graftmaeckerskneght	„	0—11—
Voor het kisten van het lijk hebbe ick (de regent)		
en oock voor toemaecken van de kist eenige fles-		
schen wijn gegeven	„	
Voor de kneght van de buurt	„	0—11—0
Voor inbrengen van de wijn en flesschen	„	0—13—0
Tabak en pijpen voor de draegers	„	1— 9—8
Voor het waeden van het lijk door de bueren, en het		
naeyen van de waede en brandewijn	„	4—10—0
Voor de draegers aen ieder, op last van d'Heeren		
Burgem. gegeven.		
Ick hebbe de 21 gulden draeghgelt voor degeene, welke		
het lijk gedraeghen hebben, verdeelt onder alle de		
studenten welke 21 in getal waren	„	21— 0—0
Voor 14 paer kalfsleeren hantschoenen, en roustricken		
voor de draegers	„	17—10—0
Voor een Edamze kaes voor de draegers	„	2— 18—0
Aen Singr. David de Torck voor wijn geleverd op de		
begraefenisse en voor de draegers	„	19— 0—0

Aen den Heer Mr. J. van Aken, schaftmeester, voor het leveren van 't linnen voor de waede en floers- bont om het middelste van het lijk	f	3—12—0
Aen Pieter van Drongselen, timmerman van 't collegie voor het leveren van een eike kist	„	14— 0—0
Aen Pieter d'Vrede voor 't leveren van kannen ende glaesen op de begraevenisse, en voor eenige gebro- ken groene glaesjes	„	1—14—4
Voor de moeite en loon voor drie bidders.	„	21— 0—0
Nogh voor een zegel, waerin deze rekeningh is geschre- ven aen hunne Ed. Mog. de Gecommitt. Raeden ge- zonden	„	0— 7—2
	f	134— 9—2

Zoodra er een vreemd student overleden was, gaf de rector en senaat er kennis van aan de familie van den overledene, of aan de studenten zijner natie, en lieten zij het lijk, overeenkomstig het gebruik der natie waartoe de overledene behoorde, begraven, voorts zijne goederen verkoopen, en zonden, na aftrek der begrafenis-kosten, het restant aan de ouders of erfgenamen.

Stierf een lid der Akademie zonder testament of bekende erfgenamen, dan trok de vierschaar de administratie er van aan zich, en stelde een curator over den boedel, zooals zulks geschiedde over dien van Samuel Kechel, mathematicus (1668). Dit geschiedde ook wanneer de erfgenamen verre af woonden, zooals die van de professoren Hornius (1670), Bückelmans (1681), die in Westphalen woonde, en die van de Volder (1709), van Johan Stawynski (1722), informateur in de krijgs- en bouwkunde. Niet zelden werd dit recht aan de vierschaar betwist, zooals na het overlijden van Hieronymus van den Dijke (1724). De zorg voor de begrafenis werd aan de pedellen opgedragen, die de hoogleeraren en studenten uitnoodigden om er deel aan te nemen, uitgezonderd wanneer de student in een tweegevecht gebleven was (*ne pedelli ad*

funus occisi in duello invitent). Over sommige studenten werden met toestemming van den rector door hunne makkers lijkredenen gehouden, en aan gedichten in allerlei talen ontbrak het niet; zelfs werden die door dichters als Heinsius, Dousa, Boxhorn, Pilius en anderen vervaardigd en in het licht gegeven. Alle studenten, of die zijner faculteit, namen over den overledene eenige weken den rouw aan; het sterfhuis bleef een week gesloten. Stierf een professor, dan rouwden zijne ambtgenooten. Toen Scaliger gestorven was, rouwde de gansche Akademie, en op den dag zijner begrafenis waren alle deuren en vensters gesloten.

G. J. Bos lith.

Lith. Emrik & Pongier

PEDEL HOOGLEERAREN GELEIDENDE.

HOOFDSTUK XXVI.

DE PEDEL.

Reeds komen in de 14^e eeuw pedellen, bedellen, bodellen aan de hoogeschole voor, en te Leiden waren er van den aanvang af twee, die eerst door den senaat, maar later door curatoren uit een door den senaat gemaakt drietal werden benoemd en in handen van rector en senaat den volgende eed moesten afleggen:

“Ik zweere ende love den Achtbaren Heer Rector mitten Raet of Senaet van de Universiteit, behoorlycke reverentie te bewysen, deselve eerbiedelycken te erkennen en gehoorsamen in 't volbrengen van 't geen my geboden ende belast zal worden, het pedel ambt van de Universiteit aengaende de wetten, citatien ende verdachvaeringen getrouwelycken te doen, zonder partyen haer recht te versuymen off vertrecken, 't secrete ofte geheym van der camere des voors. A. H. Rectors metten Raedt oft Senaet van de Universiteit, mitsgaders van Rechters van dien getrouwelyck by my te bewaren, zonder 't zelve yemants te kennen te geven ofte te ontdekken, neerstelick ende sorgvuldich opsicht te nemen op het doen van lessen der professoren, als in zyn respect ende behoorlyck aen te teekenen de dagen, die de

zelve als van hem buyten de ordinaire vacantien sullen naelaten ende versuymen te lesen, met verclaringe van zulcken, voor zoo veele my deselve kennelyck sullen syn, sonder yemant daerinne te verschoonen ende 't selve te kennen te geven den A. H. Rector oock Burgemeesteren deser stede, soo dickwyls hy daertoe sal syn versocht, van gelycke naerstich opsicht te nemen dat onder 't pretext oft dixel van vrydom deser Universiteit noch 't gemeene land noch dese stad en haer gerechtigheden van imposten en accynsen niet zal worden vercort."

De eene pedel was gehouden den rector, en de andere allen professoren ten dienste te staan. De eerste moest den rector telkens wanneer hij naar de Akademie, den Senaat of de Vierschaar ging of van daar weerkeerde, vergezellen en alles verrichten wat hem door dezen, in het belang der Akademie, bevolen werd; de andere moest bij de auditoriën staan, om op te teekenen of de hoogleeraren ook collegiën verzuimden of te laat kwamen bij examina en promotiën, en beiden bij openbare plechtigheden en begrafenissen tegenwoordig waren. Zij brachten de bevelen van den senaat aan de studenten over, vorderden van dezen de boeten in en geleidden hen, die door de vierschaar veroordeeld werden ad carcerem; maar oefenden, gelijk op enkele akademiën in Duitschland, waar de studenten nog langen tijd met de roede op den ontblooten rug gegeeseld werden, de straf niet uit. Meestal werden deftige burgers tot dit ambt gekozen, en droegen vóór 1588 de gewone kleeding, doch toen verzochten zij elk 4 el laken van de kleur welke de rector begeerde tot een opperkleed, om tot eer der Akademie te dragen. Zulks werd hun toegestaan, en ontvingen zij, benevens hunne wedde van *f* 296 's jaars, *f* 40 voor tabberdlaken. Zij genoten ook geld voor het invorderen der boeten van de studenten. In 1626 klaagden de pedellen Simon van Swieten en Matthijs Elzevier, dat zij schade geleden hadden door het vertrek der studenten, wegens de laatste pest, ten gevolge waarvan zij de placcas niet hadden kunnen invorderen, waarop curatoren aan elk hunner *f* 18 gaven. In 1588 besloten curatoren "2 pedelstokken te laten vervaardigen met zilver

beslag, daarop staande het beeld van Pallas en daaraan hangende de wapenen van Holland, dat van zijn Excellentie, van de Hoogmogenden, der stad en Universiteit, en op alle solemnele acten, waarbij de rector en de senaat van de Universiteit tegenwoordig zouden zijn, ter eere der Universiteit te dragen."

In 1593 waren echter de pedelstokken nog niet vervaardigd en besloot men nogmaals twee scepters van echt brasiliën-hout te laten maken. In den aanvang hadden zij op het atrium een soort van stove, waar zij bij promotiën of senaatsvergaderingen vertoefden; later verkregen zij een verblijf in het Akademiëgebouw zelve. Vroeger schijnen de pedellen alleen deze waardigheid bekleed te hebben; later namen zij nog andere betrekkingen, als van apotheker, boekverkooper, boekdrukker enz. er bij waar; ook vermeerderden allengskens hunne wedde en hunne werkzaamheden, doch steeds bleef het een zeer lucratieve betrekking, waaraan veel voordeelen verbonden waren. Zij maakten zich vaak aan grove misbruiken schuldig, en niet zelden werd er over de rekeningen, die zij bij curatoren inleverden, geklaagd. In vroeger dagen werd van hen gevorderd dat zij latijn verstonden, later voldoende geacht zoo zij het "hora audita" bij de publieke promoties konden uitspreken. Zij waren ook belast met het rondbrengen der dissertaties en het bezorgen der diplomata, die zij duur lieten betalen. Soms werd hun bij groote drukte een "noodhulp" toegevoegd, doch later werd veel van 't geen zij weleer zelve moesten verrichten, door den bode der Universiteit volbracht.

Reeds in 1588 komt de Universiteitsbode voor. Hij was, even als de pedellen en al de overige dienaren en officieren, hunne vrouwen, kinderen en weduwen, lidmaat der Hoogeschool en had vrijdom van den accijns op wijn, bier, zout, zeep enz. Hij genoot een wedde van *f* 48 (1641), en 12 stuivers daags wanneer hij voor de Akademie op reis moest (1668). Voorts bezoldigde de Hoogeschool een Camerwaarde van curatoren met *f* 20, in 1668 *f* 30 's jaars, een man, die het plein voor de Akademie rein hield, met *f* 12, de klok-

besteller met *f*25, een dienaar van 't studentenveld, wanneer dit niet verhuurd werd, een dienaar van de paille-maille-baan of den ballen-baen houwer. De timmerman, metselaar, glazenmaker enz. der Hoogeschool hadden geen vaste wedde, evenmin als de procureur en notaris, doch haar Medecinae doctor had een inkomen van *f* 100, chirurgyn *f* 120, in 1641 *f* 80 extra, en in 1662 ontvingen de chirurgyns te zamen *f* 824, de drie Custodes bibliothecae *f* 992 (vroeger de reynhouder der boeken *f* 100), in 1663 Meyer, de dienaar van den Cruydhoff, zoo van het theatrum astronomicum als auditorium physicum *f* 792, en zijn onderknecht *f* 200, (vroeger *f* 200); de dienaar der astronomye *f* 200, van 't laboratorium chymicum *f* 124. De akademiedrukker Sylvius genoot *f* 300, waarvan hij, even als later de Elzeviers, *f* 100 aan den corrector moest geven; in 1663 ontving de drukker *f* 500 voor het drukken der theses. De "Musicant voor de muzijk van den rector" had eene wedde van *f* 225. Ook werd een deurwaarder van het comptoir der Universiteit sedert 1575 bezoldigd. De uitbetaling aan curatoren, professoren en het verdere personeel, ook van dat van het Duitsch collegie, geschiedde door den Rentmeester, waarvoor steeds een aanzienlijk man werd gekozen. In 1679 genoot Jacob van der Meer, oud-burgemeester van Leiden, jaarlijks *f* 600, *f* 75 voor de administratie der inkomsten van het Duitsch-collegie, en extraordinair *f* 200. — De inkomsten der Universiteit bestonden uit de opbrengst van een gedeelte der bezittingen van de voormalige rijke abdy van Egmond, die echter niet voldoende waren, zoodat de Staten doorgaans met belangrijke sommen moesten bijstaan, zoo als in 1619 met *f* 8000, in 1625 en eenige volgende jaren met *f* 9000, in 1663 met *f* 15732. De inkomsten waren in dat jaar *f* 52584—7—, en de uitgaven *f* 57895—15—1. In 1641 waren de inkomsten *f* 35.609, in 1595 *f* 14.556, in 1593 *f* 16659, daarentegen de uitgaven *f* 35,000, in 1595 *f* 16049, in 1593 *f* 14464.

A A N T E E K E N I N G E N.

De door mij gebruikte bronnen zijn de Notulen van Curatoren, van welke de origineele en afschriften, op de Bibliotheek, in het Archief der stad op het raadhuis en in dat van Curatoren berusten; de Acta van den Senaat, die in een der kasten der Senaatskamer bewaard worden; alsmede een menigte mss., meereendeels afkomstig van Van Mieris, van Alphen en Malnoë. Mijne gedrukte hoofdbronnen waren de Resolutiën der Staten van Holland; het Groot Plakaatboek; *Icones virorum clar. qui Acad. L. B. illustrarunt* L. B. 1613; *Alma Acad. Leid. icones atque vitae Princip. Aur. Acad. fund. Curat. et Proff. cum Horti Acad. Bibliothec. et Theatr. Anat. descript.* L. B. 1614, 4°; *J. Meursii Ath. Bat.* L. B. 1625, 1633, 4° (Verg. Dr. Sepp in *Geschiedk. Naspor.* I); *Petri Cunaei Oratt. Lipsiae* 1720 (Orat. in natal. Acad. Leid.); *M. Schoock de bonis eccles. C. XVII*; de Beschrijvingen van Leiden door Orlers, Van Mieris; *Les Délices de Leyde* en andd.; vooral *M. Siegenbeek, Geschied. d. Leidsche Hoogeschool*; de *Narratio van te Water*, enz.

Bladz. 3. Inleid. op mijn "Kerk. Dordrecht."

" 4. Het is bewezen dat de Prins aan die van Leiden niet de keus heeft gelaten tusschen vrijdom van belasting en eene hoogeschool.

Gundling (*Hist. d. Gelahrheit* Th. III S. 3093) schreef: "Dousa war der Erste, der das consilium zu Aufrichtung dieser Acad. gegeben und die Einrichtung, möglichster Masen, befördern helfen" etc. verg. *Lucae Europ. Helicon* S. VII p. 147. In de Acta Senat. wordt Willem I "inceptor, inventor, protector Academiae" genoemd, bij gelegenheid dat hij 5 Febr. 1580 te Leiden kwam en door den rector begroet werd. Ook leest men daar: "Anno

1580 5 Febr. Princeps perstrinxit Senatores quasi non satis benevoli adversus Scholares."

Bladz. 6. De plaat, dezen optocht voorstellende, wordt bij Meursius, Orlers en in de Jubilé-rede van Fabricius aangetroffen. In 1825 hebben de studenten dien optocht herhaald, zoo als hij voorkomt bij Roemer, Het vijfde halve eeuwfeest enz.

Bladz. 10. N. c. Kist, Bijdr. tot de vroegste geschied. en den toek. bloei der Hoogeschool Leid. 1850, en de Bijlagen achter de Deductie van Rector en Senaat ter occasie van het lijk en de goederen van Hier. van den Dijke.

Bladz. 11. De oratie van Capellus vindt men bij Meursius. Zie over hem en Feugueræus: dr. Sepp, het Godgel. onderwijs in Nederl. D. I, bl. 41.

Bladz. 12. De voorrechten der hoogeschool zijn afzonderlijk door B. Vulcanius uitgegeven. Men vindt ze ook in Privilegia et Statuta Acad. Leid. 1654. Ex offic. Elzev. de Wetten en Statuten v. de Univ. te Leiden (tweede druk), Leiden 1773. Ze zijn ook achter de Keuren van Leiden gedrukt. Op de Leidsche Bibl. berust een exemplaar der Statuten met mss. aantek. Orlers, Beschrijv. v. Leyd. bl. 109.

Bladz. 14. Zie mijn "Oproer der Studenten 1594." Over de straffen, Tholuck, Das Academische Leben, Th. I, S. 32, 249.

In het Album Studiosorum zijn achter de namen der ingeschrevenen vermeld, welke straffen zij ondergaan hebben, b. v. M. Tetrode is den 12 Maart 1608, onder den naam van Dirk Eduard van de Goude, bij sententie voor 6 jaar verbannen van de Univ. uit de Stad Leyd. Rijnland, s' Hage, Haag-ambacht. — J. F. Nimptsch, expunctus, van privilegien beroofd en gebannen voor 15 jaar, wegens het duelleren, 9 Oct. 1641. — J. C. Strackwietz, gestraft als de vorige, omdat hij den 20 April 1641 had geduëlleerd met S. G. van Duren, ofschoon de rector het hem had verboden. Hij wondde zijn tegenpartij in den arm, en werd zelf in de borst gewond. Ook de getuigen ontvingen hetzelfde vonnis. — P. Menelaus werd 15 Jan. 1642 gebannen voor 15 jaren, wijl hij 's morgens tusschen 4—5 uren den 26 Juli 1641 een ouden Waal op het Rapenburg met een bloot zwaard verscheidene wonden had toegebracht. — Den 19 Nov. 1640 werd D. Korft, wegens verschrikkelijke en enorme geweldensdaden op de straat, geschrapt. — I. Lamberti komt het laatst, 29 Jan. 1793, als geroyeerd voor.

Bladz. 16. Zie Tholuck t. a. p. S. 167 ff. Nog in deze eeuw hadden de studenten te Marburg en Göttingen het visch- en jachtrecht. De voorrechten der juristen zijn bijzonder vermeld door Rebuffus, Privil. univ. colleg. bibliop. 1585, waarvan Ludewig, kanselier te Halle, de laatste uitgaaf bezorgde. Tholuck, Th. I. S. 367.

Bladz. 16. Privilegie vindt men bij Siegenbeek. t. a. p. D. II.

„ 17. Zie mijn "Studenten-oproer in 1594". Over de verschillende collegiën raadpleegde ik de notulen der Regenten en andere stukken,

die bij curatoren en op het raadhuis bewaard worden. Wat het Waalsche collegie betreft, daarvan zijn weinig orig. stukken meer overig. Wij konden alleen raadplegen de mss. die bewaard worden in de Bibl. der Waalsche gemeente te Leiden, en voorkomen op Catalogue de la Bibliothèque Wallone. Supplément 1855—1860 p. 4.

Bladz. 44.	Voor een hemtrock	f	7 : 0
	Voor slapelakens	"	9 : 5
	Voor een hoet.	"	3 : 18
	<i>Epitome Thesauri Linguae hebr. et grammatica</i>		
	hebr. Fr. Junii.	"	1 : 18
	<i>Manilius cum notis Scaligeri</i>	"	2 : 15
	<i>Pandecta Sacrarum concionum</i>	"	3 : 16
	<i>Een françois psalmb. met 4 partien met franç.</i>		
	testament.	"	2 : 6
	<i>Cronicon Carionis</i>	"	1 : 10
	<i>Index Marlorati</i>	"	1 : 4
	<i>Tableau Philippe de Marnix</i>	"	1 : 15
	<i>Een mantel</i>	"	36 :
	<i>Een wambuys</i> {	"	13 : 13
	<i>Een paar boxens</i> {	"	13 : 13
		f	84 : 18

welke som de heer van Warmont den regent beval aan zijn rentmeester te 's Hage uit te betalen, "also zijn bursael wonder wel gestudeerd had."

Bladz. 55. In 1609 stond binnen de poort der akademie een "huiske", waar de boekverkooper Philips Nagtegaal, met toestemming van Curatoren, boeken aan de studenten verkocht. De pedellen hadden een wachthuisje in den "voorhof" der Akademie.

Bladz. 56. Zie over de oude Akademie, enz. Orlers, van Mieris, en over den sterrentoren: Kaiser, Gesch. u. Beschreib. d. Sternwarte.

Bladz. 56. "27 February 1670, is besloten om op het Akademieggebouw een toren met een uurwerk te stellen, waarvan de stad en akademie ieder de helft der kosten zullen betalen." — "28 Febr. 1670 is besteed het bouwen van een torentje op het akademieggebouw." In 1737 is de senaatzaal met portretten behangen. "Den Saal des akademischen Gebäudes habe ich gesehen, wenn auch nicht mit dem heiligen Schauer, wovon Niebuhr einst sprach, als er uns Studenten in Bonn seine Empfindungen beim Eintritt in diesen Saal schilderte. Boerhave achtte ich am meisten, er hat ein rothes rusticoses Gesicht. Scaliger halte ich für den besten Kopf. L. Wienburg, Holland in d. Jahren 1831 und 1832. Th. II. S. 157. Niebuhr, Röm. Gesch. T. I S. 170. De portretten in de Senaatskamer zijn uitgegeven door L. Springer.

Bladz. 57. Over het Labor. physico-experim. Uffenbach, Merkw. Reisen Th. III S. 500. Suringar, Bijdr. tot de Gesch. v. h. Geneesk. onderwijs aan de Leidsche Hoogeschool.

Bladz. 58. Florentii Schuylii Catalogus plantar. horti Acad. L. B. 1672. 12 Uffenbach S. 408. Suringar t. a. p. Schotel, H. v. Beverningh etc.

Bladz. 59. Monconys Voyages, Suite de la seconde partie, schreef: "que le tout estoit peu considerable." Doch Uffenbach S. 404: "es sind aber doch viel güte und merkwürdige Dinge", die hij beschrijft. Er bestaat een Catal. van die rariteiten.

Bladz. 60. *Papenbroeck*. Zie Siegenbeek, D. II, die ook uitvoerig de overige akademische inrichtingen behandelt, en mijne "Gesch. d. Bibl." en Te Water, Narratio.

Bladz. 61. Het Theatr. Anatom. is afgebeeld bij Meursius en Orlers.

„ 63. Over de "Nederd. Mathesis", zooals het gebouw, waarin van Ceulen onderwijs gaf, genoemd werd, zie Siegenbeek t. a. p.

Bladz. 64. Over de bibliotheek, zie mijne Geschiedenis van deze. Al- daar berust o. a. het portret van Scaliger, door Paulus Merula geschilderd. Het werd op de verkooping der goederen van Henrietta Maria Gronovius, eenige dochter van Abraham Gronovius, wed. van Thimon van Hoogeveen, den 20 Oct. 1783, gekocht door Ruhnkenius voor f 155. In het Album Amicorum van Nic. Ruychaver komt een bijschrift voor van Scaliger, met hetzelfde, doch geteekende, portret.

Bladz. 68. Oproer in 1594.

„ 71. Dr. Bisschop, Verh. over de woelingen der Leycestersche partij te Leiden.

Bladz. 74. Van Gomarus wordt gemeld, dat hij nooit een les verzuimd heeft, 't geen de pedellen niet van de overige hoogleeraren konden getuigen.

Zeer velen hebben over den twist tusschen G. en A. geschreven, het laatst Glasius in zijn Gesch. der Dortsche Synode, en Rogge in zijn Leven van Wtenbogaert. Voorts raadplege men het Vita Arminii van Brandt, en de Lijkrede van Bertius (ook in het Holl. overgezet).

Bladz. 81. Behalve de Or. fun. van Bertius, (L. B. 1609), leze men: H. Grotius, in morbum et in mortem Arminii; J. Swanenburch Jeti, Elegia in obit. Arm.; Jacobus Lettigius in obit. Arm.; S. Episcopii Strenum in obit. Arm.; G. Puppius, Eccles. Edam. Epitaph. in obit. Arm.; D. Baudii Epiced. dictum honori et felici memoriae J. Arm. Accedunt H. Grotii Epiced. etc. L. B. 1609.

Bladz. 86. Over Du Moulin en Polyander, Haag, La France Protest., Kerk. Dordr., Doorl. School van Dordr., De kerk. twist. van Vorstius is behandeld door Rogge in de Gids, April en Juni 1873. Zie ook mijne stukjes in Godgel. Bijdr. 1865.

Bladz. 94. Godgel. Bijdr. 1865.

„ 101. Over de laatste rede van Episcopus: Regenboog, Gesch. d. Rem. D. II bl. 16.

Bladz. 108. Nisard, le Triumvirat etc. Delprat, vóór zijne uitgaaf der

Lettres inédites de Juste Lipse. Amst. 1858, en de bronnen onder zijn biografie bij van der Aa, Biogr. Woordenb.

Bladz. 110. Prophetie. Verhaal van A. Miraeus, bij Nisard, p. 4.

„ 115. Over Scaliger bestaan twee monografieën, die van Jacob Bernays, Berlin 1855, en *Le triumvirat Littéraire au XVI Siècle*, Juste Lipse, Joseph Scaliger et Isaac Casaubon par Mr. Charles Nisard. Paris, Amyot. Behalve deze zijn gebruikt Baillet, *Jugem. des Scavans, de Epistolae Scaligeri, de Scaligeriana*, het *Elogium Scal.* vóór zijn Epp. Franckfort 1628.

Bladz. 116. Scaligeri Epp. p. 805, 807, 81. Nisard, p. 223, 225.

Hoe hoog Scaliger bij de geleerden stond aangeschreven, blijkt uit Colomiez, *La France Orientale*, p. 118—140. Verg. Baillet, *Jugemens des Savans*, T. II, P. II, p. 168. “Nemo in arte poetica Scaligero peritior. R. Bentley (Menand. 67), J. Machly, R. Bentley, (Lips. 1868, S. 15, 153). Ritschl in *Plaut.* p. 13, en *Porcii Licini*, vers. 1839, p. 17.

Bladz. 117. Nisard schrijft p. 229. “Le silence de la reception dans cette ville (Leyde), qu’il (Scaliger) garde à cet égard, serait-il un indice de la froideur dont elle aurait été marquée.” In het *Diarium van Bronckhorst* leest men:

“Scaliger 25 Aug. venit comitatu magno Lugdunum, 4 scilicet curribus, et postquam Hagae celebri convivio est ornatus, hic quoque honorificâ coenâ est acceptus in de Klock: aderant ex Professoribus D. Rector Heurnius, Junius et Beyma.”

Bladz. 119. *Cyclometrica elementa* duo L. B. 1592, 1594, 1604. Montucla, *Hist. de la Quadrat. du cercle etc.* 557. Bernays, p. 288.

Bladz. 119. Nisard, p. 256.

„ 120. Brief aan Dousa in 1594. Scaligeri Epp. p. 428. Nisard, p. 257.

Bonarcus, l. Bonarsius. Nisard, p. 259.

Bladz. 121. *Hororis* l. *honoris*, Carpaer l. Caspar. Zie Nisard p. 259, 260, 263, 264. Scaligeri Epp. p. 263. Burmanni Syll. Epist. T. I, p. 243.

Bladz. 122. “Hercules”, Bernays, p. 103.

„ 123. D. Heinsius in obit. V. Cl. J. Scaligeri cet. In offic. Plant. Raphel., 1609, 4°.

Zijn Testament is te vinden in mijn “Edel driemanschap” enz. Executeuren waren Tuningius en Joost van Ravelinghen. — “Is geresolveert dat ter eeren van J. Scal. sal gecoft worden en gemaect sekere hardsteen, om aen de naeste pilaer van ’t graft van S. gestelt te worden met een eerlijke inscriptie mits de kosten niet exederen f 150. Res. d. Curat.

Bladz. 123. “Denn.” Bernays, S. I.

„ 128. Het leven van Salmasius is beschreven door A. Clementius, vóór *Epistolae Salm.*, L. B. 1656, 4°, Witsen in *Diario ad III*, Sept. 1652. Nicéron, *Mém.* T. II, p. 381—964, Baur, *Hwb.* IV, 829, 830. Hauck, de

Script. rer. rom. p. 289—295, 413—419. Baillet, Jug. Zie ook Anti-Baillet, T. VI, p. 1, suiv. Schlichteri Cont. Catal. Plagiar., p. 93, 94. Fabricii Epist. p. 305—321.

Bladz. 132. Zie over Heinsius en de bronnen over hem, een uitvoerig artikel bij V. d. Aa, Biogr. Wb.

Bladz. 134. Francii Orat. p. 70.

„ 136. Over Snellius en Golius, de aangehaalde verh. van Kaiser.

„ 139. Over Baudius, Kist. t. a. p., en evenals over de vorige V. d. Aa.

Bladz. 140. Over Vossius bestaat een monografie van Prof. de Crane. Zie ook de Ill. school te Dordrecht.

Bladz. 144. Zie Suringar. t. a. p.

„ 146. Als boven.

Overigens zijn de biographiën van al deze en de volgende hoogleeraren bij V. d. Aa te vinden.

Bladz. 148. In het Academisch Tijdschrift voor het Kon. der Nederl., Leiden, 1830, waarvan slechts 2 nummers verschenen, vindt men in N°. 2, bl. 223, een uittreksel van het Diarium van Prof. Bronckhorst. Het loopt van 1597 tot kort voor zijn dood, en behoorde weleer aan Prof. Cannegietter te Franeker. Later werd het een eigendom van de Bibl. aldaar. Er bestaan afschriften van, o. a. te Leiden.

Bladz. 150. Zie het leven van de Groot, vóór de uitgaaf van de “Brieven van M. v. Reygersbergh, van Mr. van Vollenhoven en mij.”

Bladz. 151. Swanenburch ontving den titel, wyl die van Douay, Leuven en Döle hier te lande niet gold.

Bladz. 154. Voor dit hoofdstuk gebruikten wij, behalve de mss. hoofdbronnen, vooral Baillet, La vie de Descartes, Paris, 1693. Brucker, Hist. Critt. Phil. T. IV, p. 200—234, VI, p. 843—857. Buhle, Geschichte d. neuern Philos. 3, B. S. I ff. Baur Hwb. Th. S. 617, 618, Duker, de pugna inter Voetium et Cartesium L. B. 1861. Domela Nieuwenhuis, Commenc. litt. R. Cart., Lovanii. Benthem, Th. II, S. 62.

Bladz. 170. Petr. Cunaeus o. a. verwijderde zich 5 maanden uit Leiden, te Beverwijk. Cunaei Epp. p. 255, 297.

Bladz. 171. Beverwijk, Schat der Gezondh. en Ongezondh., bl. 51. enz.

„ Over Coccejus bestaan twee monografieën, één van A. van der Flier (de Joanne Coccejo, antischolastico), en een van G. v. Gorkom, (de J. Coccejo S. cod. interprete).

Bladz. 176. Over le Boc Sylvius, zie Suringar. t. a. p.

„ 177. Siegenbeek, Vergel. beschouwing van 't geen door de kweekelingen der Leidsche Hoogeschool in de jaren 1672, 1825 en 1831 tot verdediging van het vaderland verricht is. Leiden, 1831.

Bladz. 179. Jani Groenendicii carmen elegiacum, consecratum sempiterno

honori praestantissimorum virorum, qui strenue, nec sine gloria, pro conservanda patria, urbe, academia, Studiosi Lugd. Batav bonorum gaudio militaverunt. Fabricii or. in natal. Acad. p. 32. De penning is afgebeeld bij Benthem, Holl. Schulen-Staats cet, p. 36, 37, en van Loon, Hist. penn. D. III, fol. 83 en 85.

Bladz. 181. Belangrijke stukken betreffende het sneuvelen van den Leidschen student Cornelis Mina, door B. W. Wttewaal.

In 1786 richtten de studenten een vrijkorps op, en gaf de Regeering van Leiden het "Geselschap exerceerende studenten" verlof om met geslootene gelederen, slaande trommen, vliegende vaandels langs de straten binnen de stad te mogen trekken, van hunne verzamelplaats naar het exercitieveld."

Bladz. 184. Over de Spanheims: Zie Vehse Gesch. d. Preusz. Hofs und Adels, Th. I S. 236, en de aangeh. bronnen bij v. d. Aa. De bronnen over de overige hoogleeraren zijn te vinden bij v. d. Aa. Verg. ook Siegenbeek, te Water en Brief aan dezen hoogl. behelzende sommige Aanmerkingen, enz. en over de medische hoogleeraren. Suringar, t. a. p.

Bladz. 196. "Het eerste 50-jubelfeest werd gevierd door P. Cunaeus in 1624, "volgens zijne gedachten den rechten jubeltijd, na zevenmaal zeven jaren, d. i. op elk 49ste." Ook was zulks het gevoel van Scaliger. In 1725 was het geschil nog niet beslist. De reden van Cunaeus (over de viering van het jubilé) is in 1642 door zijn zoon Johannes uitgegeven en werd in Duitschland herdrukt. Verg. Cunaei Epp. p. 136. Boscheiden, Jubelr. bl. 26. De Lat. redev. van Fabricius is door Dirk Smout in het Ned. vertaald. Er berust onder de mss. van Malnoë een stuk die feestviering betreffende door Gerard Wolff, Notaris en eersten klerk van Leiden, opgemaakt.

Bladz. 199. Alberti. Brief aan te Water, bl. 8.

„ 200. Zie Suringar. t. a. p.

„ 205. Zoowel op de Leidsche Bibliotheek als elders vindt men schier complete collectieën van alle stukken die tot de viering van dit jubilé betrekking hebben. De Maats. van Ned. Letterk. bezit een 8° boekdeel met de plaat der plechtige sledevaart van het Genootschap Veniam pro laude, des avonds van den 24 Jan. 1776 gehouden, met al de stukken die er toe betrekking hebben gehad. Ook Le Francq van Berkhey heeft haar uitgegeven. In de Leydse courant las men: "Voorleden Maandag avond hadden eenige Heeren studenten het vermaak van, onder het ligten van flambouwen, en een trein van ruim twintig arresleeden (waarbij zich eene met musicanten bevond), een sledevaart in masquerade te houden; waarbij elk van die Heeren in een grappige en comique smaak, naar zijn eigen goedvinden gemaskerd, en de toevloed der aanschouwers was zeer groot. Twee dagen later had de sleêvaart van het Genootschap plaats.

Bladz. 209. Het schijnt dat men er over dacht om een kanselier aan het hoofd der Akademie te stellen. In de Acta Senat. leest men (1593):

“Martii Heurnius egit cum Barneveldio de Cancellario Acad. ab Ordinibus constituendo. Author fuit ne quid tale eo tempore peterent.” Over de kanseliers. Tholuck, Th. I S. 39. H. Conringii Antiq. Acad. p. 363, 374. E. Cockelii Deliciae Academ. p. 66. H. Meibomii Or. de Orig. dignit. et officio Cancell.

Bladz. 211. Zeer ongunstig wordt Renecherus door curatoren en Dousa, gunstiger door Rotermund beoordeeld. Hij werd in 1550 te Tecklenburg geboren, studeerde te Dusseldorp, kwam in 1578 van Frankendaal in Oost-Friesland, werd hoogleeraar te Leiden, diende de gemeenten te Emden en te Groningen, vluchtte van daar, na den afval van Rennenberg, (1580), gelijk hij zelf getuigt in een zijner werken, de Regeneratione, te Licha in het Graafschap Solms in 1600 gedrukt. Sedert hield hij zich dan eens te Emden, dan te Leer bij de uitgewekenen, en kwam weder te Groningen, viel in Westphalen in handen der Papisten, werd R. C., dat hem later groote onrust verwekte. Den 10 Dec. 1581 werd hij aan de voorbeden der gemeente te Emden aanbevolen, en den 8 Juni 1583 weder tot het H. Avondmaal toegelaten. Daar hij hier te lande geen positie kon vinden, week hij naar Osnabrug en Wittenberg. Nadat het Concordie-boek vervaardigd was, moest ook hij Saksen verlaten, en begaf hij zich naar Lichna, werd in 1584 hoogleeraar in de Hebreuwsche taal aan het gymnasium te Bremen, bedankte in 1587, vertrok daarop naar Groningen, van daar naar Leiden, vervolgens naar Heidelberg, waar hij professor in de Grieksche taal werd. Hij was zelden lang op eene plaats. Arminius zeide eens: “Habes Renechere Mercurium in pedibus,” “et tu (was het antwoord) Armini, diabolum in capite.” Hij gaf een reeks van geleerde werken uit tusschen 1589—1600. Het eerste, Observationes in Psalmum I, verscheen te Herborn, Zie Sammlung von A. und N. theol. Sachen, 1733, p. 912 f. Rotermund, Lexicon gelehrter Bremer, Th. II, S. 117 f. Gerh Meieri Orat. II de Scholis Brem. progressu et incremento. Jöcher, Th. III, f. 2016. E. F. Harckenroth in Boekz. d. Gel. wereld, 1751, bl. 455, 464.

Bladz. 219. Zie over den Rector m. Tholuck, Th. I S. 16; Conringius, de Antiq. acad. p. 159, 160, 161; Cockelii, Deliciae Acad. p. 65, 66; Levensb. v. ber. mannen, D. II, bl. 312; vooral echter de voortreff. oratie van Prof. J. de Wal, de muneris rectoris magnifici origine, L. B. 1861.

Bladz. 220. Kist. t. a. p.

„ „ Niet altijd koos de stadhouder of de staten uit het opgegevene drietal den door Curatoren begeerden. Zoo kozen de laatsten uit het drietal, Herman Witsius, Godefr. Bidloo, Jacobus Gronovius, in 1703, den laatsten tot rector.

Bladz. 225. Over de rectorale maaltijden vindt men zeer vele bijzonderheden in de Acta Senatus. Prof. de Wal hield er eene rede over in eene maandel. vergad. der Maats. van Ned. Letterkunde.

Bladz. 226. Den 9 Febr. 1583 “zijn gecommitteert om die van de universiteit te vereeren, op de maeltijt, schout Willem van Lo, Heemskerk,

Brouwer, Baersdorp, Noorden, Hout, en besloten dat wij die van de universiteit van stadswegen sullen vereeren met VIII kunnen."

Bladz. 228. Toen Casimir, koning van Polen, in 1364 de Universiteit te Krakau stichtte, bepaalde hij dat de hoogleeraren door de studenten moesten gekozen worden. Zie Navorscher, 1874, bl. 178.

Bladz. 231. Heinsius: Menagiana, p. 21.

" " "Wie viel böse Christen Holland unter seinen Philologen zählte ist bekannt. "Eradicandae religionis Christianae efficacissimum Satanae instrumentum" wird Lipsius von Denais in einem Briefe an Lingelsheim genannt. Den Isaak Vossius nennt Conring. "impium et atheum" und Portner (1652) in einem Briefe an Forstner "Veneris potius quam Minervae cultorem"; den Dan. Heinsius derselbe: "senio et luxu repuerascentem", den jüngern Salmasius "einen leichtsinniger Schuldenmacher." Tholuck, Th. II. S. 225. Miege, Monum. pretatis et litterariae, p. 148, Conringii Opp. T. XIV, p. 613.

Bladz. 232. "... Tectum Leidae dein praebuit hospes.

"Grata sequens multum notis aurora virorum

"Primos nosse dedit, Phaebique sacra frequentavit

"Heinsiaden et Salmasium, duo maxima Pindi

"Lumina cet."

Carmina, p. 641, achter de Huetiana. (Amst. 1723).

Bladz. 232. Het was met de taalkennis van sommige hoogleeraren ook niet te best gesteld. Toen Curatoren in 1663 Joachim Frencelius, prof. te Franeker, beriepen, moest er eerst geïnformeerd worden, of hij Grieksch genoeg kende om Hippocrates te expliceeren. Hij zou echter aangenomen worden, indien er geen geschikte man was, doch eerst wilde men dien twist tusschen Sylvius en Deusinger accomodeeren.

Bladz. 232. Schuppius schreef: "und davon (van Barlaeus en Vossius) hatte ich mehr Nutze als von dem groszen Heinsius, dem Principe Literatorum, welcher von Hoffarth, Einbildung und Eitelkeit trunken war, und nicht auf die Lectionen mediterrte, sondern unterweile alberne Dinge auf das Katheder brachte." J. B. Schuppius (Ebert, Ueberlief, T. III. S. 140 ff.

Bladz. 234. Der Chronist, Frederich Lucae, ein Zeit-und Sitten-bild aus der 2te Helft der 17e Jahr h. von Dr. F. Lucae. Letteroef. 1858, n°. 5, bl. 205.

Bladz. 237. Een der plechtigste promotiën was die van Borger (1808). Hij ontving, zoo groot was toen reeds zijn naam, van Curatoren remissie van zijn doctoraal examen, en op hun verzoek waren Burgemeesteren, Schout en Schepenen en Hoogleeraren in hun gewoon plechtgewaad tegenwoordig. Het auditorium was, gelijk bij het houden van Oratie, met tapijten behangen. Na de promotie gaven Curatoren hem een ordonnantie van f 150.

De Professoren hadden wel besloten en corps op die promotie te verschijnen, doch tevens om, ten einde geen invidia op te wekken, bij elke openbare promotie en corps te verschijnen.

Een dergelijk geval had in 1751 plaats gehad.

Bladz. 239. Björnsthäl, Reizen, D. V, bl. 348.

„ „ „Outre celà l'université de toute la Hollande y a été instituée par feu mr. le Prince d'Oraenge, qui a si bien prospéré qu'elle est une des bonnes de la Chrétienté." Voyage du duc de Rohan fait en l'an 1600 etc. Amst. 1646, p. 171. Bodecher Banningh noemt in de voorr. zijner Leydsche Oorlofdagen, Amst. 1630 4°. de Akademie "een hoofdstad van alle gheleertheyt".

Bladz. 241. *Spect. d. Stud.*

„ 244. Reg. 6. Sylrius l. Sylvius.

„ „ Delprat deelt de Series Lectionum van 1587 mede in Let. terk. werken d. Maats. v. N. L. VII, 81.

Bladz. 245. Groshans, Het onderwijs in de geneesk. te Leiden.

„ 246. "Wo es gilt grosze Gelehrte zu erwerben, zeichnen sich überhaupt die Niederlande durch eine in Deutschland nicht erhörte Liberalität aus, Tholuck, Th. I, S. 158.

Bladz. 247. Onder de Bijlagen en stukken, die in 1696 in de bekende zaak van den Curator Rooseboom gedrukt zijn, vindt men ook de opgaaf van de bezoldiging van ieder hoogleeraar in 1663.

Bladz. 248. In 1792 ontvingen de Hoogleeraren in de Godgeleerdheid

Hollebeek	f 2000
Gillissen	„ 2000
Broes	„ 2000
Boers	„ 1500
Rau	„ 1300
Te Water	„ 2200

Hoogleeraren in de rechten.

Pestel	„ 2600
Van der Keessel	„ 1600
Smallenburg	„ 1400
Kluit.	„ 2000

Hoogleeraren in de geneeskunde.

Sandifort	„ 2480
Oosterdijk	„ 2000
Voltelen	„ 1600
Paradijs.	„ 1600
Brugmans	„ 2000
Dezelfde voor correspondentiegeld.	„ 300
Oosterdijk en Paradijs hebben nog afzonderlijk als professores chemici, ieder f 200	„ 400
Ruhnkenius als hoogl. in de gesch. en welsprekendheid	„ 2000

Transportere f 30980

<i>Per transport</i>	<i>f</i> 30980
Als Bibliothekaris	„ 600
Van de Wijnpersse, hoogl. in de wijsbegeerte	„ 2000
Schultens, hoogl. in de Oostersche talen	„ 2400
Luzac, hoogl. in de Grieksche taal en Vaderl. geschiedenis. „	2000
Damen, hoogl. in de wis- en natuurkunde.	„ 2000
Du Puy, buitengewoon hoogl. in de heel- en verloskunde. „	1000
	<i>f</i> 40980

Zie verder Grabner, Brieven over de Vereen. Nederl. D. II, bl. 423. Groshans, bl. 3.

Bladz. 249. Groshans, bl. 70.

„ „ De reis heen en weêr van Salmasius van Genève naar Basel kostte *f* 301—10—10. Zijne wedde was *f* 2047—11—0; boven de som van *f* 1500 hem toegestaan, gaven Curatoren voor zijne reis hem nog *f* 500 voor het missen zijner wedde te Genève.

Bladz. 250. Tholuck, S. 70 f.

„ „ Een Scudi is omtrent een Rijksdaalder. Zij is ingedeeld in 10 Paoli, en elke Paoli bevat wederom 10 Bajocci (koper).

Bladz. 252. De historische Commissie d. Maats. v. Ned. Letterk. te Leiden heeft een Register der Orationes en Dissertationes uitgegeven.

Bladz. 253. Vossius hield in het Staten-collegie (1597) eene Or. Paneg. de felici expeditione Belg. exercitus.

Bladz. 253. „Aan Mr. Elsevier voor 't drukken der Oratien	<i>f</i> 914—	—
Joh. Verbessel voor het inbinden der Oraties	„ 352—18—	
Joh. Abbenbroek voor het violet en fluweel, gebruikt tot het inbinden	„ 21— 5—	
Joh. van Dam voor zwarte baai tot het behangen van het auditorium.	„ 244—15—	
P. van der Slaart voor 't behangen van 't auditorium . . .	„ 20—13—	
Leendert van Nes voor 't maken van een zwart ebbenhou- ten kistje om de lijkoratie aan Zijn Maj. over te zenden. „	20—	—
Hubert de Bruges voor het rouwgoed tot het bekleeden van de Pedellen-schepters	„ 33—	—
Abraham en Simon Drolenvaux, voor 18 ellen zwart laken tot twee rouwmantels voor de Professoren, die de oratie gedaan hebben	„ 103—10—	
De Professoren voor 't doen der lijkoratie	„ 500—	—
	<i>f</i> 2210—	1—4

Bladz. 266. Dr. Bisschop heeft een lijst der Lijkoratiën in het licht gegeven, te vinden in Berichten van de Maats. v. Ned. Letterk. 1866.

Bladz. 266. Ons plan was het geheele Album Studiosorum met Jöcher, Adelung en andere biografische woordenboeken nevens ons, te doorloopen, en van al de beroemde mannen, die er in voorkomen, met een enkel woord te gewagen, doch een zware ziekte belette mij zulks. Ook was daartoe de tijd te kort en de mij toegestane ruimte te gering.

Bladz. 266. Men vindt nog de opgave van sommige dier paedagogen, of van de ouders zelve, hoe de leerlingen hun tijd moesten doorbrengen, b. v. van C. Huygens, wiens kinderen H. Bruno tot leermeester hadden, van den vader van Frederik van de Paltz (den Winterkoning) enz., van den Praeceptor van Anton Christoph Hörmann, die van 1590—94 te Padua en Basel studeerde.

“Frühe zwischen 5 und 6 (Italien 12 und 13) ist aufzustehen, zu waschen, zu kämmen und sodann das Morgengebet zu verrichten: von 6 bis 7 (13 bis 14) werden die Reglen der Dialektik gelernt, von 7 bis 8 (14 bis 15) Cicero's officia übersetzt und auswendig gesagt, von 8 bis 9 (15 bis 16) wird im italienischen Stile geübt, von 9 bis zum des Mittagmahles oder 11 (16 bis 18) nehme ich wieder Cicero's officia vor, fahre in der Dialektik weiter, corrigire die italienische Aufgabe und gebe eine für den folgenden Tag. Nach der Mahlzeit oder von 12 bis 1 (19 bis 20) ist Vokal- oder Instrumental musik zu üben. Von 1 bis 2 (20 bis 21) folgt der Unterricht in der Rhetorik, von 2 bis 3 (21 bis 22) lateinische Uebersetzung des Isocrates ad Domicum; von 2 bis 3 (22 bis 23) die deutsche des italienischen Abschnittes; von 4 bis 6 (24 bis 1) als zur Zeit des Abendessens trage ich über Rhetorik vor, erkläre den Isokrates und bestimme die auf den nächsten Tag treffenden Lektionen. Nach den Abendessen ist $\frac{1}{2}$ Stunde lang wieder Musikübung, hierauf aus Virgils Aeneide auswendig zu lernen und das Gelernte mit anderen lateinischen Worten zu erklären. Sodann folgen Gebete im lateinischer und deutscher Sprache und endlich begeben wir uns zum Schlafe im Namen des Herrn.” Zeitschrift des Histor. Vereins für Schwaben und Neuburg. Erster Jahrg. Zweites Heft, S. 174, 400.

Bladz. 267. Over den Koning van Bohemen en zijne zonen heb ik in mijn “Winterkoning” uitvoerig gehandeld.

Bladz. 268. Vehse, t. a. p.

„ 270. Onder den rector Vorstius werden den 17 Juni 1609 ingeschreven:

“Henricus a Bismarck ex Marca Brandenburg 26 j., Christophorus a Bismarck 24 j., Justus a Bismarck 20 j., en den 15 Sept. 1626, onder den rector Walaeus, Ludolphus a Bismarck, Marchicus 22 j.”

Op mijn verzoek om eenige nariichten omtrent deze personen, liet de Rijkskanselier mij antwoorden: “Augustus à Bismarck est sans doute un de ces ancêtres en ligne directe, qui a habité la terre de Schönhausen, ou son tom-

beau existe encore. Quant à Ludolphus, les notices et les traditions de la famille donnent bien à croire qu'il a été le frère d'Auguste. Les trois reçus en 1609 étaient frères; leurs portraits réunis avec celui d'un quatrième frère sur le même tableau se trouvent dans le salon de son Altesse (à Varzin). Ils appartenaient à une ligne collatérale."

Bladz. 270. Op de beide Paltzgraven van den Rijn is bij gelegenheid dat zij de Hoogeschool verlieten een penning geslagen. Deze Paltzgraven waren Christiaan IV en Frederik, gebroeders, Paltzgraven van den Rijn, Hertogen van Beijeren, Graven van Vildenz, Spanheim en Rappolstein, Heeren van het gebied van Hohenau. G. H. Lochner, Sammlung Merkw. Medalien, S. 7. Van Loon, D. III, bl. 138, 139.

Ertman Gideon, princeps Anhaltinus, zoon van Christiaan IV en Eleonore Sophie, dochter van hertog Johannes van Holstein Sunderburg, geb. 21 Jan. 1632, overl. 4 April 1649.

Bladz. 271. Schuppius t. a. p. Borcetius l. Borrichius.

„ 272. Gundling geeft t. a. p. bl. 3096 als reden op, waarom er zoovele uitheemsche studenten te Leiden studeerden, het minder kostbare leven der ingetogen levenswijze. "Es treten öfters ihrer Etliche zusammen und machen eine Tisch-Gesellschaft aus, darzu sie sich selber Victualien und Getränke anschaffen; welcher man daselbst quadriren heisset." Vaak klaagden echter de uitheemsche studenten over de duurte der levenswijz.

Bladz. 272. Lucae, t. a. p.

„ 273. De Silesiër Jan Asgmann, Baron van Abschatz, in 1646 te Würbitz geboren, studeerde te Leiden.

Bladz. 274. Wij maakten gebruik van den belangrijken brief van Dr. J. G. Burmann Becker te Kopenhagen, waarvan een uittreksel is medegedeeld door Dr. du Rieu, in Mededeel. der Maats. van Ned. Letterk. 1873—1874. De heer Burmann stamt af van onze geleerde Burmannen. Zoo ook was de Deensche admiraal Pieter Tordenskeold van Hollandsche afkomst.

Bladz. 277. Björnsthäl, t. a. p. Tot de Fransche geleerden, die te Leiden studeerden, behoorde ook de beroemde theoloogant Daniel Tilenus, de leermeester van den jongen Rocheposay, later bisschop van Poitiers, en de beroemde arts J. B. Bassand.

Bladz. 278. Voltaire was te Leiden onder den naam van Revol.

„ 279. Voeg hierbij den wijsgeer John Toland, die zich in 1690 naar Leiden begaf, om in de Theologie te studeeren, den arts William Batt; Marc A. Kenside, geneesheer en dichter; James, Lord Forbes, een beroemd staatsman; voorts den Duitschen dichter Adolphi; Jan Baptist Albrecht, in 1695 geboren, natuurkundige en geneesheer; den botanist en geneesheer Karel Aliton; Montalembert; Jan Gerhard Reinhard Andreae, Duitsch pharmaceut; Tobias André, Duitsch geneesheer; den hoogleeraar Scipio Gentilis enz.

Bladz. 279. Over Sir William Paddy en Sir Edward Hobey. Zie *The court and times of James first* l. 402, 425. Dit deel is zeer belangrijk over het comediespelen der studenten te Cambridge en Oxford, en over het zeldzame stuk *Ignoramus*. Wood, *Ath. Oxon.* v. 1 col. 417.

Bladz. 280. Tot de vreemdelingen, die Leiden bezochten, behooren Henning Frederich; R. Graaf, Russisch generaal, Opper-Hofmaarschalk van Gabriel, Vorst van Zevenbergen; de Franschman Firmien Abanzit, die o. a. Bayle, Basnage en Jurieu bezocht; Nic. Perrot d'Ablancourt, die een geruimen tijd te Leiden vertoefde; Paul Ammann, geneesheer en botanist, die den botanischen tuin te Leipzig aanlegde; de geneesheer Jan Ammann, hoogleeraar in de botanie te St. Petersburg; de oudheidkenner Ralph Theresby, in 1659 geboren; de beroemde geleerde Christiaan Thomasius; de bibliograaf Gaspard Thurrman, in 1634 te Rostock geboren; Lindemann enz.

Bladz. 281. Over Cosmo de Medicis, groothertog van Toscane, zie Fabricius, *Jubelrede*, bl. 53, *Burmanni Syll.* T. III, p. 414, 415, 532. Hij bezocht ook Amsterdam en werd door Vondel in dichtmaat begroet. Zie zijn *Werken*, (door van Lennep) D. VI, bl. 9.

Den 17 Februari 1691 kwamen de bisschop van Londen, de Graaf van Nottingham, die Jacobus Gronovius eene oratie hoorden doen op de overkomst van Willem III. Verder werd de Hoogeschool, behalve door Vinient Gonzalvo, hertog van Mantua, door de Prinsen van Beieren en de Paltz, en Prins Eugenius van Savoyen bezocht. Peter I was al voor het aanbrenken van den dag op klokslag van vijven bij Boerhaave, en beschouwde met hem den hof, den wintertuin, de bibliotheek, de sphaera; ook bezochten Prinsen van Radzivil, Brandenburg, Wittenberg en Oostenrijk onze Hoogeschool.

Bladz. 285. *Raflo*, l. *Ratloo*.

„ 286. Ook was Donellus de leermeester van Maurits.

„ „ Zie over hem en Fred. Hendrik: *Peerlkamp*, de *Principibus ex gente Arausiaca Leidensis Academiae alumnis*.

Bladz. 287. Zie mijn „*Floris I en II van Pallandt*, *Graven van Culemborgh*”, en *Mevrouw Bosboom Toussaint*, „*een Leidsch student*”.

Bladz. 287. In Duitschland droegen de studenten der 17e en het begin der 18e eeuw, op Spaansche wijze, een „*breitgestülptes Baret*, *herabfallende Locken*, *bis auf die Schultern entblöszter Hals*, *grosze linnene Halskrause*, *kurzer*, *obwohl von den Luxusgesetzen lang gebotener Mantel*, *zerschliszte Pluderhosen mit durchgeltipstem reichen Unterfutter*, *breitgestülpte kurze Stiefeln (follicantes, tympanisticae)*; den *Dolch* oder den *Degen* mit *unförmlichem Griff* — wie ein *Kindeskopf* — an der Seite.” In 1508 werd in de Statuten van Wittenberg het dragen van den degen verboden, maar later weder ingevoerd. In 1610 werd te Frankfort „*die weibliche Kopffrisur*, mit welcher sie sich wider den Befehl des Apostels zu Weibern umbildeten,” enz. verboden. Tholuck, *Th. I*, S. 134.

Bladz. 297. Zie over deze beroemde vrouwen mijne "Geschied- en Letterk. Avondstonden", en over de Commensalen van Bronckhorst zijn "Diarium".

Bladz. 297. Over de kosten van inwoning in Duitschland: Tholuck, Th. I. S. 228. Zeitschrift für Bergischen Geschichtsvereins, B. V. S. 126. Belangrijk vooral voor den toestand der L. Hoogeschool in 1604, S. 126.

Bladz. 298. Zie de Statuten van dit Collegie.

„ 300. Zie Schotel, Letterk. Geschied. v. d. tabak, koffie en thee.

„ 302. Het gedicht van Burman is in plano gedrukt, en o. a. te vinden in "Oproer der studenten."

Bladz. 303. Zevécote, Gedicht. D. I, bl. 45. (uitg. Blommaert).

„ „ Dit verhaalt Benthem, Th. II, S. 33, en Pöllnitz (niet Pillnitz). Zie zijne Lettres et Mémoires, 3e ed. Amst. 1757, T. III, p. 257. Tholuck, Th. I, S. 134, 135. In de Loix et Réglements concernant les amendes du consistoire des pasteurs et des anciens de l'Eglise Wallonne à Leide (Leiden, 1753), leest men: Art. XXXVI "ceux qui viendront au consistoire en Robe de chambre payeront 12 sols.

Bladz. 307. Zie P. Nieuwland, Letterk. Verl. D. I, bl. 184. J. F. Hautz, Geschichte d. Universität Heidelberg. (Mannheim 1864) Th. I, S. 31, 32. Tholuck, Th. I. S. 281, ff. Leidsche Studenten-almanak voor 1840.

Bladz. 307. Beanus. Epp. obscur. viror. Du Cange Gloss. c. supplem. Capenterii Par. 1840.

Bladz. 307. Tholuck, l. c.

„ „ Tholuck, l. Cockelii. Dil. Acad. p. 44.

„ 310. Penalisme, Pennalisme. — Pennal, Schuler einer Vorschule zur Universität. Schon bei Schuppius († 1661). Das Wort ist kein anderes als das Pennal — Federbüchse, mit welchem um 1600 auf deutschen Universitäten von den älteren Studenten als den Herrn und Meistren (den Choristen) spottend und verachtlich der angehende und in seinem ersten Universitätsjahre stehende Student belegt wurde, aller Wahrscheinlichkeit nach deshalb, weil dieser noch gewissenhafter die Vorlesungen besuchte, und also die Federbüchse mit sich führte, während jene älteren nach damaliger Weise zu versäumen pflegten. Schmithsenner, Philister. — "Spieszbürger" was een studenten woord, "welche nach einer von Joh. Ernst Basil. Wredeburg, (Beschreibung der Stadt Jena, etc. Jena, 1785 S. 155, Anm.), mitgetheilten Erzählung seines Urgroszvaters von mütterlicher Seite, des dortigen General-Superintendenten und Licentiaten der Theologie, George Götze (geb. 1633 † 3 April 1699) folgende Entstehung gehabt hat. Bei den zwischen den Studenten und den Einwohnern der Johannis-Vorstadt vorgekommenen mehrmaligen Händeln hielten, besonders 1624, erstere die Wache im Johannisthor öfters geneckt und wegen der 4 Affenstalten, welche die 4 oberen Ecken des über dem Thore befindlichen (zum Gefängnisse für liederliche

Weibspersonen dienenden) Thurmes zierten, es Affenwächter genannt. Bei einer solchen Gelegenheit sei denn ein Student und gerade ein ganz unschuldiger erschlagen worden, und diesem habe er, Götze, selbst bei öffentlichem Leichenbegängnisse die Leichenpredigt über den Text, Philister über der Simson (Richt. 16 : 9) gehalten, was denn zu diesem Beinamen Philister den Anlaas gegeben. Das Jahr des Vorfalls aber, welches sich bei Wredenburg nicht findet, wird in die Zeit von 1677—1682, oder vielmehr 1684—1690, zu setzen sein, denn in jener war George Götze Mittagsprediger in dieser, von Hildesheim zurück gekehrt, Oberpfarrer und General-superintendent zu Jena. Het woord, als "Studenten-Ausdruck", komt het eerst in 1777 bij Adelung voor.

Zie Friedrich Schmitt Henners Kurzes deutsches Wörterb., völlig umgearbeitet von Dr. Friedr. Ludw. Karl Weigand, 3er Aufl. Giesen, 1861 i. v.

"Uebergang von unwürdiger philistriger Knabenschaft zum würdigen Burschenthum".

Zie over dit woord ook Hoffmann, Lebens-Insichten d. Katers Murr, 1, 3 v. 4, ff.

"Exercetur enim idem privatim saepius quam publice a juvenibus ferocientibus, quidquid libet facientibus: a quibus non solum exagitantur juniores, sed etiam verberibus onerantur, a studiis arcentur, vestibus et pecuniâ privantur quae sane mala a Penalismo propter nimiam juvenum petulantiam etiam a Magistratu occultissime tolli nequeunt." Hoffmann.

Bladz. 311. Ofschoon de zedeloosheid niet zoo groot moge geweest zijn als in Duitschland, zoo hadden er echter van tijd tot tijd in de studenten-wereld tooneelen plaats, die de professoren aanleiding gaven tot bittere klachten en soms zelfs tot het houden van Oratiën. Zoo heeft men van Janus Bodecherus Banning id est Hermophilus Tanugriensis, een Satyricon in corruptae juventutis mores corruptos. Accedunt Oratio inauguralis et sermones tres ad Petrum Cunaenum cet. d. B. 1631, 12°.

Hiertoe behooren: Apologia Hermophili Tanugriensis Satyrici adversus notas istas luculentas et vellicantes Castigationes. Castalii 1631, 12°.

In Satyram et Sermones Herm. Tanugr. breviores Notae et Castigationes Auctore. A. V. Castalii 1631.

Ignotii Benningophili saeculus responsionum etc. Plutii Anno 1631. — Retaliatio Satyrica in satyricon satyrizans satyricos Jani Bodech. Ben. Castal. 1631. Sermo in corrupti Hermophili Tanugr. corruptas mores. Castalii, 1631.

Bladz. 315. Voeg hierbij E. Masco, Discursus studentici de stud. monasterio cet. De duplici studiosorum genere altero, corpus non ingenium, altero ingenium, non corpus exercente. — De Magnificentia Rectoris magnifici.

Bladz. 315. Rudhart, Th. Morus S. 184, 185.

„ 319. Radzivil of Radziwill, een doorluchtig geslacht in Polen, 't geen een Litttaafschen opperpriester Lidzayko tot stamvader had. Men

G. J. Bos lith.

PAILLE - MAILLE - BAAN.

Lith. Enckel & Beyer.

vindt een vrij uitvoerig bericht van dit oproer, "in een brief van Franciscus Martinus, die toen te Leiden studeerde, in 1638 als predikant te Epe beroepen werd, en den 24sten Jan. 1653 overleed. Zie de Jongh, Naaml. d. Geld. predd. bl. 51. F. Martinii Concionatoris — Epistolae ad amicos, Harderovici 1653, p. 6.

Bladz. 319. De Staten van Holland lieten in 1619, 1641 plakaten tegen de duellen en uitdagingen, in 1659 tegen het dragen van pistolen, het kloppen en stampen, in 1600 en 1627 tegen verscheidene insolentiën afkondigen. Deze en andere plakaten waren in het Latijn, en werden aan de poort der Hoogeschool aangeplakt.

Bladz. 320. Zie Verbaal in de zake van David Whyte, een Engelschman, die in een duel te 's Hage Jean Henry Ger Holstein, kapitein der Dragoniers in dienst van den koning van Frankrijk, had gekwetst (1714).

Bladz. 321. Over het Schooldrama, zie mijne Tilburgsche avondstonden, en vooral het Diarium van Bronckhorst.

Bladz. 323. Vehse, l. c.

" " Over de Paille-Maille-baan. Kist. t. a. p. Verm. Leidsche Buitencingel, bl. 86.

Bladz. 327. Zoo verzochten en verkregen de studenten Trelcatius en Swanenburgh; maar toen zij verzochten Donellus te mogen behouden, werd het door curatoren zeer euvel opgenomen, dat zij zich met die zaak bemoeiden.

Bladz. 328. Tholuck, Th. I, S. 96. Over de Disputationes, Tholuck, S. 244.

Bladz. 331. Mittheilungen an die Mitglieder des Vereins für Geschichte und Alterthumskunde in Frankf. a. M., III B. n° 2, April 1866 S. 110. Goethes Verhand. over de Vloojen, in Handelingen en Mededeel. v. d. Maats. v. Ned. Letterk. te Leiden, 1868.

Bladz. 334. Baccalaureus: J. Thomasius de veteri Baccalaureos creandi consuetudine 1667. Gockelii Dil. Acad. p. 99. J. C. Itteri, de Honoribus S. gradibus Acad. 207. Besoldus, Dissert. de Studiosis, Magistris etc. 88, p. 91, Geschieding. l. c. S. 2303, 2306, 2353, 2447. Conringius l. c. p. 135, Melanchton, de studiis adolescentium. Tholuck, p. 295.

Bladz. 334. Licentiaat: Tholuck p. 296. Conringius, p. 347. Gockelius, p. 99.

Bladz. „ Doctor. Behalve de aangeh. schriften op bl. 334, J. L. Lotzbecius de Gradibus Doctoris (1687) p. 9. "Ex eo de jure Academiae Lugdunensis ab ordinibus uniti Belgii Anno 1575, institutae olim disputatum et Doctoribus ibi creatis status controversiam apud exteros motam memini, quos ob id Leidenses dictos scribit Speidelius in verbo Academia. Weil sie sich viel leyden mühten et pacto demum a Gallo Angloque obtinuerunt Batavi, ut Doctores a se creatos in suis ditionibus approbarent, quod ex

Meterano refert Besold. Quamobrem Lemnaeus, nulli sane ego, inquit, suasor fuerim Lugduni Batavorum gradum ut assumat." Zie ook J. Middeldorpius de Academiis celebribus universi terrarum orbis, Libr. VIII. Col. 1602. Tholuck, S. 295. U. G. Siberus de antiquitate Doctoratus Theol. Oratio 1734. Facult. Theol. in Acad. Francof. Programma publ. de Doctoratu Theol. ejusque jurib. ac privil. Francof. ad V. 4 S. a. — "Les fourrures de martre et d'hermine étaient réservées aux rois, aux cavaliers et à la haute noblesse des deux sexes. Les personnes d'une condition inférieure en portaient de vair et de gris, les bourgeois d'ecureuil et d'agneau. Les docteurs en Droit, en Médecine en Théologie, sont encore fourrés comme autrefois."

Du Cange, Gloss. aux mots cooperatorium, cartinae, pelles, cottum. Le Grand d'Aussy, Tableaux et Contes II, 267.

Bladz. 338. Ned. Jaarboeken, Februari en Maart 1775. Mss. aantek. van Van Mieris.

Bladz. 344. Richter. Tholuck, S. 309.

„ „ Erasmus. Epist. Sel. 1662, p. 82.

„ „ Schultetus. Gerdes Scrin. Antiq. T. VII, 2 p. 247. Tholuck, l. c. Groshans, t. a. p.

Bladz. 352. Starter Friesche Lusthof.

„ 353. Kluchtspel. Bernage, Leidsch studenten-leven.

„ „ Zoo hield Willem Verheiden, student te Leiden, zeventien jaren oud, met verlof van den rector, op den verjaardag van den dood van Willem I, eene redevoering, en in 1586 eene andere op het beleg en ontzet van Leiden, die 3 uren duurde. "De toeloop van aanzienlijke mannen en studenten was zeer groot, en niet minder de lof, dien hij daardoor verwierf. Donellus was bij deze redevoering tegenwoordig." Wenckenbach, W. Verheiden, bl. 11. In Resol. St. Gener, 19 Aug. 1594, leest men: "Compareert zeker student wt 't collegie opgericht binnen Leyden, heeft d'Heeren Staten gepresenteert zeker boecxen geintituleert, Oratio panegyrica de praeclarissima victoria quam Deus O. M. tum in obsessae Covordianae arcis liberatione tum in Groningianae arcis munitissimae deditione Potentissimis Ordinibus concessit, ductis et auspiciis Illustrissimi Principis Maurity Comitissae a Nassau etc., aen dezelve Heeren Staten gedicteert: Is tot eene vereeringe van dezelve dedicatie geconcediert hondert guldens, daervan dat Doctor Jheremias Bastingius, President van voers. collegie, in wiens handen deze somme zal worden betaelt, zal hebben te verstrecken de voers. comparant, voerschr. oratie gemaect hebbende, twee-en-veertich ponden, ende de reste naer zynder discretie."

Bladz. 354. De Mey. Zie mijne Geschied- Letter- en Oudheidk. Uitspan.

„ „ Het diarium van de Gebroeders de Witt berust te Leiden bij den Heer Hoogh.

„ 363. Zie Deductie v. d. Rector, enz., ten occasie van het Lijk

en de goederen van Hier. van den Dijke; Verbaal van Curatoren in de sake van David Whyte.

Bladz. 365. Afzonderlijk verschenen: N. Heinsius Exequiae Nobil. Henrici Ploos ab Amstel, L. B. 1639. Lacrymae in obitum Juv. praest. Lud. Glandorpii Matth. f. S. S. Theol. Candidati, L. B. 1652. Non. Martii, 1652, L. B. 1652.

Bladz. 365. "Bedelli. Apparitores minores qui ad judicia citabant, et Baillivorum judicum pedaneorum sententias, eaque officia, quae minus videbantur honesta, exsequebantur." — Bedelli Universitatis komen voor in Literae Johannis Regis Franc. anni 1350 pro Univ. Montispessulana. Du Cange, Gloss. i. v. — Pedellen, Bedelles, Bedeni, Pedelli, Budeni (in Middel-eeuwsch Latijn). Mogelijk van Bidault, Pitault, Petau, in oud Fransch een soldaat of voetknecht. Bij Adelung hebben Pedellus en Bedellus verschillende oorsprong. Bedellus van het Saksische woord *Bidele*, beteekent Aufriiter en is nog als Büttel in gebruik. Pedel is waarschijnlijk met de Naties aan de akademie gekomen. Elke natie had van den aanvang een opper- of boven- en onder-pedel, de studenten te Parijs in 1312 4 boven en 4 onder-pedellen (pedelli magni en parvi.) Zij voerden de bevelen der Rectoren, Procuratoren en Decanoren der faculteit uit, droegen bij feestelijke gelegenheden den scepter, en bewaarden ook bij openlijke disputatiën, promotiën de rust, waren vroeger Männer von Bildung, voorname personen, moesten op sommige akademiën magistri artium zijn, en namen ook de betrekking van secretaris der Universiteit waar. Te Heidelberg moesten zij bij promotiën tot universiteitsmaaltijden uitnoodigen, en zaten dan zelf aan tafel aan.

B I J L A G E N.

I.

VERZOEK AAN DE STATEN OM IN HET COLLEGIE THEOL. TE WORDEN OPGENOMEN.

Aan den Edelen Mogenden Heeren, mijnen Heeren
Staten van Hollant ende Westvrieslant.

Geven ootmoedelick te kennen Georgius Candidius ende Rudolphus Crusius, studenten wt het Palatinaet, dat, de erflanden van den coninck van Bohemen in soodanighen bedroeffde gesteltenisse door sonderlinge toelatinge Godes, geraeckt wesende, dat ook de scholen aldaer voor een tijt langh afgestelt en de supplianten als alumni van zijn Con. Maj. in collegio sapientiae tot Heidelberch gedemitteert hebben moeten werden, zijl. supplianten daerover sijn genootdruckt geweest sich alhier te lande te begeven, ende hunnen toevlucht te nemen tot den hooght geduchten Maj^t. ten fine deselve soude believeen hen tot continuatie heurder studien behulpelycke hant genaedichlyck te bieden, welken volgende heeft de selve Con. Maj^t. van Bohemen den supplianten met favorabel voorschrijven van XII Novembris laetstleden gesonden aen Rector ende Senaet van de Universiteyt tot Leyden, ten eynde deselve souden willen aldaer den voorn. twee alumnen ontfangen in studiis, onderwijsen ende de middelen tot hunne nooddructicheyt versorgen, voor een tijt langh, tot dat Godt de Heere de saecken in eenen beteren staet soude hebben gebracht. Maer aengemerckt de gemelte Rector ende Senaet tot sulcx met gheene middelen sijn voorsien nochte ooit eenige dispositie over den Universiteyts incompste sijn hebbende, soo sijn de supplianten met dese bijgaende missive van recommandatie aen Uw Ed. M^o. Heeren addresserende wederom gesonden geworden mits welcken, ende geconsidereert dat wel eer in 't heetste van de voorgeleeden troublen deser Vereenichde Nederlanden verscheyden ingesetenen van de selve, sijnde studenten sich hebben begeven binnen de voorn.

stadt Heidelberch, alwaer deselve niet alleen in de Academie, maer oock eenige int voors. Collegie Sapientiae vruntlicke sijn gerecipeert, ende oock onderhouden geworden, ende van welcke studenten naderhant dese Republicke ende sonderlinge de Kercken van dien, noch seer goede diensten hebben genooten, Soe keeren de supplianten sich tot Uwe Ed. Mo. als voetsterheeren van de wetenschap ende geleertheyt demoedelick versouckende dat het denselven believen, favorabel insicht nemende op t' gunt vorsz is, den supplianten wt christelicke mededoogentheyte te vergunnen eene extraordinaire plaetse in uwer Ed. Mo. Collegie Theologie binnen de vors. stadt Leyden gefundeert, om aldaer heure studien tot costen van de Universiteyt off van desen lande te mogen continueren ende dat bij provisie ter tijt toe zijluyden wederom in 't voorsz. Collegie sapientiae sullen kunnen werden gerecipeert, off anders soo lange als uwer Ed. Mo. sal bevonden te bekennen, twelc doende sullen de supplianten verobligeert blijven, Godt almachtich voor Uwer Ed. Mo. voorspoedige ende langduy-rige regeering gestadelyck te bidden.

In Margine.

De Staten van Hollandt ende Westfrieslant gesien het voorschrijvens van sijne Mat den Coninck van Bohemen aan den Rector ende Universiteyt tot Leyden ende medelijden hebbende met den droevigen staet van saecken van sijn mat^s erfflanden ende oock met de supplianten, die daer van haere studio in collegio sapientiae tot Heidelberch affgesteld ende gedemitteert hebben moeten werden, hebben tot vorderinghe van den supplianten studie gelast ende geauthoriseert, lasten ende autoriseren bij desen de Curateurs van de Universiteyt tot Leyden, omme de supplianten voor een corten tijt op extraordinaire beurs in studiis te onderhouden tot dat Godt de Heere de saecke van sijne Mat sal believen in eenen beteren staet te brengen, ende tot naerder dispositie van hare Groot mo. Heeren in den Haghe. Den 20 Decembur 1621. Onderstont: Per ordonnantie van de staten voorn. en was ondergeteyckent Van der Werff.

Den Regent werd door Curat. gelast beide in het collegie te ontfangen en te institueren voor een jaer, sonder dat men verstaet dat naer 't wtgaen van de twee voorg. studenten hun plaetsen voor andere extraordinaire Bursalen sal comen te vaceeren.

II.

FORMULA JURISJURANDI, QUOD PRÆSTARE ALUMNI TENENTUR.

Juro promittoque, me Rectori Magnifico & Senatui Academico omnem reverentiam & honorem exhibiturum, iisdemque dicto audientem futurum,

ad statuta Academiæ observanda, ut & omnia, quæ legitime mihi vel mandaverint vel interdixerint.

Si autem aliquid comperero resciveroque, quod vel iisdem, vel corpori Academiæ, ejusdemve juribus præjudicio noxæve esset futurum, me id Curatoribus Academiæ, aut Rectori Magnifico indicaturum; operamque daturum, ne quidquam fraudis detrimentive per me Academiæ fiat.

Item non aliam me secuturum esse doctrinam, sive adhæsurum, quam quæ hac in Academia publice traditur & docetur.

Porro Regenti ac Subregenti me reverenter omnem obedientiam esse præstiturum, statutaque ac leges Collegii, tam quæ nunc vigent, quam quæ postea sancientur, observaturum, scandalaque omnia, malaque exempla, ad Collegii disciplinam spectantia, indicaturum, ad notitiamque perducturum eorum, quibus id officii ac Provinciæ est inpositum, at nullis extraneis eadem revelaturum.

Ex Collegio etiam non discessurum, nisi legitime emissum ab iis, qui me, Consentientibus Illustribus ac Præpotentibus Ordinibus, hoc beneficio ornarunt; neque studia mea temere vel mutaturum vel deserturum.

Virum inter Viros factum, atque ad idoneam provectum ætatem, sive in Ecclesiasticis functionibus, sive in regimine Scholarum, me in servituum potissimum Provinciæ Hollandiæ ac Westfrisiæ, aut Mæcenatibus meis, neque aliis operam addicturum unquam, nisi sub expressa hac conditione.

Peregrini, tam Hungari, quam Poloni, promittunt, se, ex decreto Illustrum Curatorum & Amplissimorum Consulum, continuo post absolutum studiorum cursum in Collegio, patrios Lares esse repetituros.

Ita me Deus adjuvet.

III.

DOCTORALE BUL VAN MARTINUS PILIUS.

Rector et Professores Academiae Lugdunensis apud Batavos lectoribus Salutem.

Laudabile inprimis est majorum nostrorum institutum, ut qui bonarum artium ac scientiarum studiis totos sese dediderunt, confecto semel studiorum suorum curriculo, priusquam sese ad Praxin et communis vitæ usum transferant, Academiae alicujus examen subeant, honorificumque doctrinae suae testimonium ab ea petant. Cum itaque ornatissimus doctissimusque vir D. Martinus Pilius, Septimontius, multos jam annos diligenter assiduamque Juris-prudentiæ operam navasset, ac jam ad præstandum Reip. uberem laboris studii que sui fructum aspiraret, atque ab hâc Academiâ titulum honoris eruditioni suae convenientem peteret: Nos honestissimam

aequisissimamque ejus petitionem ex officio amplexi, eum per universum jus, ac praecipue in institutionibus Juris privatim accuratè examinavimus; deinde quum communi totius facultatis juridicae concensu anthoritateque ad publicam pro gradu disputationem esset admissus, eum Theses de Servitutibus urbanorum et rusticorum praediorum publicè disputantem audivimus. In quibus omnibus cum privatim publiceque ita se gessisset, ut singularem eruditionem suam et Juris Civilis peritiam pari cum modestiâ conjunctam, prolixè nobis omnibus probaret, unanimique Professorum ordinariorum judicio, nemine omnino refragante, judicaretur dignissimus qui summi honoris Academici titulo ornaretur: Autoritate nobis ab Excell^{mo} gloriosae memoriae Principe ac Domino, Domino Guilielmo à Nassau, Principe Aurangio etc. Nec non ab Amplissimis Hollandiae ac Zelandiae ordinibus concessâ, praedictum Martimum Pilium Septimontium (quod felix faustumque Reip. Christianae sit) Doctorem Juris, traditione Pilei, anuli aurei, libri aperti et denuo clausi, aliisque ritibus, qui in hac Academia usurpari solent, adhibitis, publicè solemni actu, praesidente Clar^{mo} J. C^o Doctore Everhardo Bronckhortsio, declaravimus et renunciavimus, dedimusque et damus facultatem jus exercendi, interpretandi, docendi et commentandi et de eo respondendi; privilegiis et immunitatibus quae huic ordini lege vel more debentur fruendi; omnes denique actus publicos ac solemnes ad verum Doctoris Juris munus pertinentes exercendi. Atque hic quidem actus publicus habitus fuit in Auditorio majore hujus Academiae, praesente ibidem universo senatu Academiae et Magistratu civitatis Leydensis, aliisque non paucis Doctoribus et Licentiatibus; exornantibus etiam eundem actum suâ praesentiâ Illustribus ac Generosis Dominis, Philippo Ludovico Comite ab Hanow etc. Florentio a Pallant, Comite à Culenbourg, et Josepho Scaligero Julii Caesaris f. aliisque multis nobilissimis juvenibus et maximâ studiosorum frequentiâ. In quorum omnium fidem hoc publicum testimonium ei dari curavimus, majore hujus Academiae sigillo corroboratum, et manu Secretarii infra scripti subsignatum. Datum Lugd. Bat. Anno 1593, die vero Octobris vigesimo octavo, stilo novo.

Sign.

Bonaventura Vulcanius.

Deze Pilius, zoon van Johannes Pilius, te Zevenbergen den 10 Nov. 1570 geboren, ontving te Dordrecht het onderwijs van Franc. Nansius, Joachim Orydrius en Cornelius Rekenarius, en legde zich te Leiden op de rechtsgeleerdheid toe. Hier onderscheidde hij zich door zijne bekwaamheid in het disputeeren en gaf hij een gedicht in het licht *de Ambitione*, 't geen hem met Lipsius, Molinaeus, Bertius, Scaliger, Dousa in kennis bracht. Na zijne promotie zette hij zich als advocaat te 's Hage neder, huwde Johanna Oliviers, dochter van den burgemeester van Zevenbergen, en overleed te 's Hage in 1595. Zijn kleinzoon Jacobus Pilius gaf in 1633

te Leiden op nieuw het genoemde gedicht met andere gedichten van zijn grootvader in het licht. (Martini Pili *Ic^{ti} Septimontii de ambitione liber. Et alia ejus Poemata. Collegit et edidit Jac. Pil. Mart. nepos*). Behalve de gedichten gaf Jac. Pilius *Adoptiva* en *Epistolae Amicorum ad M. Pilium*.

IV.

DIPLOMA AAN EEN GROEN.

L. S.

Nos Rector et Senatus Intro-ubique laudabili Majorum more viridissimum Simonem Johannem etc. in omni liberalium artium genere examinavimus. Cum autem non male quaestiones propositas solventem audiverimus ac praeterea bonae spei videatur Juvenis, ejus voto deesse nolumus et Leidensibus studiosis eum adsciscimus. Nomine igitur Collegii Academiae supremi Senatorum Lugduno-Batavae eum Leydensem Studiosum pronunciamus ac declaramus, atque omnia illis ab omni aevo competentia Jura damus ac coetui nostrae admittimus.

L. B. 18 Oct. 1806.

V.

COMOEDIEN.

Den 22 Februari ontvingen de Studenten Martinus Pilius, Boudewijn Hume en Natanael van Maerlant voor hen en ten behoeve van hunne medestudenten *f* 24 van de stad "ter vervulling van de kosten by deselve uitgelegt den 2 en 3 verleden, als sy in het groot auditorium van dese Universiteit de Griexse tragedie Ajacis flagelliferi Sophoclis ende Rhesi Euripidis openbaerlyck gespeelt hebben met een groot genoegen ende welgevallen van den Senaet." Bij deze gelegenheid vervaardigde Pilius een Latijnsch gedicht, getiteld: "ad Cl. V. Rudolphum Snellium, De felici actarum sub se tragoediarum successu gratulatio" (Poem. p. 65). Blijkens Tres. rek. speelden de studenten den 3 Sept. 1595 de *Amphitruo* van Plautus, den V^{den} den *Hercules Furens* van Seneca, den 6^{den} de *Andrisca* van Macropedius. De meeste spelers waren Friezen. Zij speelden in de zaal der Bibliotheek. De stad vereerde hun *f* 18. Ook worden in Tres. rek. de namen der spelers en de rollen, die zij vervulden, vermeld. Van tijd tot tijd leverden de studenten requesten bij de Regeering in, om Italiaansche en Fransche tooneelstukken en andere zwerfende troepen te laten spelen.

VI.

SERIES LECTIONUM. 1747.

RECTOR ET SENATUS

ACADEMIÆ LUGDUNO-BATAVÆ LECTORI SALUTEM.

Cum in constitutione Academiarum nihil magis spectetur, quam recita-

tionum publicarum series, quae in omni Facultate, totius anni decursu, habentur: visum Nobis fuit, ut de his, non Nostris tantum, sed & Externis constaret, brevem tabellam, & quasi Indicem eorum dare, quae hoc semestri publicè in Universitate hac tradentur. Ut, qui Academiae hujus Nostrae celebritatem apud Alios commemorari audiunt, quid in ea doceatur, intelligant, priusquam ad eam accedant; aut potius, ut ad eam accedant, cultumque animi in ea percipiant.

ORDO LECTIONUM VERNALIUM ET ÆSTIVALIUM IN ACADEMIA BATAVA
LEYDENSI. Anni 1747.

M A N E.

Hora Septima.

D. A. V. Royen, M. D. hujusque & Botanices ut & Collegii Practici Professor, Collegii Pharmaceutici Præses, Stirpium Characteres, nomina, & vires diebus Lunæ, Martis, Jovis, & Veneris in Horro Academico explicabit.

Hora Octava.

D. Hieronymus David Gaubius, M. D. hujusque & Chemiæ ac Collegii Practici Professor, diebus Lunæ, Martis, & Jovis, Doctrinam Signorum Medicam tradet: Veneris die de Phosphoris Chemicè aget.

Hora Decima.

D. Joannes Alberti, S. S. Theol. Doctor & Professor, Varia Sacra tractabit.

D. Johannes Lulofs, J. V. & Phil. Doct. Astronomiæ, Matheseos & Philosophiæ Professor, diebus Lunæ & Veneris Existentiam & Perfectiones Dei ex operibus Creationis demonstrabit; diebus vero Martis & Jovis tractabit Astronomica; vel horis vespertinis, favente coelo, observationes Astronomicas publice instituet.

Hora Undecima.

D. Johannes van den Honert, T. H. Filius, S. S. Theologiæ Doctor ejusdemque Facultatis, nec non Historiæ Ecclesiasticæ & Oratoriæ Sacrae Professor, Diebus Lunæ, Martis, & Jovis, locos S. S. Theologiæ communes enarrabit; die autem Veneris de gravioribus Historiæ Ecclesiasticæ & Oratoriæ Sacrae Capitibus disputabit.

D. Johannes Conr. Rucker, J. U. D. Professor Juris Civilis, Selectas Principum Constitutiones ex libro VI & VII Codicis interpretabitur.

D. Franciscus van Oudendorp, Historiarum & Eloq. Professor, Lunæ, Martis & Jovis diebus Q. Horatii Flacci Carmina exponet. Veneris die de selectis Historiarum vel Antiquitatum capitibus disputabit.

D. Wilhelmus la Bordus, Lector Matheseos, diebus Mercurii & Saturni Architecturam Civilem in Auditorio Belgico vernaculo sermone tradet.

A M E R I D I E.

Hora Prima.

D. Bernhardinus de Moor, S. S. Th. Doct. & Prof. Indolem, characteres & argumentum Legum Divinarum, quæ Veteris Testamenti litteris consignatæ leguntur, illustrare perget.

D. A. Schultens, S. S. Th. D. & L. L. O. ut & Antiq. Hebraicarum Professor, & Coll. Theol. Ill. ac Præpot. Ord. Regens: Diebus Lunæ, Martis, & Jovis Origines tradet Radicum Hebræarum &c. Die Veneris Selectas ex Antiq. Hebr. Materias tractabit.

D. Petrus van Musschenbroek, L. A. M. & Med. & Phil. Doct. Philosophiæ & Matheseos Professor, h. t. Senatui Academico ab Actis; Diebus Lunæ, Martis, & Jovis, Electricitatis Phænomena explicabit. Die Mercurii horâ secundâ in Theatro Physico experimenta instituet.

Hora Secunda.

D. Joannes Esgers, S. S. Theologiæ Doctor & Professor, Legem Decalogicam explicabit.

D. Joachimus Schwartz, J. U. D. & Prof. Ord. Selecta quædam difficultiora explicabit juris capita.

Hora Tertia.

D. Gerlacus Scheltinga, J. U. D. & Civilis Juris Professor, diebus Lunæ & Martis Selectas Juris Justiniani materias explicabit; Jovis verò & Veneris de notabilioribus Juris Hollandici a Justiniano differentiis aget.

D. Bernardus Siegfried Albinus, Medicinæ Doctor, Anatomes, Chirurgiæ, & Medicinæ Professor Ordinarius, Collegii Chirurgici Leidensis Præses; Physiologica tractabit.

D. Tiberius Hemsterhuis, Ling. Gr. & Hist. Patr. Professor, h. t. Academiæ Rector: diebus Lunæ & Martis origines explanabit Græcæ Linguae, Jovis & Veneris de fructibus ex Historiæ, præsertim Patriæ, lectione reportandis disseret.

D. Fridericus Bernardus Albinus, A. L. M. Phil. & Med. Doct. Anatomes & Chirurgiæ Lector, diebus Mercurii & Saturni Zootomiam tractabit.

D. D. Adrianus van Royen, Med. Doct. & Colleg. Practici Profess. Collegii Pharmaceutici Præses, & Hieronymus David Gaubius, D. D. & Collegii Medico-Practici Professor, in Nosocomio Publico, Studiosos Medicinæ in Morborum dignotione per sua Signa, Cognitione per suas Causas, & Curatione per sua Indicata exercent, atque sic ad Praxin Clinicam, quousque licet, manuducunt.

Habebuntur ab omnibus D. D. Professoribus, omnium Disciplinârûm & Linguarum doctarum ad desideria Studiosorum privata Collegia.

VII.

RÈGLES ET LOIX DU COLLÈGE DES EGLISES WALLONNES ESTABLY EN LEYDE.

En premier lieu touchant l'office du Regent.

1. Le devoir du Regent sera de s'employer en ce que la jeunesse, quy luy est commise soit instituée en la pieté et bonnes moeurs, et notamment en la pure religion recevée et enseignée en nos Eglises.

2. Le Regent prescrira en un chacun des Escoliers l'ordre qu'ils tiendront tant au regard de leurs estudes privées et domestiques qu'au regard des leçons publiques qu'ils auront, et les disputs en quelles ils s'exerceront en l'Academie.

3. Il leur exposera au collège le catechisme avec la confession de foy de nos Eglises, et leur proposera de la philosophie et qu'il jugera leur estre le plus necessaire.

4. Il les exercera aussy selon leur capacité en compositions, declarations, propositions et disputes particuliers quy se font en maisons des professeurs, et d'autres.

5. Il prendra esgard à ce qu'ils frequentent soigneusement les prediations françoises, et les leçons publiques qu'il leur aura prescrite et les repetera pour estre d'autant plus assurée de leur diligence et avancement de leurs estudes.

6. Avant le repas il les fera lire quelque chapitre de la Bible et leur proposera sur la matière lue quelques questions servantes à l'explication d'icelle, et durant leur repas aura esgard à ce que tout sy face honnestement et avec bon ordre.

7. Il aura l'oeil sur toute leur vie et conversation et ne souffrira nullement qu'il y ait entre'eux querelles et contentions en propos, en jeux deshonestes, en oisiveté, en excès de superfluité, en accoutremens, ou alienations de leurs livres et hardes, ou qu'ils s'adonnent à amours, ou qu'ils ayent hontises en places et compagnies indeues.

8. Il ne permettra qu'aucun escolier monte en chaire pour préscher en aucuns Eglises, avant qu'il ait esté examiné au Synode et trouvé sain et bien fondé en la religion chrestienne, de peur qu'enflé il ne tombe en pièges du diable.

9. Il est autorisé d'establer au collège oultre autres corrections quelques amandes pecuniaires selon qu'il trouvera bon.

10. Il visitera les chambres de tous ceux quy seront au collège à telle heure qu'il luy plaira pour voir quelque ordre chacun y tient, quels livres il lit et à quoy il s'adonne.

11. Durant les vacances de l'Académie le regent qui sera en quoy plus commodement il pourra exercer nos escoliers, estant cependant en sa liberté

de leur bailler quelque relache quant aux exercices ordinaires du collège pour certain temps, notamment les jours caniculaires.

12. Le Regent ne donnera permission a aucun escolier de faire aucun voiage sans premièrement avoir veu lettres de leur parens ou tuteurs, par lesquels ils soyent mandés, ou qu'il juge que le voiage soit necessaire et leur prescrira certain temps auquel ils devront estre de retour.

13. Il aura la maniemment de l'argent qu'il leur restera de leur portion et leur en fera distribution a chasque mois selon sa prudence et discrétion.

14. Il comparoistra à chasque synode comme membre dicelui et y fera rapport des moeurs de nos escoliers et progres de leurs estudes, afin que s'ils y a des derriegles et impropres à la continnation d'icille le synode y advisera en temps.

Loix touchant l'oeconomie.

1. Le Regent traitera les escoliers du collège quant à la table selon la portion quy luy est ordonné par le synode.

2. Il y aura esgalité au collège quant au traitement de la table... que quelques uns quy sy seroient adjoincts payassent d'avantage que la dit portion de nos escoliers.

3. Le Regent ne donnera pas aux escoliers hors l'heure du repas ny vin, ny forte boisson, mais est mis en sa liberté ou discrétion de leur en donner aucunefois es repas, pourvue qu'il le face.

4. Quelque escolier estant trouvé malade, les frais extraordinaires quy se feront avecq congnoissance et permission du Regent en medecins, medecines et vieandes se prendront de sa portion. Et en cas qu'ils mourassent à telle somme qu'il s'en trouveroient guères, il les representera au synode.

5. Le Regent fournira aux escoliers entretenus par nostre synode les liets, dont ils auront besoin, lincheux et convertures, serviettes, essevoirs et choses semblables, aura charge de faire laver leurs linges et leur fournir de chandelles et tourbes, quy leur seront necessaires en la sale commune.

6. La compagnie a arresté provisionnellement jusqu'au prochaine synode que pour la portion de nos escoliers seront paies au regent annuellement vingt et cinq livres de gros.

7. Les huit cens florins accordés annuellement par messieurs les estats de Hollande et les deux cens accordés par messieurs les estats de Zélande pour l'entretiennement de nostre collège, sont ordonnés pour les gages du Regent et de la maison.

8. Sera permis au Regent de recevoir en son collège autres escoliers que ceux qui sont entretenus par nos Eglises pourveu qu'ils estudient en Theologie, et s'assujettissent aux mesme loix. Et quand aux nombre qu'il pourra recevoir, cela est remis à sa discrétion, jusques à autres advis du synode.

Loix touchant l'inspection du collège.

1. Quelques uns seront dénommiez à chasque synode pour visiter le collège lors qu'ils trouveront bon pour veoir les conportemens de tous nos escoliers et l'ordre d'icelluy, et les dispens qu'ils feront remboursé par le synode.

2. Cas advenant que quelque escolier se comportait desordonnément, le Regent ayant pris advis de l'église de Leyde, d'Amsterdam et la Haye, pourra le rejeter du collège, en representant au synode suivant la cause de ceste rejection, afin qu'il y soit advisé, avant lequel temps, le dict escolier ne pourra entrer au collège.

Loy touchant le reiglement et la conduite de nos escoliers.

1. Les Escoliers conformeront leur vie à toute piété et honnesteté, humilité et sobriété, et employeront leur temps a profiter en toutes bonnes lettres, mais principalement en la congnoissance de vérité continué en saintes escritures.

2. Ils recongnoistront que tous blasphèmes, exécration, sermons legers, paroles sales, débats, combats, calomnies, messonges, gourmandises et semblables pêches, quy sont condamnables a tous hommes, leur sont encore plus défendus, veu que leur but de s'employer en une vocation en laquelle ceux quy sont appellés doyvent servir de lumière aux autres.

3. Ils porteront vénération et honneur aux magistrats, ministres, professeurs, anciens et autres, quy ont charge en l'église et nommement respecteront et rendront toute obeissance à leur Regent.

4. Ils se comporteront tant au dehors qu'au dedans de la maison, en sentimens, gestes et toutes choses honneste, et conformément à la charge à laquelle ils aspiront, sans donner scandale à personne.

5. Ils frequenteront diligemment la prédication en l'église françoise tous les dimanches, devant et après midy, et les jeudis, et nul s'en absentera sans exprès congé du Regent.

6. Oultre les prières que chacun doit soigneusement faire en son privé, ils assisteront sans faillir aux prières communes quy se feront tous les jours à six heures du matin et neuf heures du soir; liront chacun à son tour un chapitre de la Bible Françoise et chanteront un Psaume, à telle heure qui le Regent trouvera expedient.

7. Ils se trouveront tous en la salle commune au son de la cloche, pour assister à la lecture, expositions et repetitions ordinaires et y prendront leur repas à telle heure que Regent ordonnera.

8. Ils suivront l'ordre qu'il leur sera proscrit par le Regent tant au regard de leurs exercices et estudes privées qu'au regard des leçons et disputes publiques sans aucune interruption ny contredit.

9. Le langage ordinaire qu'ils tiendront entr'eux au collège sera latin o

françois et s'estudieront a se rendre ces langues familières comme leur estant les plus nécessaires.

10. Nul estudiera de nuit après les dix heures, mais sera permis à tous d'alumner la chandelle au matin et estudier à telle heure qu'il voudront.

11. Nul ira disner ou souper ailleurs sans la permission du regent et ne demeurera hors du collège après les dix heures du soir.

12. Nul ne convyera personne ny loyera aucun au collège sans l'adveu du Regent.

13. Nul ne pourra apporter ou faire apporter de dehors au collège aucune vieande ou bruvagie sans le consentement du regent, aussi se contenteront de leur portion ordinaire.

14. Sy aucun rompt ou gaste quelque chose au collège il sera tenu de reparer le dommage.

15. Ils se contregarderont de frequanter les mauvaises compagnies et de henter les tavernes et toutes places indeues.

16. Comme ainsy soit que les escoliers ne se doyvent appliquer à amours durant le cours de leurs estudes, mais poursuivre en tout et en la crainte de Dieu sans distractions, il ne sera permis à aucun de nos escoliers de faire l'amour ny de s'adonner à l'ascivité ny de contracter aucun mariage durant son sejour au collège.

17. Ils ne porteront aucune armes de jour on de nuit, n'est qu'ils soyent en voiage.

18. Ils ne s'appliqueront point (aux) diescrime, ny de hasard, comme sont les jeux de cartes ou de dés, mais leur sera permis de s'exercer honnestement à telle heure que le Regent octroyera.

19. Ils n'entreprendront nul voiage sans le consentement du regent et retourneront au temps qu'il leur aura prescrit.

20. S'il advenoit qu'aucun escolier se voulsut exemter de ces loix et sy opposast de parole ou de fait, il en sera corrigé, soit par amandes pécuniaires soit autrement selon la discrétion du Regent, mais quant aux rebelles et obstinés et quy auront commis quelque crime, ils seront jettés tous du collège selon l'ordre que le synode en a donné. Lequel advisera s'ils ne doyvent estre retrancher du nombre de nos escoliers et jettés avec note d'infamie. Touchant les fugitifs, ils seront flétris de la marque d'ingratitude, laronnerie et parjure.

REGISTER.

- Abendana, (J.) 261.
 Ablancourt, 382.
 Academie, (bloei der) 132.
 " (inwijding der) 6, 7, 8.
 " (inrichting der) 54.
 " (nieuwe) 54.
 " (oude) 56, 371.
 " (verbrand) 55.
 " (herbouwd) 55, 371.
 " (Utrecht) 62, 70.
 " (Franeker) 70, 93.
 Adolphi, 382.
 Alanus, 120.
 Alba Amicorum, 356, 357.
 Alberti, (J.) 199.
 Albinus, (B. S.) 193, 195, 238, 239, 327.
 Albion, (den graaf d') 295.
 Album Studiosorum, 12, 371.
 Aldegonde, 228.
 Alexis vorst Kourakin, 277.
 Allamand, (J. N. S.) 60, 202, 239.
 Alphen, (van) 283, 343.
 Alting, (J.) 262.
 Altingh, (D.) 28.
 Alumnus, 296, 371.
 Amania, (S.) 138.
 Amman, 382.
 Anselmus, (A.) 320.
 Ancillon, 273.
 Anthonides, (J.) 260.
 Aquino, (Thomas van) 335.
 Apraxin, (S.) 277.
 Arminius, 75, 232.
 Arnold, Willem graaf van Benthem de
 Steinfurt 269.
 Arnold, Christophorus graaf van Benthem
 Tekelenburg 269.
 Arnoldi, (S.) 361.
 Arnoldus, 76.
 Arnout, (Mr.) 5.
 Asgmann, 371.
 Assendelft, (W. van) 320.
 Assessoren, 220, 221, 327.
 Auditorium philosophiae experimenta-
 lis, 57.
 Auditorium et laboratorium chemicum, 57.
 Baccalaureus, (graad van) 337, 385.
 Balaeus, 321, 357.
 Banchem, (J. S.) 209.
 Banning, (B.) 159.
 Bang, (Nic.) 350.
 Bardelois, 214.
 Barendt, (J.) 39.
 Baret, 382.
 Barlaeus, (C.) 30, 31, 232, 244, 253.
 Barnevelt, (C. Adr. van) 7.
 Barre, (la) 214.
 Bartolin, (E.) 276.
 Bartholin, (F.) 275.
 " (C.) 275.
 Bartholinus, (F.) 176, 271.
 Basilius, 308.
 Bastingius, (J.) 27.
 Baudius, (D.) 115, 139, 231, 251, 252,
 253, 285, 318, 374.
 Baulaere, 278.
 Bayle, 295.
 Beaumarchais, 295.
 Bedel, 387.

- Beeck, (Calcoen van) 57.
 Beekerts van Thienen. 244.
 Begrafenissen, 362, 363.
 Belasting, 4, 370.
 Benthem, (H. L.) 235, 236.
 Bentinck, (W. Graaf van) 60, 210.
 Bernard, (J.) 238.
 Bernart, (J.) 260.
 Bergh, (J. v. d.) 216.
 Bert, (P.) 27, 63, 105, 232, 243, 252, 371.
 Beroeringen, (kerkelijke en politieke) 68.
 Beuningen, (C. van) 210, 228, 321.
 Beukelszn., (J.) 321.
 Beveland, (A.) 320.
 Beveren, (C. van) 210.
 Bevernineck, 33, 58, 228.
 Beverwijck, 321.
 Beyma, (J.) 70, 147, 232.
 Beza, 68, 228.
 Bezoldiging der Hoogleeraren, 248, 372.
 Bibliotheek, 63—4, 66.
 Bidloo, (G.) 193.
 Bigorre, 278.
 Birchenrod, 350.
 Bismarck, 270, 381.
 Björnstahl, 66, 204, 238, 240.
 Blijenburgh, 264.
 Böckelmann, (J. F.) 189.
 Boerhaave, 58, 193—195, 232, 240, 259, 276.
 Boessens, (C.) 32.
 Boisot, (J. B.) 278.
 Bollius, 20, 229.
 Bonarsius, 373.
 Bontekoe, 165, 301.
 Bontius, (G.) 7, 58, 61, 70, 144, 146, 222, 230, 243, 251.
 Bontius, (R.) 137, 146.
 Boot, (W.) 251.
 Booch, (C.) 251.
 Borger, (E. A.) 34, 259.
 Boessor, (N.) 277.
 Borichius, 271, 274.
 Borre, (J.) 216.
 Bornius, (H.) 291.
 Bosch, (J. de) 210.
 Botesius, (J.) 260.
 Boxhorn, (M. Z.) 139, 142, 243, 253.
 Brederode, (A. van) 7.
 Bredius, 243.
 Bredius, (H.) 24, 230, 231.
 Braem, (C.) 274.
 Brant, (L.) 333.
 Braun, 185, 262.
 Broen, (J.) 260.
 Broes, Brouërius, 222.
 Bronckhorst, (E.) 148, 231, 243, 256, 297, 317.
 Bronckhorst, (E.) diarium van) 149, 230, 231.
 Bronnen, 370.
 Brouckhoven, (Foy van) 7.
 Brugmans, (S. J.) 59, 122.
 Brunckman, 60.
 Buis, (P.) 113.
 Burgersdijk, (F. P.) 107, 159, 211, 222.
 Burmannes, (P.) 65, 255, 301, 302, 338.
 Bursalen, 35—49.
 " (ced van) 42.
 " (examen van) 49.
 " (oproer der) 27.
 " (oneenigheden) 47.
 " (overlijden van) 47.
 " (testimonium aan) 41.
 " (uitzet der) 43.
 Bujs, (P.) 4, 71, 209, 221.
 Buytendijk, (G.) 30.
 Cabai, (J.) 261.
 Camphuisen, (R. D.) 31.
 Candi-Sjabin, 65.
 Candio, (J.) 262.
 Capellus, (L.) 11, 20, 229, 253, 370.
 Capitein, (J. E. J.) 279.
 Carpsovius, 227.
 Cartwright, (F.) 20.
 Casimir, zoon van Simon VI, 269, 377.
 Cats, (J.) 211, 253, 321.
 Cea, (B. J. de) 261.
 Cellarius, 237.
 Cellebroers-klooster, 18, 24.
 Ceulen, (Mr. L. van) 62.
 Chapuzeau, (S.) 292.
 Christiaan V van Denemarken, 295.
 Christiani, (D.) 13.
 Clignet, (N.) 53.

- Clusius, (C.) 58, 144, 243, 244.
 Cluyt, (D. O.) 58.
 Cluverius, 244.
 Coccejus, 162, 234, 244, 262, 291.
 Coddæus, (W.) 86, 105, 134.
 Coets, (H.) 260.
 Colizzi, 207.
 Collegium Gallicum, (oprichting van) 51.
 " " (achteruitgang ") 52.
 " " (val ") 53.
 " Oratorium, 142, 152.
 " Theologiae, 23.
 " " (inwijding van) 24.
 " " een broeinest der Je-
 zuiten en Remonstranten, 30.
 Collegium Theologiae, (bloei van) 33.
 " " (regenten en on-
 derregenten van) 33.
 Collegium Theologiae, (beroemde leerlin-
 gen van) 33.
 Collegium Theologiae, (diensten aan an-
 dere landen van het) 33.
 Collegium Theologiae, (vreemde studenten
 aan het) 34.
 Collegium Theologiae, (inrichting van
 het) 35.
 Collegium " (bestuur van het) 36.
 " " " (onderwijs in het)
 36, 37.
 Collegium " (orde en tucht in
 het) 37, 44, 46, 48.
 Collegium Theologiae, (verzoek om in
 het — te worden opgenomen) 288.
 Collegium Philosophicum, (twist in het)
 161.
 Collegium " (inmenging der Sy-
 node) 162.
 Collegium Paedagogicum, 17.
 Colonius, (D.) 51, 234, 243, 244, 297.
 Coning van Belois, 209.
 Comedie-spel, 321.
 Conradus, (J.) 260.
 Coolhaas, (C.) 57, 68, 69.
 Cornelisz., (P.) 6.
 Conring, (H.) 146.
 Corvinus, 82, 85.
 Court, (La) 237.
 Crasius, (G. C.) 260.
 Crenius, (Th.) 237, 244.
 Cruciger, (C.) 20.
 Crucius, (K.) 181, 246, 253.
 Culemborg, (de graaf van) 287—290.
 Cubicula-Locanda, 297.
 Cuchlinus, (J.) 24, 25, 78, 231, 232.
 Cunaeus, (P.) 50, 105, 152, 182, 222,
 252, 253, 256, 319, 379.
 Curatoren, 209, vgg.
 " (collegie van) 210.
 " zetten hoogleeraren af, 211.
 " handhaven de onafhankelijkheid
 der Academie, 212.
 " (gezag der) 213.
 " (milddadigheid der) 214.
 " (secretarissen van) 215.
 " (verblijf der) 215.
 " (jaarwedden der) 216.
 " (maaltijden der) 216.
 Damantius, 243.
 Damen, (C. H.) 202, 293.
 Damman, (A.) 230.
 Dam, (J. van) 320.
 Dagboeken, 358, 359.
 Danaeus, (L.) 20, 68, 69, 246.
 Delmanhorst, (H.) 260.
 Dematius, (C.) 192.
 Deponeeren, (het) 308, 309, 310.
 Descartes, (R.) 154, 295.
 Diaria van studenten, 354, 355.
 Diaria van de Mey en de Witt, 355, 357.
 Diemen, (C. van) 320.
 Dieu, (L. le) 52.
 Disputen, 329, 330.
 Doctor, (titel van) 335, 336.
 " " " aan vrouwen verleend.
 337.
 Doctor in de Godgeleerdheid, 76.
 Doctoraat, (schriften over het) 385.
 Doctorale bul, 337, 343.
 Dodonaeus, 19, 144, 167, 244.
 Doedyns, 302.
 Does, (Jhr. Jacob van der) 7.
 " " Johan " 7, 209, 260.
 Doeveren, (van) 206, 239.
 Dokkum, (Pieter Brandsma van) 377.
 Dolegius, 51.

- Donellus, 19, 22, 69, 70, 72, 147, 222, 301, 339.
 Dorp, (F. S.) 210.
 Dousa, (J.) 286.
 „ 4, 8, 26, 64, 70, 317.
 Dubbel-krijt, (schrijven met) 323.
 Drelincourt, 192, 222.
 Drusius, 21, 92, 285.
 Duellen, (plakkaten tegen) 385.
 Duyvenvoorde, (Jhr. A. van) 7.
 Dwinglo, (B.) 31.
- Eed, 17.
 Eed der Regenten, 38.
 Eerburch, (J. D. L. baron van) 34.
 Episcopus, (S.) 92, 101, 232, 349.
 „ en Hommius kwestiën, 92.
 Erasmus, 2, 349.
 Erpenius, (F.) 106, 134.
 Esterhazy, (A.) 266.
 Examen, (geheim) 324.
 Examina, 328.
- Fabricius, (F.) 20, 187, 246.
 „ (J. L.) 278, 350.
 Falcoburgius, (A.) 146, 243.
 Florentius, (H.) 260.
 Fontanus, 22.
 Foreest, (Dr. P. van) 7.
 Forsten, (R.) 344.
 Francius, 50.
 Frederik Hendrik, 225—228, 265, 286.
 „ „ (Kroonprins van Boheme) 266.
 Frederik Willem, (Keurvorst) 268.
 Frederik IV, 275.
 Frederik Lodewijk, (paltzgraaf) 268.
 Fredericus van Bentheim Tekelenburg, 269.
 Fremery, (J. de) 216.
 Frencelius, 249.
 Fugeraeus, 11, 20.
- Galaen van der Burch, 320.
 Gaillard, (J.) 53, 236, 260.
 Gallus, (Carolus) 229, 246.
 Garve, 245.
 Gaubius, 195, 201, 206.
 Gieselen, 13.
- Geesteranus, 30.
 Gersdorf, (ridders van) 274.
 Geuns, (M. van) 202.
 Golius, (J.) 56, 137, 234, 243, 244.
 Gomarus, (F.) 74, 222.
 Graden, (de) 333.
 Grabner, 350.
 Graevius, 237, 249, 254.
 's Gravensande, (W. J.) 57, 195, 239.
 Groenendijk, (J. van) 179.
 Gromelius, (L.) 259.
 Gronovius, (A.) 66, 239, 327.
 „ (J. F.) 65, 196, 234, 236, 239, 244, 254, 255.
 Groot, (Mr. C. de) 7, 147.
 „ (J. de) 210.
 Grootenhuis, (J.) 94.
 Grotius, (H.) 19, 214, 222, 243, 285, 286, 297, 305, 357.
 Gryphius, (A.) 271.
 Gumprecht, Rabbijn ben Abraham, 262.
 Guichard, (C. G.) 270.
 Gustaaf Adolf, (hertog) 269, 295.
- Hackius, (P.) 19.
 Haiwardin, 262.
 Halet, 53.
 Haletianen, 53.
 Halewein van Terenstein, 211.
 Halle, (P. H. van) 192.
 Hamilton, (A.) 214.
 Handschriften, 64, 65.
 Harderus, (H.) 260.
 Hasebard, (G.) 274.
 Hasius, (N.) 260.
 Haverkamp, 259.
 Hawis, (R.) 66.
 Hebraeus, (S. L.) 261.
 Heereboort, (A.) 158, 232, 243.
 Heemskerken, Jzn. (W. van) 7.
 Heiblock, 357.
 Heidanus, 162, 165, 244, 256.
 „ afgezet, 166, 211, 243, 254.
 „ (de Consideratiën van) 165.
 Heim, (A. van der) 344.
 Heiman, (J.) 65.
 Heinsius, (N.) 65, 231, 232, 243, 251, 252, 255, 259, 319, 353, 357, 397.

- Heinsius, (D.) 64, 132, 133.
 " (zijn lof) 134.
 Helmichius, 76.
 Hemsterhuis, (F.) 65, 204, 292, 347.
 Hendrik IV, 16, 245.
 Hendrik XIII, 266.
 Hendrik, graaf van Nassau, 267.
 Hendrik Casimir, zoon van Ernst Casimir.
 Herman, (P.) 58, 237, 275.
 Hervorming, 2.
 Heurnius, 6, 19, 45, 62, 222, 281, 326, 353.
 Heurnius, (J.) 70, 145, 229, 243, 286.
 Heuscherus, 214.
 Heydanus, (A.) 158, 234.
 Hildersichius, (G.) 291.
 Hohenloo, (Prins van) 72.
 Hogerbeets, (R.) 215.
 Hogeland, (N.) 320.
 Hollebeek, (E.) 200.
 " (school van) 200.
 Holmannus, 20, 70, 232, 246.
 Holsatus, 276.
 Holstein, (Ger.) 385.
 Hommius, (F.) 31, 32, 93, 297.
 Honert, (van den) 188, 256.
 Hooft, 321, 327.
 Hoogeschool, (stichting en inwijding der) 1.
 " (voorrechten der) 10, 266.
 " (kosteloos bezoek van de) 51.
 " (vreemden aan de) 51, 266.
 " (twisten aan de) 68.
 " (in 't laatst der XVIII eeuw) 241.
 " (statuten der) 242, 245, 327, 333.
 " (in rouw) 254, 255.
 " (aanzienlijke edelen met hun gevolg en vorsten aan de) 266, 267.
 " (dienaren der) 367, 368.
 " (bezoldiging der dienaren van de)
 Hoogerbeets, 215, 317.
 Hoogeveen, 5, 209.
 Hoogleraren, 228.
 " (benoeming van)
 " (hunne armoede en verkeer met studenten) 229, 230.
 " (dronkenschap der) 231.
 " (bewezen eer aan) 232.
 Hoogleraren, geschorst, ontslagen en gecensureerd, 231, 232.
 " (deftigheid der) 233.
 " (verdeeldheden onder) 233, 234.
 " (oordeel over) 234—40.
 " (getal der) 243, 244.
 " waar en wanneer zij lazen, 244.
 " (jaarwedden der) 244.
 " (costumen der) 244.
 " (private collegiën) 248.
 " (prijs dien men op beroemde — stelde) 249.
 " inkomsten van — aan andere hoogescholen, 250.
 " hoe — werden ontvangen, 251.
 " (de eed, oratio inauguralis van) 252.
 " (plechtige redev. van) 253.
 " (lijkredenen van) 255, 256.
 " (begrafenis van) 255, 256.
 " (rouw over) 255, 256.
 " (pensioen der weduwen van) 257, 258.
 Hooght, (E. van der) 261.
 Hoornbeek, 244.
 Hop, (J.) 210.
 Horne, (van) 244.
 Hornius, (G.) 139, 143, 235, 244, 297, 363.
 Horraeus, (R.) 285.
 Hortus, (de) 58, 145, 201.
 Hotton, (P.) 192, 252.
 Hornhoven, (A.) 317.
 Hout, (J. van) 25, 71, 225, 321.
 Hoven, (Dr. van) 234.
 Hovenbeek, (P.) 274.
 Howradus, (L.) 148.
 Hubrecht, (J. J.) 216.
 Huet, 181.
 Huishuur, 14.
 Hulsius, 165.
 Husche, (J. G.) 211.
 Huygens, (C.) 6, 291, 321, 357.
 Inquisitie, (Geneefsche) 69.
 Invloed der kerk op de Universiteit gebreedeld, 107.
 Irwin, 146.
 Israël ben Abraham, 261.

- Jablonsky, 33.
 Jacobs, (F.) 320.
 Jacobus, Koning, 89.
 Jacchaeus, (G.) 105.
 Janussius, (J.) 246.
 Jarrigius, (P.) 260.
 Johannes Augustus, Hertog van Sleeswijk, 276.
 Johannes, Hertog van Mecklenburg Schwerin, 337.
 Joos Jacobsz., 44.
 Jubilé 1725, 197.
 " 1775, 205.
 Judaeus, (Z. A.) 261.
 Junius, (F.) 20, 64, 74, 243, 246, 297.
 Justinus van Nassau, 285.
- Kaatsbanen, 323.
 Kaiser, 57.
 Karel Lodewijk van Boheme, 267.
 Kastele, (L. van de) 210.
 Keessel, (D. G. v. d.) 203, 293.
 Kegelbanen, 323.
 Kemper, 222.
 Kerckhove, (J. P.) 52.
 Kerkelijke ban, 106.
 " twisten, 74.
 Kerker, 13.
 Keuchenius, 357.
 Keurvorst, (de groote) 269, 295.
 Kinschot, 357.
 Kist, (E.) 46.
 Klinck, (J.) 159, 260.
 Kolfbanen, 323.
 Koninck, (Mr. C. de) 4.
 Krane, (T.) 164.
 " " (twist met) 164.
 Kruiff, (J. de) 210.
 Kyperus, (A.) 159, 162.
- Laarids Thura, 274.
 Landhuishondkunde, (inrichting van) 67.
 Lannoy, 246.
 Latijnsche taal, 296, 297.
 " " door vrouwen beoefend, 297.
 Laurens van Oorschot, (Dr.) 7.
 Le Francq van Berkhey, 60, 239, 240.
 L'Empereur, (Constantijn) 138.
- Lectoren, (de) 259.
 " (voorlezing van) 259, 260.
 " benoemd tot professoren, 259, 260.
 " in dienst v. h. Staten-Collegie, 260.
 " (onderwijs in klassieke en moderne talen van) 262.
 " (onderwijs in schermen en paardrijden van) 263.
 " onderwijs in oostersche talen
 Leeuwenhoek, 360.
 Leo, (H.) 31.
 Lettigius, 231.
 Letting, (J.) 152.
 Leusden, (J.) 262.
 Leycestersche beroeringen, 22.
 " partij, 72.
 Leyden, 4.
 Licentiaat, 334, 335.
 Linden, (van der) 244.
 Lindershausen, (J.) 152.
 Linnaeus, 59, 102, 244.
 Lipsius, 19, 61, 70, 108, 222, 231, 243, 285, 286.
 Lipsius, (school van) 111.
 Lijkdichten, 387.
 Lodewijk XIII, 16.
 " XIV, 295.
 Lohenstein, (D. C. van) 271.
 Lombards, (P.) 335.
 Lombardus, (C.) 262.
 Loo, (W. van) 7.
 Lubbertus, (S.) 92.
 Lucae, (F.) 234, 272.
 Lulofs, 57, 256.
 Luthold, 260.
 Luzac, (J.) 203, 210.
 Lydius, (B.) 21, 30.
- Maas, 177.
 Maccolo, (J.) 260.
 Maestertius, 243.
 Maelsen, (R. van) 324.
 Magnus Gabriel III de la Gardie, 276.
 Magister, 335.
 Manasseh ben Israel, 262.
 Marck, (A.) 185.
 Martinus à Grundna Grundzinki 266.
 Maseijs, (D.) 53.

- Matthaëus, (A.) 189.
 Matthiades, (M. J.) 274.
 Maurier, 295.
 Maurits, (Prins) 111, 225, 228, 253, 265
 286, 318, 361.
 Maurits, (zoon van Simon VI) 269.
 „ van Boheme, 268.
 Marchand, 244, 260.
 Marchant, (Prosper) 66.
 Martinus, (F.) 385.
 Michaelius, (Mozes) 261.
 Melancton, 321, 385.
 Melville, (W. de) 286.
 Menijn, (Mr. J. de) 7.
 Metrie, (Jullien Offray de la) 278.
 Merwen, (Mr. F. van) 62.
 Merula, 13, 64, 230, 232, 243, 256,
 285, 289, 297.
 Mesnerus, (E.) 260.
 Meulen, (G. van der) 260.
 Meursius, (J.) 105, 349.
 Mey, (Diaria van de) 355, 359, 386
 Michaël, (A.) 266.
 Michaelis uit Mecklenburg, 350.
 Mina, (C.) 180.
 Mieris, (F. van) 237, 283.
 Mirabeau, 295.
 Modius, (F.) 285.
 Molinaeus, (P.) 85, 106.
 Mollerus, (H.) 20, 246.
 Mommingen, 323.
 Monconys, (de) 59, 237.
 Montfoort, (C. D. van) 6.
 „ (D. Jacobsz. van) 7.
 „ (G. D. van) 6.
 Montagne, (Lady) 295.
 Moor, (B. de) 199.
 Mornay de Plessis, 228.
 Mort, (J. le) 192, 289.
 Moyne, (S. le) 185.
 Museum, (Japansch) 67.
 „ anatomie, 62.
 „ natuurlijke hist. 59.
 „ penningen, 67.
 „ plijsterbeelden en kunsten, 67.
 „ ouden, 67.
 Musschenbroek, (P. van) 202, 237, 239.
 Myle, (Mr. C. van der) 210, 253.
 Naaldwijk, (Jhr. van) 8.
 Nansius, 2.
 Narsius, (J.) 31, 43, 357.
 Nassau, (graven van) 293, 294, 339.
 Nathan, (M.) 262.
 Nazianzenus, 308.
 Nederlandsche taal weinig beoefend, 50, 60.
 „ (beoefening der) 62.
 Neophita, 214, 260.
 Nezelius, (J.) 251.
 Nicasius, (Mr.) 5.
 Nieburch, (Mr. D. van der) 7.
 Niellius, 86.
 Nieuwland, (P.) 202.
 Nieuwstadt, (C. van) 75.
 Noodt, (G.) 189, 190, 256.
 Norrits, 177—8.
 Nuberus, 260.
 Nuck, (A.) 193.
 Oeconoom, 39.
 Octrooi, uitgeven van boeken, 64.
 Onderwijs, (botanisch) 58.
 „ natuurlijke historie (der), 60.
 „ (ontleedkundig) 61, 62.
 Onrust te Leiden, ontstaan door de Car-
 tesiaansche wijsbegeerte, 160.
 Ontslag van hoogleeraren, 72.
 Oom, Pietersz. (P.) 7.
 Oostcampius, (A.) 291.
 Oosterbaen, (H.) 31.
 Oosterdijk, (M. G.) 62.
 „ wiskunde, 62.
 „ Schacht, (H.) 200.
 Opizius Jocosorius, 311.
 Opitz, 136.
 Oproer der vrouwen, 178.
 Ordo lectionum, 1747, 398.
 Orlers, 9.
 Orydrius, 2.
 Oudendorp, 255.
 Oxenstierna, (A.) 276.
 Paauw, (Mr. A.) 210, 333.
 Paeuw, (P.) 61, 146, 243.
 Paille-maillebaan, 385.
 Paludanus, 58.
 Panagiota, (P.) 210.

- Papenbroek, (Mr. G.) 60.
 Paulus, (P.) 210.
 Pavius, (P.) 144.
 Pedel, 365, 387.
 Pedellen, (eed van) 365.
 Pelagianen, 91.
 Penning Jubilé 1775,
 " aan studenten vereerd, 179.
 Pest en oorlog, 167.
 " (oorzaak der) 168.
 " (verschillende gevoelens over) 168.
 " (boeken over de) 170, 174.
 " te Leiden, 170, 174.
 " penningen, 175.
 Pestel, (F. W.) 203, 218, 293.
 Perizonius, (J.) 65, 196, 257, 254, 255.
 Petraeus, (Dr. F.) 65, 276.
 Peter, (Czaar) 240, 276, 295.
 Pezelius, (C.) 20, 246.
 Pilius, 357.
 " (M.) (bul van) 390.
 Pilati, 295.
 Pitcairne, 192.
 Philips van Nassau, 286.
 " de Merode van Petersheim, 286.
 Platevoet, 297.
 Placaten, 313, 316, 318.
 Pococke, 204.
 Pölnitz, 272.
 Polyander, 86, 222.
 Polonus, (F. Ph.) 243.
 Pontanus, (A.) 32.
 Poppius, (E.) 30.
 Promotiën met de kap, 338—346.
 " " " " (plegtigheid bij)
 344—348.
 Promotie, 339.
 " melding van gemaakt, 370.
 " (geschenken ter gelegenheid van)
 370.
 Promotie, (plechtigheden bij) 370.
 " maaltijden, 371, 372.
 Promoveeren, (heimelijk) 371.
 Promotie more majorum, 373.
 Puppius, 29, 320.
 Putsch, (E.) 309.
 Pijnacker, (C.) 151.
 Rabbi Mozes, 261.
 Raephorst, (Jhr. A. van) 8.
 Raey, (J. de) 158, 235, 244.
 Radzevil, 253, 266, 319, 384, 385.
 Ramsaeus, 49.
 Ramsay, (J.) 26.
 Raphelengius, 106, 244, 256.
 Ranuleus, 278.
 Ratloo, (A.) 21, 230, 385.
 Rectoren, 327.
 Rector Magnificus, 218.
 " " (inhuldiging van) 219.
 " " vorsten die deze waardig-
 heid bekleedden, 219, 220.
 " " (verkiezingen van) 220.
 " " (ordonnantien, statuten
 betreffende) 220, 221.
 " " (verschillen omtrent be-
 noeming) 221, 222.
 " " herziening der statuten
 222, 223.
 " " (inauguratie van) 224.
 " " (eed van den) 224, 225.
 Rectorale maaltijd, 226.
 " " (drinkgelagen aan) 227.
 Rederijkers, Rederijkerskamers, 2, 3.
 Redevoeringen van Crucius, 181.
 " " Heidanus, 181.
 Regenmorter, 2.
 Regenten en onderregenten, 39.
 Regius, (H.) 158.
 Reformatie der Kerk, 103.
 " " Universiteit, 105.
 Reiske, (J. J.) 66, 244.
 Reigersbergh, (N.) 31.
 Reinwardt, 60.
 Rennecherus, (H.) 21, 211, 229.
 Renesius, (U.) 154.
 " te Utrecht, 154.
 Revius, (J.) 159.
 " (theses van) 160.
 Richter, (C.) 349.
 Rist uit Holstein, 350.
 Richvinus, hertog van Lotharingen, 335.
 Rhenferd, 262.
 Risevits, (H. F.) 277.
 Rivét, (A.) 106, 291, 230.
 Rivière, 289, 291.

- Riza Spahalensis, 262.
 Robinson, (John) 280.
 Roel, 351.
 Rohamora, (J.) 261.
 Robbert, Prins van Boheme, 268.
 Roccoles, (J. B. de) 260.
 Rodrigo, 260.
 Romboutsianen, 53.
 Royen, (van) 58, 201, 289, 255, 292.
 Roseboom, 254.
 Rostgaard, 275.
 Ruhnkenius, (D.) 66, 204, 239, 259.
 Rücker, (J. C.) 203.
 Rusius, 244.
 Ryckewaert, (T.) 31.
 Ryequius, 232.
 Rykius, (H.) 260.

 Sabbathtwist } Coccejansen { 163.
 } Voetianen {
 Saldenus, (G.) 338.
 Salmassius, 108, 124, 244, 256, 291.
 " beroepen te Leiden, 125.
 " eer aan — bewezen, 126, 129,
 130.
 " en D. Heinsius oneenighe-
 den, 126.
 " (verdiensten van) 128.
 " (school van) 128.
 " in Frankrijk en Zweden, 130.
 " (dood van) 130.
 Sanchez, (A.) Nunhez Ribeiro 279.
 Sandifort, 259, 293.
 Saravia, (A.) 20, 70, 221, 222, 243,
 246.
 Scaliger, (J. J.) 108, 115, 228, 232, 244,
 256, 262, 289.
 " (school van) 118.
 " zijne vrienden en vijanden, 119.
 " en de Jezuiten, 120.
 " en Scioppius, 121.
 " (dood van en oordeel over) 122,
 123.
 " (gebreken van) 123.
 Schacht, (L.) 192, 271.
 Scheidius, (E.) 12, 66.
 Schermen, 327.
 Schilling, 295.

 Scholen, 1, 2.
 Schooten, 62.
 Schotanus, 243, 297.
 Scheltinga, (G.) 203.
 Schrevelius, 62.
 Schultensen, 66, 204, 240, 262.
 Schultetus, 344, 386.
 Schultingh, (A.) 189, 190.
 Schult of Schultzonius, (P.) 274.
 Schultz van Haegen, 181.
 Schumacher, (P.) 275.
 Schwartz, (J.) 203.
 Scioppius, 120, 121.
 Scribani, (C.) 120.
 Scliverius, 244, 301, 319.
 Seelmatter, (J.) 260.
 Senaat-zaal, 184.
 Senguerdus, 65, 165, 237.
 Series Lectionum, 327, 328.
 Siegenbeek, 255.
 Simon Philippe van Waldek, 269.
 Sinapius, (D.) 32, 159.
 Sirjacob, (C.) 32.
 Smoutius, (A.)
 Snellius, (R. en W.) 19, 49, 56, 92, 137,
 222, 243, 286.
 Snakenburg, (H.) 255.
 Socinianen, 88, 89, 91.
 Sosius, (F.) 148.
 Sosius à Beijma, 243.
 Sopingius, (C.) 31.
 Spanheims, 65, 163, 185, 235, 243,
 254.
 Sparlet, (J.) 320.
 Speyert van Eyk, 255.
 Splinder, (Chr.) 299.
 Spranckhuysen, (D.) 30.
 Stanislaus-Moravits, 266.
 Staten-Collegie, 23.
 Statuten, 10, 310.
 Stenonius, (N.) 274.
 Stinstra, (Pibo) 260.
 Stiphout, (J. van) 181.
 Stuart, (A.) 159, 243, 244, 256.
 Sturmius, 20, 229, 246.
 Studenten, (diaria van) 354, 355.
 " privilegiën, 16.
 " " ingetrokken, 68.

- Studenten, bieden zich aan ter verdediging der stad, 177.
 „ (uitheemsche) 264—280, 334.
 „ (Duitsche) 270, 271.
 „ (Silesische) 272.
 „ (Deensche) 274.
 „ (Holsteinsche) 275.
 „ (Zweedsche) 276, 278.
 „ (Russische) 276.
 „ (Fransche) 277.
 „ (Italiaansche) 278.
 „ (Spaansche) 278.
 „ (Portugeesche) 278.
 „ (Amerikaansche) 279.
 „ (Syrische) 279.
 „ (Engelsche) 279.
 „ (Arabische) 279.
 „ (inheemsche) 285.
 „ (getal vreemde) 281.
 „ (Edelen) 16, 294.
 „ (grootte mannen onder de) 295.
 „ (feestvieringen van) 273.
 „ (verschillende godsdienstoefeningen voor) 272.
 „ Clubs der Natiën, 282.
 „ (vuurwerk der Engelsche) 283.
 „ kamerhuur, spijs en drank, 297, 302.
 „ tabak, 297—300.
 „ (het rooken der) 301.
 „ (kleeding der) 302, 303.
 „ (arme) 299.
 „ (het karakter van een) 300.
 „ (inschrijving van)
 „ (immatriculatie van) 306, 311, 326.
 „ (kwijtschelding van immatriculatie-geld aan) 306.
 „ (eed van) 306.
 „ (de Groen) 307.
 „ (gedrag der Groenen)
 „ Collegia Nationum, 312, 313,
 „ (baldadigheden van) 315.
 „ (oproeren onder) 69, 316—320.
 Studentenleven, 305.
 Studentenkamers, 296.
 Studentenreizen, 349.
 Studenten, (reizende) 353—354.
- Studenten, (Nederlandsche) in den vreemde, 351.
 „ (begrafenis van) 360, 361, 362, 363.
 Strijd tusschen de Aristoteliaansche en Cartesiaansche wijsbegeerte, 159.
 Straten, (van der) 62.
 Sterrekunde, 56, 137.
 Sterretoren, 56.
 Studie, (de) 326.
 Sully, 295.
 Swaerdecroon, (B.) 288, 291.
 Swanenburch, (C.) 151.
 Swalmius, (E.) 30.
 Swartenhengst, (J.) 260.
 Swieten, (van) 195.
 Syen, (A.) 192, 182.
 Sylvius, (C.) 105, 244.
 Sylvius, (Le Boe) 176.
 Sylvius, (Dr.) 234, 256, 271.
 Szeel, 274.
 Tancredo de Rohan, 277.
 Tas, (J. A.) 259.
 Tayaert, (Mr. J.) 4.
 Teekenen, 324.
 Temple, 295.
 Terentius, 322.
 Te Water, 293.
 Theatrum Anatomicum, 59.
 Tholuck, 310, 311.
 Thoorenvliet, (C. Huigensz. van) 7.
 Thysius, (A.) 64, 82, 106, 244, 253, 256, 291, 354.
 Thou, (de) 295.
 Thienen (van) 232, 234.
 Tiara, 21, 221, 222.
 Til, (S. van) 187, 237, 238.
 Tilly, (J. A.) 277.
 Tollius, (J.) 259.
 Toscane, (Hertog van) 255.
 Tossanus, (D.)
 Totz, 295.
 Tooverij, 361.
 Trelcatius, (L.) 74, 232, 243, 256.
 „ (de jonge) 78, 385.
 Trigland, (J.) 158, 185, 243, 253, 291.
 Tromp, (M. Harpertz.) 253.

- Trutius, 21, 230, 232, 243.
 Tübingen, 14.
 Tuningius, (G.) 115, 150, 231, 232, 243, 256.

 Uchtmannus, (A.) 139, 244.
 Uffenbach, 58, 59, 66, 204, 237, 238.

 Vaantjes, 323—324.
 Vacantiën, 332.
 Vaillant, (Le) 280.
 Valckenaer, 239, 256.
 Veen, (S.) 8.
 Velsius, (G.) 31.
 Velrius, (J.) 320.
 Verbranding der boeken van Vorstius, 90.
 Verheiden, (W.) 353, 384.
 Vershuur, (W.) 202.
 Vestingbouwkundigen, 63.
 Vicarius, 220, 222.
 Vierschaar,
 " (magt der) 12.
 " (geschillen met de) 12.
 " (vonnissen der) 12.
 Villemandie, (P. de) 53.
 Vinnius, (A.) 153.
 Vinnius, (S.) 260.
 Vitriarius, (J. J.) 189, 190, 222.
 Vitriarius, (P. R.) 189, 190.
 Voet, (J.) 189.
 Voetius, (G.) 30.
 Volder, (de) 56, 165, 237.
 Voltaire, 196, 278.
 Voorda, (B.) 203.
 Vorstius, (A.) 58.
 " (C.) 82.
 " (E.) 144.
 " 222, 230, 243, 244, 256.
 Vos, pensionnaris, 5.
 Vossius, (J.) 65.
 Vossius, (D.) 262.
 Vossius, (Joh. G.) 30, 31, 139, 140, 232, 259, 321.
 Vreemdelingen die Leiden bezochten, 280, 350.
 Vries, (G. de) 260.
 Vrijdom van tollen, 14.
 " " stedelijke rechten, 14.
 Vrijdom van accijnsen, 14.
 " " landaccijnsen, 14, 15.
 " " schutterlijken dienst, 15.
 Vulcanius, 19, 70, 221, 243, 256, 296.

 Waeyen, (J. van der) 232.
 Walaëus, (A.) 106, 146, 222, 243, 259.
 " (J.) 146.
 Walgenstein, (Th.) 274.
 Wall, (H. van der) 210.
 Wandalen, (Joh.) 350.
 Warner, (L.) 65.
 Wassenaer, (P. Henrixzn. van) 7.
 " (Johan) 210.
 " (Jacob, graaf van) 210.
 " (Willem, Baron van) 210.
 Werf, (A.) 1.
 Werf, (P. Adriaansz. van der) 113.
 Weiss, (A.) 292.
 Wesselius, (J.) 188, 256.
 Westerbaen, (J.) 32.
 Westerhovius, (J.) 21, 229.
 Westerwold, 17, 19.
 Westenberg, (J.) 6, 203.
 Wevelinckhoven, (J. van) 215.
 Whyte, 385.
 Willebrand, Mecklenburgsche proost, 351.
 Wilhelmus, 165.
 Wilhelm, zoon van Simon VI, 269.
 Willem III te Leiden, 182.
 " de Vde, 205, 255.
 " II, 291.
 " III, 292.
 " IV, 292.
 " V, 293.
 " I, 293.
 " II, 228.
 " III, 293.
 " Frederik, zoon van Ernst Casimir, 292.
 Winding of Vindingius, (P.) 275.
 Winter, (F.) 202.
 " (school van) 202.
 Witt, (J. & C. de) 228, 253, 297, 305, 354, 355.
 Wittichius, (C.) 164, 165, 185, 236.
 Witsius, (H.) 185.
 Wolbrands, (P.) 5.

Worms , (Olaüs) 276.	Zamenzwering te Leiden , 72.
Wijngaerden , (Mr. G. van) 7.	Zanchius , (H.) 20, 246.
Wijnpersse , 57.	Zaunshlifer , (O. Ph.) 311.
Wtenbogaert , 76, 79, 82.	Zas , 167.
Wijsbegeerte , (Aristotelische) 156.	Zeyst , (N. van) 75, 215.
" (Cartesiaansche) 159.	Ziekenhuis , (eerste) 62.
" (verboden Cartesiaansche)	Zumbag de Koesfeld , (C.) 60.
163.	Zeller , 237.
" (nieuwe) (Cartesiaansche	Zevencote , 357.
twisten) 163.	Zinkgref , (J. W.) 271.
" (Peripatetische) 165.	Zuylen van Nyeveld , (A.) 285.
Wijtttenbach , 41, 66, 204.	

